J.C.

M. TVLLII CICERONIS

DE LEGIBVS LIBRI

EX RECOGNITIONE

IOHANNIS VAHLENI

ITERVM EDITI

BEROLINI

APVD FRANCISCVM VAHLENVM

MDCCCLXXXIII

M. TVLLII CICERONIS

DE LEGIBVS LIBRI

LIPSIAE TYPIS BREITKOPFII ET HAERTELII.

A.C.

PRAEFATIO

Emendatio librorum de legibus fide duorum codicum Vossianorum nititur, quorum qui aetate prior est (84 = A) ab earum rerum peritis undecimo saeculo scriptus dicitur, alter (86 = B) duodecimo. eos libros liberalitate uirorum praestantissimorum, qui bibliothecae uniuersitatis Leidensis praesunt, huc transmissos post Bakium Halmiumque denuo excussi testimoniaque eorum plene et diligenter exposui. quorum librorum cum recentiorem non esse ex altero descriptum certa indicia euincant, tum ex eodem fonte ambos manasse insignis eorum in maximis minimisque similitudo persuadet. sed uterque codex suum expertus est correctorem. a quibus quae profecta sunt, adeo inter se conspirant, ut ea quoque eandem prae se ferre originem uideantur. et Vossianum A quidem qui perpurgauit nescio quo elegantiae studio ductus radendo fere primitiuas scripturas deleuit et ubi uel litterae syllabaeue correctione defungi posset, saepe tota uocabula abrasit. uerecundius alterius libri corrector operam in ea re sumpsit, in quo

fere primitiuae et correctae scripturae una cognoscantur. ita fit ut cum ambo libri pari sint auctoritate, utilitate tamen recentior sit saepe superior. sed sunt etiam loci, quibus neutrius codicis testimonio primitiua scriptura constet. ibi in subsidium recensionis codex Heinsianus (118, saec. XII) succedit, qui in plurimis cum Vossianis consentit, alia arbitrio correcta habet, sed nonnulla tenet, quae e communi fonte nata, si quid obscuritatis est scripturae in A aut B, commode illustrant. hunc ego non uidi sed scripturas, quas attuli, ex Halmii commentariis petii, posui autem non omnes sed eas tantum quas aut eam ob rem quam dixi aut aliis certis rationibus utiles esse duxi. quae praeterea in promptu fuerunt scripturae codicis Laurentiani siue Lagomarsiniani 11 a Reifferscheidio excerptae, iis usus non sum, quia cumulare inutiliter testimonia nolui, is autem liber etsi recte inter bonos refertur (n. mus. Rhen. XVII 295), tamen nihil adiuuat eum cui Vossianis uti liceat et ne Heinsiani quidem utilitatem aequat.

Ad Vossianorum igitur memoriam uerba Ciceronis recensui, quae iam in eo libro, unde reliqui ducti sunt, omni genere uitiorum inquinata legebantur. ac multa menda, leuiora praesertim, correctores eorum sustulerunt, quamquam iidem haud raro bona deprauarunt aut corrupta corruptiora dederunt: alia in Heinsiano emendate scripta sunt, et bona pars probarum emendationum ex aliis libris hauritur, qui nulla auctoritate eum tantum usum habent, ut per grassantem interpolationis temeritatem subinde uere inuenta praebeant. id genus librorum, quod praeter Leidenses adhibui, dete-

riorum nomine comprehendi, quorum lectiones selectas quas in adnotatione posui e Dauisii, Goerenzii, Moseri, Bakii, Feldhuegelii commentariis collegi. at uel sic restant non paucae emendationes, quae inde ab ultimis ut uidetur editionibus propagatae certo auctore carent. quas licet credibile sit magnam partem et ipsas e codicibus promptas esse, ego non potui nisi editionum nomine afferre: alias eorum editorum nominibus insigniui, in quorum libris primum apparent.

Vetustiorum autem editionum paucas tantum tractaui, nullam antiquiorem Ascensiana a. MDXXI, quam excipit ea, qua Petrus Victorius a. MDXXXVI et uerba Ciceronis castigauit et difficiliorum quorundam locorum castigationes explanauit. deinde Roberti Stephani librum a. MDXXXVIII, cui non dubito principem inter illius aetatis editiones locum assignare, quo libro quod Victorii quoque 'castigationes' receptae sunt, perperam a nonnullis pro Victoriana habetur, quam in his de legibus libris multis nominibus superat. praeterea et Camerarii editionem a. MDXL Ascensianae Victorianaeque similiorem illam quam Stephanianae uersaui et eam quae ex Caroli Stephani officina a. MDLIIII prodiit, in qua quae ex 'uetere' adnotantur lectiones eas sciendum est in his quidem libris non esse e codicibus sed ex uetustioribus editionibus ueluti Roberti Stephani excerptas. denique Lambinianam a. MDLXV, quae sola ueram Lambini recensionem exhibet, qui et correxit nonnulla tacite et alia in additis adnotationibus explicauit.

Atque hi quidem legum libros una cum pluribus aut omnibus Ciceronis scriptis uulgauerunt: eorum

autem editorum, qui illo saeculo hoc opus peculiaribus libellis edendum curauerunt, nemo melius de eo et emendando et enarrando meritus est Adriano Turnebo. cuius tres editiones mihi praesto fuerunt, prima anno MDXXXVIII h. e. eodem quo Roberti Stephani liber emissa, ut utri eorum egregias quasdam emendationes tribuas in ambiguo sit; ea editio non uerba Ciceronis sed commentarium tantum Turnebi complexa editoris nomen in praefixo acrosticho tenet; secunda a. MDLII et tertia a. MDLVII Ciceronis libro a Turnebo recognito eiusdem commentarios correctos et auctos subiiciunt.

Nihil dico de recentiorum criticorum curis, quorum inde a Dauisio alius plus alio, nemo non aliquid bonae frugis ad perpoliendos hos libros attulit, ceteros autem Maduigii praeclarum ingenium antecessit. sed etsi non sine industria emendationum praesertim antiquitus factarum auctores indagaui, tamen fateor operam in ea re positam meam mancam exiisse, et tamen utilius putaui, progredi quo possis, quam ne inchoatam quidem hanc partem relinquere. nolui autem congerere quidquid a quibusuis labente tempore coniectatum fuerit. nam ante monstratam a Maduigio uiam et rationem patefactosque Bakii Halmiique beneficio sincerae scripturae fontes quid mirum homines doctos ceteroquin et acutos saepe operam emendando perdidisse, et postea opinio compluribus probata sed nullis certis argumentis firmata, inchoatos ac rudes hos libros a Cicerone relictos et additamentis alienae manus multifariam auctos et deformatos esse, emendationis successui non mediocriter offecit. quod contra ex diuturno usu eam esse horum librorum condicionem mihi persuasi, primum

ut temporum iniuria culpanda sit, qua per interitum nonnullorum archetypi codicis foliorum tam in exitu operis a Cicerone quidem absoluti quam in mediis libris superstitibus maiores minoresue partes interciderint: deinde ut non tam inconsultum correctoris arbitrium quam inconsiderata librariorum incuria hanc speciem procrearit, qui in eam maxime partem peccauerint, ut earundem similiumue uocum aut syllabarum repetitione decepti uoces singulas aut etiam plures atque adeo totas sententias scribendo omitterent. ea igitur medendi uia prae ceteris ecquid forsitan proficerem periclitatus sum, quam ipsa uitiorum natura commendare uidebatur, quibus nulla frequentiora hos libros occupasse Vossianorum testimonia fidem faciunt. opinationum autem congeriem iis finibus circumscripsi, ut eas ponerem quas, etsi uerum uel ueri partem non esse assecutae uiderentur, tamen non sine fructu aliquo accuratius perpendi arbitrarer. quoniamque a nouissimis editoribus, Halmio, Baitero, quorum iudicio multum tribuere soleo, aliisque uiris doctis saepius mihi discedendum esse uidi, mei pudoris esse putaui, eorum sententias nisi rationibus allatis non reiicere. quod institutum cum breuitate ita tenui, ut recognitum a me textum passim argumentis et exemplis declarare atque confirmare studerem.

Dabam Vindobonae non. Septembrib. a. MDCCCLXX.

PRAEFATIO NOVAE EDITIONIS

Haec altera Ciceronis Legum editio, a me perinuito nec nisi instante redemptore, cui hoc officium deberi non posse intelligebam, parata, quid a priore distet quidue nouae dotis afferat ut breuiter exponam, ordiendum uidetur a codice Heinsiano, cuius selectam quam olim dederam lectionis uarietatem nunc ita suppleui, ut iam omnes eius scripturae in adnotatione expositae legantur. eum librum tum cum duo Vossianos excutiebam simul tractare nolueram: quamuis enim non dubitarem, quin in hoc codice idem accidisset, quod in Vossianis usu expertus eram, ut in excerpendis lectionibus Halmius et Baiterus nonnihil reliquum fecissent, tamen hoc non tanti esse existimaram, ut operosum conferendi negotium sustinerem in eo libro, cuius quae fides et utilitas esset, ex Halmii commentariis satis cognosci posse arbitrabar. postea a. MDCCCLXXV singulari uirorum egregiorum qui bibliothecae Leidensi praesunt humanitate usus codicem huc transmissum inspexi, eo maxime consilio, ut quae Halmium aut Baiterum non recte aut

non plene rettulisse suspicio esset, in mea adnotatione supplerem et corrigerem. denique a. MDCCCLXXX cum statuissem omnem huius libri scripturae discrepantiam in iterata libelli mei editione, quae iam impensius flagitabatur, Vossianis addere, totum librum diligenter examinaui, et quamquam in hoc genere, cui multos codices ab aliis ante tractatos recognoscere licuit, fragilitatis humanae memor modeste loqui didicit, tamen non multa me deliquisse conferendo et satis accurate codicis testimonia perscripsisse spero: retinui autem in adnotando morem meum quem antea inieram, quem etsi uituperatum esse scio, ab iis qui nihil probant nisi suum, tamen ad eam rem, quam uolebam, aptum et necessarium fuisse sentio; idque egi sedulo, ut qua necessitudine hic liber cum Vossianis iunctus esset, ex adnotatione ipsa, quantum fieri posset, ultro nec magno negotio dispiceretur. plene autem de hoc quoque codice referre animum induxi, non quo nunc aliter atque olim de huius testis ingenio iudicarem, sed ut proposita omni materia refellerem eos, qui nuper, ut meae editionis fidem et usum euerterent, praue a me huius codicis auctoritatem aestimatam esse criminati sunt. etenim primus Muellerus a. MDCCCLXXVIII in edendis Legum libris cum uniuerse ad meam potius quam Halmii aut Baiteri recognitionem se applicuisset, ne quid propriae uirtutis deesse uideretur, se a me dissentire scripsit de codice Heinsiano, *quem ille*, inquit de me, *tam parui facit ut raro eius mentionem iniciat*, *ego nusquam neglegendum censeo*, *nedum*, *quae is propria habet*, '*arbitrio correcta*' *concedam*. mirabar et aegre ferebam, hominem honestum haec non uno nomine ueritati repu-

gnantia scribere potuisse cum obtrectatione aliena. nam quod me raro Heinsiani codicis mentionem fecisse insimulat, quo iure insimulauerit, uel nunc qui uolet ex hac noua editione facili opera cognoscere potest; quae enim olim, iis rationibus ductus quas in praefatione (p. IV) dixeram, selecta ex hoc codice *Heinsiani* nomine attuleram, intacta reliqui, additis nouis *H* litteram appinxi, differentia notandi cum meo quodam commodo admissa, utentium autem opinor incommodo nullo, quoniam nunc idem de Heinsiano libro quod de Vossianis ualere uolo, ut sicubi nihil de eo testatum legatur conspirare cum textu existimetur. quam scripturae discrepantiam qui attentius perspexerit, intelliget, nec raro eius mentionem factam et uix a me quicquam olim, quod quidem afferre potui, quod usui esset, praetermissum esse, nunc inutilium mole scripturarum adnotationem spissatam, quibus nihil efficitur, nisi quod aliunde constabat, hunc librum ab eadem cum Vossianis origine repeti eorumque fidem, ubi testimonia in ipsis perspicue scripta neque radendo detrita sunt, augere non posse. neque sincerius Muellerus me quae codex Heinsianus propria habeat scribentis arbitrio correcta dixisse scripsit. haec enim ego de meo huius libri usu professus eram in praefatione (p. IV) *sed sunt etiam loci, quibus neutrius codicis* [*Vossiani*] *testimonio primitiua scriptura constet. ibi in subsidium recensionis codex Heinsianus succedit, qui in plurimis cum Vossianis consentit, alia arbitrio correcta habet, sed nonnulla tenet, quae e communi fonte nata, si quid obscuritatis est scripturae in A aut B, commode illustrant. hunc ego non uidi sed scripturas, quas attuli, ex Halmii commentariis petii, posui*

autem non omnes sed eas tantum quas aut eam ob rem quam dixi aut aliis certis rationibus utiles esse duxi. his quae tum iudicaueram ne nunc quidem, posteaquam omnem huius libri scripturae uarietatem per edendi operam denuo examinaui, habeo, quod aut addi uelim aut demi, uerum sic puto, iam quemuis posse e commentariis meis, modo ne obiter inspectis, sibi persuadere, me recte de codicis natura existimasse. quis uero qui ista Muelleri legerit, non expectauerit, in eius recensione insignem quandam utilitatem ex illo libro petitam extare quam meus stupor aut negligentia praetermiserit? de me possum uere fateri, me ne uerbum quidem sola Heinsiani codicis auctoritate motum ex superiore recognitione mutauisse. Muellerus autem quae eiusdem fide libri aliter atque ego edidit, haec habeto, in quibus me nihil praetermisisse puto, nisi orthographica quaedam (in quo genere ille a meis rationes diuersas sequitur) aut *his* et *iis* permutata*, quibus in hac causa nihil efficitur nec ipse opinor effici uoluerit. p. 17, 6 *quid sit homini natura tributum*: *a natura* Heinsianus Muellerus 28, 3 *hominem erexit ad caeli*que *quasi cognationis . . conspectum excitauit*: *ad caeli* AB; *et ad caeli* HM 34, 14 *quibus enim ratio natura data est*:

---

* In scribendi genere quid auctoritatis habeat codex Heinsianus, uel illud indicio esse potest, quod, nominum terminatione *is* in Vossianis in *es* mutata, *es* habet semper, uelut quinquies una pagina 40; ubi *quom*, *quoius*, *quoi* in utroque aut in altero utro Vossiano scriptum est, paene semper *cum*, *cuius*, *cui* exhibet. eum igitur testem consulemus nimirum ubi de prisco sermone in legum tabulis restituendo agitur. *his* pro *is* uel *iis* tam saepe falso qua[illegible] recte scriptum est in Heinsiano: aperte falso uelut p. 89, 9. 52, [illegible] 133, 7; recte p. 88, 2, neq[illegible] M[illegible]llerum probo p. 40 [illegible] ex Heinsia[illegible] [illegible]entem

a natura HM   41, 11 *poenas luunt non tam iudiciis* . . set *ut eos agitent insectenturque furiae*: *set* om. ABH; *ut eos agitent insectanturque* AB; *ut eos agitant insectanturque* H; *sed eos agitant insectanturque* cum plerisque M   43, 10 *nihil alterius causa facit et metitur suis commodis omnia*: *factietmentietur* AB; *faciet emetietur* H; *faciet et metietur* cum aliis M   71, 14 *et amoenitatem hanc* et *salubritatem* [*hanc*] *sequor*: *et amoenitatem hanc salubritatem hanc* altero *et* superscripto AB; *et amoenitatem et salubritatem hanc* HM.   tot et tanta sunt. in quibus si ille recte iudicauisset, ne sic quidem opinor ita uti fecit aut meum Heinsiani codicis contemptum aut suam eius libri aestimationem ueriorem extollere debuit; sed ego illis locis omnibus, praeterquam duobus, Heinsiani libri testimonium non omiseram, uerum sequendum non esse duxeram, propter eas rationes, quae ut perspicuae esse uidebantur, ita nunc breuiter suis locis significatae sunt in adnotatione. nam quod p. 47, 13 *quorum* retinui, cum Muellerus *eorum* ediderit cum uulgo, ne erat quidem quod Heinsiani scriptura ascisceretur: si enim *eorum* pro uero habuissem, poteram hoc Vossianorum correctione fretus reponere, cui correctioni, siue ea uera est siue ut mihi uidetur falsa, Heinsiani scriptura fidem addere non potest, qui, quod saepe accidit, idem quod in Vossianis corrigendo effectum agnoscitur, in textu exaratum exhibet. idemque cadit in p. 56, 14 *uirtutem* — *uirtute*, quod ambiguum esse ipse Muellerus fatetur; p. 63, 5 *te Lycurgi* — *nec Lycurgi*; p. 50, 10 *iudicanda* — *diiudicanda*. in quibus omnibus me iudice correctoris rationes quas Heinsianus sequitur tam apertae sunt quam reiectaneae. sed

duo loca quibus Heinsiani libri lectionem ne memoraui quidem, non solum improbaui, haec sunt, p. 17, 6 et p. 34, 14 *a natura tributum; a natura data*. praepositionem in hac oratione addi potuisse quis negat? sed quoniam nemo nescit Ciceronis morem utrumque recipere, unius Heinsiani libri testimonio Vossianorum consensui aduersantis in ea re tantum dandum non esse existimaui, eo minus quo frequentior in hoc libro, etiam seorsum a Vossianis, correctoris libido agnoscitur; qui quidem altero loco (p. 34) ubi proxime praecessit (u. 10) *a natura dati* ipsa aequabilitate adduci poterat ut praepositionem adiiceret de suo; neque secus iudicandum uidetur de p. 64, 5 *sapientia*, *quoius amore philosophia nomen inuenit*, ubi ipse olim Heinsianum secutus eram, nunc malui Vossianorum testimonio acquiescere (cf. p. 47, 3). sed ut largiar, quod minime concedendum esse reor, in hac re ambiguum esse iudicium, tamen quaero quid ex ea scriptura reiecta in me reprehensionis aut in Muellerum ex eadem recepta laudis redundare arbitrere, ut isto modo dissensum a me suum cum ostentatione pronuntiaret: cui ego si hoc agere uellem plura et grauiora obiicere possem quae neglexit aut quibus iniuria ab Heinsiano deflexit.

Multo etiam iniquius mecum egit Iordanus, quo et insolentior homo est et imprudentior: cuius rei cum multa extent indicia tum insignius illud, quod me risit ultro, quia bis idem me 'semel monere' scripserim (p. 167 et p. 169), nec uidit quam ridiculus esset, qui ne legere quidem posse uideretur, quae aperte scripta erant non eadem utroque loco sed diuersa. is igitur in Symbolis ad historiam linguae latinae a. MDCCCLXXIX edi-

tis ad eam quaestionem delatus quae est de sermone prisco quem Cicero in legum tabulis imitando expressit, de eius rei ratione, a me et Buechelero non perspecta, ex mea editione Heinsianum codicem negligente recte iudicari posse negauit; itaque inspecto ipse in iis partibus codice has tabulas denuo edendas curauit subiecta adnotatione critica. quae quidem constitutiones ut ab illo editae sunt multis modis a mea in iis recognoscendis modestia discedunt, sed (ut omittam festinationis et socordiae uestigia multa) pleraque noua editoris ingenio parta sunt, eas rationes criticas amplexi, quae ut saepe multos in admirationem rapere solent, ita mihi, si licet uerum fateri, peruersae ac saepe uix tirocinio critico satis dignae uidentur; quare pauca eius commenta in adnotatione memoraui et confutaui, reliqua ut nimis temeraria aut absurda silentio praeterii, uelut de loco impedito qui est de fetialium iure (p. 97) quae hariolatur, ad haec Ciceronis quae putauit *foederum pacis belli indutiarum oratores fetiales sunto, iudices non sunto*, parum illa quidem latina, a ridente Ciceronis sententiam lectore adscripta esse uerba *bella disceptatio* (cf. ind. lect. a. 1880 p. 14): talia enim ludibria obliuioni danda nec serio refellenda censui. sed codex Heinsianus, cuius causa haec edendi opera sumpta praedicatur, si quis quaerat, quam utilitatem huic recensioni attulerit, uerba sibi dari intelliget, neque quicquam ex eo libro petitum, quo reposito auctor promissis stetisse aut operae pretium edendo fecisse uideatur; qua uero re maxime huius libri pretium continebatur, quod nonnumquam scripturas ueras et primitiuas in Vossianis corrigendi libidine mutatas aut obscuratas seruauit

integras, eam plane neglexit neque agnouit. nam nisi qui occupata mente iudicat, perspiciat oportet *ne uncula* p. 93, 4, *prouidento sisque apparento* p. 96, 7 e communi fonte ductas scripturas esse: quibus probatis ut par est, nimirum corruunt illae quas de prisci sermonis imitatione Tulliana rationes exposuit Heinsianique maxime codicis fide stabiliri uoluit: tam enim inconsulto impetu fertur ut ne uideat quidem quanto opere sibi ipse in ista disputatione aduersetur. et tamen idem etiam argumentis demonstrare aggressus est, Heinsiani codicis propriam esse et a Vossianis seiunctam memoriam iisque adeo, si dis placet, aetate, non solum auctoritate, superiorem. in qua re leui bracchio agens duo uel tria arripuit festinanter quibus hoc se aliis probare posse putauit: nec mirum; nam ita sunt philologi: non multa ipsi legere aut operosius quaerere sed fauore magis quam re explorata iudicare eique qui postremus uerba fecerit applaudere securi. itaque ut ipse sibi gratulatus est quod in causa grauissima sua sponte in eandem cum Muellero opinionem incurrit, ita illis iam duo assensi sunt, qui cum scire deberent, se nullam partem harum rerum accurate et ut decebat inuestigasse, creduli eandem quam illi praeierunt cantilenam cantarunt de codice Heinsiano. sed Iordanus quae protulit quibus fidem et originem Heinsiani libri patefaceret, eorum primum commemoratione dignum non est (p. 95, 1); alterum hoc est p. 97, 3 *inrita infestaque* AB; *infectaque* Heinsianus: nempe hoc quod uerum est Heinsianum ex suo quodam archetypo petiisse, non Vossianorum leuidensem errorem ex communi fonte translatum, uti hac praesertim iunctura nominum in promptu

fuit, correxisse. quid uero, cum p. 166, 7 *uestigalia* sit in utroque Vossiano, in Heinsiano *ue^{c}stigalia*, nonne in gemino plane exemplo manifestam tenemus uiam qua uia illo loco *infecta* in Heinsianum deuenerit? ac leuitatem hominis uide in eo quod in unico exemplo substitit, cuius similia multa afferre remque suam firmius stabilire poterat. nos aliter iudicabimus ac p. 64, 10 cum *noceremus* corr. *doceremus* Vossiani, *nosceremus* exhibeat Heinsianus, non putabimus hunc *nosceremus* ex suo archetypo prompsisse sed *noceremus* in communi fonte fuisse idque in Vossianis falso in *doceremus*, in Heinsiano uero recte mutatum esse in *nosceremus*; eandemque rationem agnoscere potest qui his locis, quos exempli causa affero, scripturae discrepantiam sobrio iudicio perpendere uelit, p. 19, 8; 58, 1; 28, 5; 49, 3. sed ut saepe multi errores, leuiores praesertim, quibus archetypus liber inquinatus erat, in Heinsiano codice recte sed proprio Marte sublati sunt (ex quo genere, quod et in praefatione p. IV memoraueram nec in adnotatione neglexeram, species illa bonitatis nata est, qua se docti homines induci patiuntur), ita non raro in eodem codice, quo magis correctoris arbitrium cognoscatur, leuiter corrupta in deterius mutata (uelut ne sine exemplo loquar, p. 14, 14 *adire*, p. 36, 7 *iam amicitiae nomen*, p. 66, 3 *bona eligenda*, p. 28, 2 *cetera animalia*), nonnulla etiam liberius planeque peruerso emendandi studio interpolata sunt, ut *ob iniuriam* p. 42, 6; *rationes dabit* p. 41, 5; *erubescant impudica loqui* p. 55, 4. neque loquor de iis quae nunc correcta aut in margine a correctore appicta conspiciuntur, sed quae in ipso textu exarata exhibentur. quae cuncta singillatim et per sua

genera descripta hoc loco recenseri nihil attinet, cum praesertim quaedam grauiora in commentariis tetigerim et omnino huius libri naturam recte iudicare non possit nisi qui omnem eius lectionis uarietatem per se et cum Vossianis collatam accurate examinauerit. quod quo facilius fieri possit, quoniam mihi fidem asseueranti non habuerunt, eo illam adnotandi molestiam non detrectaui.

Tertium quo Iordanus in suam rem usus est exemplum, quamquam in adnotatione perstrinxi, tamen hic quoque disceptabo paucis. p. 95, 6 tenui quod olim in textu posueram *Quoque haec priuatim et publice modo rituque fiant;* idemque mecum consentiens Iordanus edidit, nisi quod *quo quaeque* scripsit, quod quia coniectura nititur, ab hac quaestione licebit remouere. est autem illa quam restitueram Heinsiani codicis scriptura, quam Halmius aspernatus plane incertam esse Ciceronis orationem scripserat ob eam causam quia in A uerba *modo rituque* in loco raso exarata sunt, B autem hanc speciem scripturae offert *publicem quae fiant* superscriptis *modo rituq.* et ille meus calumniator clamat ad Halmii rationes esse redeundum, succinente altero 'ad Halmii et Baiteri': quasi uero ego de Halmii et Baiteri laudibus detraxissem aut detrahi uoluissem, quas aperte praedicaram: in Legum autem libris recognoscendis quid quoue nomine maxime ab Halmii Baiterique opera mea discederet, et olim agnosci poterat et nunc ut paulo etiam plenius cognosceretur curaui, quamquam ne nunc quidem singula quaeque notare uolui; de Heinsiano uero codice ita ab Halmio dissentiebam, ut ego rectius huius libri natura perspecta plus tribuendum esse eius testimoniis cen-

serem, non raro expresse testatus primitiuam scripturam in utroque Vossiano lituris et correctionibus deformatam et elutam Heinsiano codici acceptam referri, cum contra Halmius, ubi quid rasi aspiceret in A, Heinsianum nihil curans incertam rem esse et coniecturae ope medelam quaerendam existimaret (p. 144, 5; 143, 5; 23, 10; 44, 6; cf. 154,3). itaque de illo quoque loco ab Halmio discedens ita iudicaram Heinsiani libri beneficio pristinam lectionem e communi archetypo haustam constare, eandemque fuisse in A ante lituram. at hoc quidem fieri potuisse negauit Iordanus, quoniam eadem uerba (*modo rituque*), quae habet Heinsianus, in litura scripta sunt in A; eaque de causa hoc loco potissimum praestantiam et propriam Heinsiani memoriam declarari. quod si ita esse neque Heinsiani scripturam ad eundem cum Vossianis ortum redire concedendum esset, ego ad Halmii sententiam accedens de recuperando uero desperarem. nam ut in agnoscenda scriptura primitiua saepe utilem esse Heinsianum dixi, ita in iis quae plane secreta a Vossianorum codicum fide tradit, nullum eius pretium esse sentio ultra coniecturae probabilitatem. sed Iordanus in hac causa ita egit, non ut ueritatem adiuuaret*, sed ut imponeret iis si qui forte ut assolet re minus curiose inspecta calumnianti fidem haberent; et ego illa adnotatione paucisque aliis non satis caueram calumnias, quippe stulte confisus homines doctos non una aut altera pagella leuiter inspecta sed totius libelli consilio

* Ad textum quae adnotauit p. 231 cum iis quae p. 226 scripsit contendenti uituperandi cupidine plane occaecatus uidebitur ita ut in summa re id ipsum quod uolui simul et reprobet et approbet: quam iudicii confusionem explicare omitto.

et ratione perspecta iudicaturos. etenim ita scripseram in praefatione p. III *et Vossianum A quidem qui perpurgauit nescio quo elegantiae studio ductus radendo fere primitiuas scripturas deleuit et ubi uel litterae syllabaeue correctione defungi posset, saepe tota uocabula abrasit;* cuius rei exempla multa ex adnotatione mea peti poterant, uelut, ut hoc nunc promam, p. 108, 9 cum *et arŏspicum* B, *et aruspicum* in rasura A, idemque sed ut *u* correcta sit Heinsianus exhibeat, quid primitus scriptum fuisse in A putabimus? aut p. 61, 11 ubi *est nata de finibus* uerba in rasura sunt; et saepe alias non singula uerba sed plura continua, de quibus nemo umquam dubitauit, in A solo scripta sunt in loco raso. itaque cum *modo rituque* in A in rasura extent, eadem Heinsianus prima manu scripta exhibeat, haec, quae non dubitabam ex communi fonte ducta esse, item ante lituram fuisse in A adnotaui, ea mente scilicet, qua uelut p. 23, 10 Halmio repugnans *deo ut iam* quod est in Heinsiano item in A ante lituram, in qua nunc scriptum est *de etiam*, fuisse memoraueram, debebam *deutiam* fuisse scribere, unde *deo ut iam* Heinsianus recte effecit, et rasurae causa quae fuerit in illo intelligitur. ita illo quoque loco fieri potuit ut littera desideraretur aut praue exarata esset, fortasse tantum falso dispestae syllabae essent, ut tamen nullo pacto dubium esse posset quin *modorituq.* primitiua scriptura esset, propter illum errorem in raso loco reposita. Quodsi quis quia haec ipsa uerba in Vossiano altero supra uersum posita sunt, idcirco in A idem quod in B, *publicem quae,* ante rasuram scriptum fuisse opinetur, possum exemplo lucis ope parato confisus affirmare, ei opinioni liturae spatium quod est in A ma-

nifesto refragari, neque desunt exempla, quibus quae uera sunt et primitiua in altero utro Vossiano omissa et supra uersum adiecta sunt (cf. p. 132, 6 et p. 26, 1).

Satis dixisse uideor de codice Heinsiano, quandoquidem uniuersam scripturae discrepantiam, quam adnotatio digestam tenet, congerere in praefationem non possum; remque eo loco esse aio quo a. MDCCCLXX posueram raroque alias tam leuiter tamque peruerse in causa manifesta minimeque ambigua iudicatum esse.

Praeter Heinsianum uidi totumque contuli librum Monacensem qui est in bibliotheca uniuersitatis n. 528 signatus; de quo libro magnam spem fecerat Halmius cum in praefatione scriberet se dolere, quod hunc codicem saeculo undecimo nitide scriptum idemque quod Vossiani corpus scriptorum Tullianorum complectentem absoluta demum sua editione inuenisset. sed codicem a praefectorum bibliothecae liberalitate acceptum postquam examinare coepi, intellexi ex Vossiano maiore ductum esse neque in constituenda memoria nos adiuuare, sed utilitatem eius tantum eo constare quod nonnulla menda tribus illis testibus communia recte exempta sunt: quare paucis locis emendata *deteriorum* uel *editionum* loco *Monacensis* nomine signaui. nec dubium est, quin emendationes propemodum omnes quarum auctores nescimus quasque non poteram nisi uniuerse deterioribus ascribere, eae quoque quae ex uetustis editionibus propagantur, ad paucos quosdam codices reuocari possint, si tam utilis esset opera quam est certe negotiosa (cf. praef. p. IV).

De emendatione pauca dicenda sunt. qualia enim olim uerba Ciceronis fide testium sedulo consulta, emen-

dationibus adhibitis tam superiorum criticorum, Turnebi, R. Stephani, aliorum (quarum nonnullae plane egregiae tum ignoratae aut contemptae iacebant) quam recentiorum, Maduigii inprimis, meis quoque aliquot coniecturis in textu positis, constitui, talia nunc uniuerse seruanda duxi, paucis mutatis: nam emendationes certas perpaucas interim prolatas uidi, Em. Hoffmanni unam (p. 118, 4), item unam Maduigii (p. 151, 7) et Mommseni (p. 168, 9); ipse paucas adieci de leuiore genere (ut p. 48, 2. 5), paulo plura temptans in adnotatione (uelut p. 144; 156, 2); in eaque etiam ab aliis nuper inuenta, quae quidem probe excogitata nec consideratione indigna uiderentur aut certe doctam dubitationem mouerent, memoraui; conuerrere autem quaecumque a quibusuis aut ante aut his proximis annis coniecta sunt uana aut inepta ne nunc quidem uolui, quidquid irascentur talioneque ulciscentur qui sua commenta futilia spreta et praeterita intelligent. illud egi studiosius, quemadmodum in superiore editione, ut si quid possem argumentis et exemplis collectis cum breuitate aut mea stabilirem aut redarguerem aliena, potioribus ab eis quae prius scripseram uncorum usu segregatis: hac enim uia melius posse rei prospici mihi persuasi quam meris scripturis correctionibusque enumeratis. quamquam autem nonnulla parte huius libri restitutionem et interpretationem adiuuisse mihi uideor, tamen multa me nunc ut olim, in iis etiam quae explicare aut emendare temptaui, irrita aut imperfecta reliquisse scio, quaedam, quae quam uera sint iusta dubitatio est, nec in textu moui neque in adnotatione (nisi quod doctorum conamina memoraui) attigi, quia certi quicquam effici posse despe-

rabam: neque admiror eos qui in iis quae suapte natura dubia sunt et incerta correctione cuicuimodi in textu posita sibi placent seque suspiciunt, quasi quid praeclari peregissent: uelut ille qui nuper uerbosis nugis in usum scilicet studiosae iuuentutis hos libros opprimendos curauit; qui quidem quantam partem recognitioni meae acceptam ferat astute dissimulat, ut si quid in ea sibi reprehendendum putet subducto supercilio carpat, is uidelicet qui cum nihil utile aut probabile attulerit in apertissimis saepe labitur et identidem tam Ciceronis uerba quam interpretum sententias praue intelligit; qui etiam ubi quid quod uerum non esse facile quiuis intelligere poterat a me relictum erat non alia de causa quam quia incerta erat emendatio, dedita opera nec sine contemptu editoris confutandum sibi sumit: in qua re sane nescias utrum magis ignorantiam artis an animi malitiam agnoscas; sed certe propius perspicientem non potest fugere hanc compilatoris operam nulla re magis excellere quam impudentia: et talia nimirum non conficiuntur solum uerum etiam laudantur. quanto et peritius et in simili consilio utilius et uero etiam honestius his libris interpretandis editor Britannus operam nauauit W. D. Pearmanus.

Dabam Berolini m. Aprili MDCCCLXXXIII.

CICERONIS

DE LEGIBVS

LIBRI

A = *cod. Vossianus* 84
B = *cod. Vossianus* 86
H = *cod. Heinsianus* 118

LIBER PRIMVS

1
1 Atticvs. Lucus quidem ille et haec Arpinatium quercus agnoscitur saepe a me lectus in Mario: si manet illa quercus, haec est profecto; etenim est sane uetus.

Qvintvs. Manet uero, Attice noster, et semper manebit: sata est enim ingenio; nullius autem agricolae cultu stirps tam diuturna quam poëtae uersu seminari potest.

Atticvs. Quo tandem modo, Quinte, aut quale est istuc, quod poëtae serunt? mihi enim uideris fratrem laudando suffragari tibi.

M. T. CICERONIS LUCULLUS | EXPLICIT . . . . INCIPIT DE LEGIB. LĪB PRIM̄ | *A* M. TVLLI CICERONIS LVCVLLVS EXPLICIT | INCIPIT LIBER PRIMUS DE LEGIBUS | *B, sed in hoc et inscriptio ab* INCIPIT *et ipsum initium libri* Lucus — agnoscitur *in loco, quem alia inscriptio occupauerat, per rasuram deleta.* M. TULI[I] CICERONIS. Incıpıт de legıbuſ lıber prımuſ . . . *H* 1 *Nomina interlocutorum nulla habent ABH* quęrcus, *item u.* 3, *H* 2 ſepe *H* a me* *A* marıo ſınmaneт *A* marıo* ſınman& (ſ *e corr, fuit* marıoſ ınman&) *B* marıoſ Inman&, *primum* marıoſ I'ṇman& *h. e.* marıo ſı maneт *corr, deinde* ſın *superscr H* si enim manet *cum Dauisio Halmius et Baiterus* 4 maneт *in litura A* aттı|ce *sed* aттı *in litura A* 5 nulluſ *corr* nullıuſ *B* 6 ſтıpſ *A* ſтıpſ (r *superscr*) *H* cultuṣ тıp ṣтam *B*, *sic saepe in hoc codice praua litterarum et syllabarum distinctione, quae punctis et lineolis regitur, uelut in hoc ipso capite* 6 uerſuṣ‿emınarı 8 eſтıṣ‿тuc *p.* 4, 5 тu‿eṣem pıтernā *p.* 4, 15 poeтaтu‿ịne: *sed genus significasse satis erit; singillatim talia recensere nil attinet, nisi ubi momentum facere uidebitur* uerſu* ſemınarı (*fuit* uerſuſ emınarı) *H* 9 poeтe *corr* тę *B* poeтę* *sed* ę *corr ex* e *A* poeтę *H* fraтre *corr* fraтrē *B* fraтrē (rē *in*

QVINTVS. Sit ita sane [uerum]: uerum tamen, dum Latinae loquentur litterae, quercus huic loco non deerit, quae Mariana dicatur, eaque, ut ait Scaeuola de fratris mei Mario, 'canescet saeclis innumerabilibus'; nisi forte Athenae tuae sempiternam in arce oleam tenere potuerunt aut, quod Homericus Vlixes Deli se proceram et teneram palmam uidisse dixit, hodie monstrant eandem, multaque alia multis locis diutius commemoratione manent quam natura stare potuerunt. qua re glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit 'nuntia fulua Iouis, miranda uisa figura', nunc sit haec. sed cum eam tempestas uetustasue consumpserit, tamen erit his in locis quercus, quam Marianam quercum uocant. 2

ATTICVS. Non dubito id quidem; sed haec iam *non* ex te, Quinte, quaero, uerum ex ipso poëta, tuine uer- 3

---

litura) *A* fratrē *H* 1 ȷta (ȷ *corr*) *A* ſane (a *e corr A*) uerum. Uerumтamen *ABH; alterum* uerum *om deteriores et editiones* 2 laтınae *B* laтıne *AH* loquęnт̃ *H* hınc *H* 3 dıcaтur (a *in litura*) *A* dicetur *Halmius, quod non fuisse in A ante lituram spatium persuadet, in quo* dıcanтur *haberi potuit* Eaquạe *B* uт* aıт *A* (*uidetur* uтı aıт *fuisse*) ſceuola *H* 4 caneſ*ceт *A* marıo¦cẹne (a *supra*) ſc& *H* ſeclıſ *H, corr* ſę *B* ınnumerabıbuſ *sed pr corr B* *De Scaeuola poëta deque hoc praeconio Marii Ciceronis disseruit Hauptius Opp.* 1, 211 5 aтhene. тue *B pr* aтhęnę | тuę *H* ſempıтernā* (a *corr*) *A* oleā (a *corr*) *A* paтuerunт (o *supra*) *H* 6 delı¦ſe *H* delı**ſe (ſ *corr*) *AB* 7 eadem (N *supra*) *A* eandemulтaq; *B sed* eandē *corr* 8 dıu*тıuſ (*prius* u *corr*) *A* commemoraтıone* *A* 12 conſumſerıт (p *supra*) *AB* conſumpſerıт *H* 13 uocabunt *R. Klotzius* 14 ſed aec (h *supra*) *A* non *om AB* ıam | nō *sed* nō *a corr add H*; non iam *cur maluerit Halmius nescio; uide si tanti est Academ. pr.* 2, 47, 144 deinde ad illa ueniam, quae iam non ad multitudinem, sed ad uosmet ipsos, qui adestis, pertinent. 15 uтrũ (e *supra*) *H sed* т *et* e *in rasura* poęтa* (*uidetur ut saepe punctum erasum*) *H* poeтa * тuıne (тu *corr*) *A* poeтaтu‿ıne *B*; *idem fuisse puto in A, ubi praua distinctio, ut saepe,*

sus hanc quercum seuerint, an ita factum de Mario, ut scribis, acceperis.

Marcus. Respondebo tibi equidem, sed non ante quam mihi tu ipse responderis, Attice, certen *non* longe a tuis aedibus inambulans post excessum suum Romulus Proculo Iulio dixerit se deum esse et Quirinum uocari templumque sibi dedicari in eo loco iusserit, et uerumne sit *ut* Athenis non longe item a tua illa antiqua domo Orithyiam Aquilo sustulerit; sic enim est traditum.

4 Atticus. Quorsum tandem, aut cur ista quaeris?

Marcus. Nihil sane, nisi ne nimis diligenter inquiras in ea, quae isto modo memoriae sint prodita.

Atticus. Atqui multa quaeruntur in Mario fictane an uera sint, et a non nullis, quod et in recenti memoria et in Arpinati homine uersere, ueritas a te postulatur.

---

efficaciore remedio sanatur 1 ſe*uerınт (*fuit* ſeruerınт) *A* 3 anтıquam *B*, *corr* anтequam *A* anтe quam *sed ut in* e *aliquid correctionis uideatur H* 4 mıchı *H fere semper et item* nıchıl, *quod non singulatim adnotabo* тu**A* aттıce (*prius* т *in litura*) *A* certen non longe *Camerarius* cerтen longe (g *in rasura corr A*) *AB* cerтe non longe *Heinsianus* certene non longe *unus codex Parisinus* certon non longe *Turnebus* 6 pceulo *H* *ıulıo *A* 7 dedıcare *corr* rı *AB* dedıcarı* *H*, *uidetur in hoc quoque primo* dedıcare *fuisse* 8 ut *addidit Rathius, quod audiri Turnebus adnotauerat* uerũɴeſıт · aтnıſ (ɴeſıт *in litura*) *A* uerũneſıтaт · ɴıſ *B* uerum ne ſıт ¨aтhenıſ (*in marg* ¨an ıſ) *Heinsianus* uerene Athenis *cum Dauisio Halmius et Baiterus, sed* uerene *non explet spatium in A* 9 orıтhıam *B* orıтhı Iam *Heinsianus* orıтhı*am *A* aquıla (o *supra*) *A* 10 cur ſum *corr* quor ſum *B* quoſum (r *supra*) *H* querıſ *H* 11 Nihil *scribit quasi praecessisset non* cur *sed* quid ista quaeris, *quem ad modum ad fam.* 9, 3 *extr.* sed quid ego nunc haec ad te? nihil scilicet, nisi ut rescriberes aliquid. ınquırıſ (a *supra*) *B* 12 ſınт *hoc loco cum AB Heinsianus quoque sed statim u.* 14 ſunт (l *supra*) *idem* (*Halmius errat*) 13 querunт *H* 14 & *ante* a *in litura A* 15 uerseris ueritas *I. F. Wagnerus* uersere ueritas *A. W. Zumptius, Hauptius* uelſe|ueritaſ *B* uelſe (d *supra*) uerıтaſ *A* uł¨ſe uerıтaſ (*in margine* ¨ſed) *H*

Marcvs. Et mercule ego me cupio non mendacem putari, sed tamen *non* nulli isti, Tite noster, faciunt imperite, qui in isto periculo non ut *a* poëta, sed ut a teste ueritatem exigant; nec dubito quin idem et cum Egeria conlocutum Numam et ab aquila Tarquinio apicem inpositum putent.

Qvintvs. Intellego te, frater, alias in historia leges 5 obseruandas putare, alias in poëmate.

Marcvs. Quippe cum *in* illa *omnia* ad ueritatem, Quinte, referantur, in hoc ad delectationem pleraque: quamqam et apud Herodotum, patrem historiae, et apud Theopompum sunt innumerabiles fabulae.

---

1 mercule *A* me[he]rcule *B* me hercule *H* *Confer Lachmannum in Lucret. p.* 152 2 putarıſ · Et *B sed* putarı*Sed *corr* tam̄ non nulli *Heinsianus* tamen nullı *B* tamen *omisso* nonnullı *A* (*sic*) ıſtıtıte n̄t *B* ıſtıtıtę n̄r (*duae litterae ante* e *in litura et satis obscurae*) *Heinsianus* ıſtı***tıte non *sed* tı *alterum et* on *in litura A* facıe͂nt *B* 3 periculo] 'periculum *hoc loco significat id quod fit ab artifice tantum experiendi et periclitandi ingenii gratia, seu quod primo ab artifice excogitatur et efficitur, ut postea expoliatur et accuratius absoluatur. extat titulus libr.* VII *codicis Iustin.* de sententiis ex periculo recitandis.' *Lambinus, qui primus hanc librorum scripturam in textu posuit; superiores* opusculo. *Confer Nipperdeium Opp. p.* 156 ut poeta *AB* ut[a] poeta *Heinsianus* ſed ut**eſt*ate | (*fuit* ſed utateſteate) *A* ſed ut ateſte *Heinsianus* Et ut ateſte *B* 4 ne[c] *A* cō*egerıa (*fuit* com) *A* q[c]uome gerıa *B* cum egerıa *H* 5 numam *H* 6 ımpoſıtum *H* ımpoſıto *A* putentur *B* 7 alıaſ[s] (*superscr notam non intellego, sed hic et u.* 8 alaſ *uidetur scriptum fuisse, pr corr in* alıaſ) *H* ınıſtorıa *A* mıhı ſtorıa *rasura mutatum in* ın hıſtorıa *B* ın[h]ıſtorıaſ | legeſ (ſ *in rasura corr*) obſeruandaſ *sic H* 9 cū ın (*in rasura corr ex* cum *ut uidetur*) ılla *Heinsianus* cū ılla *A* cum ılle *corr* ıllę *B* omnia *addidi* (referantur omnia *Ernestus*) 10 quıᴗınte *B* quın*te *sed* n *corr A* quınte *H; praue iudicant qui ex* Quinte, *qua appellatione nihil aptius esse potuit hoc loco, aut* cuncta *aut* quaeque *efficiunt* reſſeran't *H* in hoc *R. Stephanus* ın hac *AB Heinsianus* delectıo[ta]nē *A* 11 qua[n]quā *B* apu[d]t *B* 12 theoponpum *A* theopāpum *B* theopompum *H* ſu[ı]nt *H* ınnumerabılıſ fabule *B pr* fabule *H*

2 Atticvs. Teneo quam optabam occasionem neque omittam.

Marcvs. Quam tandem, Tite?

Atticvs. Postulatur a te iam diu uel flagitatur potius historia; sic enim putant, te illam tractante effici posse ut in hoc etiam genere Graeciae nihil cedamus. atque ut audias, quid ego ipse sentiam, non solum mihi uideris eorum studiis, qui litteris delectantur, sed etiam patriae debere hoc munus, ut ea, quae salua per te est, per te eundem sit ornata. dest enim historia litteris nostris, ut et ipse intellego et ex te persaepe audio. potes autem tu profecto satis facere in ea, quippe cum sit opus, ut tibi quidem uideri solet, unum hoc orato-
6 rium maxime. quam ob rem adgredere, quaesumus, et sume ad hanc rem tempus, quae est a nostris hominibus adhuc aut ignorata aut relicta; nam post annalis

---

1 obτabam *B* 2 obmιττā *A* omιττā (o *in rasura duarum litt capaci*) *H* 4 dιu uł *Heinsianus* dιu& *sed* u& *in litura A* dιu*eτ *sed* u *et* τ *corr* (*fuit* dι uel) *B* diu et *Halmius, quod apparet nullam fidem habere* 6 grecιae *A* graeτιae *B* gr̃ę (*in marg* grecιe) *H* 7 aůdιaſ (u *in ras corr*) *H* 8 eorū τuduſ *sed* ſ *ante* τ *add corr B* eorum*ſτudιıſ (ιıſ *in litura*) *A* quι lιττerιſ *Heinsianus* queụị lιττerιſ (que *mutatum in* quι) *A* Quιτuιſ lιττerιſ *sed* τ *ante* u *corr B* qui in litteris *Halmius, at non* in *habet A sed* ui, *quod apparet, unde ortum sit* 9 paτrιe, *corr* paτrię *B* que *H*, *corr* quę *B* pτe*ē *A* 10 τeundem *B* ornaτa · aτ · ē (τ *et* ē *in litura*) *A* ornaτa · A τe *mutatum in* Aτ · ē · *B* ornaτa · Adē (*quid super* d *scriptum fuerit obscurum, uidetur* b *uel* τ) *Heinsianus; fuit opinor* ornata dest: *unde errores nati; confer* derit *p.* 14, 12; 3, 13, 30; *Lachmannum in Lucr. p.* 20; *uulgabatur* abest 11 ιnτellιgo *corr* ιnτellego *A* 12 poτeſ* *A* (*fuit* poτeſτ) 13 hoc *A* 14 aggredere *H* queſumuſ *H*, *corr* quęſ *B* 15 que ē (ē *erasum*) . . . ιgnoraτur (ur *e corr*) | auτ relιcτa· (*sed* ē *rursus inductum*) *H; apparet quid uario consilio temptauerit corrector* 16 annalιſ *B*, *corr* annaleſ *A*

pontificum maximorum, quibus nihil potest esse ieiunius, si aut ad Fabium aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem aut ad Pisonem aut ad Fannium aut ad Vennonium uenias, quamquam ex his alius alio plus habet uirium, tamen quid tam exile quam isti omnes? Fanni autem aetate coniunctus Antipater paulo inflauit uehementius habuitque uires agrestis ille quidem atque horridas sine nitore ac palaestra, sed tamen admonere reliquos potuit ut adcuratius scriberent. ecce autem successerunt huic belli, Clodius, Asellio: nihil

---

an*naleſ (*fuit* anım) *H*   1 ieiunius *Vrsinus* ıucundıuſ *ABH sed in hoc* ıu *corr ex* ıo *ut uidetur*   *Mirum est tot uiros doctos maluisse aut corrigendo aut defendendo operam perdere quam optime inuento uti: nam hoc manifestum est requiri simile illi quod sequitur* exile *et quidem grauius: poterat enim eadem sententia uel hoc modo efferri:* quid tam exile est quam aut annales pontificum, quibus nihil potest esse ieiunius, aut Cato, Piso, Fannius, quamquam ex his alius alio plus habet uirium? *ad exemplum horum de finibus* 3, 22, 74 quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum tamque compactum inueniri potest.   2 ad* fabıum (d *in ras corr, fuit* auτ, *in marg* auτ) *H*   3 eſτ | *corr H* fa(n)nıũ *H*   4 Quãquã *B*   5 exılle* *sed prius* l *erasum et* e *postremum corr B* exıle* (e *postremum corr, fuit ut uidetur* exılle) *A* exıle *H*   6 fannı *B* fannıı *AH* Fannio *Turnebus*   aetati *nescio quis apud Turnebum*   Antipater *cod. Parisinus Moseri, editiones* paτer *B* paτ̃ *AH*   7 Habuıτ quae *B*   uıreſ (uı *in ras corr*) egreſτeſ *H*   8 paleſτra *ABH*   9 ammonere *H*   admonere(re)lıquoſ *A*   ut] ıd *B*   adcuraτıuſ *per rasuram mutatum in* acc *AB* accuraτıuſ *H*   10 successerunt *scripsi* ſucceſſere *ABH uulgo, sed cf. Or.* 47, 157; *Quintil. inst.* 1, 5, 44; *et nusquam in his quidem libris* ere *terminatio tradita est*   bellı glodıuſ aſılıo *A* bellıgladıuſaſılıo *B* (huic) bellı glodıuſ aſılıo (*sic*) *Heinsianus* Asellio *R. Stephanus*   belli *uerum puto nec sine grata quadam et conuenienti huic sententiae ironia dictum, ut non sit, quod de Gellio uel Gelliis, quorum nomen ex* belli *non belle fictum illis duobus praemitti nonnulli uoluerunt, operosius quaeratur.* [*Mihi assenserunt M. Hertzius prooem. Vratisl.* 1871 *p.* 1 *Teuffelius hist. litt. Rom.* 37 *n.* 6 *O. Meltzerus Fleckeis. ann.* 1872

ad Coelium, sed potius ad antiquorum languorem et inscitiam. 7 nam quid Macrum numerem, cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa erudita Graecorum copia sed ex librariolis Latinis, in orationibus autem multas ineptias, elatio summam inpudentiam.

---

p. 429: *contra dixerunt cum alii tum is qui nimis inconsiderate iudicat Iordanus* (*Herm.* 6, 209); *quidquid enim de* bellis *statuitur, iudicium de Asellione idem est neque agitur de fide et uirtute historica sed de stilo et oratione: temere uero Valerium* (*Antiatem*) *desiderat, eius adeo nomen ex* belli *prolici posse hariolatus. contra* belli *nata uox ad recipiendum colorem ironicum* (*ut* bellus hospes, bellum filium, bellus blanditur tibi *apud Plautum*)*; duo autem nomina, quasi exempli causa,* ἀσυνδέτως *ponuntur plane de more, uelut ad Att.* 6, 3, 5 amicos habet meras nugas, Matinium, Scaptium; *de leg.* 2, 23, 59 ueteres interpretes, Sex. Aelius, L. Acilius.] 1 coeliū *A* caelium *B* cęliū *H* langorē *A* langorem *H* in | ſcitiam *sed* c *corr ex* t *B* & inſcitiam (*in marg* atq:) *H* 2 nam] tā *B* Macrum *Carolus Sigonius* acrū *AB* acrum *H* loquacitaſ* *sed* acitaſ *in rasura B* 4 grecorū *AH* ex liberalio linguiſ (*in marg* librariolıſ) *H* 5 multas ineptias *deteriores nonnulli, R. Stephanus* multăſ ineptuſ *AB* multaſ ineptuſ (*in marg* multuſ &) *H* [*Voluit corrector* multus et ineptus (*ut* multus et insolens, multus et odiosus, multa et molesta), *quod aut recipiendum aut abiiciendum totum est, non abutendum ut inde efficiatur aliud* elatio *codex S. Victoris, R. Stephanus* datio *BH* dacio *sed* c *mutatum in* t *A*

ſūma inpudentiā (*fuit utrobique* ā) *A* ſummā inpudentiam *B* ſummâ inpudentiam (*sic*) *H* [*Quod posui ut proxime accedit ad litteras traditas, non correctas, ita concinnitate orationis adiuuatur:* 'cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, in orationibus multas ineptias'; *et* 'loquacitas habet multas ineptias, elatio summam impudentiam'. *quo minus sequar Mommseni coniecturam* (*Chronol. p.* 95) latinis. In orationibus autem multa set inepta elatio, summa impudentia, *compluribus probatam, quae nec nititur scriptura primitiua et ipsa forma et structurae genere parum commendari uidetur: ceterum* elationis impudentia *recte dicitur si quidem*] impudentia *cuiusuis rei est, quae modum excedat: de or.* 3, 43, 169 abutimur saepe etiam uerbo non tam eleganter quam in transferendo, sed etiamsi licentius tamen interdum non impudenter (*Horatius* licentia sumpta pudenter): *cui contraria est* uerecundia

Sisenna, eius amicus, omnes adhuc nostros scriptores, nisi qui forte nondum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facile superauit; is tamen neque orator in numero uestro umquam est habitus et in historia puerile quiddam consectatur, ut unum Clitarchum neque praeterea quemquam de Graecis legisse uideatur, eum tamen uelle dum taxat imitari: quem si adsequi posset, aliquantum ab optumo tamen abesset. qua re tuum est munus hoc, a te expectatur: nisi quid Quinto uidetur secus.

QVINTVS. Mihi uero nihil, et saepe de isto conlo- 3 8
cuti sumus; sed est quaedam inter nos parua dissensio.

ATTICVS. Quae tandem?

QVINTVS. A quibus temporibus scribendi capiat exordium: ego enim ab ultimis censeo, quoniam illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidem, ipse autem aequalem aetatis suae memoriam deposcit, ut ea conplectatur, quibus ipse interfuit.

ATTICVS. Ego uero huic potius adsentior; sunt enim maxumae res in hac memoria atque aetate nostra, tum autem hominis amicissimi Cn. Pompei laudes inlustra-

---

uelut translationis, *Or.* 24, 81 1 * ſiſenna *A* ei' *AH* ṇeıuſ *B* meus *Corradus coll. Brut.* 75, 260 ſcrıptorıſ *corr* eſ *AB* ſcrıptoreſ *H* 3 ſuperauıtıſ tamen *B pr* 4 ın hſtorıa *B* 5 puerılı *corr* ıle *A* clıtarcum *A* clıtharchū̃ *B* diterarum (*in margine* clıtarchūſ *sic*) *H* 6 ppręterea (*in margine* preterea) *H* grecıſ *AH* 7 aſſequı | poſſed *H* 8 adobtumo *B* 9 tuū (ū *in ras corr*) *H* hoc · a te *B* 11 ſepę *H* 12 ſımuſ *B* eſt q̃edam (ſt *et* q̃ *in ras corr*) *H* 13 Que *H* 14 capıat *ABH sed corr* (*etiam in A*) capıat̃ 16 neglegantur *B* ne legant̃ (*in marg* neglegantur) *H* ıpſe* *A* 17 ſu ememorıa *sed* ſuę memorıa *corr B* memorıa *corr* ā *H* complectat̃ *H* 19 adſentıor *A* aſſentıor *H* 20 maxumae *B* maxıme *A* maxımę *H* ata&ate *B* tu *corr* tū̃ *B* Cum *H* 21 · c · n · *AB* · G · n · *H* ınluſtra-

bit, incurret etiam in illum *diuinum* et memorabilem annum suum: quae ab isto malo praedicari quam, ut aiunt, de Remo et Romulo.

Marcvs. Intellego equidem a me istum laborem iam diu postulari, Attice: quem non recusarem, si mihi ullum tribueretur uacuum tempus et liberum; neque enim occupata opera neque inpedito animo res tanta suscipi potest: utrumque opus est, et cura uacare et negotio.

9 Atticvs. Quid ad cetera, quae scripsisti plura quam quisquam e nostris, quod tibi tandem tempus uacuum fuit concessum?

Marcvs. Subsiciua quaedam tempora incurrunt, quae ego perire non patior, ut, si qui dies ad rusticandum dati sint, ad eorum numerum adcommodentur quae scribimus: historia uero nec institui potest nisi praeparato otio nec exiguo tempore absolui; et ego animi pendere soleo, cum semel quid orsus *sum*, si traducor alio, neque tam facile interrupta contexo quam absoluo instituta.

10 Atticvs. Legationem aliquam nimirum ista oratio

---

uit *sed* bit *pr corr B* inlusτrabat (i) *H* 1 illum eτ *AB* illum *H* diuinum *addidi: confer Philipp.* 13, 19, 44 memorabilis ac diuina uirtus; *ad fam.* 1, 9, 18 commemoranda et diuina liberalitas, *et similia saepe*, diuina et egregia, eximia diuinaque, incredibilis et diuina uirtus, diuina et incredibili fide memorabile mannum *B sed per rasuram correctum* 2 quae] quę *corr* quē *H* 3 aiunτ *in litura A* romo *corr* remo *B*, *idem* remulo *sed pr corr* 4 equidē *corr ex* æquidē *ut uidetur B* 5 recuſſarem *sed* ſ *prius erasum A* 6 τemp*uſ (l *ut uidetur deletum*) *A* liberum *sed* um *in litura A* 7 ocupaτa (c) *A* impediτo *BH* animoreſ* (τ *erasum*) *B* ¨amo reſ (*in marg.* ¨animo) *H* 8 cura (c *corr*) *A* 9 quodaceτera (d) *sed* quid *corr A* cęτera que *H* 10 τibi (i *prius corr*) *A* 11 conceſſum *Heinsianus* concenſuſ *AB* 12 que *H* 14 adcommodenτ (c) *AB* accommodenτ *H* 16 ¨ami (*in marg* ¨animi) *H* 17 quid | *orſuſ (d *e corr*) *H* orſuſ ſi *ABH* orsus

postulat aut eius modi quampiam cessationem liberam atque otiosam.

Marcvs. Ego uero aetatis potius uacationi confidebam, cum praesertim non recusarem quo minus more patrio sedens in solio consulentibus responderem senectutisque non inertis grato atque honesto fungerer munere. sic enim mihi liceret et isti rei, quam desideras, et multis uberioribus atque maioribus operae quantum uellem dare.

Atticvs. Atqui uereor ne istam causam nemo noscat tibique semper dicendum sit, et eo magis, quod te 4 11 ipse mutasti et aliud dicendi instituisti genus, ut, quem ad modum Roscius, familiaris tuus, in senectute numeros in cantu cecinerat ipsasque tardiores fecerat tibias, sic tu a contentionibus, quibus summis uti sole-

---

sum si *olim correctum* (*conf. Nizolium s. u.* ordior) 1 ceſſationem *B* ceſſione *A* ceſſionem (*in marg* ceſſatione) *H* (*confer Maduigium Emendat. in Cic. lib. philos. p.* 89) liberãatq; atq; otioſam *sed* ˜ *e corr B* 2 otoſam *A* 4 comminuſ *B* more *B* (*Halmius errauit*) more* (*fuit* morem) *H* (*sic*) 5 Reſponderent *B* ſenec|tutiſque (t *prius corr*) *A* 6 jnertiſ *sed* rt *e corr A* ſenectutiſ que non ertiſ *H* 8 opere *H* 9 uellendare *B* 10 atqui *B* Atqui *sed* At *in litura A* Aſt qui *Heinsianus* causam noscat *i. e.* excusationem admittat: *quo de usu Mommsenus CIL.* 1, 67: *adde Plauti Truc.* 2, 1, 18 *Spengelii* 11 quo te *A* 12 Inſtituti *H* 13 roſciuſ *A* p·ſciuſ *B* roſciuſ *H* numeruſ *sed* oſ *corr A* 14 cecinerant *A* incantu·ce cinerat *B* in cantu remiserat *Lambinus*; *conieci* numeros in cantu (remissius quam ante) cecinerat; *quippe ita sentio nec* in cantu *nec* cecinerat *recte temptari, ex* tardiores *autem quoniam simile in priore parte orationis audiri posse non uidetur, addendum quod sententiam perficiat. Conf. de or.* 1, 60, 254 solet Roscius dicere se quo plus sibi aetatis accederet eo tardiores tibicinis modos et cantus remissiores esse facturum. ipſaq; *B* 15 contentionibus *unus Goerenzii, Victorius* contionibuſ *A* ſittua contionib: *B* ſic|tu aconcio-

bas, cottidie relaxes aliquid, ut iam oratio tua non multum a philosophorum lenitate absit: quod sustinere quom uel summa senectus posse uideatur, nullam tibi a causis uacationem uideo dari.

12 QVINTVS. At mercule ego arbitrabar posse id populo nostro probari, si te ad ius respondendum dedisses: quam ob rem, quom placebit, experiendum tibi censeo id.

MARCVS. Si quidem, Quinte, nullum esset in experiundo periculum: sed uereor ne dum minuere uelim laborem augeam atque ad illam causarum operam, ad quam ego numquam nisi paratus et meditatus adcedo, adiungatur haec iuris interpretatio, quae non tam mihi molesta sit propter laborem, quam quod dicendi cogitationem auferat, sine qua ad nullam maiorem umquam causam sum ausus accedere.

13 ATTICVS. Quin igitur ista ipsa explicas nobis his subsiciuis, ut ais, temporibus et conscribis de iure ci-

---

nıb; *H* ſumıτuſ uτı *H* 1 coττıdıe *B* coτıdıe *AH* relaxıſ *corr* eſ *A* relax[a]ıſ *B* relaxeſ *H* uτ*ıā *A* uti iam *Gulielmius* araτıo *B* 3 cū *A in litura, puto* quom *fuisse;* cū *B* cum *H* nullaτıbı | cauſıſ *sed* ā *corr et* a *ante* cauſ *in margine add B* 4 a cauſıſ (ca *in ras corr*) *H* 5 ad mercule *AB* Aτ (τ *e corr*) me hercule *H, cf. p.* 6, 1 poſe *B* 6 probarı* *A* ſı [τe ad] aur ıuſ *B* 7 cō* *A* cū *B* cum *H* experıendum *ABH sed* 10 experıundo *AB* experı[u]ando *H* 8 cenſeo·ıd ſı *ABH* id censeo. *M.* Si *Turnebus*; cenſeo. *M.* Si *inducto* id *Garatonius ad Milonianam* 18, 48 (*cf. Maduigius Emend. p.* 3); *fortasse* experiendum tibi censeo id ⟨esse⟩. *M.* Si, *uel* experiendum tibi censeo id ⟨quidem⟩. *M.* Si quidem; *repetitum breui interuallo* quidem *uide Brut.* 3, 13 uolui id quidem efficere certe, et capio magnum fructum, si quidem, quod uolui, consecutus sum; *de nat. deor.* 3, 32, 79 debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant. 9 quınτe (*sic*) *B* quın*τe *A* qnτe *H* 10 mınuerı uel ın *sed* mınuere uelım *corr AB* mınuere | uelım *H* 11 aτ quā *corr* ad *A* 12 adcedo *A sed* acc *corr*, a[c]cedo *B* accędo *H* 13 hec *H* que *corr* quę *B* 18 aıſ *Heinsianus* alıſ *B* alıſ *in litura A; fuitne* aſſıs? *ut*

uili suptilius quam ceteri? nam a primo tempore aetatis iuri ştudere te memini, quom ipse etiam ad Scaeuolam uentitarem, neque umquam mihi uisus es ita te ad dicendum dedisse, ut ius ciuile contemneres.

Marcvs. In longum sermonem me uocas, Attice, quem tamen, nisi Quintus aliud quid nos agere mauult, suscipiam, et, quoniam uacui sumus, dicam.

Qvintvs. Ego uero libenter audierim; quid enim agam potius aut in quo melius hunc consumam diem?

Marcvs. Quin igitur ad illa spatia nostra sedesque 14 pergimus, ubi, cum satis erit ambulatum, requiescemus; nec profecto nobis delectatio derit aliud ex alio quaerentibus.

Atticvs. Nos uero et hac quidem ad Lirem si placet

Quintilianus dicit (*inst. or.* 1, 4, 11) Ciceroni placuisse aiio Maiiamque geminata i scribere. 1 ſuptılıuſ *sed* ſub *corr A* ſubtılıuſ *BH* cęterı *Heinsianus* ceterıſ *AB* nam[a] *A* 2 ıurı* (*fuit* ıurıſ) *A* memım *corr* memını *A* quom *A* cū *B* cum *corr in* qum *deinde radendo effectum* qun (*sic*) *H* ſceuolam *AH* ceuolam *B* 3 uentıarē *A* uentıtarā *sed* arē *corr pr B* uentıtarē *H* 4 contemnerıſ *corr* eſ *AB* contempnereſ (e *ante* ſ *in ras corr*) *H* 5 ſermonum *corr* nem *A* me uocaſ *H* 6 quın*tuſ *A* quıctuſ *B* quıntuſ *H* alıuſ *H* quıt *corr* quıd *A* 7 dıtam *H* 9 melıuſ (l *in ras corr*) *H* conſummam *Heinsianus* conſūmā *A* conſummā *B* 10 Cuın *corr* Quın *H* ſpatıa *H* ſpacıa *A* adıllaſ pacıa *B* 11 pgımuſ *H* pergım *B* pergamuſ *sed* a *ut uidetur corr A* ambulatum *H* 12 derıt *ABH, cf. p.* 7, 10 alıut *B* querentıb; *AH*, quę *corr B* 14 ac *B* ad Lirem *Bakius* adırem *AB* adıre *Heinsianus; illo* ad Lirem *uniuerse regio significatur, cui commode subiiciuntur haec, quibus accuratius uia designetur,* per ripam et umbram; *et* Lirem *nominari cum aptum sit propter* ripam *tum prope necessarium propter ea quae in prooemio secundi libri* 1, 1 *ab eodem Attico dicuntur,* in Fibreno, nam opinor id illi alteri flumini nomen est, *quae uix satis apte dici uideantur, nusquam in superioribus alterius amnis, qui*

per ripam et umbram. sed iam ordire explicare, quaeso, de iure ciuili quid sentias.

Marcvs. Egone? summos fuisse in ciuitate nostra uiros, qui id interpretari populo et responsitare soliti sint, sed eos magna professos in paruis esse uersatos. quid enim est tantum quantum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum quam est munus hoc eorum, qui consuluntur? quamquam est populo necessarium. nec uero eos, qui ei muneri praefuerunt, uniuersi iuris fuisse expertis existimo, sed hoc ciuile quod uocant eatenus exercuerunt, quoad populo praestare uoluerunt; id autem in cognitione tenue est, in usu necessarium. quam

---

est Liris, mentione facta 2 ſencıaſ *B* 3 ego ne (*in marg* memını) *H* ſummuſ *corr* ſummoſ *B* 4 qui id] quıd *H* 5 pfeſſuſ *H* 6 enī eſt *H* enım · ē · *corr* enım · ē · (*h. e.* enim mihi est) *A* enī mıhı ē *B* Quıd *Heinsianus* quā *AB* 7 e* (*uidetur* ex *fuisse*) *B* erum *A* 8 quamquam *deteriores pauci, Turnebus* quā *AB* quod *H* neceſſarıo *B* neceſſarıçum *H* quamquam . . . necessarium *auctore Reifferscheidio induxit Baiterus, maxime ne Cicero idem iterum u.* 12 *posuisse uideretur; qui tamen non dubitauit scribere Oratore* 21, 69 probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere uictoriae: nam id unum ad obtinendas causas potest plurimum. sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi, subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo; in quo uno uis omnis oratoris est. *nec absimile quod hoc ipso capite p.* 13, 12 *et* 15 *paucorum interuallo uersuum legitur* causarum operam, ad quam ego numquam nisi paratus et meditatus accedo *et* dicendi cogitationem, sine qua ad nullam maiorem umquam causam sum ausus accedere, *quorum illud deleri cupit Bakius* 10 exptıſ *sed* ı *corr in* e *A* exptıſ *sed* ı *ambiguum B* exptеſ *H* 11 populo *B* populū *sed corr* populo *A* quo | ad poplm (*in marg* populo) *H* preſtare *H* 12 in cognitione tenue *Oudendorpius et Maduigius* (*Emendat. p.* 6 *Opp.* 2, 134) ıncognıtı detenuı *AB* ıncognıtı de tenuı eſt (*in marg* eſt mınuſq:) *H. Apparet errores ex hac scriptura* ın cognıtıōe *ortos* ınu*ſu *A* (*fuisse* ınuıſu *uidetur*

ob rem quo me uocas aut quid hortaris? ut libellos conficiam de stillicidiorum ac de parietum iure? an ut stipulationum et iudiciorum formulas conponam? quae et conscripta a multis sunt diligenter et sunt humiliora quam illa, quae a nobis expectari puto.

5 15 ATTICVS. Atqui, si quaeres, ego quid expectem, quoniam scriptum est a te de optimo rei publicae statu, consequens esse uidetur ut scribas tu idem de legibus: sic enim fecisse uideo Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis.

MARCVS. Visne igitur, ut ille Cretae cum Clinia et cum Lacedaemonio Megillo aestiuo, quem ad modum describit, die in cupressetis Gnosiorum et spatiis siluestribus, crebro insistens, interdum adquiescens, de institutis rerum publicarum ac de optimis legibus disputat, sic nos inter has procerissimas populos in uiridi opacaque ripa inambulantes, tum autem residentes, quaeramus isdem de rebus aliquid uberius quam forensis usus desiderat?

---

1 ortarıſ *B* horıtarıſ *sed* hort *ras corr H* 2 ſtıllıcı-dıor. *H* (*sic*) anſtıpulatıonū *B* aut ǁ ſtıpulatıonum *H* 3 formuloſ *sed* aſ *corr B* formulıſ *H* componā *B* 4 & · con ſcrıp|ta *BH* 6 adquı *B* quereſ *H* quaeris *Rathius* 7 ē ſtatate (t *prius in ras*) *H* ·RI·P·*B* ·R·p. *sed* R *in litura A* reı·p·*H* 8 conſequentreſ ſe *B* 10 ammıranſ *H* 12 crete *BH* crete *A* cum Crete *Turnebus* 13 lacedemonıo *ABH* Megillo *editiones* megal*o (*fuit* megallo) *B* maegala *sed* a *ultimum in litura A* megallo *H* eſtıuo *H* 14 cupraeſſ&ıſ *A* cupſſetıſ *H* noſıorū *B* gnoſıor. *H* ſpacıſ *B* ſpacıı | (*sic*) *H* ſıueſtrıb; *B* 15 atquıeſcenſ *sed* ad *corr A* adquıeſcenſ *B* adquıeſcenſ *H* 16 disputat *Turnebus* dıſputanſ *ABH* disputauit *Klotzius* 17 pcerıſſımaſ (erıſ *in litura*) *A* pcer|rımaſ *H* populoſ *A* uırıdı opacaq; *H* uırıdıo pacaq; *B* uırıdı*opacaq; (o *corr*) *A*, *fuisse in hoc quoque* uırıdıo pacaq; *uidetur* 18 cum *corr* tum *H* 19 queramuſ *B* Hıſdem *B* hıſdem *A* ıſdem *H* alıqd *B*

ATTICVS. Ego uero ista audire cupio.

MARCVS. Quid ait Quintus?

QVINTVS. Nulla de re magis.

MARCVS. Et recte quidem: nam sic habetote, nullo in genere disputando posse ita patefieri, quid sit homini natura tributum, quantam uim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi efficiendique causa nati et in lucem editi simus, quae sit coniunctio hominum, quae naturalis societas inter ipsos; his enim explicatis fons legum et iuris inueniri potest.

17 ATTICVS. Non ergo a praetoris edicto, ut plerique nunc, neque a duodecim tabulis, ut superiores, sed penitus ex intima philosophia hauriendam iuris disciplinam putas.

MARCVS. Non enim id quaerimus hoc sermone, Pom-

---

2 qd* (d *corr ex* u) *A, fuit* quı quın*τuſ *A* quiçτuſ *B* quıητuſ *H* 4 habeoτe *H* 5 posse ita *scripsi* honeſτa *AB* dıſpuτandọ honeſτa (*in marg* magıs) *H*. [*Tenui quod posueram; non magno enim molimine* posseita *ex* honeſta *reciperari uidetur et in genere dicendi quid uituperetur non intelligo: nam et* posse *ualde huic orationi accommodatum, ut in illis* quibus nihil potest esse ieiunius (*p.* 8, 1, *cf.* 1, 18, 49) *multisque similibus, et* ita *in ipsa sententia habet quo referatur* (nullo in genere ita ut in hoc), *id quoque de more* (*de fin.* 3, 22, 74), *nec* genere *sibi quod addatur requirit, quae uox uniuerse rem, materiam, argumentum disputationis designat* (1, 21, 56; 2, 19, 47; *de rep.* 1, 11, 17), *denique*] disputando *recte et ex usu coniungitur cum* patefieri, *ut de oratore* 1, 57, 244 patefecit dicendo; *de rep.* 1, 16, 25 cum disputando rationibusque docuisset; *pro Scauro* 9, 19 quae potest eloquentia disputando ignoti hominis impudentiam confutare, *et in his ipsis libris* 3, 6, 14 inlustrauit omnem hunc ciuilem in disputando locum 6 anaτura *H solus* *cf. Maduigium de fin. p.* 506 uım (uı *in ras*) *H* obτımarū *B* 7 colendı *corr ex* colındı *A* 8 naτı**& ınluce‿medıτıſſım̉ *B* ſumuſ *H* que *H* 9 conıunτıo *A* homınū‚q; *A* homınū·que *sed corr* quę *B* homınum · quę *H* 10 ıſ *B* explıcabıſ *B* explıcaτoſ *corr* ıſ *A* explıcaτıſ *H* 13 fılosophıa aurıendam *H* aurıendam *B* 14 puτam̉ *sed ambigue H* 15 querımuſ *H* pom-

poni, quem ad modum caueamus in iure aut quid de quaque consultatione respondeamus. sit ista res magna, sicut est, quae quondam a multis claris uiris, nunc ab uno summa auctoritate et scientia sustinetur, sed nobis ita conplectenda in hac disputatione tota causa est uniuersi iuris ac legum, ut hoc ciuile quod dicimus in paruum quendam et angustum locum concludatur [naturae]: natura enim iuris explicanda nobis est eaque ab hominis repetenda natura, considerandae leges, quibus ciuitates regi debeant, tum haec tractanda quae conposita sunt et descripta iura et iussa populorum, in quibus ne nostri quidem populi latebunt quae uocantur iura ciuilia.

Qvintvs. Alte uero et, ut oportet, a capite, frater, 6
repetis quod quaerimus; et qui aliter ius ciuile tradunt non tam iustitiae quam litigandi tradunt uias. 18

Marcvs. Non ita est, Quinte, ac potius ignoratio iuris litigiosa est quam scientia. sed hoc posterius: nunc iuris principia uideamus.

Igitur doctissimis uiris proficisci placuit a lege, haud scio an recte, si modo, ut idem definiunt, lex est ratio

---

ponı (onı *ex* om *corr*) *H* 2 quaquę *H* 3 condam *corr* qondam *B* que condam *corr* quę qondam *H* 4 ſed *corr ex* & *A* nobis ita '*ex antiquo libro*' *Manutius* norıſ ıſta *ABH* nobis ista *Corradus* nobis *omisso* ista *R. Stephanus* 5 conpletenda *B* hanc *B* 7 concludatur · natura '*ex antiquo libro*' *Manutius, R. Stephanus* concludatur naturae · natura *ABH* 9 conſideranda elegeſ *corr* conſiderandæ * legeſ *B* conſiderande legeſ *H* 10 cıuıtatıſ *corr* eſ *AB* cıuıtateſ *H* çū *H* 11 conpoſita *AB* compoſita *H* 12 nrı* (*fuit* nrıſ) *B* uocabunt *H* 14 alte* (*fuit* alter) *B* Altero uero ūo *H* 15 querımuſ *AH* q;rımuſ *B* q* *A* alterıuſ *corr* alter·ıuſ *B* ¨alterı ıuſ (*in marg* ¨alıter) *H* 16 ıuſtıcıae *A* uıaſ Nonıta · ē · *in litura A* 17 quın*te *A* quınçte *BH* ac *corr* at *AB* ac *H* 20 aut *corr* haud *A* aut *B* Hauſcıo *H*

summa, insita in natura, quae iubet ea, quae facienda sunt, prohibetque contraria: eadem ratio cum est in
19 hominis mente confirmata et perfecta, lex est. itaque arbitrantur prudentiam esse legem, cuius ea uis sit, ut recte facere iubeat, uetet delinquere; eamque rem illi Graeco putant nomine *a* suum cuique tribuendo appellatam, ego nostro a legendo: nam ut illi aequitatis, sic nos delectus uim in lege ponimus, et proprium tamen utrumque legis est. quod si ita recte dicitur, ut mihi quidem plerumque uideri solet, a lege ducendum est iuris exordium; ea est enim naturae uis, ea mens ratioque prudentis, ea iuris atque iniuriae regula. sed quoniam in populari ratione omnis nostra uersatur ora-

---

1 in *auctore Maduigio tollunt Halmius et Baiterus: quod mihi abesse non posse uidetur, dicit enim diuinam rationem quae est insita in rerum natura* que *B pr* eaque *H* eaq; *B pr* 2 ꝓhıb& quae *AB* Prohıb& que (*corr pr* quę, *dein* q: quę) *Heinsianus* 3 perfecta *scripsi* confecτa *ABH; confer p.* 29, 9 confirmat ipsa per se rationem et perficit; *p.* 22, 13 ratio adoleuit atque perfecta est; *et saepe alias* perfecta ratio *tam in his libris quam in aliis Ciceronis dicitur; praefixa praepositio corruptelam traxit a proximo* confirmata, *quem ad modum simili errore de fin.* 3, 3, 11 nihil adiuuare arbitror neque adfirmare *scribitur pro eo quod uerum puto* confirmare *uel* firmare. *confer ibidem* 2, 26, 82 nulla expectata nec exquisita uoluptate *pro* quaesita 4 ıuſſıτ (ıu *in ras, obscure, in margine* uıſ) *H* 5 eamquae *A* 6 greco *AH* n (nomine) eſτ *H* a *addidit Turnebus* *cuıq; *B* apellaτā *B* 7 alıgendo *sed* a legendo *corr AB* alıcendo *corr* alıgendo (e) *H* equıτaτıſ *B* 8 delecτuſ uım *Heinsianus* deτecτuſ (ıntellecτuſ) uım *B* (*sic*) ıntellecτuſ (·uım·) *A sed* ıntellecτuſ *in litura, nec dubitandum, quin is ante rasuram* deτecτuſ (*uel* delecτuſ) uım *habuerit, reposito autem* ıntellecτuſ *propter spatii angustias* uım *supra uersum collocatum sit* ıntelege *B* 9 Quod ſı ıτa *Heinsianus* quoſıτ ıτa *AB* 10 plerum qua *B sed* que *corr* ducendum (ē) *H* 12 prudenτıſ *ABH* prudens *Halmius et Baiterus errore* adq; (τ) *B* 13 popuları* raτıone *A* popuları* raτıone *corr ex* popularıſ

tio, populariter interdum loqui necesse erit et appellare eam legem, quae scripta sancit quod uult aut iubendo *aut prohibendo*, ut uulgus appellat; constituendi uero iuris ab illa summa lege capiamus exordium, quae saeclis omnibus ante nata est quam scripta lex ulla aut quam omnino ciuitas constituta.

QVINTVS. Commodius uero et ad rationem instituti 20 sermonis sapientius.

MARCVS. Visne ergo ipsius iuris ortum a fonte repetamus? quo inuento non erit dubium quo sint haec referenda, quae quaerimus.

QVINTVS. Ego uero ita esse faciendum censeo.

ATTICVS. Me quoque adscribe fratris sententiae.

MARCVS. Quoniam igitur eius rei publicae, quam optumam esse docuit in illis sex libris Scipio, tenendus est nobis et seruandus status omnesque leges adcommodandae ad illud ciuitatis genus, serendi etiam mores nec scriptis omnia sancienda, repetam stirpem iu-

---

rationis *B* populari ratione *H* 1 apellare (p *supra*) *A* apellare *H* 2 legemq; (q̃; *corr*) *B* scripta (o *supra*) *H* 3 aut prohibendo *addidit Baiterus coll. p.* 19, 1 quae iubet ea quae facienda sunt prohibetque contraria; *cf.* 2, 4, 8 imperandi prohibendique sapientia; *de nat. deor.* 1, 14, 36 recta imperantem prohibentemque contraria. aut uetando *uulgabatur ante* appellat *C. Stephanus* appellar& *B* appellarę (it *supra*) · & *Heinsianus* appellarit (it *corr in loco raso trium litterarum capaci*) *A* constituendo *B* constituendọ (i *supra*) *H* constituendi (i *ultimum e corr*) *A* 5 saeclis *A* seclis (cl *in rasura corr*) *B* sedis (cl *supra*) *H* omnibus *Ascensiana* communibus *AB Heinsianus* (*de A errauit Halmius*) annatae (te o *supra*) *B* antenotaẽ *praeter* a *primum et* ˜ *in litura A* annataest *corr* an̄|na *H* 7 abrationẽ (d *supra*; ˜ *e corr B*) 9 repetam *corr* am' *H* 11 reuerenda (f *supra*) *B* querimus *AH* 13 ascribe *R. Stephanus* adscribi *AB* ascribi *H* ascribito *Victorius* 15 optumam *B* optimā *A* obtimam *H* docui *sed* docuit *corr A* tenendum (f *supra*) *H* 16 om̄squae *B* adcōmodandę (c *supra*) *A* adcommodande (c *supra*) *B* accommodande *H* 17 ¨illud *in marg* ¨illi' *H* & iam (*corr*

ris a natura, qua duce nobis omnis est disputatio explicanda.

Atticvs. Rectissime, et quidem ista duce errari nullo pacto potest.

7 21 Marcvs. Dasne igitur hoc nobis, Pomponi, nam Quinti noui sententiam, deorum inmortalium ui, natura, ratione, potestate, mente, numine, siue quod est aliud uerbum, quo planius significem quod uolo, naturam omnem regi? nam si hoc non probas, ab eo nobis causa ordienda est potissimum.

Atticvs. Do sane, si postulas; etenim propter hunc concentum auium strepitumque fluminum non uereor condiscipulorum ne quis exaudiat.

Marcvs. Atqui cauendum est; solent enim, id quod uirorum bonorum est, admodum irasci, nec uero ferent, si audierint te primum caput libri optimi pro-

---

etiam) *H* 1 nobis — 3 duce *in textu ob eiusdem uocis* duce *repetitionem omissa in imo margine manu antiqua posita A* explicanda (li *e corr*) *B* 5 pompeni *B* pomponi | (ni *a corr add*) *H* 6 deor. *H* ui natura *R. Stephanus*, *Lambinus* ut natura *AB* ut nara (*in marg* natura) *H* ui *omisso* natura *in margine editionis Lambinianae quae dicitur a.* 1584: *id quod Halmius et Baiterus approbarunt, iniuria: quod enim in unius sententiae ambitu* natura *bis non una significatione ponitur, nec per se est offensio* (*notum enim est quoties non solum* natura *sed etiam* res, sententia, ratio, causa, genus, *alia, in una eademque sententia non eadem sententia ponantur*) *et si est offensio*, *hoc loco tollitur eo quod in synonymorum coaceruatione* natura *fere sua et propria ui exutum uidetur: ceterum nihil frequentius Ciceroni quam copulata* uis *et* natura *nomina* (*conf. ann. gymn. Austriac.* 1868 *p.* 104) 7 nomine *B* 8 quo] quod *H* 9 rignā *sed* regi | nā *corr A* riginem *B* regi · nam (*in margine* diuinam) *Heinsianus* abeo (*sic*) *H* 10 ortuenda *H* 14 atqui (at *in rasura*) *B* 15 uero *H* 16 caput libri *Victorius* caputli (*h. e.* libri, *quod eo compendio saepe uelut in Festi codice scribitur*) *A pr* capulli *B*, *corr A* capituli *sed in margine* ca-

didisse, in quo scripsit 'nihil curare deum nec sui nec alieni.'

ATTICVS. Perge, quaeso: nam id, quod tibi concessi, 22
quorsus pertineat expecto.

MARCVS. Non faciam longius; huc enim pertinet, animal hoc prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis et consilii, quem uocamus hominem, praeclara quadam condicione generatum esse a supremo deo. solum est enim ex tot animantium generibus atque naturis particeps rationis et cogitationis, quom cetera sint omnia expertia. quid est autem, non dicam in homine sed in omni caelo atque terra, ratione diuinius? quae quom adoleuit atque perfecta est, nominatur rite sapientia. est igitur, quoniam nihil est ratione 23

---

pullı (*sic*) *H* caput uiri *Aldus nepos* 1 scripsit] '*Epicurum non nominauit, quod satis Attico notus esset auctor sententiae, et cum inter se Epicurei* dixit *dicebant*, *per excellentiam Epicurum intelligebant.' Turnebus. Conf. Tusc.* 1, 14, 31 Serit arbores, quae alteri saeculo prosint, ut ait in Synephebis, *quem locum doctissimi quidam pluribus modis interpolarunt* ne ſuı *A* 3 queſo *A* q;‿ſonam *B* ıd (d *corr ex* c) *B* 4 curſuſ *corr* quorſuſ *B* 6 ſagax eτ (x eτ *in ras corr*) *H* 7 conſıluſ *B* 8 condıτıone *AB* condıcıone *H* *Lactantius Inst. diu.* 4, 4, 6 M. Tullius, qui fatetur hominem praeclara quadam condicione a summo (supremo) deo esse generatum. *Ibidem* 1, 5, 24 Cicero .. frequenter deum confitetur ac supremum uocat in iis libris, quos de legibus scripsit. 9 generalıbuſ *B*

10 et cogitationis *omisit B* & cogı || τaτıonıſ *A sed* & cogı *in extrema pagina litura corr* quo͗m *B* cum *H* quoꝝ *A sed* ꝝ *in litura corr* ceτera (a *corr in rasura*) *A* 11 experτıa *B* *Lactantius Inst. diu.* 2, 11, 15 Quod Cicero quamuis expers caelestium litterarum uidit tamen, qui libro de legibus primo hoc idem tradidit quod prophetae, cuius uerba subieci. 'animal hoc prouidum · · · omnia expertia.' eſτ *sed* ſτ *in ras corr H* 12 dıuınuſ *A* 13 quom *A* cum *H* dıuını‿uſquequo madoleuıτ (? *et cetera signa e corr*) *B* *Lactantius Inst. diu.* 3, 10, 6 et quia in homine ratio ipsa perfecta est,

melius eaque et in homine et in deo, prima homini cum deo rationis societas. inter quos autem ratio, inter eosdem etiam recta ratio et communis est; quae cum sit lex, lege quoque consociati homines cum dis putandi sumus. inter quos porro est communio legis, inter eos communio iuris est; quibus autem haec sunt inter eos communia, et ciuitatis eiusdem habendi sunt. si uero isdem imperiis et potestatibus parent, multo iam magis; parent autem huic caelesti descriptioni mentique diuinae et praepotenti deo. ut iam uniuersus hic mundus *sit* una ciuitas communis deorum atque hominum existimanda. et quod in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum distinguuntur status, id in rerum natura tanto est magnificentius tantoque praeclarius, ut homines deo-

---

sapientia nominatur. 1 eaque (ea *in litura*) *AB* ęquę *H* eaque ⟨est⟩ *Maduigius* in deo ⟨inest⟩ *Wyttenbachius* 2 & ſocıeтaſ (*sic*) *H* 3 & ıam (*corr* eтıam) *H* ratıonę & *H* ratio communis est *R. Stephanus; fuitne* par et communis? *cf. p.* 38, 1 *et p.* 26, 1 4 conſoтıaтı *A sed* oт *corr* homıneſ (h *corr*) *B* cūdıſ* (dıſ *in rasura*) *A* cum dıſ.puтandı *B* (*idem fuisse in A ante lituram apparet*) cum dıſpuтandıſum' *sed lineolis distincta H* 7 inter eos *quod Mosero auctore a plerisque deletur tutatur Haasius ad Reisigii schol. ling. lat. adn.* 374 communı *B* & *BH et in rasura corr A* ei *Bakius* cıuıтaтę̃ (τıſ) *H* 8 hıſdẽ *B* 9 parenт* *AB* (*uidetur* parenтe *in B fuisse, de A ambiguum est*) parenт *H* auтem *A* aut̃ *B* ãu *H* deſcrıpтıone (*corr* nı) *B* de ſcrıpтıonı *H* dıſcrıpтıonı *A; confer ad* 3, 5, 12 menтıo quedıuıne (*corr* nę) *B* menтı*que dıuınę *sed* ın *corr in rasura A* menтıq; dıuınę *H* 10 p̄poтenтı (vn) deuтıam (e) *B* prępoтenтı (un) de &ıam (&ıam *in rasura*) *A* p̄poтenтı dō · uт ıā *Heinsianus eandemque scripturam puto ante lituram in A fuisse* [*h. e.* deuтıam *pro* deo] *nec esse cur alia anquirantur cum Halmio; de* ut iam *confer* 2, 3, 6 11 sit *om ABH* existimanda sit *Turnebus* 12 ex*ıſтımanda *A* cıтaтıb; *B* 13 dıqua *corr* de *A* dıcıтur *corr* dıceтur *AB* dı|cet̃ *H* anaтıonıbuſ (g) *A* 14 dıſтınguntur *A* ıdrerum (in) *H* 15 magnıfıcencıuſ *A* magnıfıcen*uſ (τı) *H* ple-

rum agnatione et gente teneantur. nam cum de natura hominis quaeritur, disputari solet, *et* nimirum ita est ut disputatur, perpetuis cursibus conuersionibus*que* caelestibus extitisse quandam maturitatem serendi generis humani, quod sparsum in terras atque satum diuino auctum sit animorum munere, quomque alia quibus cohaererent homines e mortali genere sumpserint, 8 24

---

clarıuſ *B* 1 contineantur *Gulielmus Christ, sed confer de diu.* 1, 30, 64 (animus) quippe qui deorum cognatione teneatur cū natura (de) *B* 2 hominis *Turnebus, R. Stephanus* omnı (omı) *ABH* quaeruntur dıſputarı ſolent nımırum ıta ſunt (ſ *B*) ut dıſputantur *ABH; cum de* quaeritur *quod iam in uetustissimis editionibus expressum est non uideatur dubitari posse, simplicitas suadet, ut idem numerus etiam reliquis uerbis reddatur omnibus* (solet *deteriores nonnulli*), *quae ab eo errore, quo primum* quaeruntur *positum est, aequabilitatis studio ut fit in pluralem numerum abierunt* (*cf. Schoemanni Opusc. acad.* 3, *p.* 345), *et recte* et *additur ante* nimirum (*a Lambino*) *quem ad modum ad Att.* 15, 19, 2 potest totum esse σχεδίασμα, et nimirum ita est, *et ibidem* 16, 7, 5 aliud nihil habeo, quod iis a te uerbis significari putem, et hercule ita est, *et saepe alibi. ceterum resecari illud commatium* nimirum .... disputantur, *quod auctore Wyttenbachio Halmius et Baiterus uoluerunt, non debuit: quid enim si hoc quod disputari solet uerum non est aut scriptori non probatur, quo iure eo uti argumento potuit ad demonstrandum id quod posuit, homines deorum agnatione teneri?* 3 que *add Ernestus* *Lactantius Inst. diu.* 2, 11, 1 Aiunt certis conuersionibus caeli et astrorum motibus maturitatem quandam extitisse animalium serendorum. *unde si quid omnino colligere licet, rectius legisse Lactantium* cursibus *quam non legisse colligas; quod uocabulum iniuria deletur ab iisdem editoribus: confer Tusc.* 5, 24, 69 totius mundi motus conuersionesque perspexerit. *de nat. deor.* 2, 5, 15 aequabilitatem motus conuersionumque caeli: *sic enim puto recte scribi quae traduntur* conuersionem caeli; *ibidem* 2, 25, 64 cursum et conuersionem spatiorum ac temporum. 4 extı*tıſſe *A* extıſſe (tı) *B* extıtıſſe *H* 5 parſum (ſ) *A* factum *AB* ſactum *Heinsianus* 6 munerı (*corr* munere) *AB* munerı (e) *H* cumque *Turnebus* quamq; *H* quamq; (Namqꝺ*) (ꝺ *corr ex* u) *A* quamque (N ꝺ) *B* alia quibus *Ascensiana* alıquıbuſ (quıb;) *ABH* 7 coherent (re) *A* co|herent *BH* ſum-

quae fragilia essent et caduca, animum esse ingeneratum a deo. ex quo uere uel agnatio nobis cum caelestibus uel genus uel stirps appellari potest. itaque ex tot generibus nullum est animal praeter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei, ipsisque in hominibus nulla gens est neque tam mansueta neque tam fera, quae non, etiam si ignoret qualem habere deum deceat, tamen
25 habendum sciat. ex quo efficitur illud, ut is agnoscat deum, qui, unde ortus sit, quasi recordetur *et* agnoscat.

ſerınt *A* 1 que *corr* quę *B* flagıcıa *B* flagıtıa *H* fragılıa *A sed* r *et* l *e corr* 2 uere] aere *H* agnıtıo *H*, *in margine ad hunc uersum* a *scriptum est* 3 stirps *olim correctum* ſtırpıſ *ABH* apelları *AH* *Formam sententiae* ex quo . . appellari potest *illustrauit Maduigius Emend. Liuian. p.* 367 4 habeat** (at *corr in rasura, fuit ut uidetur* hab& ad) *B* habeat* (at *corr ex* t) *A* habeat | *sed* at *in ras corr H* 5 aliquam dei. ipsisque in hominibus *R. Stephanus* alıqúā de ıpſıſ quın homınıb; *B pr* alıquā deı*** quın homınıb; *corr B* alıquade | ******* ~~quı homınıbuſ~~ (*in rasura* de ıpſıſ *fere agnoscitur;* de (*sic*) *in exitu uersus uidetur non prima manu scriptum esse*) *A* alıquam · De ıpſıſ quıdē (ıdē *in rasura*) homınıbuſ *H* nulla est (superscr. genſ) *A* 6 manſu&am *B* manſuetā *A* manſueta *H* 7 ętıam *H* *Conf. de diuin.* 1, 1, 2 gentem quidem nullam uideo neque tam humanam atque doctam neque tam immanem tamque barbaram, quae non significari futura . . censeat. 8 ęffıcıtur *H* ıllĭdexhıſagnoſcat* quı*unde (superscr. ut, deum) (at *in rasura corr ex* unt *ut uidetur*) *A* ut ıgnoſcat *H* 9 o tuſ *corr* ortuſ *A* recordetur et agnoscat *Turnebus, R. Stephanus* recordetur | agnoſcat *A* recordetur cognoſ | cat (superscr. a) *B* recordetur cognoſcat *H* agnoscat *praue deletur ab Halmio et Baitero, quod uerbum quam aptum fuerit huic sententiae uel illa docent Acad. post.* 1, 3, 9 ut possemus aliquando qui et ubi essemus agnoscere, *et in Pison.* 6, 12 ipse certe agnoscet et cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur. *Tusc.* 1, 24, 58 agnoscit illa reminiscendo. *Lactantius Inst. diu.* 3, 10, 7 Qua de re Ciceronis uera est sententia. 'Ex tot', inquit, 'generibus nullum est animal praeter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei, ipsisque in hominibus nulla gens est neque tam mansueta (immansueta *libri nonnulli*) neque tam fera, quae non etiamsi ignoret qualem haberi deum deceat

iam uero uirtus eadem in homine ac deo est neque alio ullo in genere praeterea; est autem uirtus nihil aliud nisi perfecta et ad summum perducta natura: est igitur homini cum deo similitudo. quod cum ita sit, quae tandem esse potest propior certiorue cognatio? itaque ad hominum commoditates et usus tantam rerum ubertatem natura largita est, ut ea, quae gignuntur, donata consulto nobis, non fortuito nata uideantur, nec solum ea, quae frugibus atque bacis terrae fetu profunduntur,

---

tamen habendum sciat. ex quo efficitur (*om* illud), ut is agnoscat deum, qui unde ortus sit quasi recordetur (*om* agnoscat).' *Ibidem* 7, 9, 10 illud argumentum, quod etiam M. Tullius uidit, satis firmum est, ex eo aeternitatem animae posse dignosci, quia nullum sit aliud animal, quod habeat notitiam aliquam dei. *Idem de ira dei* 7, 6 Propterea nullum est animal, ut ait Cicero, praeter hominem, quod habeat aliquam notitiam dei. *ceterum ex hoc potissimum loco colorem quendam duxisse uidentur quae scribit Lactantius Inst. diu.* 1, 2, 5 nemo est enim tam rudis, tam feris moribus, qui non, oculos suos in caelum tollens, tametsi nesciat, cuius dei prouidentia regatur hoc omne, quod cernitur, aliquam tamen esse intelligat. 1 Iā uero uırtuſ (Iā u *in rasura corr*) *A* uırtuſ (iam *supra*) *omisso* uero *B*; | I am ūo uırtuſ (*sic*) *H* 2 in genere *Dauisius* ıngenıo *ABH* praeterea. est autem *editiones* p̄tereaſ autem (aut̃) *AB* p̄t̃ eaſ aū *H* 3 nisi perfecta *Bakius* ınſe perfecto *ABH* quam in se perfecta *deteriores* ꝑducta natura eſt *AB* ꝑducta. | Naturalıſ eſt *Heinsianus* perducta natura. naturalis est *Kleinius n. mus. Rhen.* 24, 496 4 quo(c)mdeo(&)ſımılıtudo *B* quod (od *e corr*) *A* quom (æd *supra*) (*h. e.* quom *pr corr in* quae, *dein mutatum in* quod) *B* quod *H* que *corr* quę *B* 5 propıor *in litura B* ꝓpıor* *A* ꝓpıor *H* cercıor‿uecognıtıo (a *supra*) *B* cercıorue cognatıo *sed* a *e corr A* certıorue cognatıo (a *ex* ı *corr*) *H* 6 ad (d *corr ex* b *ut uidetur*) *AB* ad *H* commodıtatıſ (eſ *corr*) *AB* commodıtateſ *H* ubertatem (b *ex* u *ut uidetur*) *H* 7 q̄**gıgnunt̃ (gı *in rasura corr*) *H* 8 conſulta (o *supra*) *B* conſulto *sed* o *ultimum corr ex* a *A* conſulta *H* nob̄ confor|tuıto *H* 9 aeaq; *corr* *eaq̃; *B* bagıſter|rę (c *supra*) *B* bacıſ terrę *sed* cıſ ter *in ras A* bacıſ|terrę (b *corr ex* u) *H* fętu *H*

sed etiam pecudes, quod perspicuum sit, partim esse ad
usum hominum, partim ad fructum, partim ad uescen-
26 dum procreatas. artes uero innumerabiles repertae sunt
docente natura, quam imitata ratio res ad uitam ne-
9 cessarias sollerter consecuta est. ipsum autem homi-
nem eadem natura non solum celeritate mentis orna-
uit, sed et sensus tamquam satellites adtribuit ac nun-
tios, et rerum plurimarum obscuras nec satis * * intel-
legentias enudauit quasi fundamenta quaedam scientiae,

---

1 quod (*sic A quoque*) perspicuum sit, *quae certatim corrigere studuerunt, uindicauit Maduigius Emend. in Cic. lib. philos. p.* 8 *sq.* partum *corr* part*im *B* ad uſum *A* ad*uſum (*uidetur* adhuſum *fuisse*) *B* ad uſuſ *H* 2 fructuum *A* fructuũ *corr* fructũ* *B* fructum *H* uiſcendum *corr* ueſ *AB* ueſcendum *H* 3 artiſ *corr* eſ *AB* Arteſ *H* uiro *corr* uero *A* innumerabiliſ *corr* eſ *AB* innumerabileſ *H* repte *H, corr* tẹ *B* 5 ſolertaſ *corr* ſolerter *AB* ſollert *H* conſecuta (t *corr, ex* i *ut uidetur*) *H* 6 caeleritate *B* 7 sed ei *Bakius* adtribuit *AB* ad|tribuit *H* nuncioſ (c *mutatum in* t) *A* 8 nec ſatiſ intellegenciaſ *mutatum in* gendaſ *AB* nec ſatiſ | intellegentiaſ *H;* satis ⟨apertas⟩ *Lambinus* satis ⟨claras⟩ *Maduigius* satis ⟨inlustratas⟩ *Beierus, quorum hoc praeferendum uidetur propter* 1, 22, 59 quasi adumbratas intellegentias .. quibus inlustratis. 9 enudauit *A* enudauid *B* enodauit *H* [inchoauit *Auratus et hoc* (*siue* incohauit) *probatum Maduigio* (*de fin. p.* 709) *plerique nunc edere solent coniectura usi satis incerta: quippe id uerbum etsi cum* fundamentis *bene coniungitur, quoniam aliud structurae genus sequitur* (*conf. p.* 49, 1), *non ita commode inter* adtribuit *et* dedit *medium interponi uidetur; praeterea* obscurae nec satis clarae intellegentiae *ipsae sunt* inchoatae (*cf. p.* 29, 8; 31, 6); *itaque* rerum plurimarum intellegentias in animis inchoauit quasi fundamenta scientiae *apte quidem, minus apte* obscuras nec satis claras, *h. e.* inchoatas, intellegentias inchoauit *scribi potuit; quocirca*] donauit *praeeunte Krausio et* donauit *putaui abiisse in* enudauit *siue* enodauit (*errore frequenti quo* dono *et* nodo, domo *et* modo *permutari solent*), *ita ratus in aperto aliam ob causam interstitio simul alterum uerbum interiisse totamque formam orationis hanc fuisse* rerum plurimarum obscuras nec satis ⟨inlustratas ingenuit⟩ intellegentias et donauit quasi fundamenta quaedam scientiae. *Cf. de fin.* 5, 21, 59 ingenuitque sine doctrina

figuramque corporis habilem et aptam ingenio humano dedit: nam cum ceteras animantes abiecisset ad pastum, solum hominem erexit ad caeli*que* quasi cognationis domiciliique pristini conspectum excitauit; tum speciem ita formauit oris, ut in ea penitus reconditos mores effingeret: nam et oculi nimis arguti, quem ad modum 27 animo affecti simus, locuntur, et is, qui appellatur uultus, qui nullo in animante esse praeter hominem potest, indicat mores, quoius uim Graeci norunt, nomen omnino non habent. omitto opportunitates habilitatesque reliqui corporis, moderationem uocis, orationis uim, quae

---

notitias paruas rerum maximarum; *et de duplici uerbo de orat.* 1, 25, 114 inseri quidem et donari ab arte non possunt, omnia sunt enim illa dona naturae; *de diuin.* 2, 46, 96 haec astro ingenerata et tradita. 1 fıgurã quae *B* 2 ceteraſ anımam (m *extremo in* n *mutato*) *B* ceteraſ anımanteſ *corr ex* anımam *A* cętera anımalıa *H* abıecıſſet (t *in ras corr*) *H* 3 ad caelique *deteriores nonnulli, C. Stephanus* ad caelı *AB* & ad cęlı *Heinsianus* [*quem uulgo sequuntur eius fide libri male aestimata: quod posui cum scriptura ipsa* ad caeliq. quasi *tum Ciceronis usu commendatur qui uel in his libris* ad legesque; in urbemque; ab eodemque *scribit plurimaque eius generis per omnes libros habet exempla*]

4 Cum *corr* Tum *H* 5 forma al tıonı* *A* for|ma ultıonıſ *corr* altıonı *B* formauıt orıſ *H* 6 nimis *cur displiceat nescio:* mimi arguti *Heideggerus Halmii discipulus, id quod et Halmio et Baitero mirifice placuit, et de* mimis *iam olim cogitauerat Moserus.* [*Meo iudicio accedens Hauptius Opp.* 2, 457 *istas ineptias acriter perstrinxit compluribusque exemplis demonstrauit 'non metuendum fuisse Ciceroni ne indignari uideretur loquacitatem oculorum si diceret eos* nimis argutos'; (*cf. p.* 41, 5); *neque tamen desierunt ineptire*] argutı (g *corr*) *B* 7 effectı ſumuſ *AB* affectıſ ſımuſ *Heinsianus* & hııquı appellant *B* appellat *sed* app *et* t *in rasura corr A* appelat *H* 8 homınū *A* homıne *B* hominem *Heinsianus* 9 quoıuſ *BH* Cuıus (*sic*) *A e corr* ſuımoreci *corr* *uımgrecı *B* uī grecı *H* 10 habet *B* habent *sed* ent *et proximum* o *in rasura A* habent *H* oportunıtateſ *ABH* habı li·tateſq; *B* 11 relı*quı *A* modo e|ratıonem *H* uımq; *corr* uım·q; *B* uımq; ue *A* uım·quę *H*

conciliatrix est humanae maxime societatis; neque enim omnia sunt huius disputationis ac temporis et hunc locum satis, ut mihi uidetur, in iis libris, quos legistis, expressit Scipio. nunc quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum esse uoluit, generauit et ornauit deus, perspicuum sit illud, ne omnia disserantur, ipsam per se naturam longius progredi, quae etiam nullo docente profecta ab iis, quorum ex prima et inchoata intellegentia genera cognouit, confirmat ipsa per se rationem et perficit.

10 28 Atticvs. Dii inmortales, quam tu longe iuris principia repetis, atque ita, ut ego non modo ad illa non properem, quae expectabam a te de iure ciuili, sed facile patiar te hunc diem uel totum in isto sermone consumere; sunt enim haec maiora, quae aliorum causa fortasse conplecteris, quam ipsa illa, quorum haec causa praeparantur.

Marcvs. Sunt haec quidem magna, quae nunc bre-

---

1 est *om H* humane *corr* nę *B* maxime *corr* mę *B* humane maximę *H* enim *om H* 2 ^h^cuiuſ *B* 3 michi uidetur *H* mihi deť *B* (*sic*) uideť *ex parte corr A* iis *deteriores* hiſ *ABH* lib*riſ *A* 4 expraeſſit *A* expreſſit (t *in rasura corr*) *B* ex|pre^ſ^ſit *H* *Lactantius de opif. dei* 1, 13 in libro enim de legibus primo cum hoc idem summatim stringeret, sic ait: 'hunc locum — Scipio.' 5 generauit*& (t & *in rasura corr*) *AB* generauit & *H* 6 deuſ (u *corr in ras*) *H* ne* *A* 7 quae | a&iam (a *ante* & *erasa*) *B* quæetiā *sed* æ *uidetur ex* a *corr A* quę etiam *H* 8 nullū *corr* nullo *AB* nullo *H* iis *deteriores* hiſ *ABH* ex] ē *H* incoata *B* in^h^coata *A* inchoata *H* 9 intelligentia *A* 10 ratione *corr* nē *B* & pficit *H*, *superscriptum A*, & pfecit *corr* ficit *B* 11 quam tu (*rec* quātū *superscriptum*) *Heinsianus* quantu *corr* quantū *AB* longe (on *in rasura*) *H* 12 at *corr* ad *AB* ad *H* 13 *super* properem *rec* ł feſtinē *scriptum est in A* q; ſpectabam *corr* q̄; ^ex^ſpectabam *B* 14 paciar (c *in* t *mutatum*) *A* 15 hec *H* que *corr* quę *B* 16 complecteriſ *H* 18 que *corr* quę *B*

uiter attinguntur, sed omnium, quae in hominum doc-
torum disputatione uersantur, nihil est profecto prae-
stabilius quam plane intellegi nos ad iustitiam esse natos
neque opinione set natura constitutum esse ius. id iam
patebit, si hominum inter ipsos societatem coniunctio-
nem*que* perspexeris. nihil est enim unum uni tam si- 29
mile, tam par, quam omnes inter nosmet ipsos sumus.
quod si deprauatio consuetudinum, si opinionum uanitas
non inbecillitatem animorum torqueret et flecteret, quo-
cumque coepisset, sui nemo ipse tam similis esset quam
omnes essent omnium. itaque quaecumque est hominis
definitio, una in omnis ualet. quod argumenti satis est 30
nullam dissimilitudinem esse in genere; quae si esset,
non una omnis definitio contineret; etenim ratio, qua
una praestamus beluis, per quam coniectura ualemus,

---

1 attigunt (n *superscr*) *B* attinguuntur *H* q; *corr* q̃; *B* quae in hominū quae in hominū *A* 2 dıſputatione *Heinsianus* dıſputatıonē *AB* uerſantur *per lituram corr ex* ſeruantur *A* ueruant (ſ *superscr*) *B* (*sic*) uerſantur *H* nıl *A* preſtabılıuſ *H* 3 ıntellıgı *A* ıuſtıcıā *AB* nato[s] *H* *Lactantius Instit. diu.* 6, 25, 9 homines autem nonnisi ad iustitiam nasci cum philosophi ueteres tum etiam Cicero suspicatur. disserens enim de legibus 'sed omnium' inquit 'quae · · esse natos'. *Idem de ira dei* 14, 4 cuius rei testis est M. Tullius in libris de legibus ita dicens 'sed omnium · · esse natos.' 4 opınıoneſ & *corr* opınıone*ſed *AB* opınıone | ſed *H* ẽẽ *superscriptum A* ıuſ*ıdıam (ſ *erasa*) *B* Id ıā patebıt *in litura A* 5 homıneſ *B* homınū (ū *corr in ras*) *AH* conıunctıonem *A* conıuc|tıonem *B* conıunctıonem (*ras corr* onẽq;) *Heinsianus* 6 NIhıl *praeter* N *in rasura A* 8 conſuetudınẽm *AB* conſuetudınum *H* opınıonẽ *A* 9 quoquumq; *A* cocūq; *corr* qocūq; *B* quocumq; *H* 10 cepıſſ& *BH* ıpſı *corr* ıpſe *A* 11 omnes essent *Ascensiana, Petrus Ramus* omneſ (om̃ſ) ſunt *ABH*, *idemque Halmius et Baiterus* 12 defINITIO (N *pr corr ex* TI) *B* una*ın (ı *corr*) *A* quid (o *superscr*) *AB* quod *H* 13 nullū *corr* nullā *A* ınıngenere *B* **ıngenere *A* Inıngenere *H* que *B* ẽẽ *corr* e& *B* 14 contınere *corr* ret *B* 15 preſtamuſ *AB* beluıſ (uı *corr*) *B* beluıſ (uı *in rasura*) *H* conıectıura (*uel* conıac-

argumentamur, refellimus, disserimus, conficimus aliquid, concludimus, certe est communis, doctrina differens, discendi quidem facultate par. nam et sensibus eadem omnia conprehenduntur, et ea, quae mouent sensus, itidem mouent omnium, quaeque in animis inprimuntur, de quibus ante dixi, inchoatae intellegentiae, similiter in omnibus inprimuntur, interpresque mentis oratio uerbis discrepat, sententiis congruens; nec est quisquam gentis ullius, qui ducem nactus ad uirtutem
11 31 peruenire non possit. nec solum in rectis, sed etiam in prauitatibus insignis est humani generis similitudo. nam et uoluptate capiuntur omnes, quae etsi est inle-

---

ꞇura) *A* 1 argum̄ꞇam̄ (*h. e.* amuſ) *H* refellımur *corr* muſ *A* refellım̄ *sed corr* m̄ *h. e.* muſ *B* refellımuſ *H* dıſſerımuſ *A* 2 [concludimus *delent Halmius et Baiterus, iniuria: nam* concludere *non plane idem est cum* conficiendo aliquid, *si quidem conficere aliquid argumentando etiam sine conclusione possis; et est haec uox absoluta* (*conclusionem facere*), *illa non addito pronomine uix apte poni potuit: de inu.* (*in quibus libris frequens est utrumque uerbum*) 1, 31, 53 ex eo quod ille dederat aliquid conficere malebat. *De pronomine addito cf. Tusc.* 1, 10, 22 cogitare et prouidere et discere et docere et inuenire aliquid et meminisse, tam multa alia, amare odisse cupere timere: *sic enim recte emendantur quae sunt in libris* et tam multa meminisse.] 3 parꞇam *mutatum in* par·ɴam *A* 5 ſenſuſ·ıꞇı | ıdem *sed* ꞇı *in rasura corr ex* b *ut uidetur B* ıꞇıdem (ıꞇı *in rasura*) *A* ıd̤ ıdem (*superscripta littera obscura*) *H* queq; *H* 6 Inchoaꞇe *H*, *corr* ꞇę *A* ınchoꞇe *corr* ınchoꞇę *B* 7 ımprımunꞇ *H* ınꞇerpreſ**que mենꞇeſ *sed* ꞇıſ *corr A* ımpreſſeq; menꞇeſ *corr* ınꞇpreſ**q; menꞇıſ *B* ınꞇ pręſ quę menꞇıſ (*h. e.* quę *dupliciter corr in* que) *H* 8 dıſcrepaꞇ *Heinsianus* decrepanꞇ (ꞇ *mutatum in* ſ) *A* decrepanꞇ *B* 9 genꞇeſ *corr* genꞇıſ *AB* genꞇıſ *H* naturam *ante* nactus, *quod est in deterioribus et manu quidem recenti in margine Heinsiani, quodque Turnebus addi iusserat, qui adiiciunt, ut Halmius et Baiterus, corrumpunt sententiam, quam idem Turnebus postea recte cepit: 'nactus praeceptorem, nactus doctorem; ratione enim et doctrina uirtus indiget, ut scribitur tertia Tusculana.'* 10 poſſıꞇ *Heinsianus* poſſeꞇ *AB* 12 omnıſ (om̄ıſ) *ABH* q; *corr* q̃; *B* ⁊ſı (*h. e.* etsi) *H* ıncebra (le *superscr.*) *A* ıllecebra *H*

cebra turpitudinis, tamen habet quiddam simile naturalis boni; leuitate est enim et suauitate delectans: sic ab errore mentis tamquam salutare aliquid adsciscitur; similique inscitia mors fugitur quasi dissolutio naturae, uita expetitur, quia nos in quo nati sumus continet, dolor in maximis malis ducitur, cum sua asperitate,

---

in(le)cebraт pıтudınıſ *B* 1 quıd|dam (d *prius a corr*) *B* quı(d)dam *H* naтura (lıſ boni) lıbronae *B* naтuralıſ bonı *sed* alıſ bonı *in rasura A* naтuralı bono *Heinsianus* 2 leuıтaтıſ enī | & ſuauıтaтıſ· eſт (*fuit* eſ) enī & ſuauıтaтe delecтanſ *Heinsianus* leuıтaтıſ (eſт) enım | eт ſuauıтaтıſ ******************** delecтanſ *A* leuıтaтıſ eſт (*fuit* eſ) enım & ſuauıтaтıſ | delecтanſ *B* lenitate (laeuitate *Lambinus*) enim et suauitate delectans (delectat *R. Stephanus*), sic *Turnebus, Lambinus. Liturae rationem, quae est in A, aperit Heinsianus: nam etsi inductarum uocum uestigia nulla dignosci possunt, tamen quin mera repetitione haec* eſт enım eт ſuauıтaтe (*uel* ſuauıтaтıſ) *ibi scripta fuerint, mensura spatii dubitari non sinit in hac praesertim frequentia similium errorum in A* (*confer maxime* 2, 24, 61; 3, 7, 17); *neque de* eſт *dubitandum, quod casu prius omissum a scriba cum repetita uocabula deleret suo loco supra uersum additum est, neque id in hac oratione, insequente* sic, *desiderari posse uidetur. itaque non est quod supplementa lacunae anquirantur, ac licet nomen addi possit, quo genetiui regantur, uelut hoc exemplo* leuitatis est enim et suauitatis (sensu) delectans, *tamen simplicitate praestare uisum est, hos muture in ablatiuorum formas, quarum una* ſuauıтaтe *seruata est in Heinsiano, altera* leuıтaтe eſт *qui abierit in* leuıтaтıſ eſ (*uel* eſт) *perspicuum est* (*cf.* 3, 3, 9). *quod uero etiam de latinitate dubitarunt, et recte nec sine exemplo* uoluptas esse delectans *dicitur* (*or.* 48, 162; *de nat. deor.* 2, 8, 21. 22. *de off.* 1, 16, 51) *et cur ita maluerit Cicero quam* uoluptatem delectare *causa aperta est:* leuitatis *autem quae esse ambiguitas potest eo loco, ubi simul de* asperitate doloris *dicitur, quem ad modum in explicanda ipsa Epicuri doctrina Tusc.* 5, 26, 73 neque quicquam ad nos pertinere nisi quod aut leue aut asperum in corpore sentiatur. 3 ab* *A* menтeſ *corr* тıſ *AB* menтıſ *H* тamqā | (*m pr*) *H* ſaluтare (re *corr*) *A* adſiſcıтur (c) *B* 4 ınſcı*тıa (ſ *erasa*) *B* inscientia *Lambinus, et sic* error et inscientia *iunguntur de inu.* 1, 2, 2, *et de fin.* 1, 14, 46, *ubi Maduigius de discrimine agit* 5 naтıſſumuſ *B* 6 dıcıтur *A* cum *H* quōm (c) *B* тum *sed* т *e corr A* aſpe*rıтaтe *A*

32 tum quod naturae interitus uidetur sequi. propterque honestatis et gloriae similitudinem beati qui honorati sunt uidentur, miseri autem qui sunt inglorii. molestiae, laetitiae, cupiditates, timores similiter omnium mentes peruagantur, nec, si opiniones aliae sunt aput alios, idcirco qui canem et faelem ut deos colunt, non eadem superstitione qua ceterae gentes conflictantur. quae autem natio non comitatem, non benignitatem, non gratum animum et beneficii memorem diligit? quae superbos, quae maleficos, quae crudeles, quae ingratos non aspernatur, non odit? quibus ex rebus cum omne genus hominum sociatum inter se esse intellegatur, illud extremum est, quod recte uiuendi ratio meliores efficit.

---

1 tum *sed* t *e corr A* cum *corr in* tum *H* propterque *deteriores* propterquā (uā *in rasura corr*) *A* ppt̄quae *sed mutatum in* quā *B* propt̄ quę (quā *rec superscr*) *H* 2 ho**nestates (*fuit ut uidetur* hominestates) *A* honestates *corr* is *B* honestatis *H* glorię (l *e corr*) *A* similitudine *H* que *corr* qui *AB* qui *H* honesti (ora *ma pr superscriptum,* es *ma alt in litura add*) *B* 3 ingloriā *A* inglorij *sed* j *e corr B* inglorii · *H* inglorii. iam molestiae *Dauisius* mo|lestia *H* 4 letitiae *A* cupiditatis *corr* tes *AB* cupiditates *H* 5 nec *Heinsianus* ne *AB* (*sic*) alię *H* alie *A et pr B* aput *corr* apud *A* apud *BH* 6 faelem *A* felem *BH* 7 sup̄stione (ti *superscr*) *A* cetera *corr* rae *B* cętere *H* 8 quomitatem (c *superscr*) *B* comitatem (ita *in rasura*) *A* comitatem *H* benignitē *B* 9 beneficia (i *superscr*) *B* beneficii *sed* i *ultimum e corr A* beneficii *H* diliget *corr* git *AB* diligit *H* 10 que mal. que crud. que *sed ter* quę *corr B* quae maleficos *auctore Reifferscheidio deleuit Baiterus, non recte, si quidem hoc potissimum respondet* benignitati, *quae est ipso auctore Cicerone eadem cum* beneficentia: *neque nimis in alteram utram partem consulendum est concinnitati, quam ne sectatum quidem esse Ciceronem apparet* 12 sotiatū *A* 13 uidendi *H* homines meliores *Halmius* meliores omnes *uel* omnes meliores *cum Reifferscheidio Baiterus: si quid addendum sit malim* recte uiuendi ratio (nos) meliores efficit (*cf. ad* 2, 9, 22), *sed puto Ciceronem loqui quasi non* omne genus ho-

quae si adprobatis, pergam ad reliqua: sin quid requiritis, id explicemus prius.

ATTICVS. Nos uero nihil, ut pro utroque respondeam.

MARCVS. Sequitur igitur ad participandum alium 12 33
alio communicandumque inter omnes ius nos natura esse factos. atque hoc in omni hac disputatione sic intellegi uolo, quod dicam naturam ** esse, tantam autem esse corruptelam malae consuetudinis, ut ab ea tamquam igniculi extinguantur a natura dati exorianturque et confirmentur uitia contraria. quod si, quo modo est natura, sic iudicio homines humani, ut ait poëta, [ut] nihil a se alienum putarent, coleretur ius aeque ab omnibus. quibus enim ratio natura data est,

minum *sed quod idem est* omnes homines *praecessisset* 1 quaſı | apႃbanтeſ *H* quaſı adႃbanтeſ *mutatum in* quae ſı apႃbaтıſ *B* quȩ* ſı approbaтıſ (ȩ *et* тıſ *corr in rasura; etiam* p *prius correctum uidetur*) *A* pergā* ad *praeter* g *in litura A* pergamus *Bakius* 3 uт *H*, *in rasura corr AB* 5 alıum alıo *A* alıum ab alıo *B* alıum abalıo *H* 6 cõmunıcandumquae *B* ınтer (ſe) *A* ius nos *Dauisius* ıuſтoſ *ABH* 7 *fortasse* atqui ac *corr* hac *B* 8 *mancam esse orationem iudico, quae sic fere redintegrari uideatur* atqui hoc in omni hac disputatione sic intellegi uolo, quod dicam naturam, ⟨ingenitum nobis natura⟩ esse, tantam autem esse corruptelam. ⟨ius⟩ quod dicam natura esse *ex Pearcii qui* ius *addidit et Turnebi* (*non Lambini*) *coniectura uulgatur, qua, licet Maduigio de fin.* 3, 21, 71 *probetur, aegre mihi persuadeo sententiae satisfieri:* [*cur enim hoc affirmare in ea disputatione, qua nihil agitur nisi hoc ipsum ius natura esse ut euincatur; contra illi argumentationi quae est de hominum societate quoniam non iniuria obiici potuit, reuera non esse ita in hominum uita ut ille praedicaret, occurrit, se quod naturam esse dicat sic intelligi uelle, esse quidem homini a natura datum, uerum malae consuetudinis corruptela obscurari et extingui.*] 9 male *AH* male *corr* malȩ *B* coſueтudınıſ *B* 10 agnıculı *H* exтıngu(a)·nт̃ *B* 11 uıcıa *B* 12 homınıſ *corr* eſ *AB* homıneſ *H* 13 peтua (p(o)eтa* *corr*) uт *B* poeтa uт (a *e corr*) *A* poeтa *H*; *cf. Ter. Hautontim.* 1, 1, 25 alıenum (a *corr*) *A* coloreтur *A* 14 aeaque *B* abomınıb; *A* anaтura

isdem etiam recta ratio data est, ergo et lex, quae est recta ratio in iubendo et uetando; si lex, ius quoque: et omnibus ratio; ius igitur datum est omnibus. recteque Socrates exsecrari eum solebat, qui primus utilitatem a iure seiunxisset; id enim querebatur caput esse exitiorum omnium. unde enim illa Pythagorae
34 ia uox de amicitia * * locus. ex quo perspicitur,

H solus 1 ıſdem *B* ergo etiam *Baiterus, sed confer de fin.* 3, 8, 27 si id, non etiam diligendum: ergo et probandum, *ubi item Baiterus* ergo etiam; *de nat. deor.* 3, 5, 11 ergo et illud in silice, *quod idem in editione minore tacite mutauit in* etiam qui *corr* quę *B* 2 ıuuendo *corr* ıub *B* 3 rectequae *B* 4 execrarı *H* 5 a iure *Dauisius* naturę *AH* nature *B* ſeıuncxıſſ& *BH* capud *B* capud *H* *Negat Reifferscheidius haec de Socrate a Cicerone scripta esse, hoc maxime argumento usus, quod ille utilitatem non a iure sed ab honestate seiungi uetuerit: et scribitur sane de off.* 3, 3, 11 dubitandum non est, quin numquam possit utilitas cum honestate contendere; itaque accepimus Socratem exsecrari solitum eos, qui primum haec natura cohaerentia opinione distraxissent; *sed qui haec scripserit de fin.* 3, 21, 71 uerissime defenditur numquam aequitatem ab utilitate posse seiungi et quicquid aequum iustumque esset, id etiam honestum, uicissimque quicquid esset honestum, id iustum etiam atque aequum fore (*cf. de off.* 2, 3, 10), *quamquam in his sunt, quae non satis diligenter scripta uideantur* (*uide Maduigium*), *eundem tamen concedendum est etiam illa scribere potuisse* 6 unde enī *BH* Unde enım (Unde *pr superscriptum*) *A* pıthagoreıa* uox (ıa *in loco raso trium litterarum capaci; fuit* pıthagorę ıa uox *ut uidetur*) *B* phytagoræıa uox (æıa u *corr in rasura*) *A, ut appareat idem in hoc prima manu scriptum fuisse quod fuit ante lituram in B* phı|tarea (go *superscriptum*) uox *H* Pythagorea uox *uulgatur; quo mihi codicum indiciis non plane satisfieri uisum est: coniecí* illa Pythagorae iā ⟨trita⟩ uox; *confer de orat.* 3, 6, 21 est etiam illa Platonis uera et tibi . . non inaudita uox, omnem doctrinam harum . . artium uno quodam societatis uinculo contineri; *et hoc autem exemplo et illo Tusc.* 1, 46, 111 Laconis illa uox 'morere Diagora' *cognoscitur de* uoce *praue dubitatum esse*
7 *ante* locus *defectus indicium feci ratus sententiam hoc fere modo conformatam fuisse:* unde enim illa Pythagorae iam ⟨trita⟩ uox de amicitia? ⟨nimirum huic communioni est in hominum societate,

3*

quom hanc beniuolentiam tam late longe*que* diffusam uir sapiens in aliquem pari uirtute praeditum contulerit, tum illud effici, quod quibusdam incredibile uideatur, sit autem necessarium, ut nihilo sepse plus quam alterum diligat: quid enim est quod differat, quom sint cuncta paria? quod si interesse quippiam tantulum modo potuerit in *amicitia*, amicitiae nomen iam occiderit, cuius est ea uis, ut, simul atque sibi aliquid alter maluerit,

---

non solum in amicitia) locus. ex quo perspicitur. *Pythagorae uocem additis illis* de amicitia *satis significari arbitror: quod graeca uerba omissa esse putauerunt, alienum est a Ciceronis more in hoc genere librorum graeca ponere, ut et res docet et ipse testatur Tusc.* 1, 8, 15 dicam, si potero, latine (Epicharmi sententiam): scis enim me graece loqui in latino sermone non plus solere quam in graeco latine. *de uniuersa forma orationis quam restitui confer de fin.* 2, 16, 52 cur iustitia laudatur aut unde est hoc contritum uetustate prouerbium: quicum in tenebris? hoc dictum in una re latissime patet; *pro Flacco* 4, 10. [*sed plerique specie decepti quasi* de amicitia locus *a lectore adscripta nota esset delere pergunt, quibus rescissis, non ut oportet suppletis, necesse est tota disputatio labet.*]

1 quom *A* cū *B* cum *H* ha^n^c *B* ^h^a^n^c *A* hanc *H* ıam *A* ^tā^ıam *H* longe *BH* longeq; *sed* q; *rec add A* di^f^fuſam *A* 2 alıqu*em (*fuit* alıquam) *A* alıquā *mutatum in* alıquē *B* alıquē *H* tū *corr ex* cū *H* 3 ıllut *corr* ıllud *A* effici *Heinsianus* efficıt *AB* sit *Ascensiana* ſıc *AB* Sı *H* 4 ut nihilo *editiones* utınıllo *ABH, sed in B* ı *ante* l *eraso* (*sic*) *fuitne* uti nihilo (uti nihil *Dauisius*), *quem ad modum de fin.* 3, 4, 12 uti nulla *abiit in* ut in nulla *et ibid.* 3, 15, 49 uti ea *in* ut in ea sepse *Baiterus* (*coll. de rep.* 3, 8, 12) ſeſe *A in rasura*, ſeſe *sed altera* ſ *in rasura B* ſepe *Heinsianus Cf. Seneca ep.* 108, 32 eosdem libros (de re publica) cum grammaticus explicuit, primum uerba expressa, 'reapse' dici a Cicerone, id est 're ipsa', in commentarium refert, nec minus 'sepse', id est 'se ipse'. 5 quom *A* cū *B* cum *H* 7 amicitia *addidi* ınamıcıcıæ *A* ınamıcıtıae *B* nomen iam *scripsi* nomta *AB* ıam amıcıtıę nomen *H*, *et sic uel* amicitiae iam nomen *editiones*. [*Acumen sententiae quod bis posito* amicitiae *nomine efficitur* (amicitia in qua quid intersit non est amicitia) *simile est illi de rep.* 1, 31, 47 libertas, quae si aequa non est, ne libertas quidem est.] occedenıt *corr* occıd *A* 8 ſımulat quę *H* alt *Hein-*

nulla sit. quae praemuniuntur omnia reliquo sermoni disputationique nostrae, quo facilius ius in natura esse positum intellegi possit; de quo quom perpauca dixero, tum ad ius ciuile ueniam, ex quo haec omnis est nata oratio.

13 35 Qvintvs. Tu uero iam perpauca scilicet; ex his enim, quae dixisti, Attico uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortum esse ius.

Atticvs. An mihi aliter uideri possit, cum haec iam perfecta sint, primum quasi muneribus deorum nos esse instructos et ornatos, secundo autem loco unam

---

sianus alteram *B* alteri* (*fuisse* alterū *uidetur*) *A* ⟨alter quam⟩ alteri *conieci* alter uni *C. A. Lehmannus* 1 quae *Victorius* quę *B* quo (o *corr*) *A* qua *H* p̃muniuntur (*h. e.* p *corr in* p̃) *B* 3 intelligi *A* quom *A* cum *B* cū *H* 4 ad**iuſ *A* (*uidetur* ad cuiuſ *fuisse*) nata *in rasura A* 6 perpauca scilicet *editiones* ppauca ſua | lic& *AH* perpaucaſ ual&lic& *B* exſiſ *H* 7 que *corr* quę *B* attico (attice *corr*) uidere *A* (*sic*) attico (attice *corr*) uidere (tur *suprascr.*) *B* attico uidet̃ *Heinsianus* effici uidetur *Hauptius*, *quem et memoria librorum fefellit* (*putauit enim Halmii testimonio deceptus* attice *primitiuam scripturam esse*) *et illa opinio qua* ex iis quae dixisti uidetur mihi ex natura ortum esse ius *latine dici negaret; sed et hoc recte dicitur uelut Tusc.* 5, 5, 12 non mihi uidetur (*h. e.* non censeo, non mihi persuadeo) ad beate uiuendum satis posse uirtutem; *ad Att.* 1, 5, 2 ex iis, quae ad me scripta sunt, confido ita esse omnia, ut oporteat; *et additum* effici *redarguitur Attici responso* an mihi aliter uideri possit (*cf. Brut.* 19, 76 nec uero tibi aliter uideri debet). [*Mihi uerba, quae olim consulto ut in re incerta indistincta edideram (nam fuerunt quorum imperitia ne id quidem intelligeret), ea quam nunc adhibui distinctione satis aptam efficere sententiam uidentur: quippe Quintus cum uellet utriusque assensum pronuntiare de more* (*cf. p.* 34, 3; 3, 16, 37; *Acad. post.* 1, 8, 33, 35; *Brut.* 32, 122; *de orat.* 2, 89, 362), *mutauit orationem, ut de se quidem fidentius asseueraret, quod tamen idem de Attico sentiret, nec id iniuria post ea quae Atticus c.* 10, 28 *et c.* 11 *extr. significarat. ceterum de tota oratione confer de rep.* 1, 11, 17] 8 ortū* (*fuit* ortuſ) *AB* ortum *H* 9 hec *H* 10 primū (pri *in rasura*) *A* nob̃ *A* no**ſ (*fuit* nobiſ) *B* noſ *Heinsianus* 11 hunam (*sed* h *deletum*) *B*

esse hominum inter ipsos uiuendi parem communem*que* rationem, deinde omnes inter se naturali quadam indulgentia et beniuolentia, tum etiam societate iuris contineri? quae quom uera esse recte, ut arbitror, concesserimus, qui iam licet nobis a natura leges et iura seiungere?

MARCVS. Recte dicis, et res se sic habet. uerum 36
philosophorum more, non ueterum quidem illorum, sed eorum, qui quasi officinas instruxerunt sapientiae, quae fuse olim disputabantur ac libere, ea nunc articulatim distincta dicuntur; nec enim satis fieri censent huic loco, qui nunc est in manibus, nisi separatim hoc ipsum, natura esse ius, disputarint.

ATTICVS. Et scilicet tua libertas disserendi amissa

---

1 par*em (*fuit* partem) *A* communem (q; *superscr.*) *B* cōmunē *AH* 2 quidam (a *superscr.*) *B* quadā *corr ex* quidā *A* quadā *H* 3 & beniuolentia *A in margine manu antiqua* [*et tamen uocem uerissimam et quae quo errore omissa sit manifestum est Halmius secludere potuit.*] tum *ex* cum *corr H* & iā *corr* etiam *H* 4 continere *A* continere *corr* ri *B* c̄tineri *H* que *corr* quę *B* quom *A* cū *BH* 5 qui (·i· quom *superscr.*) (*h. e.* quomodo) *B* qui (ſ *superscr.*) (*signo nisi fallor idem indicans quod B superscripta uoce*) *H* legiſ *corr* eſ *AB* legeſ *H* 8 philoſoforū *H* 9 oficinaſ *B* oficinaſ (f *superscr.*) *A* officinaſ *H* 10 fuſae *B* fuſ*e (e *e corr*) *A* fuſe *H* 11 detricta (ſſ, a *superscr.*) *B* detecta *praeter* de *corr ex* di *in litura, qua etiam proximi uocabuli syllaba* di *continetur A* diſtincte *Heinsianus* desecta *Victorius, quod melius* dissecta *scribi Moserus adnotat, et ita Madvigius Opp.* 2, 137. *Cf. p.* 31, 8 decrepant *pro* discrepans hic *AB* 13 natura esse *Turnebus* naturae ēē *AB* naturę eſſe *H* 14 Aut scilicet *cum Lambino Halmius et Baiterus, temere: cf. de diu.* 2, 21, 47 Et tu scilicet mauis numine deorum id factum quam casu arbitrari. *sed in altero* aut *unde illa opinio orta est ne quis iam dubius haereat, hoc oportet intellegi, sententias duas plane compares in hoc ironice dicendi genere per* aut *particulam copulari pariter atque in interrogando* quo tandem modo aut quale est istuc quod poetae ferunt *p.* 3, 8; quid agam potius aut in quo melius hunc consumam diem *p.* 14, 9; quid sibi

est aut tu is es, qui in disputando non tuum iudicium sequare set auctoritati aliorum pareas.

37 MARCVS. Non semper, Tite, sed iter huius sermonis quod sit uides; ad res publicas firmandas et ad stabiliendas urbes sanandos*que* populos omnis nostra pergit oratio. quocirca uereor committere, ut non bene prouisa et diligenter explorata principia ponantur, nec tamen ut omnibus probentur, nam id fieri non potest, sed ut eis, qui omnia recta atque honesta per se expetenda duxerunt et aut nihil omnino in bonis numerandum, nisi quod per se ipsum laudabile esset, aut certe nullum habendum magnum bonum, nisi quod
38 uere laudari sua sponte posset: iis omnibus, siue in Academia uetere cum Speusippo, Xenocrate, Polemone

---

lex aut quid uerba ista uellent 3, 15, 33; *quod genus est in libris Tullianis latissime patens nec solum Tullianis, et saepe ab editoribus interpungendo obscuratur.*] dı amıſſa eſт *in rasura A* 1 tu is es *editiones* fuıſſe *AB Heinsianus* 2 ſequar e& *mutatum in* ſequarıſ e& (ſed) *B* ſequa*reſſeт *corr* ſequa*rıſ ſed *A* ſequare·ſed *Heinsianus* 3 non·тıтı (·ſep) *A* тıтı *B* тıтe *Heinsianus* 4 ſıт uıdeſ *Heinsianus* ſıтu ıdeſт *A* ſı тu ıdē *B* 5 urbes *Turnebus* uıreſ *AB* Iureſ *corr* uıreſ *H*; [*posteaquam Turnebi coniecturam a Dauisio uituperatam, neglectam ab omnibus, restitui, tamen rursus seorsum sapere quam uerissime inuento uti maluerunt*;] *confer pro Marcello* 9, 29 nisi haec urbs stabilita tuis consiliis et institutis erit; *Liuium* 26, 32, 2 urbem recipi, non capi, et receptam legibus antiquis et libertate stabiliri. ſa*nandoſ *A* que *addidit Feldhuegelius* 6 puıſſa (ſ *priore deleta*) *B* 7 exploraтaſ (ſ *erasum*) *B* exploraтa* *A* exploraтa | *H* ponaтur *A* ponaтuſ *corr* ponaтur *B* ponanт *H* 9 eoſ *A* eoſ *B* ejſ *H* recтa *in rasura A* experenda *Heinsianus* expecтanda *B* expecтanda *A* 10 aud* *H* 13 laudare *corr* rı *B* poſſeт; ıſ *corr ex* poſſeтıſ *A* poſſeт*ıſ *corr ex* poſſe тıſ *B* poſſ& ııſ *Heinsianus* ſıue ıɴ achademıca (ſıue ıɴ achad *in rasura*) *A* 14 academıça *B* academıa *H* quom ıpſe uſıppo *B* quom *pſeu* | ſıppo *corr ex* quom ıpſeuſ | ıppo *A* cū ſpeu | ſıppo *Heinsianus* xeno graтe *H*

manserunt, siue Aristotelem et Theophrastum, cum illis congruentis re, genere docendi paulum differentis, secuti sunt, siue, ut Zenoni uisum est, rebus non commutatis inmutauerunt uocabula, siue etiam Aristonis difficilem atque arduam, sed iam tamen fractam et conuictam sectam secuti sunt, ut uirtutibus exceptis atque uitiis cetera in summa aequalitate ponerent, iis omnibus haec, quae dixi, probantur. sibi autem indulgentis 39
et corpori deseruientis atque omnia, quae sequantur in uita quaeque fugiant, uoluptatibus et doloribus ponderantis, etiam si uera dicunt, nihil enim opus est hoc loco litibus, in hortulis suis iubeamus dicere, atque etiam ab omni societate rei publicae, quoius partem nec norunt ullam neque umquam nosse uoluerunt,

---

1 manſur' (*h. e.* manſurunt) *mutatum in* manſuri·ſ *B* manſu*riſ** (riſ *in rasura corr, fuit nisi fallor* manſuerunt *uel* manſurunt) *A* manſer̄ *Heinsianus* ariſtotele *corr* lē *B* ariſtotilē *sed* totilē *in rasura A* ariſtotelē *H* theopha^{r}ſtum *A* thep^{h}raſtū *B* theophraſtū *H* dum illi^{o}ſ *A* dū illi^{o}ſ *B* cum illi *Heinsianus* 2 congruentiſ *A* congruentiſ *corr* teſ *B* congruenteſ *H* re· genere *in rasura A* differentiſ *A* differentiſ *corr* teſ *B* differenteſ *H* 3 zenone *A* zenone *corr* ni *B* zenoniſ *H* &^{ſ} *B* ē* *A* (*fuit* et *in utroque*), eſt *H* commutatiſ *Heinsianus* communi^{c}tatiſ *B* cōmunicatiſ *sed* cō *et* ic *corr A* 4 immutauer' *B* 5 difficile *corr* lē *B* & conuictā ſectam *in rasura A* 6 uirtuti^{bu}·ſ *B* uirtutib· *corr ex* uirtutiſ *A* uirtutibuſ *H* 7 uiciſ *A* c&era *in rasura A* cętera *H* equalitate *H*, *corr* ęq *B* iſ *A* i^{i}ſ *B* hiſ *H* 8 hae quae *A* hae^{c} quae *B* *quę *H* probentur *Turnebus*, *sed addita* haec quae dixi *declarant coeptam orationem esse derelictam* indulgenteſ (tiſ *corr*) *A* (*sic*) indulgentiſ *corr* teſ *B* indulgenteſ *H* 9 deſeruientiſ *corr* teſ *AB* deſeruienteſ *H* 10 queq; *H* uoluptatibuſ (p *ex* n *corr*) *H* ponderantiſ *corr* teſ *AB* ponderanteſ *H* 11 & iam (*corr* etiam) *H* 12 inortuliſ *H* 13 & iam (*corr* etiam) *H* omne *corr* omni *AB* om̄i *H* ſotietate *A* quo|iuſ *H* qu^{c}oiuſ *B* cuiuſ (cu *in rasura corr*) *A* 14 norum nullam *corr* norunt nullam *B* norunt*ul-

paulisper facessant rogemus. perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam, hanc ab Arcesila et Carneade recentem, exoremus ut sileat: nam si inuaserit in haec, quae satis scite nobis instructa et composita uidentur, nimias edet ruinas: quam quidem ego
14 40 placare cupio, summouere non audeo. * * * nam et in iis sine illius suffimentis expiati sumus: at uero scelerum in homines atque *in deos* inpietatum nulla expiatio est; itaque poenas luunt non tam iudiciis, quae quondam nusquam erant, hodie multifariam nulla sunt, ubi sunt, tamen persaepe falsa sunt, *set* ut eos agitent

---

lam *corr ex* norum nullam *A* norunt illam *H* 1 faceſſant *Heinsianus* faceſſat ut *AB* *Nonius p.* 307, 1 facessere significat recedere .... Cicero de legibus lib. 1 'paulisper facessant, rogemus.' aut *H* 2 ac^h^ademiā *A* ac^h^ademiam *H* archeſila *ABH* 3 ſileat *Heinsianus* ſileant *AB* ɴā *in rasura A* 4 ha qua *corr* hæ^c^quæ *B* hęc quę *corr ut uidetur ex* ha qua *A* haſ quę *H* ſatiſ *cito (ſ *erasum*) *B* ſatiſ cito *sed* ci *in rasura A* ſatiſ ſitę *Heinsianus*; scite *olim correctum nec est quod aliud quaeratur cum Halmio* inſtructe & compoſite *H* 5 uidentur *Heinsianus* uiderentur *AB* ·mi ſedet (·ni a) *ruinaſ (t *corr, fuit* ede truinaſ) *B* ɴimiaſed& *in rasura A* rationeſ· dabit ruinaſ· *H* (*qui hoc uoluit temerario conatu* si inuaserit in has quae s. s. n. instructae et compositae uidentur rationes, dabit ruinas); miras edet *R. Stephanus* miseras edet *Dauisius, item Halmius et Baiterus; sed de* nimias *h. e.* maximas *cf. ad p.* 28, 6

6 plac^a^ęre *A* placęre (ę *mutatum in* a) *B* placare *H* cōpio *A* ſummouere *BH* *ſūmouere (*ſū *in rasura*) *A* *ante* nam *plura intercidisse apertum est; in libris nullum defectus indicium* etmuſſine *AB* (*sic*) & in|iiſ ſine *Heinsianus* 7 illiuſ *ABH* ullius *Turnebus* ullis *Camerarius, possis etiam* illis, *sed in truncata oratione definiri nihil potest* ad *AB* ᴀt *H*

8 in deos *addidit Reifferscheidius* impietatum *editiones* indietatū *AB sed in A* etatū *in rasura;* indietatum *H* 9 penaſ *H* idicuſ *A* 10 condā *corr* qondā *AB* condam *corr* qondam *H* nulla* *A* 11 ubi sunt *Ascensiana* ubi ſit *ABH sed post* t *in A litterae alicuius uestigium agnoscere uideor, fuitne* ſint *uel* ſunt? tamen] autem *Halmius* pſepe *H*

sunt quam ut *Ascensiana* sunt sed ut *unus deteriorum, Rathius* ſunt (ſ̄) ut *ABH* eoſ agiteNT *B* eoſagitent (ſa *in ra-*

insectenturque furiae, non ardentibus taedis, sicut in fabulis, sed angore conscientiae fraudisque cruciatu. quod si homines ab iniuria poena, non natura arcere deberet, quaenam sollicitudo uexaret impios sublato suppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax umquam fuit, quin aut abnueret a se commissum esse facinus aut iusti sui doloris causam aliquam fingeret defensionemque facinoris a naturae iure aliquo quaereret: quae si appellare audent impii, quo tandem studio colentur a bonis? quod si poena, si metus supplici,

---

sura) *A* eoſ agıtanт *Heinsianus* 1 insectenturque *deteriores* ınſecтanтur quẹ (*fuit* quẹ) *A* ınſecтanтur quẹ (quẹ *in* que *corr, dein hoc inductum et* q; *superscriptum*) *H* ınſecтanтq; *B sed* a *uidetur corr in* e [*Plerique* sed eos agitant insectanturque *de Bakii opinione edunt, qui mihi nec testimoniis codicum satisfacere uidentur neque uero conformationi orationis quae sic incipit* poenas luunt, non tam iudiciis.] sicut in fabulis est *Halmius, quo nihil opus est. Aeschin. in Tim.* 77 μηδὲ τοὺς ἠσεβηκότας, καθάπερ ἐν ταῖς τραγῳδίαις, Ποινὰς ἐλαύνειν καὶ κολάζειν δᾳσὶν ἡμμέναις 2 ago|re conſcıencıae (cı *ante* ae *in rasura; uidetur* ſcı *fuisse*) *B* angorecſcıenтıẹ (recſcıenтıẹ *in rasura corr*) *A* angore conſcıenтıẹ *H* 3 pẹna *H* arcere* *AB* (*fuit* arcereт); arcere *H* 4 ſublaтoſ *B* ſublaтo* *A* ſublaтo *H* ſubplıcıorum *corr* ſup *A* 5 meтu (тu *corr*) *A* mo *AB* nemo *H* 6 abnueret *deteriores* ab nu rıтaſe *commıſſum (e *post* ſ *e corr, fuit* nurıтaſ ecommıſſum) *B* abnurıтſe commıſſum *A* ob ınıurıam a ſe commıſſum *H, cuius libri apparet quam leui ab errore quam libere effecta sit scriptura* 7 faтınuſ (т *corr in* c) *A* facımuſ *corr* facı*nuſ *H* auт (a *e corr*) *A* fıngere *B* fıngere *corr* reт *A* finger& *H* 8 a naturae iure *deteriores, Turnebus* a naтura ıure (a ı *in rasura*) *A* a naтura ıura *B sed* ıure *ut uidetur corr,* ana|тura ıurẹ *H* querer& *H, mutatum in* quẹrere *B* 9 apellar& *sed* & *per rasuram mutatum in* e *A* appellar& *corr* re *B* apellar& *H* audıenт *H* тamdem *corr* тan*dem *A* 10 quolenтur *B* poena* *A* ſı pena *B* pẹna *omisso* ſı *H;* [*quibus indiciis Halmius seductus est ut* si poena *tamquam glossam deleret: cf. de rep.* 5, 4, 6 nec uero tam metu poenaque terrentur quam uerecundia.] ſubplıcı *corr* ſupplıcıı *A* ſupplıcı *corr*

non ipsa turpitudo deterret ab iniuriosa facinerosaque uita, nemo est iniustus, aut incauti potius habendi sunt
41 inprobi. tum autem qui non ipso honesto mouemur ut boni uiri simus, sed utilitate aliqua atque fructu, callidi sumus, non boni: nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet nisi testem et iudicem? quid in deserto quo loco nactus, quem multo auro spoliare possit, inbecillum atque solum? noster quidem hic natura iustus uir ac bonus etiam conloquetur, iuuabit, in uiam deducet; is uero, qui nihil alterius causa facit et me-

ſupplıcıı *BH* 1 facinorosaque uita *uulgo* facınerofa * q. * Iτa *A* facınerofa quı ıτa *H*, *corr* que ıτa *B* 2 auτ *ABH* atque *Ernestus, quod Maduigio Emend. p.* 11 *probatur, sed illud praestat: hoc enim dicit, neminem esse iniustum aut, quod uerius est, iniustos siue improbos esse non sic sed incautos potius appellandos;* [*inepte uero nuper negarunt* aut . . potius *apud Ciceronem legi aut ferendum esse.*] ıncauτı (ı *extr in ras ut uidetur*) *H* τοτıuſ *corr* poτıuſ *B om H* 3 ımᵽbı *BH* Cum *corr in* Tum *H* ʰoneſτo *A* 4 uırı* *A* *ſımuſ (ſı *uidetur corr*) *H* ad̨que *A* callıdı * ſı̣muſ *AB* (*fuit* callıdıſſımuſ), callıdı * ſımuſ *H* 5 facıeτıſ *corr* facıeτ ıſ *uel* facıeτ · ıſ *AB* facı& ıſ *H* 7 quo* *A* (*una littera erasa*) multo*auro *A* duro *H* ſpolıare *in rasura A* 8 ad̨q; *A* 9 & ıam (*corr* eτıam) *H* conloquen̦τur *AB* con|loqueτur *H* ıuuauıτ *corr* bıτ *AB* ıuuabıτ *H* uıam (am *corr in rasura*) *B* uıā *praeter* u *in rasura A* uıam *H* 10 deduceτ · ıſ (eτ *corr ex* ıτ; ıſ *in rasura*) *A* deducıτıſ *corr* deduceτ · ıſ *B* deduc& ıſ *H* alıτer ıuſ *corr* al*τerıuſ *A* alıτ̃ ıuſ *corr* al*τerıuſ *B* alτerıuſ *H* facτ̣ı̣ (ci& *supra*) &̣menτı&̃ (*sic*) *B* facıτ&menτı&ur *sed* ıτ *in litura*, & *ante* m *per rasuram mutatum in* e *A* facı& · emeτıeτur *Heinsianus: codicum indicia ambigua, sed uidentur redire ad hanc scripturam primitiuam* factietmentietur, *ex qua aut* facit et metitur *efficiendum cum Victorio, aut quod est in deterioribus* faciet, metietur, *idque R. Stephanus edidit, probauit Maduigius Emend. p.* 12; *nam quod nunc plerique edunt* faciet et metietur *in librorum scripturis causam non habet et praestat asyndeton* (*cf. p.* 85, 5 leges, quae supplicio inprobos adficiunt, defendunt ac tuentur bonos, *et p.* 19, 5); *pro futuro pugnat Muellerus exemplis certe non omnibus ad hanc rem accommodatis: ego ut futurum ipsum non impugnaui* (*cf. p.* 46, 5 neglegeget leges si poterit is qui sibi eam

titur suis commodis omnia, uidetis, credo, quid sit acturus: quod si negabit se illi uitam erepturum et aurum ablaturum, numquam ob eam causam negabit, quod id natura turpe iudicet, sed quod metuat ne emanet, id est, ne malum habeat. o rem dignam, in qua non modo docti, sed etiam agrestes erubescant. iam uero illud stul- 15 42
tissimum, existimare omnia iusta esse, quae sita sint

---

rem fructuosam putabit fore), *ita in illa ambiguitate plus tribui concinnitati orationis quae sic procedit* (*p.* 43, 6) quid faciet is homo, qui nihil timet; noster hic natura iustus uir, *h. e.* qui natura iustus est, iuuabit, *cui opponitur* is qui nihil alterius causa facit, *i. e.* qui ita animatus est, ut nihil faciat. *de positu uide or.* 3, 10 easque gigni negat et ait semper esse. 1 cred^{o}ę *B* 2 negauıτ *corr* bıτ *AB* negabıτ *H* ılle *H*, *corr* ıllı *AB* 3 ab|laτurum *Heinsianus* oblaτurum *AB* negauıτ *corr* bıτ *AB* negabıτ *H* ıd naτura *Heinsianus* ınnaτura *AB* 4 m&uac *corr* aτ *A* m&u ac *corr* m&uaτ** *B* meτuaτ *H* metuet *Wesenbergius ad Tusc.* 4, 12, 28 ıdē *B* ıd÷ *A* ıd eſτ *H* 5 habeaτ*orē (aτ *e corr*) *B* habeaτ O rē (O rē *in rasura corr*) *A* habeaτ|ob rem *sed* ob *corr ex* o *H* non (ñ) modo ducτı ^{ſed}&ıā (*corr* docτı) *AB* non quomodo ducτı eτıam (*ex* & ıam *corr*) *H* 6 a^{g}creſτeſτeſ|erubeſcanτ ıam *B* agreſτeſ erubeſcaN; Iā *praeter* ā *extremum in loco raso, qui paulo plures litteras capere poterat A* agreſſı τeſτeſ eru|beſcandam *Heinsianus. de primitiua scriptura non est quod dubitetur cum Halmio: apertum enim est in A ante lituram idem illud* acreſτeſτeſ erubeſcanτıā *fuisse; ex eodemque Heinsiani scriptura liberius efficta est:* [*uerum de* sed *addendo possit fortasse ambigi: Tacitus saepius ita* non modo libertas, etiam libido; *Liuius quoque* non modo nobis, ne posteris quidem (*ubi* sed *addit Maduigius*); *Seneca* non tantum prudens, etiam fastidiosus: *uide Munronem ad haec Lucretii* 4, 507 non modo ratio ruat omnis, uita quoque ipsa Concidat. *Cicero sic solet* non solum indocti sed etiam docti dissentiant (*de nat. deor.* 1, 2, 5); inter omnes non philosophos solum sed etiam indoctos (*ibid.* 17, 44); *et quae dissimilia afferri possunt nec multa sunt neque ea satis fidei habent: ad Att.* 5, 10, 4 non modo nemo domo, ne Romae quidem quisquam; *de leg.* 3, 11, 25 quis enim, non modo liber, seruus libertate dignus, fuit, cui; *et utrobique* sed *adiicitur; de officiis autem* 1, 22, 76, *in Pison.* 30, 75 *aliena sunt.*] 7 que *H* ſıτa *AB* sancita *cum Ernesto Halmius et Baiterus. sed confer de orat.* 1,

in populorum institutis aut legibus. etiamne, si quae leges sint tyrannorum? si triginta illi Athenis leges inponere uoluissent aut si omnes Athenienses delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco eae leges iustae haberentur? nihilo, credo, magis illa, quam interrex noster tulit, ut dictator quem uellet ciuium aut indicta causa inpune posset occidere: est enim unum ius, quo deuincta est hominum societas et quod lex constituit una; quae lex est recta ratio imperandi atque prohi-

---

15, 65 si quae ceteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret tantumque ea teneat, quae sint in disceptationibus atque in usu forensi. 1 &ıãnıſı *corr* neſı *B* &ıã (nıſı *corr in* neſı) *A* eтıam nıſı *H* quı legıſſıɴᴛ *corr* quę legeſſıɴᴛ *B* quę legıſſenт *corr* legeſſınт *A* quę le|geſſınт *H* 2 sunt *R. Stephanus* тyrrannoꝝ *A* тıranorū *B* тyrannoꝝ *H* ıllaтhenıſ *AB*, *nisi quod in A* a *corr ex* u; ıllı aтhenıſ *H* legıſ *corr* eſ *AB* ımponere *A* legem ponere *H* 3 aut si] etsi *A. W. Zumptius* aтhenıenſıſ *corr* eſ *AB* aтhenıenſeſ *H* 4 тyrrannıcıſ *A* тırannıcıſ *B* тyrannıcıſ *H* legıſ *corr* eſ *AB* ıuſтa *corr* ıuſтae *AB* eę* (ę *in ras corr*) legıſ ıuſтe *H* 5 haberenтur *B* habere|renтur *A* haberenтur *H* nıchıl (*sic*) *H* 6 auт ındıcтa cauſa (*corr* *uındıcтæ cauſa) *B* **vındıcтa cauſa (v e *corr*) *A* auт ındıcтa cauſa *Heinsianus* *Si uerum est* aut *ac non fortasse dittographia tali natum* cıuıumcıuı (*quod genus dittographiae siue perfectae siue inchoatae multum est in libris Vossianis, et* cıuı *abiisse in* aut *exemplum monstrat Hauptius Opp.* 2, 321), *sed* aut *si uerum est, requiritur quod cum* indicta causa *iungatur; quodque posueram* quem uellet ciuium ⟨indemnatum⟩ aut indicta causa *collato Catone apud Gellium* 13, 25, 12 decem hominibus uitam eripis indicta causa, iniudicatis, indemnatis (*cf. ad Herenn.* 4, 24, 33 in iudicium adduxisti? non. indemnatum necasti; *de domo* 10, 26; *al.*), *haec duo et apte componi et recte per* aut *particulam coniungi poterant. nam* indicta causa, *quod Feldhuegelius Halmio et Baitero persuasit glossam esse ad* inpune, *nec interpretamentum esse huius uocis potuit nec sine summo detrimento sententiae tolli.* 7 ımpune poſſed *H* poſſıт *corr* eт *AB* quo* *AH* qvo (vo *in rasura corr*) *B; fuit* quod *uel* quđ, *cf. p.* 91, 4; 2, 13, 32; 19, 47: *unde praue Halmius* quoi deuincta *effecit* 9 quae lex q; *sed* q; *erasum B* eſſ& *in rasura A* ·unaq;

bendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta uspiam siue nusquam. quod si iustitia est obtemperatio scriptis legibus institutisque populorum et si, ut eidem dicunt, utilitate omnia metienda sunt, negleget leges easque perrumpet, si poterit, is, qui sibi eam rem fructuosam putabit fore: ita fit ut nulla sit omnino iustitia, si neque natura est, ea*que*, quae propter utilitatem constituitur, utilitate illa conuellitur. atque 43
si natura confirmatura ius non erit, tollantur * *: ubi

---

lex|quę eſт recта *Heinsianus* 1 ıgnoraтıſ *corr* ıgnoraт ıſ *AB* ıgnoraт|ıſ *H* 2 ıuſтıcıa *B* opтemperaтıo *H* obтemperaṇтıo* (*fuit* anтıa) *A* 4 ıdem *H* meṇтıenda *AB* meтıenda *H* necleger *corr* neg *AB* negleg& *H* 5 perump& *B* poтerıтıſ *corr* poтerıт ıſ *AB* poтerıт ıſ *H* 6 puтabıт *Heinsianus* puтauıт *AB* 7 ıuſтıcıa *B* ſıneq; [ue] *B* ſıneque (*sic*) *A* ſıne qua *sed* a *in ras corr H* eaque quae *deteriores pauci, Goerenzius* eaquę *A* aeaquae *B* eaq; *Heinsianus* et ea quae *R. Stephanus; cf. de rep.* 1, 34, 53 aequabilitas neque seruari potest eaque quae appellatur aequabilitas iniquissima est. 8 uтılıтılıтaтem *B* ılla *ABH* alia *R. Stephanus*, *probatum Maduigio Emend. p.* 14, *sed* illa *uerum uidetur:* utilitate illa, *scilicet propter quam constituitur; conf. Acad. pr.* 2, 31, 99 quidquid acciderit specie probabile, si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium; *de diu.* 1, 51, 116 cum omni utilitate, quam di hominibus dederunt, ars aliqua coniuncta est, per quam illa utilitas percipi possit. comuellıт̃ *B* con*uellıтur (*fuit* com) *A* conuellıтur *H* aтque *mutatum in* aтquı *AB* aтq; *H* 9 confırmaтur aıuſ *mutatum in* confırmaтũṛ ạıuſ *B* confırmaтũ**ıuſ *A* (ũ *corr ex* u; *fuit* confırmaтura), confırmaтũra ıuſ *sic sed* - *e corr H* тollanтur *AB* тollaṇтur *H*; uirtutes omnes tollentur *deteriores: quam coniecturam parum probabilem plerique sequuntur securi: nam ut* uirtutum *significatio abesse non debet, ita fieri possit ut paulo plura post* tollantur *interciderint, ea forma, quae etiam causam omissorum uerborum aperiat, uelut hoc exemplo* tollentur ⟨uirtutes omnes, quae in hominum societate cernuntur⟩ sine tollantur ⟨necesse est u. o. quae . .⟩: *nam harum primum uirtutum exempla ponuntur, deinde resumitur ut genus alterum addatur, p.* 47, 5 neque solum in homines obsequia sed etiam in deos caerimoniae religionesque tolluntur: *itaque post* tollantur *defectus indicium feci: de supplementi forma confer de officiis* 3, 33, 118 iustitia uacillat

enim liberalitas, ubi patriae caritas, ubi pietas, ubi aut bene merendi de altero aut referendae gratiae uoluntas poterit existere? nam haec nascuntur ex eo, quia natura propensi sumus ad diligendos homines, quod fundamentum iuris est. neque solum in homines obsequia, sed etiam in deos caerimoniae religionesque tolluntur, quas *non* metu, set ea coniunctione, quae est homini
16 cum deo, conseruandas puto. quod si populorum iussis, si principum decretis, si sententiis iudicum iura constituerentur, ius esset latrocinari, ius adulterare, ius testamenta falsa supponere, si haec suffragiis aut scitis
44 multitudinis probarentur. quae si tanta potestas est stultorum sententiis atque iussis, ut quorum suffragiis rerum

---

uel iacet potius omnesque eae uirtutes, quae in communitate cernuntur et in societate generis humani. *ceterum Heinsiani ratio aperta:* si natura confirmatum ius non erit, tollatur (ius *scilicet*): *cf. p.* 48, 6   1 lıberalı[taſ·]·ubı *AB* lıbe|ralıtaſ ubı *H*   2 referendae *deteriores* pręferendę *sed* f *corr ut uidetur ex* τ *A* p̄ferendę *B* p̄parande *H*   3 ex[ı]ſtere *B*   quia natura *deteriores*, *Dauisius* quı natura *A* qu[od]ınatura *B* qu*anatura *sed corr* qo*an *Heinsianus*   4 propenſı ſumuſ (nſı ſumuſ *corr in rasura*) *A*   5 obſequ[ı]a *B*   6 & ıam *corr* etıam *H*   ın dō cerımonıę *H*   cerımonıę *A*   tollentur *Lambinus*   7 non *Heinsianus*, *om AB*   metuſ & *B* m&u*& (*fuit* m&uſ&) *A* metu*ſed *Heinsianus*   eſt ın homını *A*   8 quo[cum]deo[ıſ] *A* q̄deoſ[cūdeıſ] *B* cum deo *Heinsianus*   conſer|uandoſ *H*   9 ſentencıſ (c *mutatum in* τ) *B*   10 ıuſ *primum* (ı *corr in ras*) *H*   latrocınarı[ı]·uſ *B* latrocına[re]*ıus (re *corr in* rı) *A* *fuit* latrocınarıuſ *ut in B*, latrocınarı·ıuſ *H*   11 ſubpo[ne]re *A* ſuppo·[ne]re *B* ſupponere *H*   aut (ut *in ras*) | ſıtıſ (ıſ *in ras*) *H*   12 quod ſı *Heinsianus solus*   13 ſentencıſ *B*   ad[τ]q; *B*   ut q[e]uorum *AB* ut eoꝝ *H*; *tenui primitiuam scripturam* (*uulgatur correcta*) *referoque hanc relatiuam sententiam ad apodosin;* [*nec muto sententiam: neque enim agitur, quod Muellerus opinatur, de permutatis* quorum, *h. e.* corum, *et* eorum *formis, quae sane res est notissima* (*cf.* 2, 15, 38, *Lachmannum in Lucr. p.* 220), *sed oratio in illa scriptura apta non est, quia* suffragia *ipsa sunt* sententiae: *ut dicendum fuerit* si tanta potestas est stultorum sententiis, ut iis, *aut* si stultis

natura uertatur, cur non sanciunt ut, quae mala perniciosaque sunt, habeantur pro bonis et salutaribus? an quom ius ex iniuria lex facere possit, bonum eadem facere non possit ex malo? atqui nos legem bonam a mala *ad* nullam aliam nisi naturam normam diuidere possumus; nec solum ius et iniuria natura diiudicatur, sed omnino omnia honesta et turpia. nam et *ut* communis intellegentia nobis notas res efficit, easque in

tanta potestas est ut eorum suffragiis r. n. u. *sed quoniam* quae si tanta potestas est (*nam Heinsiani* quod si *non inconsulto sed temere effictum*) *superiorem sententiam refert, ne erat quidem quod adderetur ultra: contra his* ut quorum suffragiis rerum natura uertatur *ad interrogationem relatis*, quippe quorum suffragia rerum naturam uertant (*id quod ex superioribus consequitur*) cur non sanciunt ut mala habeantur pro bonis, *scite redarguendi acerbitas augetur: de collocatione, unde illa ambiguitas nata uidetur, confer* 3, 11, 26] ſuffragiiſ (*priore* f *in rasura corr*) *A* 1 ſantiunt *corr ex* ſanc *A* que mala *A* perniciosa que (*fuit* quę) *AB* pniciosaquę *H* 2 an quom *scripsi* aut quom *B* autem quom *A* aut cum *Heinsianus* aut cur *Bakius* 3 poſ· *A* 5 nullā aliā *A* nullā aliam *B* nulla alia *H* natura*normā *A* (*uidetur* naturainormā *fuisse*); naturalinormā (l *rec add, fuit* naturāinormā) *B* naturę norma *Heinsianus* [*cuius correcta lectione omissa primitiuam scripturam hanc fuisse apparet* nullam aliam nisi naturamormam: *conf.* 2, 12, 29 pontificumeglegentia, *et* n *post* m *tam facile omittitur, quam additur ante* m *uelut p.* 3, 2 sinmanet: *quam ob rem* ad *addidi, ibi ubi facillime negligi potuit; si quidem* diuidi *tam recte* ad normam *quam* norma *uidetur, quem ad modum et* norma dirigitur *et* ad normam. *Cf.* 2, 24, 61 secundum naturam quae norma legis est] 6 peſſimiſ *AB* (*sic*) poſſumuſ *corr B* poſſumiſ (*sic*) *corr A* poſſumuſ *H* ius et iniuria natura *R. Stephanus* iuſ & iura natura *sed* & iur *erasum B* iuſ**** a natura *A* iuſ & iura natura *Heinsianus* diiudicātur *H* 7 turpia *AB* honeſta·|turpia *H* ut *addidi fecique sententiae formam similem illi de fin.* 2, 15, 48 ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum; *cf. de rep.* 6, 15, 15 quoniam haec est uita, ut Africanum audio dicere. 8 intelligentia *H* easquae *A* ea*|quę (*fuit* eaſ) *H*

animis nostris inchoauit, honesta in uirtute ponuntur,
45 in uitiis turpia. *ea* autem in opinione existimare, non in natura posita dementis est; nam nec arboris nec equi uirtus quae dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione sita est, sed in natura: quod si ita est, honesta quoque et turpia natura diiudicanda sunt. nam si opinione uniuersa uirtus, eadem eius etiam partes probarentur: quis igitur prudentem et, ut ita dicam, catum non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa iudicet? est enim uirtus perfecta ratio, quod certe in natura est: igitur omnis honestas eodem modo.
17 nam ut uera et falsa, ut consequentia et contraria sua sponte, non aliena iudicantur, sic constans et perpetua ratio uitae, quae uirtus est, itemque inconstantia, quod est uitium, sua natura ** probauit, nos ingenia iuuenum

---

1 ınquoauıт (cho *supra*) *AB* ınchoauıт *H* 2 uıcıuſ *AB* uıтıuſ *H* (hęc) auтem *AB* (*sic*) ea aū *Heinsianus* oppınıone *AB* *opınıone (*fuit* opp) *H* exſтımare *B* 3 poſſıт (per) ea *B* ponere *praeter* p *in rasura A* poſıтa *Heinsianus* arboreſ *corr* ıſ *AB* arborıſ *corr* eſ (*sic*) *H* 4 ȧequı *B* ęquı *H* ꝗ; *A* q; *corr* ꝗ; *B* ıurıuſq; (τ) (*sic*) *H* non me *H* 5 oppınıonıſ (e) ıтa ē *B* opınıone ſıтa eſт *AH sed* ne ſı *in rasura in A* quod si ita est *olim correctum* quıd ſıт eſт (ē) *ABH* quod si est *R. Stephanus* 6 quoque (q;) (&) тurpıa *AB* quoq; тurpıa *H* naтurę *A* dıudıcanda (nda *in rasura*) *A* oppınıone *B* 7 eadēeıuſ&ıā *in rasura A* eadem eī &ıā *B* eadem eıuſ & ıam (*corr* eтıam) *H* parтeſpba|renт (ęedē) *B* 8 & ıтa (uт) *AB* & uт ıтa *H* 12 ſponтe (тe *in rasura*) *A* 13 ſed (ſıc) conſтanſ *B* ſıc conſтanſ (ſıc con *in rasura*) *A* ſed conſтanſ *Heinsianus* 14 uıтae·q̄ (ue) (*sic*) *B* uıтę-quę *in rasura corr A* uıтę quę *H* ıтē quın (q·) conſтanтıa *B* ıтem-conſтanтıa *corr* ıтē ınconſтanтıa *A* ıтem|quı (*corr* que) ınconſтan-тıa *H* 15 uıcıū (c *corr in* т) *A* naтura pbauıт noſ ın-genıa ıuuenum n̄ ıтē ad (т) (non ıтem·ᴀт *H*) ın|genıa naтura *BH* na-тu|ra probauıт noſ ıngenıa naтura (ıngenıa ıuuenū non ıтem ᴀт) *A Defectum orationis primus agnouit Maduigius Opp. acad.* 2, 142 (*cf. Emend. p.* 19 *sq.*), *qui haec supplementa proposuit* natura (iudicabitur. an arboris aut eculei in-

non item? an ingenia natura, uirtutes et uitia, quae 46
existunt ab ingeniis, aliter iudicabuntur? an ea non aliter, honesta et turpia non ad naturam referri necesse erit? quod laudabile bonum est, in se habeat quod laudetur necesse est; ipsum enim bonum non est opinionibus, sed natura. nam, ni ita esset, beati quoque opinione essent, quo quid dici potest stultius? qua re quom et bonum et malum natura iudicetur et ea sint principia naturae, certe honesta quoque et turpia simili
ratione iudicanda et ad naturam referenda sunt. sed 47

---

genium natura) probabimus, ingenia iuuenum non item? an ingenia natura: *in summa rei uerissime, nisi quod de* probabimus *addubitare licet, an non recte fecerit ex* probauıт noſ; *id quod esse puto* probabit nos, *ut est in deterioribus nonnullis, ad eaque reliqua oratio sic accommodabitur* natura (iudicabitur. an agricola surculi ingenium natura) probabit, nos ingenia iuuenum non item? an: *in quo* nos *Cicero de se et philosophis siue omnino hominibus intelligit, ut Tusc.* 3, 15, 31 ergo hoc Terentius a philosophia sumptum cum tam commode dixerit, nos, e quorum fontibus id haustum est, non dicemus melius; *Acad. pr.* 2, 7, 20 quam multa uident pictores, quae nos non uidemus; *de diu.* 1, 51, 115. *de comparatione conf. Platonem Eutyphr. p.* 2 *d* ὀρθῶς γάρ ἐστι τῶν νέων πρῶτον ἐπιμεληθῆναι, ὅπως ἔσονται ὅτι ἄριστοι, ὥσπερ γεωργὸν ἀγαθὸν τῶν νέων φυτῶν εἰκὸς πρῶτον ἐπιμεληθῆναι.] 1 uırtuтe‿ſeduıcıa (t *superscr.*) *B* uırtuтeſ* uıcıa (eſ *in rasura et* c *corr in* т) *A* que *corr* quę *B* uırtuтe·ſed uıтıaq; (ue *superscr.*) *H* 2 ad (b *superscr.*) *B* ıngenıſ (ı *superscr.*) *A* 3 quā honeſтa *sed* quā *initio uersus a corr add A* ·quam honeſтa *B* honeſтa (*sine* quam) *H* *eт *A* referı (r *superscr.*) *A* 4 bonum (ē *superscr.*) *A* [laudabile est, bonum in *cum Klotzio Halmius et Baiterus, quo corrumpitur plana sententia, opponuntur enim* laudabile bonum *et* ipsum bonum; *neque quicquam illi scripturae fauet quod* ē *superscriptum est in A*] hab& (a *superscr.*) *H* laudeтur (тur *in rasura*) *H* 5 oppınıonıb; *B* 6 eſſeпт *A* ēēт *sed* т *in ras H* oppınıone *B* 7 quo quı·dıcı (d *superscr.*) *B* quod quıdıcı *H* quom *A* qm̄ (cum *superscr.*) *B* cum *H* 8 uт ea *H* 10 **ıudıcanda (*fuit* ınıud *uel* ıuıud) *B* dııudıcanda *sed* dı *e corr A* dııudıcanda *H*; *apparet* diiudicanda *non fuisse primitiuam scripturam, itaque* iudicanda *posui, ut est u.* 8 naтura *corr* rā *B* referanda *A*

perturbat nos opinionum uarietas hominumque dissensio, et quia non idem contingit in sensibus, hos natura certos putamus, illa, quae aliis sic, aliis secus nec isdem semper uno modo uidentur, ficta esse dicimus: quod est longe aliter. nam sensus nostros non parens, non nutrix, non magister, non poëta, non scena deprauat, non multitudinis consensus abducit: at uero animis omnes tenduntur insidiae uel ab iis, quos modo enumeraui, qui teneros et rudes quom acceperunt, inficiunt et flectunt, ut uolunt, uel ab ea, quae penitus in omni sensu inplicata insidet, imitatrix boni, uoluptas, malorum autem mater omnium; quoius blanditiis corrupti,

---

1 oppinionũ *B* dıſ|ſıo *corr* dıſ|ſenſıo *A* 2 contingınt *corr* contıngunt *B* contıgıt *H* 3 certaſ *H* ılla,q̄; *corr* ılla,q̄; *B* ıſdem *B* ıdem *A* ıſdem *H* 6 ſcena *A* ſ·ena *B* ſcena *Heinsianus* 7 adducıt·ad uero anımıſ *ras et corr mutata in* abducıt*ā*uero; anımıſ *A* abducıt* ad uero ⁊anımıſ *B* abducıt·AT ūo am̄ıſ *H*; *recepi cum Ascensiana et R. Stephano primitiuam scripturam quae Halmium fefellit, uulgatur inde a Victorio correcta,* [*et sic sane Cicero de fin.* 3, 21, 72 a uero abduci fallique, *Seneca epist.* 14, 2, 20 magnos uiros dulcedo orationis abducit a uero; *sed et solum* abducit *satisfacere uidetur:* multitudinis consensus non abducit sensus, *ab eo uidelicet quod percipiunt; conf. or.* 15, 49 occultabit quae dilui non poterunt atque omnino opprimet si licebit, aut abducet animos, aut aliud afferet; *et particulae* at uero *peraptae huic oppositioni, ut in simili oratione p.* 41, 7 8 ınſıdıe *corr* ę *B* uel*abıſ (l *eras*) *AB* uł labıſ *H* enumeraui qui *deteriores* enumerouıdequı (o *ambiguum*) *A* enumero·uNdąe quı (N *ex* ı *corr*) *B* anumero uıde quı *H; praue diremptis syllabis* enumera ui *abiit in* enumero uide. 9 quôm *B* quom**** *A* q̄m *Heinsianus* inficiunt et flectunt *olim correctum* ınfıcıunt effleciunt *ABH* 10 uolunt *A* ea| (a *e corr*) *H* qua *A* pôenıt' *B* pęnıtuſ *H* 11 ımplıcata *BH* ınſedet *corr* ſı *A* 12 quôıuſ *B* quoıuſ (ıuſ *in rasura*) *A* cuıuſ *H* plandıcıſ (c *corr in* t) *B* corruptı (ı *corr in* a) *B* corrupta *A sed uidetur in hoc quoque* a *corr ex* ı; corruptı *H*

quae natura bona sunt, quia dulcedine hac et scabie carent, non cernunt satis.

Sequitur, ut conclusa mihi iam haec sit omnis ora- 18
tio, id quod ante oculos ex iis est, quae dicta sunt, 48
et ius et omne honestum sua sponte esse expetendum; etenim omnes uiri boni ipsam aequitatem et ius ipsum amant, nec est uiri boni errare et diligere quod per se non sit diligendum: per se igitur ius est expetendum et colendum; quod si ius, etiam iustitia; sin ea, reliquae quoque uirtutes per se colendae sunt. quid libe-

---

1 que *corr* quę *A* haec ſcabıae carenт non cernunтur *corr in* hac* ſcabıae· carenт *** cernunтur *A* haec & ſabıe carenт n̄ cernunᵗ *corr in* hac & ſabıe ɴ carenт*cernunᵗ *B* hac & ſcabıe car& non cernunᵗ *H* 2 cernunt *Dauisius* *De* dulcedine *dixit Hauptius Opp.* 3, 314: *addo de fin.* 3, 1, 1 pluris esse contendat dulcedinem corporis ex eaue natam laetitiam quam grauitatem animi, *ubi* et titillantem *quod in bonis libris ante* ex *adiicitur ex illa significatione ortum uidetur; Senecam ad Heluiam p.* 257, 27 *K.* pretiosos cibos non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo sed raritas et difficultas parandi facit. 4 ex ıſ *A* exıſ *B* exhıſ *H* que *H* 5 & ıuſ & (ıuſ *in rasura*) *B* eт*juſ *A* (j *e corr*); & Iuſ & *H* experтendum (r *erasa*) *B* expe*тendum *A* expeтendum *H* 6 omnıſ *corr* neſ *AB* om̄ſ *H* uırı (uı *in ras, uidetur* ıu *fuisse*) *H* equıтatē *B* 7 errore *corr* errare *AB* errare *H* 9 ſıuſ *B* ıuſ *A* ſı Iuſ *H* ıuſтıcıa *AB* ıuſтıтıa (тı *in comp quo solet* тı *significari*) *H* si ea *Turnebus* sin ea *Dauisius* ſıт ın ea *H*, *corr* ſıc ın ea *B* ſıc ın ea *sed* ſıc *in rasura A: corruptelae ratio eadem qua p.* 7, 8 *pro* quı *scriptum est* queuı. *de* sin *quod etiam progredienti, non aduersanti, orationi inseruit confer de nat. deor.* 3, 20, 52 si est Ceres a gerendo . . terra ipsa dea est . . sin terra, mare etiam. *de diu.* 2, 7, 18 si enim scit, certe illud eueniet, sin certe eueniet, nulla fortuna est; *alia; de* ea *uide de nat. deor.* 3, 39, 93 non curat singulos homines: ne ciuitates quidem. si non eas, ne nationes quidem. [*quo infelicius* si iustitia *Halmius et Baiterus, qui Dauisii coniecturam, quam restitui quamque post me probarunt omnes, ne commemoratione quidem dignam duxerunt*] 10 colenda (a *corr ex* e *ut uidetur*) *B* colende *H* *Lactantius Inst. diu.* 6, 11, 14 ipse pluribus locis clamas,

ralitas gratuitane est an mercennaria? si sine praemio benignus est, gratuita; si cum mercede, conducta. nec est dubium quin is, qui liberalis benignusue dicitur, officium, non fructum sequatur; ergo item iustitia nihil expetit praemii, nihil pretii: per se igitur expetitur. eademque omnium uirtutum causa atque sententia est.
49 atque etiam si emolumentis, non suapte *ui* uirtus expetitur, una erit uirtus, quae malitia rectissime dicetur; ut enim quisque maxume ad suum commodum refert quaecumque agit, ita minime est uir bonus,

---

mercenariam non esse uirtutem, faterisque in libris legum tuarum liberalitatem gratuitam esse his uerbis 'nec est dubium quin is, qui liberalis benignusque dicitur, officium non fructum sequatur.' *Cf. etiam proxima apud Lactantium* 1 ſı*ſıne (ı *alterum in ras corr*) *H* premıo *H* 2 benignus est *scilicet* is qui liberalis est, *ut nec* benigna *nec* si qui benignus *nec* benigni sumus *restituendum sit;* [*sed pergunt improbare et mutare in hoc exemplo quod toties legunt sine offensione, uelut Tusc.* 4, 8,17 est aemulatio aegritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat; *ibid.* 2, 7, 18] *et uide infra p.* 55, 2 infamiaene metu non esse petulantis. quom *A* q̄m̄ (cum) *B* cum *H* 3 quın*ıſ *H* 4 fructuū *corr* tū* *A* fructụū *B* fructum *H* item *deteriores* ıdem *AB* eadem *H* ıuſtıcıa *AB; in Heinsiano ut p.* 52, 9 *et saepe* 5 expetit *deteriores* exprımıt *ABH* p̄mıl* (*uidetur* p̄mıhı *fuisse*) *A* p̄cıı *AB* prẹtıı *sed cum compendio H* 6 uırtututū *corr* uırtutū** *B* 6 *et* 7 adq; (t) *B* 7 emunumentıſ *corr* ẹmoṇumentıſ (ı) *B* *emo*lumentıſ (l *e corr*, *uidetur* aemonumentıſ *fuisse*) *A* emolumentıſ *H* ſuapte *A* ſuabte *corr* ſuapte *B* ṣ*ſpōte *rasura corr ex* ſuapte *H* ui suapte *ed. Paris.* 1538, *quod rectius* suapte ui *scribi Moserus adnotat,* [*et* sua ui *saepius;* suapte ui et natura *de fato* 19, 43; sua sponte, *quod Halmio et Baitero placuit, scriptura librorum non adiuuatur*] expetitur *deteriores* expendıtur *ABH* 8 erit] ēē *H* uırtuſq; *B* malıcıaẹ *B* malıcıa (c *corr in* t) *A* uırtuſ atq; malıtia (tı *in comp*) *H, qui hanc orationem prodit* una esse uirtus atque malitia r. dicetur *temerariam et ineptam* 9 maxu(me) *A* maxu(me) (*uidetur* maxū *fuisse*) *B* maxıme *H* quo(c)·(m)modū *B* 10 refer*t (a *erasa*) *A* aıt (g) *B* mıhı me *AB* mınıme *praeter* me *in ras corr H, fuit ergo in hoc quoque* mıhı me, *unde nihil efficiendum cum Hal-*

ut qui uirtutem praemio metiuntur, nullam uirtutem nisi malitiam putent: ubi enim beneficus, si nemo alterius causa benigne facit? ubi gratus, si non eum ipsi cernunt grati, quoi referunt gratiam? ubi illa sancta amicitia, si non ipse amicus per se amatur toto pectore, ut dicitur? qui etiam deserendus et abiciendus est desperatis emolumentis et fructibus: quo quid potest dici immanius? quod si amicitia per se colenda est, societas quoque hominum et aequalitas et iustitia per se expetenda: quod ni ita est, omnino iustitia nulla est; id enim iniustissimum ipsum est, iustitiae mercedem quae- 19
rere. quid uero de modestia, quid de temperantia, quid 50

---

mio *Lactantius Inst. diu.* 6, 12, 10 idem (Cicero) quippe ait, ut quisque maxime ad suum commodum referat, quaecumque agit, ita minime esse uirum bonum. 1 ạtquẹ (u, i *supra*) *A* me cıunт (c *corr in* т) *B* mēтıunтur (˜ *e corr ut uid*, тı *in comp*) *H* uırтuтū *A* 2 malıcıā *B* 3 ubı — 4 graтı *in loco raso A* 3 ipsum *deteriores et hoc sane sententiae ratio poscere uidetur, ac de fin.* 5, 11, 30 ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligat *simili errore* ipse *est in bono libro; [tamen hoc incommodum orationis post ea quae in ind. lect.* 1880 *p.* 10 *et in nuntiis acad.* 1881 *p.* 344 *scripsi tollere dubito*] 4 quọı (c *supra*) *B* quoı refer̄ graтıam *supra uersum posita manu altera sed antiqua A* quı ref ferunт gr̄a *H* 5 *Seruius in Verg. Aen.* 9, 276 pectore toto: omni affectu. et est de prouerbio. Cicero de legibus: 'nisi toto pectore amatur, ut dicitur.' cum enim dicit 'ut dicitur' ostendit prouerbiale. *Confer Tusc. disp.* 2, 24, 58 toto pectore, ut dicitur, cogitare. 6 & ıam *corr* eтıam *H* & *in rasura corr B* abıcıenduſ (cı *in rasura corr*) *B* & (ſ *supra*) *B* & *rasura mutatum in* ē *A* eſт *H* 7 emōlumenтıſ *AB* emolumenтıſ *H* qđquı *corr in* q∗quı (o, d *supra*) *AB* quo quıd *H* 8 ınmānıuſ? Quod|ſı (uſ *et* Quod *ras corr, etiam super* manı *rasura*) *H* per se *om H* 9 equalıтaſ *H* per se est *Lambinus* expetendast *Maduigius Opp.* 1, 184, *qui tum de codicum memoria fallebatur* 10 ıuſтıcıa *A* 11 ınıuſтıſſımī *B* ınıuſтıſſımū (ū *corr ex* ı *ut uidetur*) *A* ınıuſтıſſımı *H* querere *H*, *corr* quẹ *B* 12 modeſтıa *Heinsianus* moleſтıa *AB* quıde (d *supra*) *B bis*, *A ter*,

de continentia, quid de uerecundia, pudore pudicitiaque dicemus? 'infamiaene metu non esse petulantis an legum et iudiciorum? innocentes ergo et uerecundi sunt, ut bene audiant, et ut rumorem bonum colligant, erubescunt, pudet etiam loqui de pudicitia: at me istorum philosophorum pudet, qui nullum iudicium uitare nisi
51 uitio ipso notatum putant. quid enim? possumus eos,

---

quid de *Heinsianus semper* 1 pudıtıtıaq; *A* pudıtıaq; *B* pudıcıtıaq; *H* 2 |*** dıcemuſ *A* (*puto* que *erasum esse*) ınfamıene *corr* ęne *B* ē *corr in* ẽẽ *A* p&ulantıſ *corr* eſ *A* petulanteſ *H* putalantıſ *corr* petalanteſ (*sic*) *B* 3 iudıtıorum (t *corr in* c) *B* uerecundı*ſunt (ſ *erasum*) *B* 4 ut (t *in ras corr*) *H* utru* morem (m *erasum*) *B* erubeſunt *A* 5 pudı, &ıam *corr in* pud& &ıam *AB* pudıtıtıa *A* at *A. W. Zumptius* ac *AB* erubeſcant ınpudıca loquı · Ac me ıſtorū *H*; [*quam temerariam interpolationem nuperi Heinsiani laudatores foueant cum Halmio; ceterum Heydenreichius* (*in Ritschelii Act.* 2 *p.* 486) *cum* pudet *omisso haec* erubescunt etiam loqui de p. *coniungi uoluit, uereor ne acumen quod est in repetito* pudet *extinxerit; neque* etiam *h. e.* '*auch nur*' (laudetur aut etiam appelletur; intelligere aut etiam suspicari; quod etiam monere superuacaneum) *recte uituperari concesserim*] mystorum *AB sed in A uidetur* y *corr ex* ı 6 phıloſoforum (pud& *m pr superscr*) *H* quı *H, corr in* que *AB* nullum *H* ullum *A* ıllum *B* ıudıtıum *A* 7 uıcıo *A* no|tatum *Heinsianus* nutatum *corr* mut *B* mutatū *A* [*Obtineo eam sententiam quam olim paulo aliter expresseram, sic* qui (neminem) ullum iudicium multare nisi uitio ipso notatum putant: *sed idem assequi licet illa quam nunc posui scriptura quae tota Heinsiani est, in quo libro leues archetypi errores* ullum *et* nutatum *recte sublati sunt: hoc enim dogma philosophorum est quod Cicero impugnat:* nullum iudicium uitat nisi qui uitio ipso notatus est, *siue ad exemplum referas quo statim utitur,* nullam infamiam timet nisi qui stupro ipso commaculatus est. *sic enim demum oratio recte progreditur:* quid? poterit is reprehensionem nostram euitare, qui stupro ipso non pollutus ab eo arcetur non ob rei turpitudinem sed infamiae metu? *Verbum* uitare *de conatu dicitur* (*conf. Maduigium de fin. p.* 637) *uelut de inuent.* 2, 38, 113 num, quod supplicium aliquod uitet, eo praemium postulet, uti de se praeiudicium factum esse uideatur; *et* iudicii *uim declarat or.* 3, 13 nec paucorum iudicium reprehensionemque pertimuit; *denique* uitio ipso notatus *appellatur ut de*

qui a stupro arcentur infamiae metu, pudicos dicere, quom ipsa infamia propter rei turpitudinem consequatur? nam quid aut laudari rite aut uituperari potest, si ab eius natura recesseris, quod aut laudandum aut uituperandum putes? an corporis prauitates, si erunt perinsignes, habebunt aliquid offensionis, animi deformitas non habebit, cuius turpitudo ex ipsis uitiis facillime percipi potest. quid enim foedius auaritia, quid inmanius libidine, quid contemptius timiditate, quid abiectius tarditate et stultitia dici potest? quid ergo? eos, qui singulis uitiis excellunt aut etiam pluribus, propter damna aut detrimenta aut cruciatus aliquos miseros esse dicimus an propter uim turpitudinemque uitiorum? quod item ad contrariam laudem in uirtutem

domo 9, 23 omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo.

1 quı ſtupro *B* quı* ſtupro (a *erasum*) *A* quıa ſtupro *H* arg̊entur *AB* arcent̃ *Heinsianus* ınfamıae (a *priore corr*) *A* pıdıcoſ *A* 2 quom *B* cum *AH* ıpſā ınfamıam *H* turpitudinem *deteriores* fortıtudınē *AB* formıdınem *Heinsianus, quod qui scripsit intelligitur qua specie inductus scripserit; sed confer de nat. deor.* 1, 1 (*p.* 370, 8) fortius *pro* turpius *in BE; de off.* 1, 35, 126 aspectum deformem atque formam *libri, h. e.* turpem *quod olim uulgabatur, non* foedum *quod nunc editur* 3 quı ıd *H* 4 ab eius natura *deteriores* ab eo natura *ABH* (*Halmius errauit*) receſſerıſ *corr* receſſerıt *AB* receſſerıt *H* qđ ad *B* qđ aut *in rasura A* quod aut *H* laudā dū *corr in* laudāndū *B* 5 uıtuperandū (dū *in rasura*) *A* 6 pınſıgneſ *lineola inductum H* offenſıoneſ *corr* ıſ *AB* offenſıonıſ *H* ᵈᵉformıtaſ *AB* deformıtaſ *H* 7 turpetudo *ut uidetur A* ıpſıſ *ABH* (*Halmius errauit*) uıcııſ *B*. 8 perspici *deteriores, Maduigius Opp.* 2, 279 fedı' auarıtıa (fedı' a *in ras corr;* tı *in comp*) *H* auarıcıa *B* 9 ımmanıuſ *H* conceptıuſ *corr in* contemptıuſ *B* temıdıtate *corr* tım *A* 11 ſıgulıſ *A* ſıngulıſ uıcııſ (ıſ *pr in ras corr, super* uıcııſ *quod sic distincte scriptum est rasura*) *H* 12 dampna (p *e corr*) *A* detrementa *corr* trı *A* cricıatıbuſ *B* alıquoſ *B* alıquo *A* alıquoſ *H* 14 quod (d *e corr*) *B* idem *Bakius* contrarıū *A* contrarıā *corr ex* ū *B* contrarıam *H*. laudē* *A* uırtute* *A* uırtutē (*fuit* uırtutem) *B* uırtute *H*

52 dici potest. postremo, si propter alias res uirtus expetitur, melius esse aliquid quam uirtutem necesse est: pecuniamne igitur an honores an formam an ualitudinem? quae et, quom adsunt, perparua sunt, et, quam diu adfutura sint, certum sciri nullo modo potest; an, id quod turpissimum dictu est, uoluptatem? at in ea quidem spernenda et repudianda uirtus uel maxime cernitur.

Sed uidetisne quanta series rerum sententiarumque sit atque ut ex alio alia nectantur? quin labebar longius, nisi me retinuissem.

20 QVINTVS. Quo tandem? lubenter enim, frater, quod istam orationem, tecum prolaberer.

MARCVS. Ad finem [tecum] bonorum, quo referuntur et quoius apiscendi causa sunt facienda omnia, con-

---

1 potē | Poſtremo *Heinsianus* po|teſt remo^(Nam) *B* poteſt nā *in rasura A; apparet qua ratione* poſtremo *curtatum sit* 3 ualitudinē* *A* 4 cōm^(v) *B* cum *A* quo* aſſunt *Heinsianus* (*sic*) ſint^(v) *AB* ſint *H* quodiu *corr* quădiu *A* 5 adfutura ſ̄ (*i. e.* ſunt) *AB* affutura ſunt *H* sint *deteriores* certum *BH* certę^(v) *A, quem Halmius sequitur, sed conf. ad fam.* 9, 9, 1 certum scio iam conualuisse eam, *et saepe similiter* 6 dicto^(v) *AB* dictum *H* ad *AB* at *H* 7 repudienda^(a) *A* 9 ſeduideturne *B* Sed uidetur ne *H* ***uideti*ſ*ne (ſ *corr*) *A: apertum est eandem hunc ab initio scripturam tenuisse quae in B et H agnoscitur* ſeriaſ^(e) *B* ſententiarumq;|ſit atq; *H* ſententiarūq̧ſit·atq; (t·at *in rasura, uidetur* ſi itaq; *fuisse*) *B* ſententiaꝝq· ſit atq· (q·ſit atq· *in rasura*) *A, in cuius margine ad hunc uersum manu antiqua scriptum est* itaq. 10 alio *corr* aliſ *B* labebar *corr ex* lauabar *ut uidetur B* 12 libenter *AH* quodiſta*oratione^(cum) (*fuit* quodiſtam orationē) *AB* quod iſtam orationem *H; conf.* 2, 12, 29 13 prolaberer *editiones* ꝓlaber *H, in rasura A* ꝓlabęr^(o) *B* 14 ad finē tecū *B* ad finem tecum *H* ad finem **** *A; a* finem *propter eundem exitum ad* orationem *aberrauit librarius* 15 et quoius apiscendi causa *R. Stephanus* & quominuſ^(cuiuſ) aſcindi cauſa (*sic*) *B* & quo minuſ aſcindi cauſa *H* et quo**iuſ ****** cauſa *A* controuerſam *Heinsianus* controuerſiā^(RŪ) *A*

trouersam rem et plenam dissensionis inter doctissimos, sed aliquando iam iudicandam.

ATTICVS. Qui istuc fieri potest L. Gellio mortuo? 53

MARCVS. Quid tandem id ad rem?

ATTICVS. Quia me Athenis audire ex Phaedro meo memini Gellium, familiarem tuum, quom pro consule ex praetura in Graeciam uenisset *esset*que Athenis, philosophos, qui tum erant, in locum unum conuocasse ipsisque magno opere auctorem fuisse, ut aliquando controuersiarum aliquem facerent modum: quod si essent eo animo, ut nollent aetatem in litibus conterere, posse rem conuenire, et simul operam suam illis esse pollicitum, si posset inter eos aliquid conuenire.

MARCVS. Ioculare istuc quidem, Pomponi, et a mul-

---

1 plenā (e *in rasura; fuitne* ae?) *A* dıſſenſıoneſ *corr* nıſ *A* dıſenſıonıſ *H* controuerſıa m (ru *superscr.*) rem & plenam & dıſſenſıoneſ *B* 2 ıam *A* ıam *B* tamen *H* ıudıcandum *H;* diiudicandam *maluit Halmius, sed cf. Tusc. disp.* 5, 41, 120 quorum controuersiam solebat tamquam honorarius arbiter iudicare Carneades; *ad fam.* 8, 14, 4 discordias quas ferrum et uis iudicabit, *ubi item* diiudicabit *nonnulli* 3 quı* *A* *gellı (L. *superscr.*) *B* L*gelli *A* Agellıo *Heinsianus* mortuo (ort *in rasura*) *A* 4 quı (d *superscr.*) *AB* quı *H* ıd *superscriptum A* 5 quia me *deteriores, Muellerus* quam *ABH* quoniam *R. Stephanus* athenıſ (e *corr ex* o) *A* phedro *BH* phe|dro (he *in rasura*) *A* 6 quom *A* quō *H* quom (c *superscr.*) *B* cunſule *corr* con *A* 7 pretura *B* grecıam *ABH* uenisset essetque *scripsi* (*ann. gymn. Austr. a.* 1868 *p.* 104) uenıſſet quę *A* uenıſſ&q; & (& *alterum a corr add*) *B* uenıſſ&q; *H* athenıſ (N *e corr*) *A* phılofophıſ *corr* oſ *B* 8 tum (t *in rasura*) *H* conuocaſſe ıp|ſe ıſq; *corr* ıp|ſe ıısq; *B* conuocaſſe ıpſe· ıſq; *H* cuocaſſe·ıpſe ıſ que *praeter* que *in rasura A* ipsisque *deteriores* 9 magnopere *B* autorem (c *superscr.*) *A* *ut (a *erasum*) *A* 10 |alıquem (a *initio uersus a corr add*) *B* 11 co anımō *B* nolent *AB* nollent *H* conter*ere *B* conterere (r *prius corr*) *A* conterere *H* 12 rē *in rasura A* conconuenıre *A* ıllı (ſ *superscr.*) *B* 13 aliquid *deteriores* alıquod *AH* alıqđ *B* 14 & *in rasura A* pō|penıae tam ultıſ *corr* pō|ponı**etam ultıſ *B*

tis saepe derisum: sed ego plane uellem me arbitrum inter antiquam Academiam et Zenonem datum.

ATTICVS. Quo tandem istuc modo?

MARCVS. Quia de re una solum dissident, de ceteris mirifice congruunt.

ATTICVS. Ain tandem? unane est solum dissensio?

54 MARCVS. Quae quidem ad rem pertineat, una: quippe quom antiqui omne, quod secundum naturam esset, quo iuuaremur in uita, bonum esse decreuerint, hic nisi quod honestum esset *nihil esse* putarit bonum.

---

1 ſepe *corr* ſępe *B'* dırıſū *corr* de *A* uellem *in rasura A* uellem (lem *in rasura*) *B* uellē *H* arbrıtum *A* 2 aca-demıam *A* academıam (a *primum in rasura*) *H* 4 qua *A* unā *B* una** *A* una *H* dıſſıden *B* dıſſıdeN (N *e corr*) *A* dıſdent *H* cęterıſ *H* 6 aınten!dem neuna·ne eſ·ſolū dıſ-ſenſıo *B* aın tandem nę una ne eſt ſolum dıſſenſıo *Heinsianus* Tan-tūne una de re eſt ſolū dıſ *praeter* ſenſıo *quippe superscriptum in rasura A, in quo ne hic quidem dubium est quid scriptum fuerit ante rasuram* 7 pertıneat *Heinsianus* pertıneatur *A* ptıneat *B* 8 quom *B* co *A* cum *H* omne *Bakius* (*coll. de fin.* 3, 11, 36 *et* 1, 11, 37) omſ *ABH* [esset ⟨et⟩ quo *cum Halmio Baiterus, sed in hac membrorum aequabilitate particula opus non erat; cf. Tusc.* 1, 35, 85 sit igitur aliquis qui nihil mali habeat, nullum a fortuna uulnus acceperit; *ibid.* 5, 21, 62 ei ne inte-grum quidem erat, ut ad iustitiam remigraret, ciuibus liberta-tem et iura redderet.] 9 ıuuaremur (ıu *in rasura*) *A* ın-uıtam *H* bonū — 10 putarıt *in textu omissa eadem manu in inferiore margine posita B* bonum eſſ& *corr* eſſe *A* 10 nihil esse *addidi* nihil putarit *Turnebus idemque Lambinus*; [*alii* nihil nisi, *quod nunc plerisque placet; sed quod a me positum est ad-huc mihi persuadeo tam facilitate erroris* (*cf. p.* 60, 15) *quam uenusta aequabilitate orationis praestare, idque multis exemplis* (nisi quod ho-nestum est, nullum est aliud bonum *de fin.* 5, 27, 79; nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum *Tusc.* 5, 7, 18; oratorem nisi qui sa-piens esset, esse neminem *de or.* 1, 18, 83; nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminem *Parad.* 5, 35) *confirmatur*] putarı *A*

Atticvs. Paruam uero controuersiam dicis, at non eam, quae dirimat omnia.

Marcvs. Probe quidem sentires, si re ac non uerbis dissiderent.

Atticvs. Ergo adsentiris Antiocho familiari meo, 21
magistro enim non audeo dicere, quocum uixi et qui me ex nostris paene conuellit hortulis deduxitque in Academiam perpauculis passibus.

Marcvs. Vir iste fuit ille *quidem* prudens et acutus et in suo genere perfectus mihique, ut scis, familiaris, quoi tamen ego adsentiar in omnibus necne mox uidero: hoc dico, controuersiam totam istam posse sedari.

Atticvs. Qui istuc tandem uides? 55

Marcvs. Quia, si, ut Chius Aristo dixit solum bonum esse quod honestum esset, malumque quod turpe, ceteras res omnis plane paris ac ne minimum quidem utrum adessent an abessent interesse, ualde a Xeno-

---

1 paruam *Heinsianus* parum *AB* contrauerſiā *B* dıcıſ ſat non *AB* dıcıſ·at noſ *Heinsianus* 2 que *B* dırımat *Heinsianus* derımat *B* derımat (rımat *in rasura*) *A* 3 sentires *unus Dresdensis* ſentıſ[rent] *A* ſentı[rent] *B* ſentıſ *H* re ac non| *in rasura A* 4 deſıderent[ıſ] *B* deſıdereN̄* (de *corr in* dı, reN̄ *in rasura*) *A* dıſſıderent *H* 5 anſentırıſ (*corr* adſ) *A* anſentırıſ[f] *B* aſſen|tırıſ *H* famılıare *corr* rı *B* 6 non|non audeo *B* quoquom[cum] *A* quoquom[c] *B* *uo cum[q] (*fuit* quo) *H* quı me|ex noſtrıſ (me *in fine uersus a corr add*, ex no *in rasura*) *A* 7 poene *A* pene *B* pęne *H* conuellet *corr* ıt *AB* conuellıt *H* ortulıſ *B* ortulıſ[h] *A* hortulıſ *H* 8 *academıā *B* 9 fuıt|ılle *Heinsianus* futıle *AB* quıdem *deteriores, om ABH* acutuſ *sed* utuſ *in rasura B* acutuſ & prudenſ *H* 11 quo[ı] *A* quo[cuı] *B* cuı *H* aſſentıar *H* 12 poſſe[ſe]·darı *B* 13 qui istuc *deteriores* quın ıſtuc *ABH* tandē* *A* 15 esse quod honestum *om H* e&̃ *Heinsianus* eſſe *AB* 16 cęteraſ *H* omnıſ *corr* eſ *A* om̃ſ *BH* parıſ *corr* pareſ *AB* pareſ *H* nc nımıum *AB* ne nımıum *corr* ne mnı*um[m] (*sic*) *H* 17 a*xenocrate (e *uel* c *erasum*) *AB* acxenocrate *H*: *fuitne* exenocrate? *quem ad modum* exerſeſ *est p.* 103, 8

crate et Aristotele et ab illa Platonis familia discreparet esset*que* inter eos de re maxima et de omni uiuendi ratione dissensio: nunc uero, quom decus, quod antiqui summum bonum esse dixerant, hic solum bonum dicat, itemque dedecus illi summum malum, hic solum, diuitias, ualetudinem, pulchritudinem commodas res appellet, non bonas, paupertatem, debilitatem, dolorem incommodas, non malas, sentit idem quod Xenocrates, quod Aristoteles, loquitur alio modo. ex hac autem non rerum sed uerborum discordia controuersia est nata de finibus; in qua, quoniam usus capionem duodecim tabulae intra quinque pedes esse noluerunt, depasci ueterem possessionem Academiae ab hoc acuto homine non sinemus, nec Mamilia lege singuli, sed e XII tres arbitri finis regemus.

56 QVINTVS. Quamnam igitur sententiam dicimus?

MARCVS. Requiri placere terminos, quos Socrates pegerit, iisque parere.

---

1 ılla *Heinsianus* ıllo *AB* 2 e&ꝗ· *B* e&ꝗ· *in rasura A* eſſ& *H* et esset *Halmius et Baiterus* 3 quod (qđ) decuſ *AB* cum deeuſ *Heinsianus* 4 antıquı (antı *in rasura*) *H* 5 quod illi *deteriores, Turnebus* 6 ualetudını *corr* nē *B* pᵘlchrıtudınē *A* pulcrıtudınem (pulcrı *in rasura*) *H* commodareſ *B* (*de A errat Halmius*) 7 apell& *H* 8 ma*laſ *A* (*fuit* mallaſ) 9 arıſtoleſ *A* alimodo *A* 11 ē ɴata defınıbuſ *in rasura A* uſuſ (*non* uſu) cap. *ABH; confer Schoellium Legis* XII *Tab. rel. p.* 103 capıonem̩ *B* capıonem *H* capıone***|duo decım *sed* duo *initio uersus a corr add A* 12 tabule *corr* ę *B* intra *R. Stephanus* ınter (ınť) *ABH* noluerunt *Alciatus*, *R. Stephanus* uoluerınt *AH* uoluer*ınt (*fuit* uoluerunt) *B* 14 ſıngulıſ ſed ex ıſ (hıſ *Heins.*) reſ *ABH* singuli sed ex iis tres *Victorius* singuli sed e XII tres *Aemarus Ranconetus* 16 quānā ıgıtur ſententıā *A* quā nā ıgıtur ſentencıā *B* quamnam ıgıtur ſententıā *H* dicemus *ex uno codice Goerenzius* 17 *equırı (r *erasum*, e *obscurum*) *A* ſocrateſ *H* ſocratıſ *B* ſocratıſ (*fuit* ſecratıſ) *A* 18 pepıgerıt *H* parare *A*

Qvintvs. Praeclare, frater, iam nunc a te uerba usurpantur ciuilis iuris et legum, quo de genere expecto disputationem tuam; nam ista quidem magna diiudicatio est, ut ex te ipso saepe cognoui. sed certe ita res se habet, ut ex natura uiuere summum bonum sit, id est, uita modica et apta uirtute perfrui, aut naturam sequi et eius quasi lege uiuere, id est, nihil, quantum in ipso sit, praetermittere quo minus ea, quae natura postulet, consequatur, quod inter haec uelit uirtute tamquam lege uiuere. quapropter hoc diiudicari nescio an numquam, sed hoc sermone certe non potest, si quidem id, quod suscepimus, perfecturi sumus.

Atticvs. At ego huc declinabam nec inuitus. 22

Qvintvs. Licebit alias: nunc id agamus, quod coe- 57

---

1 Pre[cl]dare *H* 2 qđ e *corr* q[o]de *B* 3 ıſτa* quıdem magna* (m *erasum utrobique*) *A* ıſτă quıdem magnă *B* ıſτa quıdem magna *H* 4 dıiudıcaτıo|τ[ı]o (τıo *in fine uersus a corr add*) *A* ſepe *AH* cognouı* (*fuit* cognouıτ) *A* sed certe — 10 uiuere *qui delerunt, ut post alios Halmius et Baiterus, ii hiulcam ex plana effecerunt orationem, quando quidem* ista quidem *desiderat membrum oppositum* sed certe, *et haec* quapropter hoc diiudicari *non possunt nullo interuallo adiungi illis* ista quidem magna diiudicatio est. *ceterum in uerbis ipsis et sententiis paene nihil est quod non possit ipso Cicerone teste confirmari* 5 ſe** (*fuit* ſeſe) *A* habet *Ernestus* habenτ *ABH* uıuer& *corr* re *B* 6 apta *editiones* apτa *AH* aperτa *B* apta e uirtute *A. W. Zumptius* pfruı*auτ (fruı*a *in rasura*) *A* 7 naτura (*corr* rā) ſequıτ eī quaſı u[e]τ eıuſ quaſı lege *B* naτurā ſequı * eıuſq*********qua [ſı] lege *A* naτuram ſequı exejſ (*corr* ex[τ] ejſ *h. e.* et eius) quaſı lege *Heinsianus* 8 quă[N] τū (*fuit* quā) *B* eaq; *corr* eaq̃; *B* ea que *H* 9 [N]ıτer *A* ıť *h. e.* iter *H* hoc *AH* hoc *corr* hæc *B* uırτuτē *A* 10 quapp̃ *Heinsianus* quap *AB* dııudıcare *H* 11 [a]nūquā *B* ānumquā (anum *in rasura*) *A* (*sic*) an|umquam *H* an numquam *deteriores nonnulli* |ſ& *corr in* ſed *A* 12 jd *e corr A* 13 ad[τ] *AB* aτ *H* [huc] uτ *B* 14 c[o]aepımuſ *A* cepım' *BH*

pimus, quom praesertim ad id nihil pertineat haec de summo malo bonoque dissensio.

Marcvs. Prudentissime, Quinte, dicis; nam quae a me adhuc dicta sunt * *

* ⁂ te Lycurgi leges neque Solonis neque Charondae neque Zaleuci nec nostras duodecim tabulas nec plebiscita desidero, sed te existimo cum populis tum etiam singulis hodierno sermone leges uiuendi et disciplinam daturum.

58 Marcvs. Est huius uero disputationis, Quinte, pro-

---

1 ṇụṇç qđ praeſertım *B* |**** quod p̄ſertī** *A* non|quod p̃ſertım *Heinsianus* quum (*uel* cum) praesertim *editiones* ad ụḷ (id) (*sic*) *H* nȷ*hıl (*fuit* mıhıl) *A* deſūm (o) *A* 3 nāq; *corr* nā,q̃; *B* namq, (uę) *H* 4 dıcata ſunt ṭẹ (nec) lucurgı *A* dıcta ſunt ṭẹlucurgı (nec) *B* dıcta ſunt· neq; lụcurgı *H*; *retinui cum Turnebo primitiuam scripturam, cum editores fere correctam amplexi sint: sed illam licebat uel sic orationi accommodare* ⟨neque uero ego a⟩ te Lycurgi leges . . desidero (*cf. de fin.* 5, 5, 13 quae desideratur a magno philosopho; *de rep.* 3, 8, 12). [*ceterum apparet Marci orationem fine, initio autem Quinti truncatam esse, nec putaram me quemquam existimaturum, quia Quinti nomen in medio scilicet interstitio non posui, haec uni Marco adscribere*]. *supplementa mancae orationis, quae Turnebus eademque Lambinus habent, nihili sunt: uidetur autem Marcus dixisse* quae a me adhuc dicta sunt *parua pars est institutae disputationis, si quidem nobis sunt* (*ut ait* 1, 5, 17) considerandae leges, quibus ciuitates regi debeant, tum haec tractanda, quae conposita sunt et descripta iura et iussa populorum, in quibus ne nostri quidem populi latebunt quae uocantur iura ciuilia; *cui Quintus obiicit se neque Lycurgi leges et reliqua sed aliud et grauius ab eo desiderare.* 5 cha|ronde *H* 6 Zaleuci *editiones* ſeleucı *ABH* dọodecımtubạlaſ *A* (*sic*) nr̃ẹ duodecım tabulae *H* 7 plebıſcıta (ſ) *A* plebıſ|ſcıta *H* desidero] dıſſer̃tur *H* (*super* rt *quod positum est obscurum, sed uidetur* dıſſeruntur *fuisse: certe ne hic quidem attendentem fugere potest quid Heinsiano interpolatori libuerit:* quae a me adhuc dicta sunt, neque Lycurgi leges . . nec nostrae duodecim tabulae . . disseruntur) ex*ıſtımo *A* ·nam (tu) (*sic*) *H* 8 & ıam *corr* etıam *H* legıſ *A* legıſ *corr* eſ *B* legeſ *H* 10 uere (*) *corr* uero *A* quın*te *A* quıte (N)

prium id, quod expectas, atque utinam esset etiam facultatis meae. sed profecto ita se res habet, ut, quoniam uitiorum emendatricem legem esse oportet commendatricemque uirtutum, ab ea uiuendi doctrina ducatur. ita fit ut mater omnium bonarum rerum sapientia, quoius amore Graeco uerbo philosophia nomen inuenit, qua nihil a dis inmortalibus uberius, nihil florentius, nihil praestabilius hominum uitae datum est. haec enim una nos cum ceteras res omnes, tum, quod est difficillimum, docuit, ut nosmet ipsos nosceremus: cuius praecepti tanta uis et tanta sententia est, ut ea non homini quoipiam, sed Delphico deo tribueretur. nam 59
qui se ipse norit, primum aliquid se habere sentiet diuinum ingeniumque in se suum sicut simulacrum aliquod dicatum putabit, tantoque munere deorum semper

B quınte *H* 1 etiam *om H* facultateſ *corr* ıſ *B* 2 ſed *Heinsianus* ſı *AB* rē (ſ *superscr.*) *A* re *corr* reſ *B* 3 commendatricemque] conmatrıcēq; *B* cūmatrıcemque *corr* cō *A* commantrıcemq; (*sic*) *Heinsianus: scriptum fuit in communi fonte* comm̃datrıcem 4 ıuuendı (ui *superscr.*) *H* 5 bonoꝶ (a *superscr.*) *A* bonorū *corr* arū *B* bonaꝝ *H* sit sapientia *uulgatur et est haec consueta Ciceroni forma dicendi, sed fortasse quem ad modum est de fin.* 2, 27, 89 ita fit beatae uitae domina fortuna (*cf. Tusc.* 5, 28, 82; *de fin.* 4, 19, 55), *sic nunc uoluit* ita fit ut mater o. b. r. sapientia, *et* ut *positum est ut* sicut *p.* 65, 10 uoluptatem sicut labem aliquam dedecoris oppresserit (*p.* 64, 14); *de inu.* 2, 3, 8 ex his duabus diuersis sicuti familiis . quoıuſ *A*, *per rasuram mutatum in* cuıuſ *B* adcuıuſ *Heinsianus; conf. or.* 19, 62 Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit. 6 greco *H* 7 adduſ *B* ımmortalıb; *A* 8 preſtabılıuſ *B* p̄ſtabılıum *H* 9 una (na *in rasura*) *A* cum *corr* tum *H* quodeſt *sed* ſt *e corr H* 10 ut *superscriptum AH* noceremuſ *mutatum in* doceremuſ *AB* noſceremuſ *Heinsianus* 11 tantı aut ſed *corr in* tanta uıſ & *B* tanta uıſ & *in rasura A* tanta uis et *om H* (*non* ea *sed* id, *scilicet* praeceptum, *expectaueris: sed confer ad* 2, 15, 38) 12 quopıā (ı *superscr.*) *A* quopıā (cui *superscr.*) *B* cuıpıam *H* dephıco (l *superscr.*) *B* trıbu**eretur *A* 13 qui*!ſe ıpſo *A* 14 dıuınō *AB* 15 dedıcatum *BH* putauıt

dignum aliquid et faciet et sentiet, et, quom se ipse perspexerit totumque temptarit, intelleget, quem ad modum a natura subornatus in uitam uenerit quantaque instrumenta habeat ad optinendam adipiscendamque sapientiam, quoniam principio rerum omnium quasi adumbratas intellegentias animo ac mente conceperit, quibus inlustratis sapientia duce bonum uirum et ob eam
23 60 ipsam causam cernat se beatum fore. nam quom animus cognitis perceptisque uirtutibus a corporis obsequio indulgentiaque discesserit uoluptatemque sicut labem aliquam dedecoris oppresserit omnemque mortis dolorisque timorem effugerit societatemque caritatis coierit

---

corr bıт *ABH* 1 alıqđ *B* & fatıeт& ſenтenтı& *A* & facı&& ſenтı& *B* & facı&*ſenтı& *H* cū *B* cum *H* ſe ȷpſe *A* 2 тoanтumque *A* тempтar& *corr* rıт *B* se ipse tentarit totumque perspexerit *Ernestus, quod perperam arripuit Baiterus: ut enim de or.* 2, 78, 318 tota causa pertemptata atque perspecta *legitur, sic contrario ordine ad Quintum fr.* 1, 4, 5 perspice rem et pertempta; *ac poterat nostro quoque loco scribi* perspexerit et pertemptarit, *sed idem est* totumque temptarit; *et perspiciendi uerbum saepius ita ponitur, ut ab accurate inspiciendo, explorando uix uideatur differre, uelut ad fam.* 9, 15, 5 tu uelim cum fabris eam (domum) perspicias 4 obтınendā *A* adıpıſcendamq; (ı *ante* ſ *in rasura*) *A* obtinendam adipiscendamque *Maduigius de fin.* 2, 22, 71 '*durissimam hysterologiam*' *dicit et mendi suspicionem mouet;* [*et certe praue iudicant qui interpretando uerba a ui sua detorquent*] 6 ınтellıgenтıaſ *A* concoeperıт *B* 7 illustratis *Manutius* ınluſттaſ (тa *uel* тu *superscriptum*) *B* ınluſтraтuſ (тuſ *in rasura*) *A* ınluſтraтuſ *H* 8 [*de memorabili positu* se *pronominis uide ad* 3, 19, 43] beaтū* fore (f *e corr*) *A* quo *H*, *corr* quod *B* qđ* *A e corr* (*fuit* quo); quum *uel* cum *editiones* 9 adcor corıſ *corr* a corporıſ *B* a corporıſ (a corpo *in rasura*) *A* a corporıſ *H* 10 uolupтaтem quae *AB* uolupтaтemq; *H* 11 dedecorıſ | (rıſ *in rasura*) *H* obpreſſerıт *A* omnē quae . . dolorıſ quae *B* 12 ſocı&aтē quae *B* [*Ex hoc enuntiato perspicuum fit Ciceronem cumulatam* que *particulam non ita refugere ut nonnulli putant*] coierit *Turnebus* coegerıт *AB* (*sed* g *corr ex* c

cum suis omnisque natura coniunctos suos duxerit cul-
tumque deorum et puram religionem susceperit et exa-
cuerit illam ut oculorum sic ingenii aciem ad bona
seligenda et reicienda contraria, quae uirtus ex proui-
dendo est appellata prudentia, quid eo dici aut cogitari
poterit beatius? idemque quom caelum, terras, maria 61
rerumque omnium naturam perspexerit, eaque unde
generata, quo recursura, quando, quo modo obitura,
quid in iis mortale et caducum, quid diuinum aeter-
numque sit, uiderit ipsumque ea moderantem et regen-
tem paene prenderit seseque non omnis circumdatum
moenibus popularem alicuius definiti loci, set ciuem

---

in A) cōIecerιτ *H* 1 cū *corr ex* eū *A* eū *B* cum *H* omnesque *R. Stephanus* omnιb; quae *B* omnιbuſ quι (*corr* que) *A* oñιbuſquę *H* naτurā *AB* naτura *H* con|ιecτoſ *A* 2 pιram *A* purā *sed* u *corr ex* y *ut uidetur B* puram *H* 3 ιngenιacιem (c *mutatum in* τ) *B* ιngenιι* | acιem (*fuisse* ιngenιτa | acιem *uidetur*) *A* ιngenι*acιem *H* bona*elegenda* (*utrobique* ſ *deletum*) *B* bonaſ elιgendaſ (ſ *utrumque deletum*) *A* bona elιgen|da *H*, *uulgo;* bona seligenda *scripsi* (*Herm.* 12, 459) *coll. de fin.* 3, 9, 31 seligentem quae secundum naturam et quae contra naturam sint reiicientem 5 cogιτare *corr* rι *B* 6 beacιuſ (c *mutatum in* τ) *B* ιdemque *Heinsianus* eιdemq; *AB* quom *B* cū *AH* 7 rerumq; oñιum naτuram *Heinsianus* rerū omnιūq; naτurā* (q; *deletum*) *AB* 8 recursura *scripsi* recura *AB* recuraN̄ *B corr*, recuraN̄ *A corr;* recurant *H* quomobιτura *B* obιτura *in rasura H* 9 quιτ *corr* quιd *B* ιn ιſ *B* ιn ιſ *Heinsianus* ιn hιſ *A* 11 poene *A* paenae *B* pene *H* omnιſ *AB* homιnιſ *H; fortasse* communibus; *cf. p.* 20, 5 *et supra u.* 1 12 popularē *Heinsianus* populare *AB* defιnιτι locι | ſed *Heinsianus* defιnιτιo locιſ & *A* dιffιnιτιo locιſ & *B* popularem alicuius definiti *delet Dauisius, quod cum Halmio probans Baiterus* non unius circumdati moenibus loci sed ciuem *scripsit: negaui olim recte interpolationem agnosci, nec dedoceor: nam nec probabilis est ista oratio sine nomine,* ciui *quod respondeat, et ne resectis quidem illis sine correctione exiit. de* definito loco *cf. de or.* 2, 2, 5 definitam aliquam regionem cuius terminis saepta teneatur; *de rep.* 6, 13, 13 certum

totius mundi quasi unius urbis agnouerit, in hac ille magnificentia rerum atque in hoc conspectu et cognitione naturae, dii inmortales, quam se ipse noscet, quod Apollo praecepit Pythius, quam contemnet, quam despiciet, quam pro nihilo putabit ea, quae uolgo dicuntur
24 62 amplissima. atque haec omnia quasi saepimento aliquo uallabit disserendi ratione, ueri et falsi iudicandi scientia et arte quadam intellegendi quid quamque rem sequatur et quid sit quoique contrarium. quomque se ad ciuilem societatem natum senserit, non solum illa subtili disputatione sibi utendum putabit sed etiam fusa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua stabi-

---

esse in caelo definitum locum. *quam proposui scripturam* non communibus circumdatum moenibus popularem alicuius definiti loci, *in ea si quid est impediti, id ex eo nascitur uidelicet, quia haec de homine, non de hominibus, elata sunt: popularis enim non per se cogitatur nec nisi cum popularibus alicuius loci, iique sunt, non unus, communibus circumdati moenibus.* 1 tociuſ (c *mutatum in* t) *B* unuſ *corr* uniuſ *AB* uniuſ *H* urbiſ *corr ex* urb̄ *A* urb̄ *H* acnouerit *B* 2 cognitionē *A* 3 dii inmortaleſ *B* diimminortaleſ *A* dii immortaleſ *H* quam se *deteriores* quam ſi *ABH* noscet *deteriores* noſſ& *B* noſſ& (ſ& *in rasura*) *A* noſſet (t *in rasura*) *H* 4 appollo *A* phitiuſ *A* phythiuſ *B* pythi|uſ *H* contempnet *AH* deſpitiet *A* 5 putauit *corr* bit *ABH* eaque *A* eaq; *corr* eaq̄; *B* ea quę *H* uulgo *BH* 6 ſępe mento *corr* ſępimento *B* 7 uallauit *corr* bit *ABH* ratione ueri *editiones* rationeſ uri (e *supra*) *B* rationeſ·ue*ri *A* rationeſ ueri *H* iudicandi ſcientia *Heinsianus* iudiciūdeſcientia* (ū *in rasura*, ſ *erasum*) *B* iudicia*deſcientia (deſcientia *in rasura*) *A* 8 arte (rt *e corr*) *A* quamquę rē (*fuit* quę) *A* quāque rem (que rem *in rasura*) *B* quamq; | querē *sed* que *deletum H* ſequatur *Heinsianus* ſequantur *AB* 9 quid ſi quoque (t, i *supra*) *A* quid ſit**|cuique (*sic, in fine uersus rasura in qua* t *corr,* cui *initio alterius a corr add*) *B, uidetur* quid ſi quo|que *fuisse ante rasuram;* quid ſit quoq; *H* quomque *A* quōque *H* quomq; (c *supra*) *B* 11 putauit *corr* bit *AB* putabit *H* fuſa *in rasura A* 12 laciuſ *B* laciuſ (c *mutatum in* t) *A* porp&ua *A*

liat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros uiros, qua praecepta salutis et laudis apte ad persuadendum edat suis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare a flagitio, consolari possit adflictos factaque et consulta fortium et sapientium cum improborum ignominia sempiternis monumentis prodere. quae quom tot res tantaeque sint, quae inesse in homine perspiciantur ab iis, qui se ipsi uelint nosse, earum parens est educatrixque sapientia.

Atticvs. Laudata quidem a te grauiter et uere: 63
sed quorsus hoc pertinet?

Marcvs. Primum ad ea, Pomponi, de quibus acturi iam sumus, quae tanta esse uolumus; non enim erunt, nisi ea fuerint, unde illa manant, amplissima; deinde facio et lubenter et, ut spero, recte, quod eam, quoius studio teneor quaeque me eum, quicumque sum, effecit, non possum silentio praeterire.

---

1 qua*caſtig& (*fuit* quaſ) *B* tueatur (a *supra*) *AB* tueatur *H* 2 laudeſ *H*, *corr* iſ *AB* 3 aptae *B* aedat *B* ciuicib; *A* ortari *B* hortari (h *supra*) *A* hortari *H* 4 reuocare *mutatum in* reuocari *A* adflagicio (c *mutatum in* t) *A* adflagitio *B* a flagitio *H* conſulari *corr* ſol *AB* conſolari *H* adflictoſ (ſ *supra*) *A* afflictoſ *H* 5 facta quae & con*ſul*ta (*uidetur* conſſulata *fuisse*) *B* factaq; conſulta *om* et *H* 6 ignomia (ni *supra*) *A* que *corr* quae *A* 7 quom *A* quom (c *supra*) *B* quo | intot (*extremum* t e *corr*) *H* reſ tataeque (N *supra*) *A* reſ*tantaeq; (tant *in rasura*) *B* tanteq; *H* ſine quae *corr* ſint *B* ſiNque (Nque *in rasura*) *A* ſint que *H* 8 hiſ *ABH* 9 educatrixqu*e (a *erasum*) *B* 10 te *in rasura A* 11 ſet corſuſ (t c *in ras corr*) *H* 14 erunt *deteriores* ſunt *BHA*, *sed in hoc* ſ *corr ex* r 15 ut *om H* rectae (a *erasum*) *B* ſpero recte (ero recte *in rasura*) *A* 16 quouiſ (ui *in ras corr*) *H* me eum *deteriores* mecū *sed* cū *erasum B* me*** | *A* mecum *H* 17 effecit *deteriores* effici (t *supra*) *AB* efficit *H* non] meni | *H* non ſponſum *A* praeterire·reuero *sed* re *ante* u *in rasura et* ro *mutatum in* ra *A* praeterire·reuero *corr* ra *B* prętenire uero *H*; *puto manifestum esse unde* re *ante* uero *ortum sit*,

Atticvs. Vero facis et merito et pie, fuitque id, ut dicis, in hoc sermone faciundum.

---

quo non nulli ad emendanda uerba abusi sunt 1 et pie *scripsi* eτ ıpſe *ABH* fuıτ quae *B* fuıτ,q̃; *sed corr* q; *A* fuıτq; *H* 2 faτıundum *A* facıendū *BH* M̄ TVLLI CI·RONIS ∂e LEGIBUS LIB·I·EXPLIC INCIP·II·*A* M̄ TVLLI CICERONIS DE LE | GIBUS LIBER·I·EXP̄·DE LEGIB·II·*B sed* DE LEGIB·II·*rec.* ·M·T·C·| de legıbuſ lıber·ı· explıcıτ· Incıpıτ· II·FEL·| *H*

LIBER SECVNDVS

ATTICVS. Sed uisne, quoniam et satis iam ambŭlatum est et tibi aliud dicendi initium sumendum est, locum mutemus et in insula, quae est in Fibreno, nam, opinor, id illi alteri flumini nomen est, sermoni reliquo demus operam sedentes? 1 1

MARCVS. Sane quidem; nam illo loco libentissime soleo uti, siue quid mecum ipse cogito siue aut quid scribo aut lego.

ATTICVS. Equidem, qui nunc potissimum huc uene- 2

---

1 Sed τuıſne (τ *erasum*) *B* Sed*uıſne *A* Sed uıſ ne *H* 2 ubı *H*, *corr* τıbı *AB* dıcen*dȷ ınıcıum (ȷ *e corr*, *uidetur* dıcem de ınıcıum *fuisse*) *B* ſu*m̃dum (m *deletum*) *H* 3 & in ınſula *B* fıbrıno *ABH*, *sed confer p.* 76, 8 nam *opınor (o *pr e corr*) *H*, *qua litura ne quis ad emendandum abutatur*, *fuit* oppınor, *hic et p.* 77, 7, *quem ad modum p.* 89, 5 *et* 104, 9 oppınıoneſ, *p.* 104, 2 oppınıo *scriptum est in eodem;* nā hr opınor (*h. e.* nam hoc) *Monacensis*, *Baiterus* 4 id illi *Dauisius* ıllı *BH* *ıllı (*fuit* & ıllı) *A* hoc illi *Lambinus*, *Halmius* id opinor illi *Manutius* *Confer* 2, 26, 64, *et de diuin.* 1, 5, 8 cum in Lyceum uenissemus, id enim superiori gymnasio nomen est; *in collocatione uerbi* opinor *ne quis haereat cf. Tusc.* 1, 39, 94 nam, reor, nullis · · uita posset esse iucundior alıτerı *B* ē ſe ſermonı *corr* eſſe ſermonı *B* eſſe *in rasura A* eſſe ſermonı* *H; apertum est et* est *esse primitiuam scripturam et quo errore* esse *natum sit* 6 ılle *H* 7 uτ *H* uτ *corr* uτı *B* uτı *in rasura A* ſıne quıd *corr* ſıue *B* cognıτo *H* auτ quıd *BH* alı*quıd *corr ex* auτ quıd *A; confer ad fam.* 9, 20, 3 litteris me inuoluo, aut scribo aut lego; *de fin.* 2, 33, 107 poëma, orationem cum aut scribis aut legis (*Plin. ep.* 1, 9, 4 in Laurentiano meo aut lego aliquid aut scribo); *sed ad fam.* 9, 26, 4 cotidie aliquid legitur aut scribitur, *ubi* aliquid aut legitur *Bakius temere; cf. de diu.* 2, 59, 122 9 hunc *AB*

rim, satiari non queo, magnificasque uillas et pauimenta marmorea et laqueata tecta contemno; ductus uero aquarum, quos isti Nilos et Euripos uocant, quis non, cum haec uideat, inriserit? itaque, ut tu paulo ante de lege et de iure disserens ad naturam referebas omnia, sic in his ipsis rebus, quae ad requietem animi delectationemque quaeruntur, natura dominatur. quare antea mirabar, nihil enim his in locis nisi saxa et montes cogitabam itaque ut facerem et orationibus inducebar tuis et uersibus, sed mirabar, ut dixi, te tam ualde hoc loco delectari: nunc contra miror te, cum Roma absis, usquam potius esse.

3 MARCVS. Ego uero, cum licet pluris dies abesse, praesertim hoc tempore anni, et amoenitatem hanc *et* salubritatem [hanc] sequor, raro autem licet. sed nimi-

---

huc* (c *in ras*) *H* 1 ſacıarı non quaeo *B* 2 &**laqueaτa (ıl *deletum*, laqueaτa *in rasura; uidetur* & ılla quae ad *fuisse*) *B* eτ**laqueaτa (eaτa *in rasura*) *A* & ılla‿queaτa (*corr ex* & ılla que ad *ut uidetur*) *H* et illa laqueata *Halmius* conτempno *AB* conτẽno *H* 3 uocãτ* (τ *in ras*, ~ *a corr*) *H* 4 hoc *B* ınrıſerıτ (r *superscr.*) *H* 5 ıure (re *e corr*) *A* ıuſ *corr* ıure *H* ad *e corr A* re*fere‿baſ (ba *e corr*) *H*, *fuit nisi fallor* reſ fere ıuſ 6 ınıſ *B e corr*, *uidetur* nıſı *fuisse* 7 dılecτaτıonemque *A* delecτaτıonem quem *B* queruntur *H*, *corr* quę *B* 8 *ıſ *H* ſaxa *in rasura A* 9 munτeſ *corr* mon *A* cogıτare (bam *superscr.*) *B* cogıτabã *corr ex* cogıτarẽ *A* cogıτare *H*; *fortasse* cogitaram ınduceba(r) *B* ınduebar *H* 10 τe*τam *corr ut uidetur ex* τeτıam [*immo* τeτam] *A* τeτam *H* 11 delecτare *A* τecum *et mox* abſ ıſ *sed lineolis syllabae sic ut oportet separatae et coniunctae H* 12 abſıſ *in rasura quae etiam proximum* u *attingit A*, *neque tamen aliud quaerendum cum Halmio; liturae causam patefacit Heinsianus* pocıuſ (c *mutatum in* τ) *B* 13 pluref *B* abeſſe *Heinsianus* abeſſẽ *A* abẽẽ *corr in* abẽẽm *B* 14 pre|ſerτım *H* eτ amoenıτaτem hanc & ſalubrıτaτẽ hanc (alu *in rasura*) *A* & amoenıτaτem hanc & ſa|lubrıτaτem hanc *B* & amęnıτaτẽ & ſalubrıτaτem hanc *Heinsianus*, [*quem nunc sequuntur, sed nec fidem habet illa scriptura, a cor-*

rum me alia quoque causa delectat, quae te non attingit ita.

ATTICVS. Quae tandem ista causa est?

MARCVS. Quia, si uerum dicimus, haec est mea et huius fratris mei germana patria: hic enim orti stirpe antiquissima sumus; hic sacra, hic genus, hic maiorum multa uestigia. quid plura? hanc uides uillam, ut nunc quidem est, lautius aedificatam patris nostri studio, qui cum esset infirma ualetudine, hic fere aetatem egit in litteris: sed hoc ipso in loco, cum auos uiueret et antiquo more parua esset uilla, ut illa Curiana in Sabinis, me scito esse natum; qua re inest nescio quid et latet in animo ac sensu meo, quo me plus hic locus fortasse delectet, si quidem etiam ille sapientissimus uir, Ithacam ut uideret, inmortalitatem scribitur repudiasse.

ATTICVS. Ego uero tibi istam iustam causam puto, 2 4

---

rectore profecta, et positus iste pronominis a consuetudine quidem Ciceronis alienus est: qui sic solet dulcedine hac et scabie, *p.* 52, 1; caelo hoc ac spiritu; scelera haec et flagitia; *quare*] *putabam* salubritatem hanc et amoenitatem [hanc]; *de corruptela cf.* 3, 18, 42 1 alia·quoque causa *A* attingit·Itaque tandem *AB* adtingit ita·Quę tandem *Heinsianus* *Qui* ita *delent, tollunt urbanitatem orationis* 5 patria (a *ultimum in rasura*) *A* hic *A* hinc *B* hinc *H* *orti (rt *corr*) *A* ſtirpe (t *e corr*) *B* 6 gens *R. Stephanus, confer* 2, 22, 55 extra sacra et gentem 7 quid *corr ex* quod (qđ) *AB* Quid *H* hanc uide hanc uideſ *B* uillam *H* 8 ędificatam *Heinsianus* aedificata *AB* 9 ualetudinem *AB* ual&udine *H* fer aetatem *B* fereętatē *sed* eę *corr ex* ae *A* fere ętatem *H* eg& *A* 10 auoſ *AB* auoſ *H* 11 eſſed *H* 12 ineſt *R. Stephanus* ideſt *B* id·ē· *A* idem *H* quit *corr* quid *AB* quid *H* 13 hac *sed* h *erasum BH* ſenſum eo *ABH sed in hoc corr* ſenſu*|meo 14 delect& *sed* d *e corr A* (*uidetur* fortaſſet elect& *fuisse*) *conieci* fortasse (recte) delectet, *quod putaui requiri, maxime* si quidem *ut haberet quo referretur et propter Attici responsum* *ſi *A* 15 uiri hacam *B* immortali-

cur huc libentius uenias atque hunc locum diligas: quin ipse, uere dicam, sum illi uillae amicior modo factus atque huic omni solo, in quo tu ortus et procreatus es; mouemur enim nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorum, quos diligimus aut admiramur, adsunt uestigia. me quidem ipsae illae nostrae Athenae non tam operibus magnificis exquisitisque antiquorum artibus delectant quam recordatione summorum uirorum, ubi quisque habitare, ubi sedere, ubi disputare sit solitus, studioseque eorum etiam sepulchra contemplor: qua re istum, ubi tu es natus, plus amabo posthac locum.

Marcvs. Gaudeo igitur me incunabula paene mea tibi ostendisse.

5 Atticvs. Equidem me cognosse admodum gaudeo. sed illud tamen quale est, quod paulo ante dixisti, hunc locum, id enim ego te accipio dicere Arpinum, germanam patriam esse uestram? numquid duas habetis

---

tatē *AH* 1 ***cur (*satis certo agnoscitur* curcur *fuisse*) *A*; *neque erat quod Halmius* puto esse cur *scriberet* libentiuſ (ti *in rasura*) *A* diligeſ (a *superscr.*) *B* 2 quiinipſe *B* quin|**ipſe *A* quin| ipſe *H* uerae *B* ille *corr* illi *AB* illi uille *H* amicior (ti *superscr.*) *A* amici|tior *corr ex* ami|cior *B* amicior *siue* amitior *quod in compendio internosci non potest H* amodo *H* 3 omniſ *sed* ſ *deletum B* tu hortuſ (h *deletum*) *B* tu ortuſ *sed* t *et* rt *corr A* tuortuſ *H* 4 mouemor (v *superscr.*) *A* 5 dilimuſ (gi *superscr.*) *A* ammiram̄ *B* 6 men *B* me* (n *deletum*) *A* men *H* ipſe ille *H*, *corr* ipſę illę *B* *athen*ae (*fuit* cathениae) *B* athenę *in rasura A* athene *H* 7 ex|quę ſitiſq; (*corr* qui) *B* exquiſitiſ quę, *sed si recte interpretor uestigia* tiſq quę *primum, dein* tiſ*que *corr, H* 8 recordationeſ *B* recortione* (da *superscr.*) *H* 10 ſtudioſe quae *A* ſtudioſe quem *B* Studioſeq; *H* & iam *corr ut sit* etiam *H* 12 poene *A* penę *H* 13 oſtendiſ|ſe hacquidem (e *superscr.*) *B* oſtendiſſe**equidem *A* oſtendiſſe· equidē *H* 14 cognoſce *H* 15 iſtud (illud *superscr.*) *H* 16 id enim *Goerenzius* idem *ABH* 17 patriamaſſe (e *superscr.*) *B* ur̄am*quiduaſiſ habitiſ (nū *et* d *a corr superscripta*; habitiſ *corr in* habetiſ) *B* ur̄am (nū *superscr.*) qd*duaſ**

patrias? an est una illa patria communis? nisi forte sapienti illi Catoni fuit patria non Roma, sed Tusculum.

MARCVS. Ego me hercule et illi et omnibus municipibus duas esse censeo patrias, unam natu*rae*, *alteram* ciuitatis. ut ille Cato, quom esset Tusculi natus, in populi Romani ciuitatem susceptus est, ita, quom ortu Tusculanus esset, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris, ut uestri Attici, prius quam Theseus eos demigrare ex agris et in astu, quod appellatur, omnis se conferre [se] iussit, et sui erant idem

---

habıtıſ (nū *antiqua manu superscriptum;* qd* duaſ** *corr ex* quıduaſıſ; *denique* habıtıſ *mutatum in* habetıſ) *A* uřam quıd uoſ duaſ habetıſ *Heinsianus* uestram? quid? duas uos habetis *Halmius; sed* numquid *iniuria spernitur, quod aptius est quam* quid *post interrogationem alteram* quale est *illatum, et* uos *nullam habet fidem, si quidem Heinsianus manifesto correctus est,* duaſıſ *autem apparet unde ortum sit insequente* habetıſ   1 patrıaſanę ē *B* patrıaſ*an*·ē· (ſ *e corr, fuit* patrıa ſane ẽ) *A* patrıaſ|an ẽ *H* patraa *corr* rıa *B*   commŏnıſ *B*   3 meberculạe (b *mutatum in* h) *B*   4 caenſe opatrıaſ *corr* cạenſeo*patrıaſ *B* unam naturae, alteram ciuitatis *deteriores* unā naturam cıuıtatıſ *ABH*   5 quọm (c *superscr.*) eſt *B* quom*ē* *A* cum (quō *superscr.*) eſt *H*   esset *Ascensiana*   6 ıta *ABH, quod uerum est, quamquam non recte explicatur in Handii Tursellino* 3 *p.* 471; *consequentiam enim designat* (*uelut de or.* 1, 18, 83; 1, 34, 154) *neque inepte in hac oratione superior sententia repetitur* (quom ortu)   quọm (cum *superscr.*) ortuſ tuſculanō (ort *corr et* ſ *add,* nō *mutatum ex* nū) *A* quụm (c *superscr.*) ortu(ſ *superscr.*) tuſculano *B* cum ortu tuſculanuſ (tuſ *in litura*) *Heinsianus*   7 ciuitate Romanus *deteriores* cıuıtatem romam *B* cıuıtatē romam *H* cıuıtate romā *sed corr* cıuıtatē *A*   9 eos demigrare *Manutius* eoſ|dem mıgrare *BH* eoſdē mıgrare *A*   & ĩ eſtu (ĩ *in ras corr*) *H*   apellatur *B*   10 omnıſ (om̃ıſ) ſe conferre ſe ıuſſıt *ABH, alterum* se *om Monacensis, prius alii om*   et Sunii erant iidem et Attici *R. Stephanus* et sui erant idem et Attici *Maduigius* (*Opp.* 2, 146) & ſymfrantı demetat tıcıſ *B* & ſımf*rantıdem & attıcıſ (*fuit ut uidetur* ſımferant) *A* & ſynıfrantıdem & attıcıſ *H;* [*tenui quam antea secutus eram Maduigii sententiam, quamquam longe aliter de toto loco iudicare uideo Em. Hoffman-*

et Attici, sic nos et eam patriam ducimus, ubi nati, *et illam, a qua excepti* sumus. sed necesse est caritate eam praestare, qua rei publicae nomen uniuersae ciuitatis est, pro qua mori et cui nos totos dedere et in qua nostra omnia ponere et quasi consecrare debemus. dulcis autem non multo secus est ea, quae genuit, quam illa, quae excepit. itaque ego hanc meam esse patriam prorsus numquam negabo, dum illa sit maior, haec in ea contineatur * * habet ciuitatis et unam illam ciuitatem putat.

---

num in Fleckeiseni ann. 1878 *p.* 709] 1 *per* sic *duo exempla comparia* ἀσυνδέτως *composita,* ut ille Cato, ut uestri Attici, *complectitur et ad suam rem refert* (*cf. de or.* 1, 16, 73; *Tusc.* 5, 17, 49) & *ante* eam *in rasura B* dicimuſ *H* nati ſumuſ *ABH* 2 et illam qua excepti *addita in deterioribus,* a qua *Bakius* caritatem *B* caritatē *A* caritatem (*omisso* eam) *H* 3 preſtare *BH* quā (*fuit* quā) *A* quam *H* e qua *Maduigius Emend. p.* 61 uniuerſe *H* 4 quo amori *mutatum in* qua*mori *AB* quo amore *H* ſedere *H, corr* dedere *AB* 5 ponere* (*uidetur* poneret *fuisse*) *A* ponere& (*omisso* et) *H* 6 duciſ *A* duſciſ *B* dulciſ *H* ſecuſ**ē (*fuit* ſecutuſ ē) *A* ſecuſ|eſt *H; cf. p.* 92, 1; [*unde iudicari potest quam recte Plauto in Trinummo* 130 Quid secus est aut quid interest *quia in codd. Palat.* ſecutuſ *legitur formam* sectius *inuito uersu obtruserint aptissimamque orationem deprauarint: de duplici interrogatione uide ad p.* 38, 14, *et uel Ciceroni libuit scribere* (*de fin.* 3, 7, 25) nihil esse quod intersit aut differat]

æa *corr* ea *B* que genuit *A* 8 proſuſ *AB* pſuſ *H*

numquam *H* N ūquā *A* N umquā *B sed* N *in rasura trium litterarum, quae esse* non *poterant; fuitne* non umquam, *id quod Ciceroni non magis abiudicandum est, quam aut* non usquam (*Tusc.* 5, 9, 24 non usquam id quidem dicit omnino) *aut* non ullus, *cuius pauca sed certa exempla Maduigius de fin.* 3, 15, 50 *perscripsit*

illa ſit *ABH* sit illa *Halmius errore* 9 haec *unus et alter deteriorum* ſed *B* & *A Heinsianus* contineatur (tur *in litura*) *H* ciuitatiſ & unam illam *ABH* ciuitates duas sed illas unam (*sic*) *editiones nonnullae uetustiores ueluti Ascensiana, Camerarii; in plerisque omittuntur haec* habet.. putat, *quae hodie fere pro glossemate habentur, sed potuit fieri ut interciderint, quibus illa superioribus adnectebantur, uelut* contineatur: (et eodem

Atticvs. Recte igitur Magnus ille noster me audiente posuit in iudicio, quom pro Ampio tecum simul diceret, rem publicam nostram iustissimas huic municipio gratias agere posse, quod ex eo duo sui conseruatores extitissent. uti iam uidear adduci hanc quoque, quae te procrearit, esse patriam tuam. sed uentum in insulam est; hac uero nihil est amoenius. ut enim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, et diuisus aequaliter in duas partes latera haec adluit rapideque dilapsus cito in unum confluit et tantum conplectitur quod satis sit modicae palaestrae loci. quo effecto, tamquam id habuerit operis ac muneris, ut hanc nobis efficeret sedem ad disputandum, statim praecipitat in Lirem et, quasi in familiam patriciam uenerit, amittit nomen obscu- 3 6

---

modo omnis municeps duas ut mihi uidetur) habet ciuitatis set unam illas ciuitatem putat. [*Mea supplementa, in quibus uerba nimirum praestare nolui, quod uituperauit Huschkius allatis ex or. pro Balb.* 11, 28 duarum ciuitatum ciuis noster esse iure ciuili nemo potest, *fateor me non intelligere, si uerum non est nec a Cicerone dici potuit omnem municipem duas habere ciuitates, quid sibi haec omnis de duplici patria municipum disputatio uelit; uide* 3, 16, 36 *Ciceronis auo quid dixerit consul* utinam in summa republica nobiscum uersari quam in municipali maluisses.] 1 rectae *B* 2 iuditio (t *mutatum in* c) *B* quom *A* cū *B* [quō] cum *H* Ampio *nescio qui apud Turnebum et Lambinum* ambio *AB* ambiu *H* 3 diceret (t *corr*) *A* iuſtiſſimam *BH* iuſtiſſimā* (*fuit* iuſtiſſimaſ) *A* monicipio *A* 4 duo sui *editiones* duo ſunt *HB sed in hoc* ſunt *deletum;* duo|*omisso* sui *A* (*Halmius errat*) 5 uti iam] utinā *ABH* ut iam *editiones* uidear *R. Stephanus* uideā (uideam) *ABH* 6 qui *corr* quę *B* que *H* 7 haęc *B* hac* (ac *in rasura*) *A* hac *H* ameniuſ *H* ut enim *ABH* etenim *Lambinus* 8 equalit̃ indue [af] *H* 9 adluit *B* alluit *H* rapide quae *A* dilapſum *H* 10 conpectitur *AB* conplectitur *H* 11 modice *H*, *corr* modicę *AB* paleſtrę *AH* palleſtrae *B* 12 efficeret *deteriores* efficerit *corr* effecerit *B* effecerit *AH* 13 diſputandem *A* precipitat *BH* p̄cipitat* (at *corr, fuit ut puto* p̄cipitant) *A* illirem *H*

rius Liremque multo gelidiorem facit; nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa accesserim, ut uix pede temptare id possim, quod in Phaedro Platonis facit Socrates.

7 MARCVS. Est uero ita, sed tamen huic amoenitati, quem ex Quinto saepe audio, Thyamis Epirotes tuus ille nihil, opinor, concesserit.

QVINTVS. Est ita, ut dicis; caue enim putes Attici nostri Amalthio platanisque illis quicquam esse praeclarius. sed, si uidetur, considamus hic in umbra atque ad eam partem sermonis, ex qua egressi sumus, [et] reuertamur.

MARCVS. Praeclare exigis, Quinte, at ego effugisse arbitrabar, et tibi horum nihil deberi potest.

QVINTVS. Ordire igitur; nam hunc tibi totum dicamus diem.

---

1 gelıdorem *ABH* ullum *Heinsianus* ıllum *B* illū *A* 2 attigi cum ad *deteriores* aττıcıū ad *A Heinsianus* aτıcıum ad *B* 3 poſſum *B* pedro *B* phedro *H* 5 amẹnıτατι *H* 6 quem *Dauisius* q, *sed corr* q̃; (*h. e.* quae, *non* quem) *B* quẹ *A* quam *Heinsianus* is quem *Muellerus* ſepe *H* audıo (dıo *in rasura*) *A* Thyamis *Turnebus* τhebanuſ *corr ex* τheuamıſ *A* τhebanuſ (*sed* b *corr ex* u, *et* nuſ *in rasura*) *B* τhebanuſ *sic m pr H. Forsitan* thoeamis *antiquitus scriptum fuerit, unde natae sint corruptelae: de peruulgata* oe *et* y *uocalium permutatione cum alii tum Hauptius Opp.* 3, 475 *dixit.* [*Immo* theuamis, *quae primitiua scriptura est, pro* thyamis *exaratum, quem ad modum* leucio *pro* lycio *de nat. deor.* 1, 26, 72] ſ̣ephıroτeſ *B* epyroτeſ *AH* 7 *opınor (*fuit* opp) *H* 9 Amalthio *Turnebus* emaτhyo *A* emaτ hro *B* (*sic*) emaτhıo *H* e& *corr* ẽẽ *B* eſſe (ſe *in rasura*) *A* ẽẽ *H* 10 hı|cınum bram̤ (*corr* hıc|ın) *B* 11 &̣ reuerτamur *BH* *reuerτamur *A* 13 exaıſquae quıntae *B* exıſquẹquınτe *A* ex hıſ que quınτe *H* exıgıſ quınτe *corr AB* ad *B* effulgıſſe *H* 14 arbıτrabar (ıττa *in rasura*) *A* nıhıl (h *in rasura*) *A* deberım̤ *B* 15 ordıre *in rasura A* τıbı (ı *ultima e corr add*) *B* 16 dıēmaıore| muſarum prımordıa̤ *A* dıemmaıorem̤ muſarum prımordı¦a̤ *B* dıem maıorem muſarum prı|mordıa *H* diem. A Ioue *R. Stephanus*

MARCVS. 'A Ioue Musarum primordia,' sicut in Aratio carmine orsi sumus.

QVINTVS. Quorsum istuc?

MARCVS. Quia nunc item ab eodem et a ceteris diis immortalibus sunt nobis agendi capienda primordia.

QVINTVS. Optime uero, frater, et fieri sic decet. 8

MARCVS. Videamus igitur rursus, prius quam ad- 4
grediamur ad leges singulas, uim naturamque legis, ne, quom referenda sint ad eam nobis omnia, labamur interdum errore sermonis ignoremusque uim rationis eius, qua iura nobis definienda sint.

QVINTVS. Sane quidem hercle, et est ista recta docendi uia.

MARCVS. Hanc igitur uideo [ex] sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam nec scitum aliquod esse populorum, sed

---

1 in Aratio *R. Stephanus* ınnarratıo *A* ınnarratıo *BH* 3 cum (quorſū *superscr.*) *H* (*sic*) 4 qa (ı *superscr.*) (a *in rasura*) *A* qua (ı *superscr.*) *H* & a *H* & a *superscriptum B* & a (& *corr*) *A* cęterıſ *H* dıſ ımmortalıb; *B* dıſ|ıɴ mortalıbuſ (ıſ *e corr et* ıɴ *in litura trium litterarum*) *A* dııſ ınmortalıbuſ *H* 5 agenda *H* prımordıa *H* prımordıaę *B* prımordıa *corr ex* prımordıo *A* 6 decet *corr ex* dıcıt *A* 7 adgredıamur (r *ultimum in rasura*) *A* 8 legıſ *H* legeſ *corr* ıſ *AB* 9 quom *A* quom (c *superscr.*) *B* cum (quo *superscr.*) *H* 10 ignoremusque uim sermonis *om H* uım ſermonıſ eı·qua *B* (ſ *ultimum in* ſermonıſ *a corr add*) *B* uım ſermonıſeıuſ quo* (ſe *ante* ı *corr*, quo* *corr ex* qua) *A* eıuſ quo *sed* o *in ras corr H; primitiua scriptura* qua *persuadet*, ſermonıſ, *quod ferri non potest, propter uiciniam eiusdem uocis errore ortum esse, cuius loco, cum abesse nomen non possit, uix aliud uidetur scriptum fuisse, quam quod reposui* rationis eius qua; *confer de orat.* 3, 6, 21 ubi enim perspecta uis est rationis eius qua causae rerum cognoscuntur 11 dıffınıenda *H* 12 hercle (c *e corr*) *A* 14 ex|ſapıentıſſım**orum (*uidetur* ſapıentıſſımı rorum *fuisse*) *B* **ſapıentıſſımoꝝ *A* ex ſapıentıſſımoꝝ *H*; ex *unde natum sit non intelligo, nisi forte ad* excogitatam *aberrauit librarius* 15 ſententıa *H*, *quod non casu ortum sed propter* ex *positum uidetur* excogıtatā (ā *corr ex* o) *A* 16 ſıtum *H* populorum sed *deteriores* po-

aeternum quiddam, quod uniuersum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. ita principem legem illam et ultimam mentem esse dicebant omnia ratione aut cogentis aut uetantis dei: ex qua illa lex, quam di humano generi dederunt, recte est laudata; est enim ratio mensque sapientis ad iubendum et ad deterrendum idonea.

9 QVINTVS. Aliquotiens iam iste locus a te tactus est; sed ante quam ad populares leges uenias, uim istius caelestis legis explana, si placet, ne aestus nos consuetudinis absorbeat et ad sermonis morem usitati trahat.

MARCVS. A paruis enim, Quinte, didicimus 'si in ius uocat' atque [at] eius modi leges alias nominare; sed

---

pulorumqđ (qđ *corr ex* q;) *B* populoꝝ quod (od *in rasura*) *A* populorumq; *H* 1 quıdam (d *supra*) *H* munduſ (dūſ *corr*) *A* 2 prohıbendıque (endı *in rasura*) *A* ſapıentıā *A* ſapıentıam *H* 3 mēn¦tem *corr ex* m̃¦tem *A* dicebant *deteriores* dıcebaт *ABH* 4 cog*entıſ (*fuit* cogı entıſ) *B* cog*entıſ *A* cogentıſ *H* uaeтantıſ *B* deı (eı *corr*) *B* deȷ *corr ex* dı *A* dıe *H* [ex quo *Dauisius*, *probatum cum aliis*, *tum nuper Muellero exemplis adhibitis parum ad hanc rem utilibus*] quā (dıı *supra*) humano (h *in rasura*) *A* quā dıȷ humano (ıȷ *corr ex* ı) *B* quam dı|humano *H* 6 menſq. *in rasura A* addeтerendū *A* addetrendum (*sic* r *corr ex* т) *B* ad deтerendum *H* 8 alıquocıenſ (c *mutatum in* т) *B* ıſтe locuſ| (e locuſ *in rasura*) *A* 9 ſ*ed (*fuisse* ſæт *uidetur*) *A* aт *corr* ad *A* legıſ *corr* eſ *AB* legeſ *H* uenıſ (a *supra*) *AB* uenıſ *H* 10 explena *B* explena *corr* explana *A* explana *H* eſтuſ *H* conſueтudıſ *corr* dıɴıſ *AB* conſueтudınıſ *H* 11 obſorbeaт *H* 12 a paruis enim *olim correctum* apparuıſſe nım *corr in* aperтıuſ enım *B* apтıuſ** enım *sed* apтıuſ *corr in litura quae etiam antecedentia* тaтı тrahaт *complectitur A* apparuıſſe enī *H* quın*тe *A* dıdıcımuſ *B* unuſ (ıluſ *supra*) *H* (*sic*) 13 atque *Ascensiana* aтque aт *AB* aтq; | ad *H*; *in quibus* aт *uel* ad *ex* aтque *ortum eodem modo quo* 3, 18, 40 aтque [ad] ſedaтa; *hoc igitur delendum nec praeterea quicquam mutandum esse censui olim nec muto sententiam quamuis uituperatus a Schoellio Legis* XII *Tab. rel. p.* 69. *usum illum Halmius in commentario Sestianae p.* 305 *exemplis illustrauit* nomınareſ *B*

uero intellegi sic oportet, et hoc et alia iussa ac uetita populorum uim habere ad recte facta uocandi et a peccatis auocandi, quae uis non modo senior est quam aetas populorum et ciuitatium, sed aequalis illius caelum atque terras tuentis et regentis dei. neque enim esse 10 mens diuina sine ratione potest, nec ratio diuina non hanc uim in rectis prauisque sanciendis habet, nec, quia nusquam erat scriptum, ut contra omnis hostium copias in ponte unus adsisteret a tergoque pontem interscindi iuberet, idcirco minus Coclitem illum rem gessisse tantam fortitudinis lege atque imperio putabimus, nec, si regnante *L.* Tarquinio nulla erat Romae scripta lex de stupris, idcirco non contra illam legem sempiternam Sex. Tarquinius uim Lucretiae, Tricipitini filiae, attulit. erat enim ratio, profecta a rerum natura,

---

1 & *ante* alıa *corr A* ıuſſa*|ac*u&ıτa (u& *in rasura*) *A* ıuſſa ac ueτıτıτa *H*, *unde litura in A explicatur* 2 aτ *corr* ad *A* facτa (acτ *corr*) *A* & a *corr A* 3 auocandıq; τuıſ (q; *corr in* q̃; *h. e.* quae) *B* auocandıque* uıſ (que *corr in* quę) *A* auocandı quınτe τuıſ *H* senior est] ſenı|orem (ſ) (*etiam in* r *aliquid correctum quod non intellıgo*) *H* 4 eτaſ *et mox* equalıſ *H* cıuıτaτıum *ABH* (*sic*) ſed (d *corr*) *A* celum *H* 5 τuendıſ (τ) *B* τuenτıſ (τı *in rasura*) *A* τuenτıſ *H* deınıq; *corr* deı·neq; *B* deȷ*neq; (*fuit* de ınıq;) *H* deıɴeque| (ɴe *corr*) *A* enī menſ dıuına (ēē) ſıne raτıone poτeſτ nec raτıo dıuına *in rasura A* 7 ſanccıendıſ *B* ſancıendıſ (nc *in rasura*) *A* ſancıendıſ *H* 8 ſcıṛıpτū *A* omnıſ (n *corr*) *A* 9 copıa *corr* copıaſ *B* copıaſın (aſın *in rasura*) *A* copıaſ ın *H* aτergo quạe *AB* a*τergo quę (a *et* τ *e corr*) *H* 10 coclıτem (e *in rasura*) *A* ıllurem (*sic*) *A* 11 geſſıſſeτanτā (ſſeτ *in rasura*) *A* forτudınıſ *A* forτıτudıneſ *corr* nıſ *B* forτıτudınem (ıſ) *H* |puτabım; ɴec *in rasura A* 12 L. Tarquinio *Turnebus* **τarquınıo *A* (*prima manus cognosci non potest*) uł τarquınıo *Heinsianus* τarquınıo *B* Romae *olim correctum* prome *A* ꝓme *BH* 14 τar quı*nıuſ *A* lucræcıæ *B* 15 fılıl *pr corr in* fılıę *B* aτulıτ (τ) *A* profecta a *deteriores* pro-

et ad recte faciendum inpellens et a delicto auocans, quae non tum denique incipit lex esse, quom scripta est, sed tum, cum orta est; orta autem est simul cum mente diuina. quam ob rem lex uera atque princeps apta ad iubendum et ad uetandum ratio est recta summi Iouis.

5 11 Qᴠɪɴᴛᴠs. Adsentior, frater, ut, quod est rectum uerumque, *aeternum quoque* sit neque cum litteris, quibus scita scribuntur, aut oriatur aut occidat.

Mᴀʀᴄᴠs. Ergo ut illa diuina mens summa lex est, item, quom in homine est perfecta * * in mente sapientis; quae sunt autem uarie et ad tempus descriptae

---

fectı *A* p[a]fectı *B* profecto (to *in ras corr*) *H* 1 & ad recte *H* & a[d]recte (& *corr*) *A* & a[d]rrecte *B* ınpellenſ *B* ımpellenſ *AH* & ad|flıcto *corr* & ade|*lıcto *B* &adelıcto (&ade *in rasura*) *A* &adflıcto *H* auocanſ *superscriptum B* aduocanſ *H*

2 ñotum (*sic*) *H* quom *A* quā *corr* cum *B* c[q]ū *H* 3 horta *B bis* 8 aeternum quoque *addidi, quod ex* uerumque *effici uoluit Dauisius; sed recte et ex more* rectum uerumque *iungitur* (*confer* 3, 15, 34 cum aliquid uerum et rectum esse dicitur; *Acad. pr.* 2, 9, 27 lex ueri rectique proditur; *Tusc.* 3, 29, 73 rectum et uerum; *ad fam.* 1, 8, 2; 6, 21, 2 recte uereque sensisse); *ut eo quoque nomine reiectaneum esse* rectum, uerum quoque, *quod uulgatur, appareat* ſıc *corr* ſıt *B* 9 ſcıta|ſcrıbuntur *B* ſcıta*ſcrıbunt̃ (*fuit* ſcıt aſcrıbunt̃) *A* ſcıta*d[e]ſcrıbuntur (a *et* d *in ras, uidetur* ſcıt adſcr *fuisse*) *H* aut*orıatur (*fuit* auctorıatur) *A* 11 quom *A* q[c]uom *B* quod *H* *Defectum orationis significaui, quem sic fere reparandum existimo* item, quom in homine est perfecta ⟨ratio, lex est: ea uero est perfecta⟩ in mente sapientis. *Confer* 1, 6, 18 eadem ratio cum est in hominis mente confirmata et perfecta, lex est; 1, 7, 22 quae (ratio) quom adoleuit atque perfecta est, nominatur rite sapientia. *Quod ex Rathii aliorumque coniectura Maduigio probata* (*Emend. p.* 63) *hodie uulgatur* in homine est perfecta, in mente sapientis ⟨est⟩, *eo non puto sententiae satis fieri* 12 q; *corr* q̃; *B* uarıę *H* uarıę *corr ex* uarıe *ut uidetur A* uarıae *B* a[d] *A* deſcrıpta *corr* de-

populis, fauore magis quam re legum nomen tenent. omnem enim legem, quae quidem recte lex appellari possit, esse laudabilem quibusdam talibus argumentis docent. constat profecto ad salutem ciuium ciuitatumque incolumitatem uitamque hominum quietam et beatam inuentas esse leges, eosque, qui primum eius modi scita sanxerint, populis ostendisse, ea se scripturos atque laturos, quibus illi adscitis susceptisque honeste beateque uiuerent; quaeque ita conposita sanctaque essent, eas leges uidelicet nominarent. ex quo intellegi par est

---

ſcrıptæ _AB_ deſcrıpte _H_ 1 popłıſ _H_ populı* (_fuit_ populıſ) _AB_ (_coniunxit corrector_ populi fauore, _ut in editionibus nonnullis uetustioribus legitur_) fauero _corr_ fauore _AB_ fauorı _sed_ orı _in rasura H_ reı (ı _ut uidetur a corr_) _H_ tenunt _B_ 2 apelları _ABH_ 4 conſtat | (t _extremum in ras corr_) _Heinsianus_ conſtant _AB_ 5 ıncolomıtatem _H_ Incolomıtatum _corr_ Incolomıtate*m _A_ ıncolomıtate _corr_ ıncolomıtatē _B_ uıtaq; _corr_ uıtāq; _B_ homınē̆ _A_ quı&ịam _B_ quı&ā (&ā _in rasura_) _A_ 6 ınuentaſ _Heinsianus_ **^{con}dıtaſ (dı _corr ex_ uı) _A_ * ^{condı}ịntaſ _B_; _apparet primitiuam scripturam_ intas _fuisse_ (_ut_ 3, 19, 44 intis _est in libris pro_ inuentis), _idque Heinsiani auctorem recte interpretatum_ ſcıtaſ anxerınt _per rasuram mutatum in_ ſcıta* ſanxerınt _A_ 7 ſancxerınt _B_ ſanxerunt _H_ eaſ e _per rasuram corr in_ ea* ſe _A_ ſcrıpturuſ atque laturuſ (_utrobique_ oſ _corr_) _ABH_ 8 ıllıṣ _Monacensis_ ıllıſ _ABH_ ascitis _unus Goerenzii_, _Lambinus teste Dauisio_ (_nam in editione Lambini a._ 1565 ascriptis _ut in plerisque legitur nec quicquam adnotatur_) adſcrıptıſ _ABH_ ascitus _deteriores nonnulli_ honeſ beatıſq; _corr_ honeſtı beatı*q; _B_ honeſte beateque _corr ex_ honeſtı beatıque _A_ honeſtı beatıq; _H_ 9 quȩ cum ıta _H_ conpoſıta|| (a _in exitu folii corr ex_ ae _ut uidetur_) _A_ eaſ _in rasura A_ 10 nomınarem _corr_ ent _B_ (_sic_) nomınarent _AH_, _et hoc_, _quod Victorius in_ nominarunt, _alii aliter mutarunt_, _conueniens sententiae et paene necessarium esse iudico_, _si quidem hoc significari intererat_, _iussu et auctoritate latorum ea scita a populis leges nominari: neque in conformatione sententiae difficultatem agnosco_, _confer de orat._ 2, 86, 352 Simonidi dixisse se dimidium eius ei daturum: reliquum a Tyndaridis peteret. [_hoc unum exemplum posueram, non quasi ratio dicendi singularis esset, sed ut tamen unum quaerenti in promptu esset: nam usus iste latissime patet plurimisque exemplis Cicero-_

eos, qui perniciosa et iniusta populis iussa descripserint, quom contra fecerint quam polliciti professique sint, quiduis potius tulisse quam leges. ut perspicuum esse possit in ipso nomine legis interpretando inesse uim
12 et sententiam iusti et ueri legendi. quaero igitur a te, Quinte, sicut illi solent: quo si ciuitas careat, ob eam ipsam causam, quod eo careat, pro nihilo habenda sit, id estne numerandum in bonis?

---

nis, Caesaris (dixit sibi placere ternas tabellas dari iis sententiasque de singulis ferrent *b. c.* 3, 83, 3), *Nepotis* (certiorem facit Datamen, tempus esse maiores exercitus parari, deque ea re in colloquium ueniret), *Liuii etiam, firmatur, et omnino ea sententia, quam consilio scriptoris commendari et posci dixi, ne potuit quidem aliter efferri.*] ıntellegı (ıntell *in rasura*) *A* 1 et iniusta *olim correctum* & ıuſta *BH* & ıuſta po | *in rasura A* deſc|rıpſerınt *corr* deſ*|crıpſerınt *B* 2 quom *A* quo͏̊m (c *superscripto*) *B* cum *superscripto* o q *H* contra fecerınt (a fe *in rasura*) *A* ſollıcıtı *corr* poll *AB* ſollıcıtı *sed* ſ *in ras corr ex* p (*sic*) *H* ꝑfeſſıq; *H* profeſſı*que (o *erasum*) *AB* 3 quıduıſ *A* potuſ (tı *superscr.*) *H* potıuſ tulıſ| ſe (uſ tulıſ *in rasura*) *A* eē poſcıt *corr* ēē poſſıt *B* eſſe poſſıt (eſſe *in rasura et* ſ *altera in* poſſıt *corr*) *A* ēē* poſſıt *H* 4 ınt̃praetando *B* ıneſſe* (ſſe *in ras corr*) *H* 5 ıuſtı & uerı legendı *Heinsianus* ıuſtı & curılendı (ıurıſ colendı *superscr.*) *B* ıuſtı & ıurıſ|** colendı (ıuſtı *in rasura*, & ıurıſ *in margine a corr add, porro* co *in litura quattuor litterarum, et solum* lendı *manu antiqua scriptum*) *A, in quo dubium non est quin prima manu idem scriptum fuerit, quod in B plane cognoscitur; [eique leues errores communis fontis* (lendi *pro* legendi, curı *siue* eurı *pro* ueri, *ut p.* 67, 7 urı (e *superscr.*) *scriptum est*) *in Heinsiano recte sublati sunt neque meliora inueniri posse facile concesserim*] quero *H* ad te *A* 6 quıntąe *B* quo si *Monacensis* quod ſı (qd̃ſı) *ABH quod post prius* careat *A in margine* lege *habere scribit Halmius errauit* / careat (lege *superscr.*) *H* 7 eo (a *superscr.*; o *in* a *mutatum et* o *superscriptum*) careat | lege (lege *in margine ad extremum uersum appictum*) *H* nıchılo *Heinsianus sed ut* o *a corr uideatur;* nıhıl *AB* 8 ıd eſt ne *H* ıdēne *B* ıdemne (mne *in rasura, uidetur* ıdeſtne *fuisse*) *A* numerandū ın bo *in rasura A* numeranda* (a *in ras corr, potuit esse* dum) *H* *Apparet scribam Heinsiani hunc*

QVINTVS. Ac maxumis quidem.

MARCVS. Lege autem carens ciuitas estne ob *id* ipsum habenda nullo loco?

QVINTVS. Dici aliter non potest.

MARCVS. Necesse est igitur legem haberi in rebus optimis.

QVINTVS. Prorsus adsentior.

MARCVS. Quid quod multa perniciose, multa pesti- 13
fere sciscuntur in populis? quae non magis legis nomen adtingunt, quam si latrones aliquas consessu suo sanxerint. nam neque medicorum praecepta dici uere possunt, si quae inscii inperitique pro salutaribus mortifera conscripserunt, neque in populo lex, cuicuimodi fuerit

---

locum ad arbitratum suum conformasse; uoluit enim quod si ciuitas lege careat, ob eam ipsam causam quod ea careat lege, pro nihilo habenda sit, id est ne numeranda in bonis. 1 maxımıſ *B* maxı*|*mıſ *H* 2 cadenſ *AB* carenſ (r *corr in ras*) *H*, *in marg* ñ id *addidit Lambinus, quod abesse non posse docet Maduigius de fin.* 2, 28, 93 3 nullo (n *corr*) *A*; [*de* nullo loco *cf. Lachmannum in Propertio p.* 179] 4 poteſt (teſt *in rasura*) *A* 5 habere *B* 7 prorſuſ *BH* proſuſ *A* adſentıor (ad *in rasura*) *A* 8 quıdquıd *corr* quıdquıd (*sic*) *B* pnıtıoſa *B* pnıcıoſę *A* pnı|cıoſę *H* peſtıferę *corr* peſtıfera *B* peſtıferę *A* peſtıfere *H* 9 ſuſcuntur *corr* ſcıſcuntur *B* ſcıſcuntur | ın *in rasura A* ſcıſcantur ut *Heinsianus* populıſ (ſ *e corr*) *B* que *H*; [*a* quae *responsum infertur ad interrogationem, ut p.* 16, 3] legeſ *corr* ıſ *B* nomen *deteriores* non *ABH* 10 adtıngunt *AB* attıngunt *H* quaſı *H* latrones '*quidam*' *apud Turnebum* latoreſ *ABH* consessu *Lipsius* con*ceſſu (*fuit* comceſſu) *A* conceſſu *H* conceſſuſ uoſ *B* ſanxerınt *A* ſancxerı*nt (*fuit* ſancxerunt) *B* ſaxerunt *H* (*sic*) 11 possunt *margo Lambinianae nescio cuius* poſſent. *ABH* (*Halmius errat*) 12 ſı *a corr add B* ımperıtı *B* ımperıtıq; *H* 13 ın *superscriptum A* cuıquımodı *corr* cuıcuımodı *A* cuı quımodı *B* cuımodı *H* fuerınt *AB* fuerınt *H*. *In quibus quid uitiosi sit non uideo; nam quod* fuerınt *pro* fuerıt *leui nec raro in his libris errore scriptum est, mendi suspicionem mouere non debuit: illa autem* cuicuimodi fuerit *paene*

illa, etiam si perniciosum aliquid populus acceperit. ergo est lex iustorum iniustorumque distinctio, ad illam antiquissimam et rerum omnium principem [et] expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quae supplicio inprobos adficiunt, defendunt ac tuentur bonos.

6 QVINTVS. Praeclare intellego, nec uero iam aliam esse ullam legem puto non modo habendam, sed ne appellandam quidem.

14 MARCVS. Igitur tu Titias et Apuleias leges nullas putas?

QVINTVS. Ego uero ne Liuias quidem.

MARCVS. Et recte, quae praesertim uno uersiculo senatus puncto temporis sublatae sint: lex autem illa, cuius uim explicaui, neque tolli neque abrogari potest.

QVINTVS. Eas tu igitur leges rogabis uidelicet, quae numquam abrogentur.

---

non distant ab his quamuis praua sit. *Confer de inu.* 2, 45, 134 legem, cuicuimodi sit, in praesentia conseruari conuenire; *nam sic recte Lambinus quod erat in libris* cuiuscemodi *correxit* 1 pniτιoſum *B* popłſ (ſ *in ras corr, fortasse ex* o) *H* 3 anτiquiſſimā *ex* ımū *corr A* & expreſſa *B* *expreſſa *A* & expreſſa naτura *H* 4 ſubplıcıo *corr* ſupp *A* ſupplıτıo (τ *mutatum in* c) *B* 5 ım|ꝑboſa *sed* a *erasum B* adficıunτ (f *supra*) *A* ſupplıcıo ımꝑboſ afficıunτ *H* 6 preclare *A* ınτellego (o *in rasura*) *A* 7 habendam (a *ante* m *ras corr*) *H* 8 appellandam (appell *in rasura*) *A* 9 Titias *Turnebus* tu Titias *Antonius Augustinus* τuτıaſ *ABH*, *quod fuisse* τuTIaſ *scribendum*, τı *syllaba ut bis legeretur*, *Ianus Gruterus credidit*, *eo artificio scriptionis usus*, *quod uel nostrae aetatis philologis quibusdam imposuit, nuper ab Hauptio lepide exagitatum* (*Opp.* 3, 311), [*et iam prius recte iudicatum ab Heinrichio in Cic. or. pro Scaur. etc. p.* 105 *et add. p.* XXIV] apulejaſ (ej *in rasura*) *A* apuleτaſ *Heinsianus* τuτıa ſe τapuleıaſ (p *corr ex* b) *B* nullaſ (ſ *ut uidetur corr*) *H* 11 Liuias *Victorius* leıuıaſ *ABH* 12 recτe (e *ultima in rasura*) *A* que *H* preſerτım *A* 13 ſublaτe *H* 14 ůım* (u *et* m *in ras corr*) *H* explıcauı (uı *in ras corr*) *H* poτeſτ·e·ſ (a *supra*) *B* 15 rogabıſ (g *et* b *corr*, *uidetur* rocauıſ *fuisse*) *A* rogaſ *B* rocab (τ *supra*) (*sic*) *H*

Marcvs. Certe, si modo acceptae a duobus uobis erunt. sed, ut uir doctissimus fecit Plato atque idem grauissimus philosophorum omnium, qui princeps de re publica conscripsit idemque separatim de legibus eius, id mihi credo esse faciundum, ut, prius quam ipsam legem recitem, de eius legis laude dicam; quod idem et Zaleucum et Charondam fecisse uideo, quom quidem illi non studii et delectationis sed rei publicae causa leges ciuitatibus suis scripserunt: quos imitatus Plato uidelicet hoc quoque legis putauit esse, persuadere aliquid, non omnia ui ac minis cogere.

---

1 ceɾτe (e *ultima in rasura*) *A* ceɾτıſ· *H* accep|τa*ea (e *e corr, fuit ut uidetur* τae a) *H* 3 grauıſſımuſ (grauıſ *in rasura*) *A* phyloſophorum *B* omnıum quı *mutatum in* omnıum que *AB* quı (*omisso* omnium) *H* 4 conſcrıpſıτ (*sic sed* q̃ *inductum*) *H* ſeperaτım *B* legıbuſ (buſ *in rasura*) *B* 5 idem *Halmius coll. de off.* 1, 1, 1; item *Lambinus* facıẽndum *H* 6 egıſ legıſ *B* eıuſ legıſ *A sed* ıu *corr, ut potuerit* egıſ *fuisse;* e lege laude (*fuit* laudẽ) *H, h. e. scriba ex his quae per errorem primo scripserat* de eius lege laudem dicam *suo arbitrio effecit* de eius laude dicam, *ad mentem Halmii, qui* legis *tolli iussit, non recte, nec obtemperauit Baiterus: confer* 2, 23, 58 cum lamina esset inuenta et in ea scriptum lamina, *ubi me quidem auctore sed praue alterum* lamina *inducitur; pro Mur.* 14, 31 sin haec bella grauissima uictoriaeque eorum bellorum gratissimae fuerunt; *pro Mil.* 27, 74 cum non impetrasset, ut sibi insulam in lacu Prilio uenderet, repente in eam insulam materiem conuexit; *Tusc. disp.* 5, 20, 59 cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset eiusque fossae transitum coniunxisset; *de fin.* 3, 5, 16 ad suum statum eaque, quae conseruantia sunt eius status, diligenda, *multa alia* 7 & zaleucum *AB* eſτ (*h. e.* eſτ *corr in* eτıam) zaleucum *H; cf. de nat. deor.* 3, 3, 8 hoc idem et philosophi faciunt et ego ut potui feci (*Halmius errauit*) charonnıdã *A* cha|ronnıdam *H* carnorudã *corr in* carronnıdã *B* (*sic*) quõ *A* q̃m (*h. e.* quoniam) *B* (*sic*) cum *H* 8 quıdam *H*, *corr* quıdem *B* quıdẽ *sed* ẽ *e corr A* dılecτaτıoneſ *corr* dılecτaτıonıſ *A* 9 scripserint *R. Stephanus* 10 legıſ puτauıτ ẽẽ per *in rasura A* 11 uı *in ras corr H*

15 QVINTVS. Quid quod Zaleucum istum negat ullum fuisse Timaeus?

MARCVS. At Theophrastus, auctor haud deterior mea quidem sententia, meliorem multi nominant; commemorant uero ipsius ciues, nostri clientes, Locri. sed siue fuit siue non fuit, nihil ad rem: loquimur quod traditum est.

7 Sit igitur hoc iam a principio persuasum ciuibus, dominos esse omnium rerum ac moderatores deos eaque, quae gerantur, eorum geri iudicio ac numine, eosdemque optime de genere hominum mereri et qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente,

---

1 qd q̃d *in extrema pagina H* 2 fuiſſe* (*fuit* fuiſſ&) thımeuſ *B* fuiſſe ıma eƺ *H* fuiſſe thımeuſ a *in rasura A* [*De oratione* Zaleucum istum negat ullum fuisse *confer de rep.* 1, 38, 60 imperium, quod quidem, nisi unum sit, esse nullum potest] 3 theopraſtuſ (e *corr*) *A* theo praſtuſ *H* aut *H*, *corr* haud *AB* 4 *post* nominant *addidit* commemorat *Baiterus, quod aptum non est et aptius certe scribi poterat* At Theophrastus ⟨ait⟩ auctor, *sed et hoc inutile esse mihi quidem uidetur, qui ex* negat ullum fuisse (*h. e.* dicit nullum fuisse) *recte audiri* dicit fuisse *putem, cuius generis multa exempla et nonnulla longe hoc duriora extare apud Ciceronem notum est: uide Maduigium de fin.* 2, 8, 25 *Confer de eodem dissensu Timaei cum Theophrasto ad Att.* 6, 1, 18 5 Locri *deteriores* lucrı *ABH* 5 *et* 6 ſıuı *corr* ſıue *A* 6 quotradıtū *AB* quod tradıtum *sed* d *in ras*, *et* t *corr* (*fuit* quot rad) *Heinsianus* 8 sit igitur *deteriores* ſı ıgıtur *ABH* 9 moderatoſ *H* moderatoſ (re *superscr.*) *AB* eaq̃; (q· *superscr.*) (*h. e.* eaq; *corr in* eaq. q̃;) *B* eaqueque *A* eaq; que *H* 10 generant *H* generant *B* gerantur (rantur *in rasura*) *A* gerı (rı *in rasura trium quattuorue litterarum*) *A* ıudıciono ac nomıne *A* (*sic*) ıudıcıone ac numıne *B* ıudıcıo·ne ac nomen *H* ui ditione atque numine *Turnebus* ditione atque numine *Ascensiana, id quod Halmius Baiterusque* (*nisi quod* dicione ac) *expresserunt, sed ex A apparet primitiuam scripturam fuisse, quod Victorius* (*nisi quod* atque) *et C. Stephanus posuerunt*, iudicio ac numine, [*in quo* iudicium *intelligo* arbitrium, *ut* nutu et arbitrio *nonnumquam componuntur*] 11 homınū̃mererı (˜ *et* m *corr*) *A* 12 am(d)mıttat *B*

qua pietate colat religiones, intueri piorumque et impiorum habere rationem. his enim rebus inbutae mentes 16
haud sane abhorrebunt ab utili aut a uera sententia: quid est enim uerius quam neminem esse oportere tam stulte arrogantem, ut in se rationem et mentem putet inesse, in caelo mundoque non putet, aut ut ea, quae uix summa ingenii *ratione comprehendantur*, *nulla* ratione moueri putet. quem uero astrorum ordines, quem dierum noctiumque uicissitudines, quem mensum temperatio quemque ea, quae gignuntur nobis ad fruendum, non gratum esse cogunt, hunc hominem omnino nu-

. . .   .

1 regıone ſınт uerı *H* regıonē ſınт|uerı *corr in* reˡⁱgıoneſ*ıntuerı|**** *B* relı|gıoneſ ɪɴтuerı *A sed* relı *in exitu uersus add*, gıoneſ ɪɴтuerı *initio insequentis in rasura corr* pıo|*rumq; & ımperıum *H* 2 hrabeı *H*, *corr* re *AB* hıſ *H* ıſ *A* ıˡſ *B* ınbuтae (тae *in rasura*) *A* menтıſ *H*, *corr* eſ *AB* 3 auт *AH*, auт *corr* haud *B* abuтılj*auт a uer*a (*fuit ut uidetur* abuтılleauт auerſa) *B* ab uтılı ılla (lı ılla *in rasura*) auт auerſa *Heinsianus* ab|horrebunт ab uтılı auт a uera *praeter* ab *prius in rasura A* 5 ſтulтa̧e *B* arroganтem (*sic*) *Heinsianus* abroganтem *AB* uт ın ſe *praeter* e *in rasura A* 6 ıne͠e* *H* mundo|qua̧e *B* auт uт *AH* ṭauт *omisso* uт *B* eaq; *B* eaquȩ|(uȩ *corr*) *A* ea que *H* 7 ıngenıı raтıone mouerı *ABH; supplementa* ratione comprehendat nulla *primum* (*quod sciam*) *in Victoriana, non in Ascensiana, leguntur: in quibus duplex* ratione, *quae causa est defectus, et accommodatum huic sententiae et necessarium est, et recte* summa ratio *dicitur, confer de nat. deor.* 2, 44, 115 (2, 38, 97); *de off.* 2, 23, 83 summa ratio et sapientia boni ciuis; *et quod* summa ingenii ratione *positum est, potuit uel* summa excellentis ingenii ratione *uel simile poni, sed illud in eandem notionem accipitur, itaque ego tenui haec supplementa, nisi quod* comprehendantur *malui* 9 nocтıūq; *H* nocтˡumq; *B* nocтıumque (um *in rasura*) *A* uıcıſſıтudınıſ *corr* neſ *AB* uıcıſſıтudıneſ *H* menſıū* *ras corr ex* menſum *H* 10 eaq̃ *sed* q̃ *ras corr H* eaq; *corr* ea,q̃; *B* queᵠ ea quȩ gıgnunт nob ad fruendū non graтum|*in rasura A* 11 numerari qui decet *deteriores* numerarı| q; dec& *corr*|neq; dec& *B* numerarı ⁿᵉquedec& *praeter* numerarı *in rasura A* numerarı neq; de-

merari qui decet? quomque omnia, quae rationem habent, praestent iis, quae sint rationis expertia, nefasque sit dicere ullam rem praestare naturae omnium rerum, rationem inesse in ea confitendum est. utilis esse autem has opiniones quis neget, quom intellegat quam multa firmentur iure iurando, quantae saluti sint foederum religiones, quam multos diuini supplici metus a scelere reuocarit quamque sancta sit societas ciuium inter ipsos, diis inmortalibus interpositis tum iudicibus, *tum* testi-

---

c& *H* 1 quomque (quom *in rasura*) *A* cumq; *B* cumq; *H* 2 praestent iis *unus Moseri, editiones* pręſentiſ *A* p̄ſentiſ *B* prę|ſentiſ *sed* tiſ *in rasura* (*fuit fortasse* ſent iſ) *H* que *A* sunt *Goerenzius et Baiterus*, [*sed cf. de rep.* 1, 2, 3 eos qui his urbibus consilio atque auctoritate praesunt, iis, qui omnis negotii publici expertes (tantum sapientes) sint, longe duco sapientia ipsa esse anteponendos, *ubi* tantum sapientes *ob sententiam addendum suspicor*, expertes sunt *Halmius et Baiterus, non Muellerus, quem uide; cf. ibid.* 1, 13, 19] rationeſ *corr* niſ *A* expertia nefasque sit dicere *uulgo* expertineaſ quae ſit dicere *B* expti nequeaſ**dicere (nequeaſ**dicere *in rasura*) *A* (*sic*) expti ne eaſ quę ſit dicere *H* 3 preſtare *A* p̄parare *H* nature *H* re|rerum *B* 4 utiliſ *corr* utileſ *A* eſſe* aut (t *erasum*) *H* 5 oppinioneſ *H* qiſ *B* q̃m *B* cū* (*fuit ut uidetur* quō) *A* cum *H* 6 firmẽtur (˜ *e corr*) *H* quatę *B* quaNtę (aNtę *in rasura*) *A* quante *H* saluti *Lambinus* ſalutiſ *ABH* foederū *corr* foedera *B* foedorū *corr* foedora *A* fędera *H* 7 religioneſ *H*, *corr* niſ *A* religioniſ *B* diuini (i *ultima in rasura corr*) *A* diu in *Heinsianus* ſupplici *A* ſupplicij *sed* j *rec add B* ſupplicio *Heinsianus* ſcelere (ſ *in rasura*) *A* 9 immortalib; *BH* int poſitiſ* (ſ *extremum in ras corr*) tum (t *ex* c) *H* tum *ante* testibus *add editiones, om ABH* testibus · habes *deteriores* teſtib; hiſ⁊habeſ *A* teſtib; iſ⁷habeſ *B* teſtibuſ hiſ·|habeſ *H*; iſ *uel* hiſ *illud ex ultima syllaba uocis* testibus *ortum esse puto: certe* hic habes, *quod Halmio in mentem uenit, alienum est ab usu;* [*nec felicius alia coniecta sunt. immo ex hac scriptura* TESTIB·US habeſ *effectum* testibus iis, *uelut apud Lucretium* 6, 1240 POENIBAT *abiit in* Poenibus at *h. e.* POENIB·AT, *de quo genere Lachmannus ad Lu-*

bus. habes legis prohoemium; sic enim haec appellat Plato.

QVINTVS. Habeo uero, frater, et in hoc admodum 17
delector, quod in aliis rebus aliisque sententiis uersaris atque ille; nihil enim tam dissimile quam uel ea, quae ante dixisti, uel hoc ipsum de deis exordium: unum illud mihi uideris imitari, orationis genus.

MARCVS. Velle fortasse; quis enim id potest aut umquam poterit imitari? nam sententias interpretari perfacile est; quod quidem ego facerem, nisi plane esse uellem meus. quid enim negotii est eadem prope uerbis isdem conuersa dicere?

QVINTVS. Prorsus adsentior; uerum, ut modo tute dixisti, te esse malo tuum. sed iam exprome, si placet, istas leges de religione.

MARCVS. Expromam equidem, ut potero, et quoniam 18
et locus et sermo familiaris est, legum leges uoce proponam.

---

cretii 5, 1102] 1 legeſ *H*, *corr* ıſ *AB* prohomıum (o *corr in* e) *A* proemıum *B* (*sic*) ꝓhemıum *sed* he *in ras corr H* haec *ABH*, *idque cur deleatur aut in* hoc *mutetur causa nulla est: graece diceres* τὰ τοιαῦτα 4 uerſarı· *H* 5 adque *A* eaq; *corr* ea,q; *A* ea que *H* 6 de diis *Bakius* deeıſ *AB* de eıſ *H* 7 ıllut *corr* ud *A* 8 uello *corr* uelle *B* unquam *H* 9 ınterp̄tarı (p̄tarı *in rasura*) *A* ınt̄ prętarı *H* 10 quıdem (e *in ras corr*) *H* 11 uł lem (*sic*, ł *e corr*) *H* eſt eadē prope *in rasura A* 12 ıſdem *H*, *corr* ȷıſdem *AB* 13 proſuſ (r *sup.*) *A* prorſuſ *B* ꝓrſuſ *H* *aſſentıor (aſ *in rasura trium litterarum capaci*) *H* 14 ſed ıam *Heinsianus sed ut in* ıa *aliquid rasurae sit;* ſed &ıā *AB* exꝓme *corr ut sit* expme *et statim* exꝓmam *H* 15 ıſtaſ (ıſ *in rasura*) *A* de religione *deteriores* dar&|relıgıone (*h. e.* dar& *corr in* dare) *A* dar& relıgıone *B* dare|relıgıone *H* 16 expromā*equıdem (~ *a corr add et* e *ante* q *e corr*) *A* expromame quıdem *B*, *unde intelligitur correctionis ratio in A*, exꝓmam equıdem *H* 17 leges legum *Moserus*, leges *Halmio glossa uidetur, sed tamen ea*

QVINTVS. Quidnam id est?

MARCVS. Sunt certa legum uerba, Quinte, neque ita prisca, ut in ueteribus XII sacratisque legibus, et tamen, quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora quam hic sermo est: eum morem igitur cum breuitate, si potuero, consequar. leges autem a me edentur non perfectae, nam esset infinitum, sed ipsae summae rerum atque sententiae.

8 QVINTVS. Ita uero necesse est; qua re audiamus.

19 MARCVS. 'Ad diuos adeunto caste, pietatem adhi-

---

ipsa re quod se excipiunt hae uoces (et hoc ordine melius se excipiunt, quoniam legum *maiorem uim habet) patefieri scriptoris consilium uidetur, quod sic fere possis exprimere uerbis:* expromam istas leges de religione et quidem quoniam sunt leges legum uoce eas proponam: *et sic saepius praeter necessitatem sed certa ratione aut res aut persona ante significata iterum designatur, uelut pro Sestio* 26, 57 rex amicus; *de orat.* 1, 38, 175 testamento exheres filius *post* miles, *de quibus nonnulli non recte iudicarunt, recte G. Sorofius; de diuin.* 1, 57, 129 sic animi hominum, cum aut somno soluti uacant corpore aut mente permoti per se ipsi libere incitati mouentur, cernunt ea, quae permixti cum corpore animi uidere non possunt, *ubi* animi *item puto praue deleri. confer Tusc.* 1, 28, 70; *de lege agraria* 2, 4, 9; *infra* 2, 19, 47 uoce *Heinsianus* uocem (uocē) *AB* 1 quidnam id est? Sunt *Victorius* quıdnā ınesſ* ſunт (ıſ *in rasura*) *A* quıdnā ıneſſ& ſunт (ſ& *corr in* ſed) *B* quıd nam Ineſſeт· (т *in ras corr*) ſunт *H. Cur Halmius* quidnam istuc est *maluerit, nescio; confer Brut.* 5, 20 2 quınтe *H* quıncтe *B* quınтe (тe *in rasura*) *A* 3 XII *Cuiacius* ex hıſ *BH* exiſſacraтıſq.|*** legıbuſ *A sed* ſſ *e corr; uidetur* exıııſacr *fuisse;* q. *in fine uersus a corr add, initio insequentis litura, in qua* que *fuisse suspicor. Halmius aberrauit* 4 quo *corr ex* qđ *A* quod *Heinsianus* aucтorıтıſ *A* 5 com**** morem| *A sed et* com, *correctum in* eom, *et* morem *in loco raso* 6 poтuero *H* poтuero *A* poтero *B* legıſ *corr* eſ *AB* legeſ *H* edenтur *H* edenтer *AB* 7 ıpſe ſumme *H* 10 aderunтo caſтae pı&aтē habeunтo *B* adeř caſтe pıeтaтem abeunтo *H* adeunтo caſтe pı&aтē ad|hıbenтo *praeter syllabas seclusas in rasura A, quem ne dubites ante lituram eadem tenuisse, quae legun-*

bento, opes amouento. qui secus faxit, deus ipse uindex erit.

Separatim nemo habessit deos neue nouos neue aduenas nisi publice adscitos; priuatim colunto quos rite a patribus

Delubra habento: lucos in agris habento et Larum sedes. ritus familiae patrumque seruanto.

Diuos et eos, qui caelestes semper habiti, colunto, et ollos, quos endo caelo merita locauerint, Herculem,

---

tur in B 1 operiſ *B* operiſ *H* opeſ** *sed* ſ *e corr A; ex scriptura* opeiſ *uidetur illud* operiſ, *quod etiam A habuit ante rasuram, ortum esse* ſecutuſ *B* faxit deuſ|(it d *in ras corr*) *H* uin* dex|erit *H* *Lactantius Inst. diu.* 5, 20, 3 Cicero in suis legibus, cum caste ad sacrificia praeciperet accedere, 'pietatem' inquit 'adhibento, opes amouento: qui secus faxit, deus ipse uindex erit.' 3 habenſ ſit deeuſ *B* (*sic*) habenſ ſit deoſ *H* hebeſ* ſit deōſ NEMO ha|beſſit dſ (*sic*: e *prius et* ſ *in* hebeſ *e corr*, ha *in fine uersus obscurum*) *A* nouoſ *AB* nouoſ *H* ſedue (u *corr in* N) aduena* (*fuit* aduenaſ) *AB* ſet aduenaſ (t *in ras corr*) *H* (*sic*) neue aduenas *Manutius* sed nec aduenas *Lambinus* 4 pulice *A* adſcitōſ *B* colunto quoſtrite (*fuit* trite) a patribuſ *B* colunt·oquoſ|trita ea (*sic*) patribuſ *Heinsianus* colunto*quoſ*rite** a patribuſ (colunto *in rasura*) *A*, *in quo item* quoſ tritae a *fuisse apertum est* colunto quos rite a patribus (cultos acceperint) *Maduigius Opp.* 2, 134; *possis etiam non minore cum probabilitate* colunto quos rite (cultos acceperint) a patribus 6 delubra in urbibus *R. Stephanus*, *sed* in urbibus *nec hoc loco nec ante* delubra *requiritur* lŏcoſ *AB* habent olocoſ (*corr* to·lo) *H* habent o&|(*corr* nto &) *H* 7 patriāque *AB* patriamq; *H* patriaeque *Ascensiana*, *Victoriana* patrumque *R. Stephanus*, *confer p.* 105, 1 ritus familiae patrumque ſeruanto·diuoſ (o·d *in rasura corr*) *A* ſeruant odiuoſ (*corr* nto ọdi) *H* 8 ſemp *superscriptum B* colunto (co *in rasura*) *A* 9 eolloſ *B* *olloſ *A* & illoſ *H* quoſ endocaelō merita*uocauerint (a *in* merita *corr*, *puto* merit auocauerint *fuisse*) *A* quoſ endo caelō|merita uocauerint *B* quoſcū deo cęlo me|rita uocauerint *H* *Lactantius Inst. diu.* 1, 15, 23 nam de legibus, quo in opere Platonem secutus leges uoluit po-

Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum, ast olla, propter quae datur homini ascensus in caelum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem: earumque laudum delubra sunto, ne uncula uitiorum.

Sacra sollemnia obeunto. feriis iurgia amouento eas-

---

nere, quibus putaret usuram esse iustam et sapientem ciuitatem, de religione ita sanxit 'diuos et eos, qui caelestes semper habiti *sunt*, colunto et illos, quos in caelo merita *locauerunt*, Herculem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum.' locauerunt, *Lactantii testimonio firmatum, Ianus Dousa filius restitui iussit*, locauerint *Feldhuegelius*, conlocauerint *Halmius*, *nimium, ut saepe, tribuens liturae quae est in A; nam usus utrumque recipit: sic Cicero, qui de off.* 3, 5, 25 Herculem in concilio caelestium collocauit, *ad Q. fr.* 1, 1, 10, 31 uirtutes in deorum numero collocatas *scripsit, de consol. fr.* 5 (14) *teste Lactantio Inst. diu.* 1, 15, 20 approbantibus dis immortalibus ipsis in eorum coetu locatam *posuit, idemque sine discrimine* in altissimo gradu dignitatis locati *Philipp.* 1, 6, 14 (*conf. pro Murena* 14, 30) *et* hoc gradu, in quo me senatus populusque Romanus collocauit *Philipp.* 2, 3, 6 *scripsit*

2 aſtola (l *supra*) *H* 'ast *aduersantis non est uerum copulantis.*' *Turnebus; confer nouissimas de ea uoce disputationes apud Schoellium Legis* XII *Tab. rel. p.* 108 *sqq.* [*nunc Iordani Symb. ad hist. ling. lat. p.* 290 *sqq.*] ꝓpt̃q; (uę *supra*) (*h. e.* que *in* quae *corr*) *H* homını (ı *ultimum in rasura corr*) *A* aſcenſuſ *ABH* (*sic*) cęlum·ıntẽ. *H* 4 ſunт one uncula *Heinsianus* ſunтo* neculla (o *et* cul *in rasura corr, fuit* ſunт oneucula) *A* ſunт|oneuc ulla *corr* ſunтo|* neųc ulla *B*; 'nucula *uetus scriptura est, quo forte modo ueteres locuti sunt, cum ab iis etiam* ningulus *pro* nullus *dictum esse annotetur.*' *Turnebus; uide quae Bergkius in Philologo* 1859 *p.* 186, *ego in ann. gymn. Austr. a.* 1860 *p.* 15 *scripsimus,* [*neque me de mea opinione deiecit Iordani disputatio l. c. p.* 249] uıcıoꝝ (c *corr in* т) *A* *Lactantius Inst. diu.* 1, 20, 19 itaque praeclaram illam legem tuam derideo, quam ponis his uerbis 'ast olla, propter quae datur homini ascensus in caelum, mentem, uirtutem, pietatem, fidem, earumque laudum delubra sunto.' 5 ſollemnıa *Heinsianus* ſolemnıa *AB* obẽuтo *H* feriis *uulgo* feceпſ *AB Heinsianus* ıurgıamouenтo *AB* ıurgıa ınauenтo *H* iurgia amouento *deteriores nonnulli* iurgia ne mouento *Buechelerus et Mommsenus, sed* iurgia amouento, *quae est fere ipsa librorum scriptura, opinor tam recte dici quam* amouere opes (*p.* 92, 1; 102, 7), adsentatio procul amoueatur (*Lael.* 24,

que in famulis operibus patratis habento; idque ut ita cadat in annuis anfractibus descriptum esto. certasque fruges certasque bacas sacerdotes publice libanto: hoc certis sacrificiis ac diebus, itemque alios ad dies uber- 20 tatem lactis feturaeque seruanto; idque ne committi possit, ad eam rem rationem cursus annuos sacerdotes

---

89), a nobis culpam amouemus (*ad Herenn.* 1, 15, 25), *et* amoto quaeramus seria ludo *Horatii* 1 famulıſ (m *in rasura corr*) *A* ıτaq; *AH* ıτ͏ᵃq; *B* idque *Halmius*, *quod uerum est* (uerebar ne id ita caderet, *ad fam.* 2, 19, 1; quod ita contigit, *de diu.* 1, 23, 46; id ita esse, id ita facere *saepe*), *nisi quod fortasse* itque *scriptum fuit* 2 cad& *AH* certasque fruges *deteriores* ceτeraſque frugeſ *AB* cẹτeraſq; frugeſ *H* 3 ce*τ̃aſq; (*fuit* cerτaſq;) *H* baċcaſ *A* bacġaſ *B* bacaſ *H* ſacerdoτeſ *Heinsianus* ſacerdoτe* (*corr* ſacerdoτı*, *fuit* ſacerdoτeſ) *A* ſacerdoτe *corr* ſacerdoτı *B* publıcạe *B* libanτo *deteriores* lıberanτo *ABH* 4 *ante* itemque *lenius interpunxi*, [*ut haec cohaererent* bacas sacerdotes p. libanto: hoc (*scil.* faciunto) certis diebus, itemque alios ad dies feturam seruanto: *per* hoc *pronomen apte in hac oratione refertur superior sententia, ut adnectatur nouum: quod genus Caesar scribit B. G.* 7, 72 reliquas munitiones ab ea fossa reduxit: id hoc consilio, ne; *Cicero ad fam.* 7, 32, 3 cupio nostrum amicum in tribunatu quam plurimum habere grauitatis: id cum ipsius causa, tum; *ubi ne est quidem quod* idque *scribatur; de rep.* 1, 32, 49 cum patres rerum potirentur, numquam constitisse ciuitatis statum; multo iam id in regnis minus; *Lucretius* 5, 629 relinqui paulatim solem . .: et magis hoc lunam; *Ouidius art. am.* 3, 763 aptius est deceatque magis potare puellas . . hoc quoque, qua patiens caput est: *neque illa aliena sunt de legg.* 2, 14, 34 reddam uero et id si potero breui; *Brut.* 96, 329. *tamen delere pergunt quod non intelligunt; cf. ind. lect.* 1880 *p.* 9] ad dies *Turnebus* addeſ *AB* addenſ (*sic*) *H* upτaτem (ber *suprascr.*) *B* 5 feturaeque (*uel* foet.) *deteriores* fuτurẹ quạe *A* fuτuraeq; *B* fuτureq; *H* ſeruanτo* (o *corr*) *A* ſeruanτe *H* com|mıττı *corr* con|mıττı *A* commıτı (τ *suprascr.*) *H*; committi *mutari non debuit, ante* idque *autem nihil deesse res ipsa et Ciceronis explicatio declarat.* ‘id committi *dicitur, in quo delinquitur: sic* sacrum commissum (*p.* 98, 8), *cum in religionem et sacra peccatum est.*’ *Turnebus. De pronomine conf. supra u.* 1 *et p.* 102, 4 nam illud . . tollitur. 6 ratione *Tur-*

finiunto, quaeque quoique diuo decorae grataeque sint hostiae prouidento. diuisque aliis *alii* sacerdotes, omnibus pontifices, singulis flamines sunto; uirginesque Vestales in urbe custodiunto ignem foci publici sempiternum.

Quoque haec priuatim et publice modo rituque fiant discunto ignari a publicis sacerdotibus. eorum autem genera sunto tria, unum, quod praesit caerimoniis et sacris, alterum, quod interpretetur fatidicorum et uatium

---

nebus, sed ad eam rem rationem *eo modo dici uidetur quo* res *et* ratio *inde a Plauto per omnem latinitatem discrimine paene nullo copulari solent.* 1 quaeq; quoıquąe *B* quę*q;·cuı·que (ę *corr*) *A* quęq; quoıque *H* decore *AH* graτe|quąe *A* craτeq; *corr* graτeq; *BH* (*sic*) 2 ꝓuıdenτię (τı *in comp*) *H* alii *add Ascensiana* 3 flamınıſ *H*, *corr* neſ *AB* ſunτo*uırgıneſque (o *corr*) *A; fuit ut puto* ſunτ ouırgıneſque, *quem ad modum* 4 cuſτodıunτ oıgnē *mutatum est in* cuſτodıunτo* ıgnē *et similiter saepius* 4 ueſτalıſ *AH, corr* leſ *B* ıgnem *B* 6 quoq; haec (*h. e. superscriptum* et) prıuaτım & pub|lıcem quae fıanτ (*sic*) modo·rıτuq· *B* quoq;|*** & prıuaτım & publıce modo rıτuq. quo fıanτ (& *post lituram e corr,* modo rıτuq. *in litura*) *A* quoq; hęc prıuaτım & publıce modo rıτuq; fıanτ *Heinsianus, quae fuisse eadem in A ante lituram et res ipsa et Heinsiani cum illo libro cognatio persuadet, nec profecto est quod alia anquirantur* [*cum Halmio, qui praue de librorum scripturis iudicauit aliosque traxit; quod in A eadem fuisse scripsi quae sunt in H, scripsi memor eorum quae in praefatione dixeram correctorem eius codicis* '*ubi uel litterae syllabaeue correctione defungi posset, saepe tota uocabula abrasisse;*' *quae negligunt uidelicet ii qui calumniari malunt quam eorum quos impugnant sententias cognoscere* (*conf. p.* 23, 10); *quae B pr habet, non fuisse in A liturae spatium coarguit.*] 7 dıſcuncτo *H* ınnarı *corr* ıgn *A* a* *H* eorum *olim correctum* earum *ABH* 8 genera ſ̄ oτrıunū *corr* genera ſuN̄ oτrıunū *B* genera ſunτo duo unū (o duo *corr in rasura*) *A* genera ſūτ (*hoc praeter* ſu *e corr*) τrıa·unū|(τrıa·unū *in rasura*) *Heinsianus* quod *H, in rasura A* qđ *B* cerımonııſ *AH* 9 ſacrı ſ *ABH* ınτ̄pręτeτur *H* faτıcorum dı *A* faτı quorū dıc *B* faτıdı|coꝝ (*sed* dı *a corr add*) *H* uacıum (c *mutatum in* τ) *AB* uaτıum

ecfata incognita, quorum senatus populusque asciuerit:
interpretes autem Iouis optimi maxumi, publici au-
gures, signis et auspiciis postera uidento, disciplinam
tenento; sacerdotesque uineta uirgetaque et salutem po- 21
puli auguranto; quique agent rem duelli quique popu-
larem, auspicium praemonento ollique optemperanto;
diuorumque iras prouidento sisque apparento, caelique

(ti *in comp*) *H*; *cf. p.* 110, 6 1 effata *uulgo* & fata *ABH* quae eorum *Mommsenus, sed confer p.* 110, 5 ad interpretanda alii praedicta uatium neque multorum, ne esset infinitum, neque ut ea ipsa, quae suscepta publice essent, quisquam extra collegium nosset; *itaque hic dicit* quorum uatium effata senatus populusque asciuerit, *h. e.* (*ne quis quod factum scio eo uerbo a uera sententia abducatur*) quorum effata publice suscepta sint (*cf. p.* 92, 4) ſentuſ (a *supra*) popłſq; (ł *in ras*) adſue|uerit (e *in fine uersus a corr*) *H* 2 intp̄teſ (teſ *in rasura*) *A* obtimi *A* optimi *B* optimi (i *ante* m *in ras*) *H*, *sed omnes* maxumi augure ſigniſ *A* augureſ igniſ *B corr in utroque,* augureſ|ſigniſ (ſig *in ras*) *H* 3 postera *siue Lambini siue Manutii coniectura* poſtea *ABH*, *quod Turnebus* 'res futuras' *explicat, ductus fortasse analogia Sallustiani illius* supra ea (*h. e.* quae supra ea sunt), *cuius similia apud Liuium et apud ipsum Ciceronem leguntur: sed hunc credibile non est hoc maluisse quam quod in promptu erat* postera, *quod qui ob significationem spreuerunt, improbabilia sectati, non uidentur recte reputasse disputationem quae est in capite* 13 uidente *H* 4 ſacerdoteſq.|**** uineta *A* et uineta *Halmius*, *sed nec desideratur particula* (*cf.* 3, 3, 6; 2, 19, 47 de sacris, de uotis, de feriis et de sepulcris et si quid) *neque litura quae est in A eam adiuuat coniecturam* uirgetaq; (u *corr ex* b *ut uidetur*) *H* 5 quinq; *H* a*gent *A* rem duelli *in rasura A* queque *corr* quique *A* ppupularē *corr* ppopulare *A* ppopularem *B* popularem *Heinsianus* pro populo rem *A. W. Zumptius, leuidensi errore qui etiam aliis imposuit abusus* 6 p̄moneto *Heinsianus* illiquae *B* obliq; *H* optemporante (*sic*) *B* obtēperanto *A* obtē|perante *H* 7 diuorūquae *B* puidento·ſiſq; *Heinsianus* puidento*iiſq; (*fuit* puidentoſ iſq;) *B* puidento iiſq; (iiſq; *in rasura*) *A*; *apparet* prouidento sisque *primitiuam scripturam fuisse, quam in ann. gymn. Austriac. a.* 1860 *p.* 18 *uindicare studui neque nunc abiicio* apparento *Heinsianus* **parento *A* *parento (a *erasum*) *B*

fulgera regionibus ratis temperanto, urbemque et agros et templa liberata et effata habento; quaeque augur iniusta nefasta uitiosa dira defixerit, inrita infectaque sunto, quique non paruerit, capital esto.

9 Foederum pacis belli indotiarum oratorum fetiales iudices nontii sunto: bella disceptanto.

---

1 fulgera *corr* fulgora *AB* fulgura *sed* u *ante* r *in rasura H* urbemq; (r *corr ex* τ) *B* urbemque (r *e corr*) *A* urbemq; *H* urbemque et agros *Em. Hoffmannus supra p.* 96, 4 *post* sacerdotesque *inserenda coniecit* 2 et *ante* templa *deleuit Goerenzius* effata *uulgo* efflaτ *H*, *corr* efflaτa *AB* habenτι *H* habenτị *B* habenτo (o *corr ut uidetur ex* ı) *A* queq; augurını uſτa *H* 3 uıτıoſa ạdıra *B* defıxerıτ *BH* dıfıxerıτ *corr* def *A* dixerit *uel* deixerit *Turnebus et Lipsius;* refixerit *Em. Hoffmannus et L. Langius, quod quam uere dicatur dubito: nam leges, h. e. legum tabulae, proprie* refigi *dicuntur; neque* defixerit *quamuis singulare sit satis tuto destitui uidetur* ınrıτa *B* ınfecτaq; *Heinsianus* ınfeſτaque *AB* 4 capitale esto *deteriores* capitaḷ esto *Manutius* carı τạleſτo *B* carıτa leſτo (*sic*) *H* carıſτoleſτo *A* 5 ındoτıarum *H* ındọτıarũ *AB* faeτıaleſ *B* fẹτıaleſ *H* 6 iudices nontii sunto *scripsi* ıudıceſ non ſunτo (τo *in ras H*) *ABH*, ius noscunto *Maduigius nuper* disceptanto *Ascensiana* dıſcepτaτıo *ABH* oratorum *opinor est ab* orato, *non ab* oratore; *duo enim ponit* foedera pacis, belli indutias, *dein seorsum* bella, *quem ad modum in enarratione* (*c.* 14) *in bello suscipiendo, gerendo, deponendo fetialium officium esse uoluit, neque licet illis tribus aut adimere quicquam aut adiicere ultra;* iudices *autem quid uocentur, declarant ea quae scribit ad Att.* 4, 2, 4 tum M. Lucullus de omnium collegarum sententia respondit religionis iudices pontifices fuisse, legis senatum: se et collegas suos de religione statuisse, in senatu de lege statuturos cum senatu: *sic, puto, fetiales, quos publicos iuris belli et pacis interpretes constituit* (*c.* 14), *foedera pacis aut belli indutiae cum orantur uel orata sunt, eorum* iudices *esse iubet eosdemque earum rerum* nuntios, *uelut de legatis scribit in Vatin.* 15, 35 ut non nuntios pacis ac belli, non oratores, non interpretes senatus deligere posset, *et apud Liuium* 1, 32, 6 *fetialis* ego sum *inquit* publicus nuntius populi Romani: *eandemque in uim quam* iudices *appellat fetiales,* bella *eos* disceptare, *h. e. de belli*

Prodigia portenta ad Etruscos et aruspices, si senatus iussit, deferunto, Etruriaque principis disciplinam doceto. quibus diuis creuerint, procuranto idemque fulgura atque obstita pianto.

Nocturna mulierum sacrificia ne sunto praeter olla, quae pro populo rite fient: neue quem initianto nisi, ut adsolet, Cereri Graeco sacro.

Sacrum commissum, quod neque expiari poterit, im- 22
pie commissum esto: quod expiari poterit, publici sacerdotes expianto.

Loedis publicis, quod sine curriculo et sine certatione corporum fiat, popularem laetitiam in cantu et fidibus et tibiis moderanto eamque cum diuum honore iungunto.

Ex patriis ritibus optuma colunto.

---

suscipiendi causis statuere, iubet. 1 portenta (ten *in rasura*) *A* ętruſcoſ *A* etruſcoſ (t *in ras corr*) *H* et *deleuit Turnebus. Confer de nat. deor.* 2, 4, 10 et nostrorum augurum et Etruscorum haruspicum (*ubi* et har. *pars librorum*) 2 'iussit *est* iusserit' *Turnebus* &runa quae *corr* &runæ quæ *B* &runaquae *corr* &runæquæ *A* etruriaq; (t *in ras corr*) *H* principiſ *ABH* 3 doc& *quibuſ (*uidetur* o *erasum*) *H* fulgura *corr* fulgora *A* 4 *De* obstita *uocis notione et origine olim in ann. gymn. Austriac.* 1861 *p.* 2 *opinationem proposui* 5 ſunto (o *e corr*) *A* 6 quę populo *A* que poplo (*sic*) *H* fieNT *in rasura A* neue quem *pauci deteriorum*, *Victorius* neueque *A* neueq; *BH* initianto *deteriores* inianto *AH* inhianto (hi *corr ex* m *ut uidetur*) *B* 7 caereri *B* greco *H*, *in rasura A* 8 nec *Buechelerus coll.* 3, 3, 6, *sed uide Ribbeckium de part. lat. p.* 25 impię *H* impie cōmiſſū ē quod expiari poterit *in textu omissa in imo margine manu antiqua scripta A* 9 esto *Manutius* ē *AB* eſt *H* expirari *B* publici* (*fuit* publiciſ) *B* ſacerdotē | *H* 11 loe|diſ *B* ludiſ *A in rasura* ludiſ (ud *in ras corr; uidetur* lędiſ *fuisse*) *H* 12 fiat *B* letitiam *H* 13 tybuſ *H* moderanto *deteriores* moderato *ABH* eāq; cū | *** diuū (q; cū *in fine uersus e corr*) *A* honore (o *alterum corr*) *AH* 15 obtuma *B* optuma *H*

Praeter Idaeae matris famulos eosque iustis diebus ne quis stipem cogito.

Sacrum sacroue commendatum qui cleperit rapsitque parricida esto.

Periurii poena diuina exitium, humana dedecus.

Incestum pontifices supremo supplicio sanciunto.

Impius ne audeto placare donis iram deorum.

Caute uota reddunto: poena uiolati iuris esto.

[quocirca] Ne quis agrum consecrato: auri, argenti, eboris sacrandi modus esto.

---

1 p̄ter deę (r *in ras corr*) *H* ıdeae matrıſ *A* ıdeæ*matrıſ (æ *e corr et* e *ante* m *erasum*) *B* 2 ſıt ıpſae (ſtıpem *superscr.*) *B* ſtıpē *sed* ſtı *in rasura A* *ſtıpem (ſ *e corr*) *H*, *quod fuisse* stupem *aegre mihi persuadetur; sed peccata uidentur ad* ıſtıpem *formam redire*, *cf. p.* 39, 14 ipseusippo 3 cleperıt rapſıtque *AB* dēferıt rapſıtq; (*sed* dēſ *in ras corr*, *fuit* clep) *H* clepsit rapsitque *Turnebus* clepsit rapsitue *Lambinus*, *probatum Maduigio de fin.* 5, 25, 74, *qui* cleperit *formam latinam esse negat* 4 eſto|opıuru (o *in fine uersus a corr add*) *B* 5 Pęna *B* pęna *H* periu|rıı poena dıuına exıt *praeter* perıu *in margine fini uersus a corr appictum in loco raso A* exıcıum *B* dedecus esto *Lambinus*, *quod uerbum cur non addiderit scriptor, uideor mihi eandem rationem agnoscere qua p.* 92, 1 deus ipse uindex erit, *non* esto, *scriptum est* 6 incestum *deteriores* ınceptum *ABH* ſupraemo *A* ſubremo *corr* ſup *B* ſuppremo *H* ſubplıtıo *B* ſubplıcıo *corr* ſupp *A* ſupplıcıo *H* ſancıundo *AB* (*sic*) ſancıundo *H* 7 ımpıı *sed* ıı *in rasura A*, *conf. c.* 16, 41 placare donis *uulgo* placerıdı|onıſ *B* placerıd*onıſ (a *superscr.*) *A* placere dıonıſ *H*; *cf. Plauti Rud. prol.* 22 hoc scelesti in animum inducunt suum, Iouem se placare posse donis hostiis. ıram (ı *in ras corr*) *H* 8 redduncto (d *prius et* ᴛ *corr*) *A* poenā uolatıſ *corr* uolatı* *AB* reddunt opęnā (o *eras*)|uıolatı* (ſ *eras*) *H*; poena *deteriores* 9 quocirca *ex c.* 18, 45 (quocirca ne quis iterum idem consecrato *in huius ipsius legis enarratione*) *huc translatum deleri iussit Puteanus*, *om R. Stephanus*; [*quod ne quis incredibile ducat factum esse*, *respiciat* 3, 3, 10 *ad haec* is ordo uitio uacato *in A* careto *adscriptum ex enarratione c.* 12, 28 *sumptum*] quis agrum consecrato *deteriores* quıſacrū conſecratı *AB* quı ſacrum conſecrarı *H* 10 eſto (o *e corr*) *A* eſto· (o *in ras*) *H*

Sacra priuata perpetua manento.

Deorum Manium iura sancta sunto. nos leto datos diuos habento. sumptum in ollos luctumque minuunto.'

10 23 QVINTVS. Conclusa quidem est a te, frater, magna lex sane quam breui, set, ut mihi quidem uidetur, non multum discrepat ista constitutio religionum a legibus Numae nostrisque moribus.

---

2 ſanc|taſ̄ Onoſ *corr in* ſanc|ta ſunt O · noſ *B* ſancta ſunto noſ (o *ante* n *in rasura*) *A* ſcā ſunto *H* suos *Dauisius* sos *uir doctus in Miscell obseru.* 3, 1, 67 [bonos *Urlichsius m. Rhen.* 1878 *p.* 155, *quod speciosum est, uerum esse, uix arbitror, neque conferre debebat c.* 11, 27 omnium quidem animos immortales esse sed fortium bonorumque diuinos, *quae ab hac re aliena sunt, sed potius c.* 22, 55 nisi maiores eos qui ex hac uita migrassent, in deorum numero esse uoluissent; *unde* deos manes *non bonos tantum sed omnes mortuos appellari intelligitur: quod idem Varro dixerat teste Augustino de ciu. dei* 8, 26 omitto quod Varro dicit omnes ab eis (paganis) mortuos existimari manes deos, et probat per ea sacra quae omnibus fere mortuis exhibentur; *ego* nos *retineo pro uero et interpretor* nos homines, si leto dati erimus, diuos habento, *quibus uerbis qui sint* dii manes *definitur; deinde his* sumptum in ollos luctumque minuunto *redit ad deos manes, ut c.* 25, 62 *scribit* iubentur sumptum et luctum remouere a deorum manium iure. *pronomen* nos *et* homines *promiscue saepe in una eademque oratione poni notum est, cum alibi tum in his libris* 1, 13, 35; 1, 10, 28 (1, 7, 23); *cf.* 2, 27, 67 *et graeca Platonis, unde illa ducta sunt.*] leto *H* la&o *B* l&o *A* datos *Turnebus* dato *ABH*

3 diueſ *B* diuioſ *H* iolleſ *B* iolleſ (*siue* molleſ) *A* molleſ *H* 4 a te, frater *scripsi* alt̄ *B* alte* *A* alt̄ *corr* alta *Heinsianus;* a te tam, *quod ex deterioribus scribunt, nullam habet fidem,* alter *autem, quae primitiua scriptura est, ex* ate[frate]r *h. e.* ater *ortum uidetur: itaque his* Conclusa quidem, *item illis p.* 101, 6 Immo prorsus *Quinti nomen, non Attici, quod uulgabatur, praefixi, eundemque colloquii progressum effeci qui est* 3, 5, 12 Quam breui, frater, in conspectu posita est a te omnium magistratuum descriptio. 5 breui et *Turnebus* breui sed *Gulielmus* breuiſ·& *AH* breuiſ·& (ſime) *B* 6 conſtitutotio *A* relegionum *A* con|ſtitutiore legionum *sed corr* o religionum *H* 7 numme *A* nūme *B* numme (*corr* ninume) *H* noſtriq; *A*

Marcus. An censes, quom in illis de re publica libris persuadere uideatur Africanus, omnium rerum publicarum nostram ueterem illam fuisse optumam, non necesse esse optumae rei publicae leges dare consentaneas?

Qvintvs. Immo prorsus ita censeo.

Marcus. Ergo adeo expectate leges, quae genus illud optumum rei publicae contineant, et, si quae forte a me hodie rogabuntur, quae non sint in nostra re publica nec fuerint, tamen erunt fere in more maiorum, qui tum ut lex ualebat.

24 Atticvs. Suade igitur, si placet, istam ipsam legem, ut ego utei [tu] rogas possim dicere.

Marcvs. Ain tandem, Attice, non es dicturus aliter?

Atticvs. Prorsus maiorem quidem rem nullam sciscam aliter, in minoribus, si uoles, remittam hoc tibi.

Qvintvs. Atque mea quidem *eadem* sententia est.

Marcvs. At, ne longum fiat, uidete.

Atticvs. Utinam quidem! quid enim agere malumus?

Marcvs. Caste iubet lex adire ad deos, animo uidelicet, in quo sunt omnia; nec tollit castimoniam cor-

---

1 ceſſeſ *A Heinsianus* quom *A* q̄m (cū) *B* cum *H* 2 affrıcanuſ *H* 3 nr̄a (m) *Monacensis* n̄ra *ABH* u&erē*ıllā fuıſſe optumā* *A* ılla *B* nonneceſſe.ēē (n ſ) *A* nonneceſſeſ** (eſſe) *sed* ſ *ante rasuram e corr B* non|neceſſe *omisso* esse *H* 4 optumę *H* optume *A* optımę *B* 6 profuſ (r) *A* prorſuſ *B* ꝑrſuſ *H* 7 exſpectatae *B* (*sic*) legeſque *H* 8 ıllum *corr* ud *A* ıllum (d) *B* ıllud *H* optımum *B* que *H* forte *A* 13 uti rogas *Turnebus* utei rogas *Gruterus* ut & tu rogaſ *ABH* utei tu rogas *Dauisius*, *sed* tu *in ea formula alienum ab usu uidetur* poſſem dıcere *H*, *corr* poſſım edıcere *A* poſſem (*corr* poſſım) edıcere *B* 14 tan*dē (*fuit* tamdem) *A* tādem *corr* tādem (N) *B* tandē *H* eſ* (*fuit* eſt) *A* ē *H*, *corr* eſ *B* al·t *B* 15 prorſuſ *AB* ꝑrſuſ *H* ſıſcam *sed corr* ſıſcām (*sic*) *H* 17 eadem *addidit Maduigius Emend. p.* 64 18 ad *A* 20 adıdre *B* adı*re *A* adıdre *H* adeoſ (d) *A* adeoſ *H* am̄oſ *H*

poris, sed hoc oportet intellegi, quom multum animus corpori praestet obserueturque ut casta corpora adhibeantur, multo esse in animis id seruandum magis: nam illud uel aspersione aquae uel dierum numero tollitur; animi labes nec diuturnitate euanescere nec amnibus ullis elui potest. quod autem pietatem adhi- 25
beri, opes amoueri iubet, significat probitatem gratam esse deo, sumptum esse remouendum: quid enim, paupertatem cum diuitiis etiam inter homines esse aequalem uelimus, cur eam sumptu ad sacra addito deorum aditu arceamus? praesertim cum ipsi deo nihil minus gratum futurum sit quam non omnibus patere ad se placandum et colendum uiam. quod autem non iudex,

---

1 hoc**oport& (o *post lituram e corr*) *A* hoc corpori& *H*, *id quod aperit naturam liturae in A* quom *A* cum *B* ċum (cum *lineola transuersa inductum, superscriptum fuit haud dubie ut saepius* q̄̊) *H* 2 corpori *deteriores* corpore *ABH* obſeruetur quạe *AB* obſer uetu̇r que *H* caſta (c *in ras corr, fuit* ſ) corpora adhibeãtur (~ *a corr ut uidetur*) *Heinsianus* ſ̣aſtạ cor-porạ adhibeat̃ *B* caſtạ corporạ ad***eatur (caſ *corr ex* ſaſ) *A* 3 ẽẽ *Heinsianus* *ē (*fuit* ẽẽ) *B* eſt *in rasura A* 4 [nam illud, *h. e.* castum corpus non adhibuisse; *cf. ad p.* 94, 5; *or.* 20, 67 quidquid est quod sub aurium mensuram aliquam cadat, etiamsi abest a uersu (nam id quidem orationis est uitium) numerus uocatur.] aſpſione *aquae (e *erasum*) *B* 5 animi labes *editiones* animalabeſ *corr* animæ labeſ *A* animal|habeſ *corr* animae|labeſ *B* *animal habeſ *H* ne *H* diuturnitate uaneſcere *ABH*, euanescere *deteriorum unus et alter, Lambinus* 6 amnibus '*quidam*' *apud Turnebum, Lambinus* amanibuſ *ABH* ulliſ|*elui *corr ut uidetur ex* uili|ſelui *A* uili ſer ui *Heinsianus* quod autem *editiones* quotamen *AH* quotam̃ *B* pi&ati *A* pi&atē *B* (*sic*) pietate adhiberi* opeſ (a *ante* d *et* o *e corr, fuit* erio peſ) *H* 8 eſſe***|deo* (d *in margine appicta*) *A* ẽẽ deiſ *sed* i *in ras corr Heinsianus* quid est enim *Victorius* qui enim *Maduigius* 9 diuiciſ (c *mutatum in* t) *B* equalẽ *H* 10 eam] etiam *H* 11 ad̤ditu *B* ad*itu *A* additu *H* preſertim *A* ipſe *corr* ſi *B* 12 ·omnib; *A* ad *in*

sed deus ipse uindex constituitur, praesentis poenae metu religio confirmari uidetur.

Suosque deos aut nouos aut alienigenas coli confusionem habet religionum et ignotas caerimonias nos 26 sacerdotibus. nam *a* patribus acceptos deos ita placet coli, si huic legi paruerint ipsi patres.

Delubra esse in urbibus censeo, nec sequor Magos Persarum, quibus auctoribus Xerses inflammasse templa Graeciae dicitur, quod parietibus includerent deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera quorumque 11 hic mundus omnis templum esset et domus. melius Graii atque nostri, qui ut augerent pietatem in deos,

---

rasura corr H 1 ſedenſ *H* preſentıſ *A* poena* m&u* (a *corr in* æ) *A* penę metu* *H* 3 ſuoſ | q̄ *B* alıenıgenaſ *H* alıenıgınaſ *corr* genaſ *AB* cęlı *H* 4 relıgıonęm *A* ıgnoraſ *BH* ıgnotaſ (τ *e corr*) *A* cerımonıaſ *AH* noſſacerdotıb; *B* noſ ſacerdotıbuſ *H* noſſa|cerdotıbuſ *A* nostris sacerdotibus *Dauisius* 5 a *addidit Aldus* nam] iam *de Mommseni sententia Halmius et Baiterus; sed opinor* nam *eandem hoc loco rationem habere quam habet p.* 9, 2 nam quid Macrum numerem, *et saepe alias; quem usum perstrinxi in ind. lect.* 1879 *p.* 14 plac& colı ſı (colı ſı *in rasura*) *A* 6 lege *AH, corr* gı *B* pa*ruerınt *A* paruerınt *H* parauerıN̄ *B* patres *Wyttenbachius* (*quod cur deleri uelit Halmius, causa nulla est*) patrem *H* patrem *B* patre *A; corrector coniungi* patrum delubra *uoluit, quod editiones uetustiores habent* 7 delubram *B* delubra* *A* delubram *H* 8 pſa*rum *H* actorıbuſ *H* exer|ſeſ *sed* e *primum erasum B* *xerſeſ *A* exerſeſ *H, confer p.* 60, 17; *de nat. deor.* 1, 41, 115 ut exerses, *de quo non recte iudicauit Baiterus; de fin.* 2, 34, 112 si exerses *BE; alia eius generis Lachmannus Lucr. p.* 232, *Hauptius Opp.* 2, 324 *attulerunt* uıſ flammaſ ſe *H* 9 graetıae *B* grecıę *H* 10 patıentıa *B* pat*entıa *A* patentıa (τ *pr in rasura*) *H* |*ac *A* hac *H* 12 gratı *B* græcı (æc *e corr, fuit* gratı) *A* gratıa*q; *H;* Graii *posui, uulgabatur* Graeci, *sed illam formam in communi fonte fuisse librorum indicia produnt, eaque forma Cicero si non saepe at ali-*

easdem illos urbis quas nos incolere uoluerunt; adfert enim haec opinio religionem utilem ciuitatibus: si quidem et illud bene dictum est a Pythagora, doctissimo uiro, tum maxume et pietatem et religionem uersari in animis, cum rebus diuinis operam daremus, et quod Thales, qui sapientissimus in septem fuit, homines existimare oportere omnia *quae* cernerent deorum esse plena; fore enim omnis castiores, ueluti quom in fanis essent, maxime religiosos; est enim quaedam opinione species deorum in oculis, non solum in mentibus. ean- 27
demque rationem luci habent in agris; neque ea, quae a maioribus prodita est, cum dominis tum famulis posita in fundi uillaeque [in] conspectu religio Larum re-

---

quoties tamen in hoc genere librorum utitur (*de diu.* 1, 19, 37; 2, 39, 82; *de nat. deor.* 3, 21, 53; *de rep.* 1, 37, 58; 2, 4, 9; 3, 9, 15; 6, 16, 16; *de inu.* 1, 24, 35; 2 *c.* 23 *saepius*) 1 eidem (af) *B* urbıſ *corr* urbeſ *ABH* ıllos quas nos urbes *C. Stephanus* uolue (runt) *A* 2 oppınıo *H* si] ıſ *H* 3 dıctum & *corr* ẽ *A* dıctū & (ſt) *B* dıctum & *H* pıthagora *H* 4 tunc *B* maxumo *A* maxı|me *H* 6 taleſ *B* quı* *H* exhıſtımare (h *erasum*) *B* 7 quae cernerent *Manutius, Turnebus,* '*uetus*' (*h. e. non codex, ut interpretantur, sed editio*) *Caroli Stephani* cernerer *A* cerner& (*sic*) *B* cernere *H* 8 fore *editiones* fere *ABH* omnıſ caſtıorıſ *ABH* uelutı quo ınfanſ eſſet maxime relıgıoſoſ *A* uelutı quo ınfanſ e& maxıme relıgıoſuſ (*sic*) *B* uelutı cum ınfanſ eſſ& maxımę|relıgıoſoſ *H*; uelutique in fanis essent m. religiosos *Turnebus,* ueluti qui (quum *Moserus*) in f. e. m. religiosis *Lambinus*, ueluti quom in fanis essent, ⟨esse⟩ maxime religiosos *C. A. Lehmannus Herm.* 14, 215 9 quadam *H*, *corr* quaedam *AB* opınıoneſ *AB* oppınıonıſ *Heinsianus* opınıonıſ *corr AB* opınıone *in ras corr Heinsianus* 10 non ſolū non ſolū *A* eademque *corr* eand *AB* eandemq; *H* 11 abent (h) *A* ınagrıſ (ı *pr e corr, uidetur* magrıſ *fuisse*) *H* que *H* 12 tū *in rasura A* cum famulıſ *H* 13 uıllę quę *ĩ (ĩ *in ras corr, potuit* m *esse*) conſpectu *Heinsianus* uıllae quē conſpectu *B* uıllaeque*conſpectu *A*; *fortasse* in fundo uillaeque in conspectu relegıo *A* Larum *Turnebus* parū *B* parū *A* partĩ* tĩ *in ras corr, fuit* pa-

pudianda est. iam ritus familiae patrumque seruare, id est, quoniam antiquitas proxume accedit ad deos, a dis quasi traditam religionem tueri.

Quod autem ex hominum genere consecratos, sicut Herculem et ceteros, coli lex iubet, indicat omnium quidem animos inmortalis esse, set fortium bonorumque
28 diuinos. bene uero, quod Mens, Pietas, Virtus, Fides consecratur manu, quarum omnium Romae dedicata publice templa sunt, ut illa qui habeant, habent autem omnes boni, deos ipsos in animis suis conlocatos putent. nam illud uitiosum Athenis, quod, Cylonio scelere expiato, Epimenide Crete suadente fecerunt Contumeliae fanum et Inpudentiae; uirtutes enim, non uitia

---

rum *uel* parū) *H* 1 patrum quae *B* patrūque (patrū *in rasura*) *A* patrumq; *H* seruare *deteriores* ſeruari *AH* conſeruari *B* 2 pxime *Heinsianus* poxume *A* pmaximae *B* adeoſ *AB* (*sic*) adeoſ *H* 3 qua *H* 4 Quod (Q *in ras corr*) *H* gene^re *A* 5 herculaē *B* ceteroſ *H* coli *in ras H* indicat *corr ex* iudicat *ABH* *omniū *A* 6 inmortaliſ *A* inmortaliſ *corr* eſ *BH* esse set] ēē* (*fuit* ēēt, *dein* ſed *superscriptum est*) *A* eſſe *sed* ſſe *in rasura B* eſſe* *H* bonorum quae *AB* bonoꝝ·que *H* 7 menſ *et proximum* p *in rasura A* 8 consecrantur *Bakius* manu *i. e. hominis opere, signis et delubris, non solum mente et animo* (*cf. de nat. deor.* 2, 60, 151; *de off.* 2, 3, 13; 4, 14), *et de simulacris, delubris Fidei reliquarumque uirtutum proprie cogitari, declarant et ipsa lex et ea quae deinceps sequuntur* 9 publicae *B* pub|lice *H* illas *Dauisius, sed confer de nat. deor.* 2, 5, 15 qui *sed uidetur* cui *fuisse H* 10 omniſ *corr* eſ *B* 11 illut *corr* ud *B* Cylonio *uulgo* clyconio *B* clyconio (o *ultimum in ras corr*) *H* clyconio *sed* o *ultimum et* ſcelere *in rasura A* 12 epimemni decrete *A* epymeni decrete *B* epimē di decreta *H* 13 inpudentiae *B* uirtutēſ (ſ *a corr add*) *A* uirtute^ſ *B* uirtute *H* non uitia *Lactantius* et uitia *A* & uicia *B* ñ (*in rasura*) uitia *Heinsianus* *Lactantius Inst. diu.* 1, 20, 14 magnum Cicero audax-

consecrare decet. araque uetusta in Palatio Febris et altera Esquiliis Malae Fortunae detestataque omnia eius modi repudianda sunt. quod si fingenda nomina, Vicae Potae potius uincendi atque potiundi, Statae standi,

---

que consilium suscepisse Graeciam dicit, quod cupidinum et amorum simulacra in gymnasiis consecrasset: adulatus est uidelicet Attico et irrisit hominem familiarem. non enim illud magnum... et ideo huic sententiae, tamquam Graecos prudentia uinceret, adiecit, uirtutes enim oportere, non uitia consecrari. *Apparet Lactantium ita disputare ut uideatur illa de amoribus et cupidinibus hoc ipso loco legisse, qui in eiusdem disputationis ambitu paulo post etiam legem illam* ast olla propter quae datur homini ascensus in caelum *attulerit. quare illa Lactantii ante* nam illud uitiosum (105, 11) *addi iussit Turnebus, hoc quidem non recte, et omnino cauendum est ne Lactantii diligentiae nimium tribuamus* 1 dęceт (o superscr.) *B* doceт *sed* o *e corr A* dec& *H* ęraque *corr* ara quae *B* *araquae (r *e corr*) *A* araq; *H* uetusta in *Maduigius* ueтuſ|eſтın (*sed* eſ *in margine a corr appictum*) *B* ueтuſ* ın (ſтaт superscr.) *A* (*fuit in utroque* ueтuſтın); u&̣ ụт ın (ueтuſ ſтaт superscr.) (*sic, rec superscriptum*) *H* 2 eſquılıſ *AH* [*De structura* in Palatio — Esquiliis *Maduigius praef. Liuii uol. 1 p. XIV*] detestataque *cod. S. Victoris, Muretus* (*cf. Turneb. Adu.* 14, 6, *Mur. Var. Lect.* 10, 18) deтeſтaт,q; *A* deтeſтaтq; *corr* deтeſтaт·q̃; *B* (*h. e.* deтeſтaт·quae *cum distinctione; non est* deтeſтaтur *in B*), de тeſтaтq; *H;* detestataque, *quod uerum puto, redarguit Maduigius, ut mihi uidetur acrius quam uerius* (*Opp.* 2, 149) 3 fınge ñda (*sic*) *B* fıngenda (*uidetur* em *fuisse*) nõa (*sed* ~ *a corr*) *H* da nomına uıce *in rasura A* uıcae poтae epocıuſ *B* uıce poтae (e superscr.) & poтıuſ (& *in rasura*) *A* uıcę poтe (e *a corr superscr*) & poтıuſ *H* Vicepotae potius *Schefferus* Vicae potae potius *I. Gronouius* (*rectius scribetur* Vicae Potae, *sunt enim duo nomina ut* Aius Locutius *et similia, cf. Senecae Lud.* 9 Diespiter Vicae Potae filius) 4 u *in* uıncendı *in rasura A* uınịcendı *H* poтıundı *ex* poтumdı *H* Statae standi *Schefferus* ſтaтa ſandı *ABH* *Goerenzio gerundia* uincendi, potiundi (*quidni etiam* atque), standi *ratione prorsus nulla allata delenti plerique fidem habuerunt, sed et apte in hac de fingendis nominibus sententia nominum illorum origo ac uis declaratur* (*cf. Varro ap. Donatum in Phorm.* 1, 1, 15 initiari pueros Educae et Poticae et Cubae diuis edendi et potandi et cubandi; *Ter-*

cognominaque Statoris et Inuicti Iouis, rerumque expetendarum nomina, Salutis, Honoris, Opis, Victoriae; quoniamque expectatione rerum bonarum erigitur animus, recte etiam Spes a Calatino consecrata est; Fortunaque sit uel Huiusce diei, nam ualet in omnes dies, uel Respiciens, ad opem ferendam, uel Fors, in quo incerti casus significantur magis, uel Primigenia, a gignendo comes.

---

tull. de anima c. 37 superstitio Romana deum finxit Alemonem alendi in utero foetus; *Seruius in Verg. Georg.* 1, 21) *et orationis forma uidetur hoc modo expediri* si fingenda nomina, Vicae Potae potius uincendi atque potiundi, Statae standi nomina fingi oportet, *in quibus duplicis genetiui ratio eadem fere est quae p.* 75, 3 qua rei publicae nomen uniuersae ciuitatis est *et in proximis* cognomina Statoris et Inuicti Iouis *h. e.* cognomina Iouis quae sunt Stator et Inuictus; *et quod ex protasi auditur uerbum apodosis, habet exemplum compar de fin.* 2, 31, 103 quod si dies notandus fuit, eumne potius (*scil.* notari oportuit) quo natus an eum quo sapiens factus est.

1 cognominaque *deteriores* cognomına quae *AB* cognomına qua‿eſτατοrıſ *H*   inuicti Iouis *deteriores* ınuıcıı ıouıſ *B* ınuıτo ıouıſ *A Heinsianus*   rerumquąe *B*   3 quoniamque *R. Stephanus* qm̃quẹm (c *supra*) *B* quonıā | quom (cum *supra*) *A* q̃m qdem (ı *supra*) *corr ex* q̃m quem *H*   rerū (e *in rasura corr ex* u *ut uidetur*) *A*   bonorum *AB*, *corr* bonarum *Heinsianus*   4 [*De nominis forma, quae apud Ciceronem constanter* Calatinus, *in tabulis Capitolinis* Caiatinus *est, Mommsenus CIL uol.* 1 *p.* 445 *n. adnotauit*]   ~~forτuna quae ſıτ~~ forτuna quae ſıτ *B* (*sic*) forτunaquę ſıτ | forτunaquę ſıτ *A* for|τuna queſıτ forτuna quę ſıτ *H;* fortunaque, quae est *cum Buechelero Baiterus, non recte; confer praeter uniuersam harum legum rationem uel* uirgines praesint *p.* 109, 8   5 huıuſ cae *B* huıuſce *Heinsianus* huıuſ *A*, *quem in ea re non recte secuti sunt Halmius et Baiterus*   6 reſpıenſ (ci *supra*) *A* reſpıenſ (τı *supra*) *B* reſpıcıenſ *H*   adopṭem *B* adopem *sed* em *in rasura A* adopem (p *e corr*) *H*   7 ıncerτı ca *in rasura A*   prımı genıa magıgnendo cum eſτū ferıarum *B* prımıgenıā agıgnendo comeſτum ferıarum (do c *in rasura*) *A* prımıgenıam agıgnendo comeſτum· | ferıarum *H;* primigenia, a gignendo comes. tum feriarum *Turnebus, qui explicat* '*quae nos a primo ortu comitatur.*' [*uerissime, neque potuit* Primigenia *aptius*, *et res et nomen*, *definiri quam his* a gignendo comes, *cf. Horatii de genio* natale comes qui

Tum feriarum festorumque dierum ratio in liberis 12 29 requietem habet litium et iurgiorum, in seruis operum et laborum; quas conpositor anni conferre debet ad perfectionem operum rusticorum. quod tempus, ut sacrificiorum libamenta seruentur fetusque pecorum, quae dicta in lege sunt, diligenter habenda ratio intercalandi est; quod institutum perite a Numa posteriorum pontificum neglegentia dissolutum est. iam illud ex institutis pontificum et aruspicum non mutandum est, qui-

---

temperat astrum; *de fin.* 4, 7, 17 sapientia naturae comes et adiutrix; *et finita de diis disputatione per* Tum *ad nouam rem transitur, apte* (*cf.* 3, 19, 44), *neque quod lex* sacra sollemnia obeunto *praetermittitur, in hac concinna et integra oratione defectus indicium habebit nisi qui obiter tantum rationem et consilium quod in hac enarratione legis exsecutus sit Cicero perspexerit* (*cf. p.* 105, 4 *et ad* 3, 3, 10); *quare nugatoriis exclamationibus nihil motus*] *defectum orationis, quem plerique statuunt, nullum putare pergam*

1 feſτorumq; (ſτ *in ras corr*) *H* 2 requıeτem *H* hab& lıτıum *B Heinsianus* lıτıū habeτ *A*, [*quem editores sequuntur sed nequaquam in ea re rectius unius A quam communi B et Heinsiani testimonio creditur; cf. de diu.* 1, 45, 102 in feriis imperandis (imperabatur) ut litibus et iurgiis se abstinerent; *Liuius* 38, 51, 8 hodie litibus et iurgiis supersederi aequum sit.] operū (rū *in rasura*) *A* 3 compositor *deteriores* conpoſıτıor *A* compoſıτıor *B* conpoſıτıo *Heinsianus* conferrae deb& & pfecτı|onem *B* conferre deb& & p|fecτıonem (re deb& & p *in rasura*) *A* conferre deb& ad pfecτıonem *Heinsianus* 4 ad quod tempus '*quidam*' *apud Turnebum* quod ad tempus *R. Klotzius* quod tempus *Rathius explicat* quod ad tempus attinet; *cf. p.* 57, 12 5 libamenta *editiones* lıberam̄τe *B* lıbera*menτe *sed* a *et ultimum* e *e corr A* lıberamenτa *Heinsianus, cf. p.* 94, 3 ſeruıenτur *B* 6 dılıgenτer (e *ante* r *in ras corr*) *H* abenda *corr* ha *A* ınτer calendı *A* ınт | calenda *H* 7 annum a *B* anuma* (a *extremo in ras corr*) *H* ponτıficū*egle|genτıa *corr ex* ponτıficumegle | genτıa *A* (*sic*) neglegenτıa *praeter* τıa *in rasura H* *Haec ante correctos a Caesare fastos scripta esse Mommsenus adnotauit* (*Chronolog. p.* 42), *neque id Turnebum fugit* 8 ex] & *H* ınſτıτuτıſ (ıſ *corr ex* ū *ut uidetur*) *A* 9 & arŏſpıcū *P* &aruſpıcū *in rasura A* & [illegible] *ante* ſ *in rasura corr*) *H*

bus hostiis immolandum quoique deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui feminis. plures autem deorum omnium, singuli singulorum sacerdotes et respondendi iuris et confitendarum religionum facultatem adferunt. quomque Vesta quasi focum urbis, ut Graeco nomine est appellata, quod nos prope idem Graecum, *non* interpretatum nomen tenemus, conplexa sit, ei colendae uirgines praesint, ut aduigiletur facilius ad custodiam ignis, et sentiant mulieres in *illis*, naturam feminarum omnem castitatem pati.

30 Quod sequitur uero, non solum ad religionem pertinet, sed etiam ad ciuitatis statum, ut sine eis, qui sacris publice praesint, religioni priuatae satis facere non

---

1 ostıſ *A* oſtıτıſ *H* quoıq; *B* quoque *A* quuıq; (*secundum* u *in ras corr*) *H* 2 laτenτıb; *B* lacτenτıbuſ (c *e corr*) *H* cujſe mınıſ (j *in ras corr*) *H* 3 singuli *R. Stephanus, Turnebus* ſingulıſ *ABH* reſpondenτ dıııırıſ *H* 4 confıτendarū *ABH* conficiendarum *deteriorum unus et alter, quod Schefferus ita probat, ut* conficere religiones *idem sit quod* sacra conficere, *et hoc quidem saepius legitur* (*ad fam.* 13, 11, 1; *pro Balbo* 24, 55), conficere religiones *non memini legere;* profitendarum *conieceram olim, in eandemque notionem posse* confitendarum *accipi I. M. Gesnerus adnotat in Thesauro* regıonū *B* 5 Cūque (Cū *in rasura*) *A* cūq; *B* cumq; (*uidetur correctum* qumq; *sed correctio deleta*) *H* greco *ABH* 6 grecū *BH* 7 non *add deteriorum pauci* complexa *Turnebus* conſpexa *ABH* colende *H* 9 ſencıanτ (c *corr in* τ) *A* mulıereſ ınnaτurā *A* mulıereſ ınnaτurā (*fuit* rā) *B* mulıereſ ınnaτuram *H* mulieres naturam *Ascensiana, quod nunc uulgo receptum est; ego* illis *addidi,* [*ut et illi scripturae satisfieret et uero etiam sententiae: hoc enim uult, in illis uirginibus tamquam specimine sentire mulieres, naturam feminarum omnem castitatem pati; loquiturque quem ad modum Cat. mai.* 19, 68 sensi ego in optimo filio, tu in fratribus, mortem omni aetati esse communem.] 12 ſıneıſ *A* ſıne hıſ *B* ſıınejſ (*sic, h. e.* si in eis) *H* 13 publıcae *AB* publıce *H* preſınτ *A* relıgıonem *B* relıgıone *corr* ın *A* relıgıonem *H* prıuaτe *H*

possint; continet enim rem publicam consilio et auctoritate optimatium semper populum indigere. descriptioque sacerdotum nullum iustae religionis genus praetermittit. nam sunt ad placandos deos alii constituti, qui sacris praesint sollemnibus, ad interpretanda alii praedicta uatium, neque multorum, ne esset infinitum, neque ut ea ipsa, quae suscepta publice essent, quisquam extra conlegium nosset. maximum autem et praestan- 31
tissimum in re publica ius est augurum cum auctoritate coniunctum. neque uero hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse. quid enim maius est, si de iure quaerimus, quam posse a summis imperiis et summis potestatibus comitiatus et concilia uel instituta dimittere uel habita rescindere?

---

1 poſſıт *H* continet enim *deteriores* contınenт enī *AB* contenentem *H* ·R̄·P̄· *ABH et sic semper* auctorıtatem̦ *B* auctorıtatē *A* auctorıtate* *H* 2 deſcrıptıo quae̦ *A* deſcrıptıoque̦ (quae *corr in* que) *H* dıſſcrıptıo quae̦ *B*; *confer ad* 3, 5, 12; *de* que 3, 20, 46 3 ıuſte *H* praetermittit *deteriores* premıттıт *A* p̄mıттıт *B* prẹmıттıт *H* 4 adplịcandoſ *B* adplacandoſ (ac *corr ex* ıc) *A* adplıcandoſ *H* 5 p̄ſunт *B* prẹſunт *H* ſolem ɴ ıb; *B* (*sic*) ſollempnıb; *H* ad interpretanda alii praedicta uatium *deteriores* ad ınтerp̄тandā alıı p̄dıcandam alıı praedıcтa uaтıū *A* ad ınт̄p̄тandum (*corr* am) alıı | p̄dıcandam alıı p̄dıcтa uacıum (*corr* тı) *B* ad ınт̄preтandam alıı p̄dıcandam alıı | prẹdıcтa uaтıum *H* 6 eſſeт (т *in rasura*) *A* 7 que *A* publıcae̦ *B* ēēN̄T *sed* N̄T *e corr ut uidetur A* 8 extra (тra *in rasura*) *H* collegıū *corr ex* conlegıū *A* preſтanтıſſımū *A* prẹparanтıſſımū *H* 9 ıuſ & *B* ıuſ eſт *sed* ſт *e corr A* ıuſ & *H* cū | *B* quom *A* cum (*corr in* qum, *dein correctio deleta*) *H*, *et* quom *saepe etiam praepositio scribitur in his libris* (*confer p.* 6, 4; 26, 4; 39, 14; 53, 2), *ut eam ob causam, et praeterea nulla est, tradita scriptura derelinqui non debuerit* 10 uerbo *H* ıpſe *corr ex* ıpſo *B* 11 existimare nos *deteriores* exıſтımarı non *AB* exıſтımarı || non eſт non eſт *H* 12 ıure̦ (*fuit* ıure̦) *B* posse a *deteriores* poſтea *ABH* 13 comıcıaтuſ *corr* тı *B* 14 habıтareſ cındere *B* habıтa * reſcındere (reſ *e corr*) *A* habıтare | ſcındere (a *ante* r *in rasura*) *H*

quid grauius quam rem susceptam dirimi, si unus augur 'alio *die*' dixerit? quid magnificentius quam posse decernere ut magistratu se abdicent consules? quid religiosius quam cum populo, cum plebe agendi ius aut dare aut non dare, quid leges non iure rogatas tollere, ut Titiam decreto conlegi, ut Liuias consilio Philippi, consulis et auguris, nihil domi, nihil militiae per magistratus gestum sine eorum auctoritate posse cuiquam probari?

13 ATTICVS. Age, iam ista uideo fateorque esse magna,
32 set est in conlegio uestro inter Marcellum et Appium, optimos augures, magna dissensio, nam eorum ego in libros incidi, cum alteri placeat auspicia ista ad utilitatem esse rei publicae composita, alteri disciplina ue-

---

1 qui$\overset{d}{t}$ *B* dırımı*ſı (*fuit* dırımuſı) *B* 2 die *addidit Turnebus coll. Philipp.* 2, 33, 83. 84 ma$\overset{g}{n}$ıfıcentıuſ *A* 3 magistratu se abdicent *deteriores* magıſtratuſ | eadıcent *ABH* 4 cōm populo *A* 5 a$\overset{t}{u}$dare *A* leges non iure rogatas tollere *R. Stephanus* (*quod extare in copiis Victorianis secundis Moserus testatur*) legeſ non ıure rogata eſt tollere *AH* legeſ (*sic*) non ıure rogata·ē tollere *B* legem si non iure rogata est tollere *deteriores, id quod praeter ceteros Mommseno* (*De iur. publ. Rom.* 1 *p.* 41) *probari uideo: mihi fateor alterum uel a latinitate magis commendari, et* rogatastollere *facile abire in* rogata est tollere *poterat, ut in Ter. Hec. prol.* 57 emptas meo *in Bembino scriptum est* empta est meo; *et in contrariam partem in his ipsis libris quod debebat esse* praeterea est autem *p.* 26, 2 *exaratum est* praetereas autem; *cf.* 2, 22, 56 6 Titiam *Turnebus* etiā (etiam) *ABH* Liuias *Victorius* leuıaſ *BH* leuıeſ *A* consulis et auguris *R. Stephanus* conſuleſ et augureſ *ABH* 7 domnı *B* militiae *R. Stephanus, Turnebus* famılıae *ABH* 8 geſtuſſint eoꝝ auctorıtatē *ABH* (*sic*), *corr in deterioribus ut uidetur* 9 cuı cuıquā *B* 10 age (g *corr*) *H* magnaſ & ē *AB* magnaſ & ē *corr ras* magna*ſed ē *Heinsianus* 11 apıum *A* 12 obtımuſ *corr* moſ *A* optı$\overset{os}{m}$ *B* optımoſ (ı *et* o *in rasura, uidetur* optumuſ *fuisse*) *H* dıſſenſ$\overset{o}{ı}$ *A* dıſſenſıo · nā (o · nā *in rasura*) *H* 13 cō *A* cum (*corr in* q$\overset{o}{u}$m *sed correctio deleta*) *H* alterı * (ſ *erasum*) *ABH* placeat * auſpıcıa *A*

stra quasi diuinari uideatur posse: hac tu de re quaero quid sentias.

Marcvs. Egone? diuinationem, quam Graeci *μαντικήν* appellant, esse sentio et huius hanc ipsam partem, quae est in auibus ceterisque signis, quod disciplinae nostrae. si enim deos esse concedimus eorumque mente mundum regi et eosdem hominum consulere generi et posse nobis signa rerum futurarum ostendere, non uideo cur esse diuinationem negem. sunt autem ea, quae 33
posui: ex quibus id, quod uolumus, efficitur et cogitur. iam uero permultorum exemplorum et nostra est

---

1 dıuınarı (rı *in rasura*) *A* dıuınarı *BH* uıdeantur *BH* uıdeatur (n *pr superscr*) *A* ac tu *B* ac tu· *AH* 2 quıd *corr ut uidetur ex* quın *A* quıd (d *ras corr ex* n) *H* 3 ego dedıuınatıonẽ *H* grecı *BH* mantıcen*ABH* mantıcen |*** appellant (cen *a corr in marg add, uidetur* mantı|cen appellant *fuisse*) *A* 5 ın ṇauıb; *B* cęterıſq; *H* ceterıſquạe *A* quod dıſcıplıne *H* qđ dıſcıplınae *B* quo (*sed* o *in rasura*) dıſcıplınę *A: fuit* (*nam erraui olim*) quđ, *cf. p.* 45, 7; 91, 4; 2, 19, 47; *et ad* auibus ceterisque signis *non erat quod adderetur: cf. de diu.* 2, 33, 70 auium reliquorumue signorum obseruatione; *Plato Phaedr.* 244 c ζήτησιν τοῦ μέλλοντος διά τε ὀρνίθων καὶ τῶν ἄλλων σημείων. *addit autem* quod disciplinae nostrae (*sc.* est) *ut ratio concludatur: quippe quaestio erat augurumne disciplina diuinari posset: respondet, et diuinationem esse et huius hoc ipsum quod est in auibus reliquisque signis partem* (*siue speciem*) *esse: id autem esse disciplinae augurum. de* quod *cf.* 1, 16, 45 6 si enim deos *Maduigius* (*Opp.* 2, 150) ſummuſ *H*, *corr* ſummoſ *AB* eorumquạe *A* mente *deteriores* mentẽ *ABH* 7 eosdem hominum *Dauisius* eorumdẽ homınũ *A* eorũdem homınũ *B* eorun|dem homınum *H*; eorum numen hominum *Schoemannus Halmio et Baitero probauit, sed* eorundem *ex* eosdem *uicinia genetiui* hominum *procreauit et eandem orationis formam uide* 2, 7, 15 dominos esse omnium rerum ac moderatores deos eaque quae gerantur eorum geri iudicio ac numine eosdemque optime de genere hominum mereri. *de diuin.* 1, 51, 117 esse deos et eorum prouidentia mundum administrari eosdemque consulere rebus humanis. 9 eſſe* (*fuit* eſſeſ) *B* negẽ* ſunt (ſ *e corr*) *A*, *fuitne* negem *h. e.* negemus? ſunt*

plena res publica et omnia regna omnesque populi cunctaeque gentes, augurum praedictis multa incredibiliter uera cecidisse. neque enim Polyidi neque Melampodis neque Mopsi neque Amphiarai neque Calchantis neque Heleni tantum nomen fuisset, neque tot nationes id ad hoc tempus retinuissent, ut Phrygum, Lycaonum, Cilicum maximeque Pisidarum, nisi uetustas ea certa esse docuisset. nec uero Romulus noster auspicato urbem condidisset, neque Atti Naui nomen memoria floreret tam diu, nisi omnes hi multa ad ueritatem admirabilia

---

aũ *H* 1 *plena | ·R·P· (·R· *in margine ad uersum appictum, fuit fortasse* ·R· plena | ·P·) *H* omnıſq; *corr* neſq; *B* om̄ſque *AH* cuncteq; *H* 2 ex augurum *uir doctus in Miscell. Obs.* 3, 1 *p.* 68 pre|dıct*ıſ (*uidetur* tuſ *fuisse*) *H* multa *superscriptum B* 3 neque enım polıdeıp *A* neq; u̥ poly|ıdeıp· *B* neq; enī polıde ıp | *H* Polyidi *Turnebus* melampodıſ *H* melanpodıſ *AB* 4 mo*pſı (*fuit* moıpſı) *B* ^m^opſı *H* amphıara *corr* raı *A* chal|cantıſ *B* cal*chantıſ (l *corr*) *A* ca^l^nchantıſ *H* 5 helıtantū (^enı^ enı *uel* anı, *nam obscurum est, superscriptum*) *A* helennıtan tū *B* elenı tantum *H* 6 ut Phrygum *scripsi* adpary cum *B* apparıgum *sed* p *prior in rasura corr A* (*errat Halmius*) ad parıgum *H*; [*apparet* parıgum *uel* parygum, *quae primitiua scriptura fuit, pro* phrıgum *uel* phrygum *scriptum esse, uelut Plauti Truc.* 2, 6, 55 ex parı gra, *h. e.* ex phrıgıa, *exaratum est in Vet. codice; ex* ad *quod superest cum* ut *efficio, leni mutatione orationem nanciscor aptam et similem illi pro Balbo* 13, 31 ex ceteris regionibus gentes uniuersae in ciuitatem sunt receptae, ut Sabinorum Volscorum Hernicorum (*cf. de off.* 1, 42, 150). Arabum Phrygum, *quod ante uulgabatur neque nunc destituitur, nec fidem habet ullam neque probabilitatem a scriptura;* Arabum *autem commemoratio minime desiderabatur* (*cf. de diu.* 1, 15, 25; 2, 38, 80)] lygaonū *A* lychaonū *B* lıchaonū *H* cylıcum *H* 7 maxımeq; (*fuit* meq;) *B* maxıme quae *A* maxıme|que (*sic*) *H* pyſıdarum *ABH* certa *deteriores* certē *A* certe *BH* e& *h. e.* esset *corr in* ēē *h. e.* esse *AB* ee* *H* 9 condıſſ& *B* florere *H* floreret| (t *a corr add*) *A* 10 tandıu *AH* nıſı (nı *in rasura*) *B* omnes hi *deteriores* om̄ſ

dixissent. sed dubium non est quin haec disciplina et ars augurum euanuerit iam et uetustate et neglegentia: ita neque illi adsentior, qui hanc scientiam negat umquam in nostro collegio fuisse, neque illi, qui esse etiam nunc putat; quae mihi uidetur apud maiores fuisse duplex, ut ad rei publicae tempus non numquam, ad agendi consilium saepissime pertineret.

ATTICVS. Credo hercle ita esse istique rationi po- 34
tissimum adsentior; sed redde cetera.

MARCVS. Reddam uero et id, si potero, breui: se- 14
quitur enim de iure belli; in quo et suscipiendo et gerendo et deponendo ius ut plurimum ualeret et fides eorumque ut publici interpretes essent, lege sanximus. iam de aruspicum religione, de expiationibus et procurationibus sat esse plane in ipsa lege dictum puto.

ſı *AB* nıſıo ſımulta *H* admırabılı *H* 1 ſedubı-um *H* 2 agurum *A* neglentıa *A* neclentıa (c *corr in* g) *H* 3 assentior *deteriores* adſentıo *ABH, conf. u.* 9 *unquam (nūquam *fuit si recte interpretor*) *H* 4 eſſe* & ıam (*corr ut sit* etıam) *H* 5 putat *corr ex* puta *A* puta *H* puta q̃; *B* (*h. e.* putaque *corr in* putat quae) 6 nonnumquam *AH* n̄ numq *B* (*Halmius errat*) 7 ad agendi *Victorius* &agendı *ABH* ſepıſſıme *H* 8 ıſtıquae *A* ıſtıquę (*sic*) *H* 10 ıdſı *ras corr ex* ıpſı *Heinsianus* ıpſı (ıp *erasum*) *B* **ſı (*fuit* ıpſı) *A* 12 & (*pr superscr*) fıdeſ *Heinsianus* ut fıdeſ *AB* 13 eorumque *Maduigius* (*Opp.* 2, 149) forumque *ABH* horumque *olim uulgabatur* ınt̄ pręteſ *H* ēēN̄ (N̄ *e corr*) *A* lege* ſanxımuſ (*fuit* legeſ) *A* 14 arupıſcum *A* relegıone *B* regıone *A* regıone *H* ꝓcubatıonıb; *B* ꝓcubatıonıb; *H* 15 sat esse plane *Hauptius* ſatıſ | ſe ıllane *B* ſatıſſe ıllane *A* ſatıſ ēē ılla ne *sed* ēē *ras ex* ſe *corr H* [*De Hauptii coniectura iniuria nuper dubitatum est; confer, si tanti est, ad Att.* 15, 12, 1 de nostris Antiatibus satis uidebar plane scripsisse; *ad fam.* 2, 15, 5 parum ad me plane scripseras; *ad Att.* 12, 38, 2; *de fin.* 2, 31, 100; *neque* satis *probabilius quam* sat *scribitur, cf. de diu.* 2, 50, 104 tantum sat est intelligi; *de nat. deor.* 3, 4, 9.] ıpſa *corr ex* ılla *A*

ATTICVS. Adsentior, quoniam omnis haec in religione uersatur oratio.

MARCVS. At uero quod sequitur quo modo aut tu adsentiare *aut* ego reprehendam sane quaero, Tite.

35 ATTICVS. Quid tandem id est?

MARCVS. De nocturnis sacrificiis mulierum.

ATTICVS. Ego uero adsentior, excepto praesertim in ipsa lege sollemni sacrificio ac publico.

MARCVS. Quid ergo aget Iacchus Eumolpidaeque nostri et augusta illa mysteria, si quidem sacra nocturna tollimus? non enim populo Romano sed omnibus bonis firmisque populis leges damus.

36 ATTICVS. Excipis, credo, illa, quibus ipsi initiati sumus.

MARCVS. Ego uero excipiam: nam mihi cum multa eximia diuinaque uidentur Athenae tuae peperisse atque in uitam hominum attulisse, tum nihil melius illis mysteriis, quibus ex agresti immanique uita exculti ad humanitatem et mitigati sumus initiaque ut appellantur ita re uera principia uitae cognouimus neque so-

---

1 haec *deteriores* hac *ABH* 3 ad *AB* at *H* quod *deteriores* quoque (quoq;) *ABH* 4 assentiare aut *editiones* adſentire *omisso* aut *AB* aut ſentire *H* rej prehendam (j *deletum*) *H* quero *AH* 7 excepto *Turnebus, R Stephanus* expectato *ABH* preſertim *AB* inpſa *B* 8 ſolemni *AB* ſollempni *H* ſacraficio *corr* ſacri *A* ſacrifitio *corr* ci *B* 9 eumol phidę quę (*sic*) *Heinsianus* *eumolphideque *A* eũ olphy deq; *B* 10 angusta *B* miſteria *H* ſid quidem *Heinsianus* id quidē *B* *idquidem (ſ *erasum*) *A* 11 ·R·P· *H* 13 iniciati *B*, (ci *corr in* ti) *AH* 16 eximia adiuinaq; *B* uideantur *deteriores nonnulli, probatum Wesenbergio, Emend. alt. in Cic. epist. p.* 48 atthenae tuae *B* athenæ tuę* (æ *corr*, t *in rasura*) *A* athena tuę *H* 17 uitam *deteriores*, *Lambinus* uita *ABH* attu*liſſe (*fuit* ll) *A* adtuliſſe *B* attuliſſe *H* cum (*corr* t) *H* 18 miſteriiſ *AH* 19 & mitigati *corr in* emitigati *AB* & mitigati (g *ex* c) *H* iniciaque *A* apellantur *A* apellantur *H*

lum cum laetitia uiuendi rationem accepimus sed etiam cum spe meliore moriendi. quid autem mihi displiceat in nocturnis, poëtae indicant comici; qua licentia Romae data quidnam egisset ille, qui in sacrificium cogitatam libidinem intulit, quo ne inprudentiam quidem oculorum adici fas fuit?

Atticvs. Tu uero istam Romae legem rogato: nobis nostras ne ademeris.

Marcvs. Ad nostra igitur reuertor: quibus profec- 15
to diligentissime sanciendum est, ut mulierum famam 37
multorum oculis lux clara custodiat, initienturque eo ritu Cereri quo Romae initiantur; quo in genere seueritatem maiorum senatus uetus auctoritas de Bacchanalibus et consulum exercitu adhibito quaestio animaduersio*que* declarat. atque omnia nocturna, ne nos

---

1 letitia uiuendi (*ex* iuu) *H* 2 meliore (ore *in rasura*) *A* quid *editiones* qui *ABH* 3 in nocturnis *R. Stephanus* innocentes *ABH*; *error natus uidetur ex scriptura* innoctnis, *quo modo* noct|nū *de diu.* 2, 26, 56 *est in B*, diutna *p.* 3, 6 *in H* comici (ci *in rasura*) *A*; [*De re cf. Caecil. u.* 224 *Ribb.* per mysteria hic inhoneste grauidauit probro. *Plaut. Aulul. prol.* 36 illam stuprauit noctu Cereris uigiliis; *ibid.* 4, 10, 65; *Gell.* 2, 23, 15 (*in argum. Plocii Menandri*) filia hominis pauperis in peruigilio uitiata est. *Meinek. Com. Graec.* 4, *p.* 192. *Bernays. Epist. Heracl. p.* 70] 4 illi *H*, *corr* ille *A* qui IN *A* qui ĩ (ĩ *in ras corr*) *H* 5 quo ne] quoq; *H* 6 adici fas *ex deterioribus uulgatur* adiciaſ *AB* adatiaſ *H* 7 | iſtam (i *e margine ad uersum appictum*) *H* romæ* (æ *corr ex* a) *A* rogato *editiones* rogatio *ABH* 8 ade meritiſ *H* 9 nostras *ex deterioribus nonnullis Goerenzius* pfecto *B* 10 diligentiſſimąe *B* ſanctiendum *B* 11 clara *B* (*uidetur in A quoque* dara *esse, non in H*) inicientur que *A* coritu *corr* eo *AB* q* ritum (q *in ras corr ex* co) *H* 12 ini|ciantur *A* quo* in (*fuit* quod) *A* 13 ſanatuſ *B* uetus *editiones* ueiuſ *B* uejuſ (*sed* j *e corr*) *A* ueiuſ (*correctio quae fuit erasa*) *H* bachanalib; *BH* 14 adibito *B* adhibitu *A sed* u *corr in* o *uel* a queſtio *H* animaduerſio *ABH* animaduersioque *editiones praeter Baiteri omnes, quem sane miror propter*

duriores forte uideamur, in media Graecia Diagondas Thebanus lege perpetua sustulit; nouos uero deos et in his colendis nocturnas peruigilationes sic Aristophanes, facetissumus poëta ueteris comoediae, uexat, ut aput eum Sabazius et quidam alii dei peregrini iudicati e ciuitate eiciantur.

Publicus autem sacerdos inprudentiam consilio expiatam metu liberet, audaciammet inmitendas religionibus foedas damnet atque impiam iudicet.

---

desideratam particulam que, *quam totiens in his libris intercidisse per errorem uidemus, potuisse uocabulum* animaduersio *et aptissimum et paene necessarium obelo notare,* [*confer Liuium* 42, 21, 5 qui eam rem quaereret animaduerteretque; 40, 53, 6 quaerere et animaduertere; *eundem* (*de Bacchanalibus oppressis*) 39, 18]

1 graetia *B* grecia *H* digon-daſ (*sic*) *H* 2 perpetuă *A* ℘petuam *H* 3 ſiccariſtophaneſ *H* 4 facetiſ ſumuſ *B* facetiſſimuſ *A* facetiſſimuſ (ti *a corr*) *H* po&aſ (ſ *erasum*) *B* poeta∗ *A* poetaſ *H* cūmae|dię *corr* comoe *B* comę∗dae (o *et* ę *corr*) *A* cūm-ędię (u *in* o *corr, sic*) *H* uexat *B* (*sic*) ue|xat *in rasura A* uixat' *H* 5 uita‿puteum *B* apud *AH* Sabazius *Victorius* ſabaeiuſ *AB* ſabęiuſ *H* quidem *B* dii peregrini *C. Stephanus* deperegrini *AH* deperegrini *B* 6 iu|dicat ſe ciuitatę eiciantur *B* iudicati e ciuitate eiciant (*praeter* iudicat *in rasura*) *A* iudicati ęci|uitate ejciantur *H*; [peregrini iudicati, *h. e.* ξενίας διωκόμενοι *siue* ἁλισκόμενοι] 8 audatiaminet inmitendaſ religionibuſ foedaſ *A* audaciām& inmittendiſ|religionib; foedaſ *B* audaciam meti mitendaſ religionibus fędaſ *H* audaciam in admittendis religionibus foedis *ex deterioribus uulgatur,* [*sed* admittere *siue quod aliis placuit* immittere religiones *quid dicatur non intelligo; cumque* foedas *libri omnes,* inmitendas *A et H testentur, apparet non de admittendis* (*immittendis*) *religionibus foedis agi sed de audacia inmittendi res religionibus foedas; quare nomen desideratur, cui et illa uerbi forma et* foedas *adhaereat: atque hoc quod olim statui nunc quoque pro certo habeo: de emendatione ambigo: temptaui praeter cetera* audaciam ⟨ad libid⟩ineſ inmittendas religionibus foedas: *Clodiani enim incesti memor haec scribit Cicero, de quo p.* 116, 4 in sacrificium cogitatam libidinem intulit; *pro Milon.* 32, 87 polluerat stupro sanctissimas religiones.] 9 damn&|atq· (n& *in rasura,* atq· *in margine*

Iam ludi publici quoniam sunt cauea circoque diuisi, sint corporum certationes cursu et pugillatu et luctatione, curriculisque equorum usque ad certam uictoriam circo constitutis cauea cantu uigeat fidibus et tibiis, dum modo ea moderata sint, ut lege praescri- 38

uersui appictum) *A* olamaтq; (*sic*) *H* 1 cırcaq; *H* dıuıſı·ſıꞃ (ı·ſıꞃ *in rasura*) *A* 2 pugillatu et luctatione *scripsi* pugılla[τιο] uelucтaтıone (τιο *a corr superscriptum et* ue *corr in* ne) *AB* (*sic*), pugılla ue[l]luc|тaтıone *H; unde unum* pugillatione *effecit Halmius eo artificio usus quod criticis perplacet, ut ex* pugıl[uel lucta]laтıone *librorum scripturam ortam esse censeret: sed ne dicam superscriptae notae causam non apparere, corporum certationis tria genera fuerunt, quae Graeci dicunt* δρόμον, πυκτικήν, παλαιστικήν: *cf. Dionysius Halic.* 7, 73 *p.* 1499 οἱ τοῖς ἑαυτῶν σώμασιν ἀγωνιζόμενοι τότ' εἰσῄεσαν, δρομεῖς τε καὶ πύκται καὶ παλαισταί, *et Aristoteles* (*Rhet.* 1, 5, 1361 *b* 24) ἀγωνιστικὴν σώματος ἀρετὴν *declarans prae ceteris enumerat* δρομικὸν παλαιστικὸν πυκτικόν; *Plautus quoque* (*Bacch.* 3, 3, 24) *inter plura haec* cursu luctando pugillatu (*sic*) *composuit; Quintilianus Inst. or.* 2, 8, 7 palaestricus ille (magister) cursorem faciet aut pugilem aut luctatorem. *neque magno negotio ex* pugillaueluctatione *opinor efficitur* pugillatu et luctatione, *cum praesertim et etiam alibi* e *scribatur in libris* (*Acad. p.* 49, 17); pugillatu uel luctatione *Hoffmannus nuper. ceterum* pugilatus *quod sciam, non* pugilatio, *dicitur latine:* pugillatus *sic scriptum cum hoc loco et in Bacch. tum Captiu.* 4, 2, 12 *extat in libris.* 3 cu[r]rıculıſque *A*

ạequorum *B* 4 ca[N]ṛtu *B* uigeat *Em. Hoffmannus* (*in Fleckeiseni ann.* 1878 p. 718) uıce aḍ[c] *B* uıce|ac *sed* c *ultima in rasura A* uı[g]ceaт *Heinsianus; uulgabatur* uoce ac, *quod nihili esse et uerbum desiderari recte olim scripsi uimque sententiae quam nemo superiorum perspexerat declaraui, sed in emendando* (uideat) *aberraui, quod facilius erat reprehendere* (*ut eos maxime decebat qui nihil ipsi probabile reperire possunt*) *quam uiam inueniendi ueri monstrare. Hoffmanni coniecturam, quod postea cognitum est, corrector Heinsiani occupauit. de reliqua oratione dubito an integra sit: ad meam pristinam opinionem ablatiuum absolutum restituentis accedens Hoffmannus* [sint] corporum certatione .. circo constitutis, cauea; *Mommsenus, item Urlichsius* sine corporum certatione .. constitutis cauea, *quod legis formula commendari uidetur* fıdelıbuſ *corr* fıdıbuſ *B* 5 тybı[ıſ] (b *corr ex* p) *A* тybııſ *H* dŏm modo *A* mudera[τα] (mu *corr in* mo) *A* lege (g *in*

bitur. adsentior enim Platoni nihil tam facile in animos teneros atque molles influere quam uarios canendi sonos, quorum dici uix potest quanta sit uis in utramque partem: namque et incitat languentes et languefacit excitatos et tum remittit animos, tum contrahit. ciuitatumque hoc multarum in Graecia interfuit, antiquom uocum conseruare modum; quarum mores lapsi ad *mollitiam* mollitis pariter sunt inmutati cum canti-

---

rasura) *B* 1 facılı (*sic*) *superscriptum A* faci le *H* 2 *tene*|roſ (e *in fine uersus corr*) *A* τenτeroſ *corr in* τeneroſ *H* moleſ *B* ınfuere *A* ınfluuere *H* *Nonius p.* 347, 9 molle, dulce, iucundum . . . M. Tullius de Legibus lib. II 'in animos teneros atque mollis influere, quam uarios canendi somnos.' 3 dıı (c *superscr.*) *AH* uıſı nuτrāq; *corr* uıſ* ȷnuτrāq; *B* 4 languefacıτ (l *corr*) *A* [*Possis* langue facit, *ut accuratius inter se* incitat languentes et langue facit excitatos *respondeant: sed nec hoc necessarium duco neque Senecam Hauptio assentior* (*Opp.* 3, 357) uos domus formosa insolentes, uos opes obstupe faciunt *maluisse quam* obstupefaciunt, *ex composito ut* facit *ad* insolentes *traheretur, uelut Propertius* 2, 13, 37 nec minus haec nostri notescet fama sepulcri Quam fuerant Phthii busta cruenta uiri *ad* fuerant *ex* notescet *audiri* nota *uoluit: similia graeca uide ad Aristotelis poet.* 4, 1448 *b* 37; 1449 *a* 4. *Ceterum* incitat *et* languefacit *ad* uim *referuntur, non quod expectaueris ad* canendi sonos; *similiter et insolentius fortasse p.* 64, 11 cuius praecepti tanta uis et tanta sententia est ut ea (*expectes* id) non homini sed Delphico deo tribueretur.] 5 excıτa|τaτoſ *B* τū remıττıτ (τ *in* τū *e corr*) *AB* eum remıτ (*sic*) *Heinsianus* τum (τ *ex* c) *H* conτraıτ *H* 6 cıuıτaτū|quae *A* cıcıuıτaτū quae *B* cıuıτa|τum quę *sed* ⁊ *deletum H* mulτoꝝ *corr* aꝝ *B* grętıa *A* greτıa *B* grecıa *H* anτıquom *A* anτıquū *B* anτıcum *H* 7 **uocū *in rasura A* conſerua re modū *AB* (conſerua *etiam Heinsianus*) conseruari *Bakius, quod cur illi, quod uulgatur, praeferam cum Halmio et Baitero, nescio* lapſı *corr ex* lauſı *B* ad ⟨mollitiam⟩ mollitis *scripsi* ad mollıτıſ *B* ad mollıτıſ *Heinsianus* ad mollıτıaſ* (ıaſ *corr*) *A;* [mollitis *in communi fonte fuisse librorum indicia coarguunt: quod ut sententia attendenti persuadet cum* cantibus *coniunctum fuisse, ita satis leuiter mutatur in* mollitias *cum codicum correctoribus, cum praesertim* mollitiam *Ci-*

bus, aut hac dulcedine corruptelaque deprauati, ut quidam putant, aut cum seueritas eorum ob alia uitia cecidisset, tum fuit in auribus animisque mutatis etiam huic mutationi locus. quam ob rem ille quidem sapien- 39
tissimus Graeciae uir longeque doctissimus ualde hanc labem ueretur; negat enim mutari posse musicas leges sine mutatione legum publicarum. ego autem nec tam ualde id timendum nec plane contemnéndum puto. illud quidem *uideo*, quae solebant quondam conpleri seueritate iucunda Liuianis et Naeuianis modis, nunc

---

cero saepe, mollitias *quod sciam nusquam appellauerit. addito autem ut* ad *suum nomen nanciscatur* mollitiam *ante* mollitis *et memoriae librorum plene satis fit et sententia, lenocinante positu paulo insolentiore uocabulorum, insigniter adiuuatur; in eo enim neruus argumentationis est, quod pariter* (*h. e. simul: praue enim id quoque negatur*) *cum mollitis cantibus mores ad mollitiam lapsi immutati dicuntur; denique quidquid abundantiae est in illa oratione,* lapsi ad mollitiam immutati sunt, *consuetudine firmatur:* blandimenta quibus sopita uirtus conniueret interdum *pro Cael.* 17, 41; de manibus audacissimorum ciuium delapsa arma ipsa ceciderunt *de off.* 1, 22, 77; ne uarietate et dissimilitudine rerum deductus animus in errorem deferatur *de inu.* 2, 36, 109; animal cum ex utero elapsum excidit *de nat. deor.* 2, 51, 128; *alia multa*] ınmutatı *BH* ımmutatı *A* 1 corruptela quae *A* corruptela quę *sed* ⁊ *deletum H* 2 corum *corr* eorum *A* quoꝝ *B* quorum *H* ab *H;* (*utraque scriptura prodit quibus mendis scriba Heinsiani corrigendo in errores deducatur*) uıcıa *B* 3 tum *corr ex* cum *AH* anımıſ *om* que *H* 3 mutatıſ (ıſ *corr ex* oſ) *A* 5 grecıę *H* doctıſſımuſ *A* 6 maturı *H*, *corr* mutarı *A* poſſem uſıcaſ *corr* poſſe* muſıcaſ *B* legeſ ſıne *corr ex* leceſſem *A* leceſ ſenı *H* 7 mutatıone* *A* le*gum (g *ex* c *corr ut uidetur*) *A* lex|cum *H* publıcarum (u *extrema corr*) *A* publıcam rem *H* 8 ıd *A* hıc *corr in* ıd *B* ındumendum *si recte interpretor corr ut sit* ıdtımendum *H* contempnendum *B* 9 uideo *addidi* quon*dā (*fuit* quomdā) *A* quodā *H* 10 ſeuerıtatem *AH* ıucunda (u *prior in rasura corr*) *A* ıocunda *H* neuıanıſ *B* neuıanſ *A* neuıanſ *H* nunc ut eadem exultent, ceruices *deteriores nonnulli, Victorius* nunc tute adem exult& ceruıceſ *AH* nunctute

ut eadem exultent et ceruices oculosque pariter cum modorum flexionibus torqueant. grauiter olim ista uindicabat uetus illa Graecia, longe prouidens quam sensim pernicies inlapsa ciuium animos malis studiis malisque doctrinis repente totas ciuitates euerteret, si quidem illa seuera Lacedaemo neruos iussit, quo plures quam septem haberet, in Timothei fidibus incidi.

16 Deinceps in lege est, ut de ritibus patriis colantur
40 optumi: de quo cum consulerent Athenienses Apollinem Pythium, quas potissimum religiones tenerent, oraclum editum est 'eas quae essent in more maiorum.' quo cum iterum uenissent maiorumque morem dixissent saepe esse mutatum quaesissentque, quem morem potissimum sequerentur e uariis, respondit 'optumum.' et profecto

---

ademe exult& ceruicef *B* 1 et *ante* ceruices *addidit Halmius, sed is quidem in hac scriptura* exultant et ceruices . . torquent oculofquae *A* 2 fluxi|onib; *H* fluxionibuf *corr* flex *A* torqueant *BH* torque*ant *A* 3 grecia *H* gretia *B* fenfin (m) *B* acenfī *H* 4 in ciuium *Lambinus*, ciuium in *Goerenzius, confer Maduigium Emend. p.* 74 mali*f (*fuit* maluf) *A* malifrudıf *H* 6 lacedemo *corr* dę *A* lace demoueri (n re) ue iuffit (*sic*) *H* quos *Dauisius* quo *uindicauit Maduigius Emend. p.* 74, *uituperauit Muellerus* (*Philol.* 19, 629) 7 incidi *Manutius* indi *A in rasura, B* indide (e) incepf *H* (*falsa specie inductus corrector*) 8 in lige ē ut deritib; *corr* lege *et* diritib; (*sic*) *B* inlige eft ut de ritibuf (lege *corr*, eft ut de r *in rasura*) *A* in lige (e) eft ut|diritibuf *H* paruf (t) *B* patrif *A* patrif *H* 9 optumi *H* optū|mi *corr* optū|ma *B* optumi *corr* ma *A* *Confer* 2, 9, 22 Ex patriis ritibus optuma colunto de quo cūque *A* de quocumq; *BH* apolinem (l) phytium *B* pyphium *H* 10 relegionef *A* relegionef (i) *B* religionef *H* tenereN (N *in rasura*) *A* oraculū *B* 11 eafq; ēnt *sed corr* eafq; (uę) ēnt *H* effentimo|re (N) *B* in*more (ē) (*fuit* im) *A* 12 morū *corr* morē *B* morem (re *e corr*) *A* mortem *H* fępę *H* 13 quefiffentq; *H* 14 fequerentu|re uariıf *corr in* fequerentur|*e uariıf *A* fequerentur euariıf *praeter* ariıf *in*

ita est, ut id habendum sit antiquissimum et deo proximum, quod sit optumum.

Stipem sustulimus nisi eam, quam ad paucos dies propriam Idaeae Matris excepimus; implet enim superstitione animos et exhaurit domus.

Sacrilego poena est, neque ei soli, qui sacrum abstulerit, sed etiam ei, qui sacro commendatum; quod et 41
nunc multis fit in fanis, *et* Alexander in Cilicia deposuisse apud Solensis in delubro pecuniam dicitur et Atheniensis Clisthenes Iunoni Samiae, ciuis egregius, quom rebus timeret suis, filiarum dotis credidisse.

Iam de periuriis, de incesto nihil sane hoc quidem loco disputandum est.

---

rasura H respondit *om H* 1 et deo *deteriores* &eo *ABH* 2 optumum (optumū) *AB* (*sic*) optimum *H* 3 ad paucos *deteriores et editiones* apud paucoſ *BH* aput (*corr* apud) paucoſ *A* propria͜ ᵢd ṃeae (*sic*) *B* propria meę *H* propria meae *corr* propriā ȷdeae *A* 4 ſupſticione *A* ſupſtitionem̩ *H* 5 animoſ & exha *in rasura A* &exaurit *H* domuſ *AH* domoſ *B* *Seruius in Verg. Aen.* 6, 611 Cicero ait in libris legum 'stipem prohibeo, nam auget superstitionem et exhaurit domos.' dignis igitur largiendum est. *haec postrema* dignis igitur largiendum est *Seruii, non Ciceronis esse, totius adnotationis tenor declarat* 6 pęna *H* poena est, *cf.* 2, 26, 64 7 ſ& *corr in* ſed *H* sacro *deteriores* ſacrum *ABH* [quod, *scilicet* ut sacro quid commendetur: *explicat enim quod in lege posuerat* sacro commendatum. *de quo more cum alii tum Ussingius ad Plauti Bacch.* 305 *exposuit; cf. Bernaysii librum de epist. Heraclit. p.* 107] 8 in *om H* et *addidit Maduigius Emend. p.* 75 depoſuiſſ& *ABH, sed in AH mutatum in* depoſuiſſe 9 Solenses *Vrsinus* ſoleſit *B* ſolēſit (¯ *super* e *a corr add*) *A* sole|ſit *sed corr* ſiṭ (m) *H* peccuniam *H* ethathinienſiſ cliteneſ *B* 10 cliſteneſ *AH* iunoniſ amiæ (æ *corr ex* a) *B* iunoni ſamię (ſ *corr*) *A* iunoniſ|amię *H* cjujſ egregiſ (cjujſ *corr ex* cuuſ *ut uidetur*) *B* 11 quọ (c m) *B* cum *A* cum (quō) *H* robuſ *H* *ſuiſ (ſu *in rasura*) *A* do*tiſ (*corr* teſ, *fuit* doctiſ) *A* dotiſ *H*, *corr* doteſ *B* credidisse. Iam *Maduigius* (*Opp.* 2, 150) credidit; ſed iam (iā) *AH* credidit|ſede iā (*corr* ſed & iā, *dein* & *deletum*) *B* 12 per**iuriiſ (er *corr*) *A* peiuriiſ (r) *H*

Donis impii ne placare audeant deos, Platonem audiant, qui uetat dubitare, qua sit mente futurus deus, quom uir nemo bonus ab inprobo se donari uelit.

Diligentiam uotorum satis in lege dictum est * * ac uotis sponsio, qua obligamur deo. poena uero uiolatae religionis iustam recusationem non habet. quid ego hic sceleratorum utar exemplis, quorum plenae tragoediae?

---

1 ımpune placere audıanт *H* placere *corr* placare *A* plaтo*nem (o *corr*) *A* plaтıonẽ *H* 2 ueтanт *H* ueтaṇт *AB* quam *H* 3 quọ (c m *supra*) *B* cum *H* cū uır nemo *in rasura A* ımprobo *A* ımp̄bo *H* ınp̄bo *B* *Plato de legibus* 4, 716 *e* ἀκάθαρτος γὰρ τὴν ψυχὴν ὅ γε κακός, καθαρὸς δὲ ὁ ἐναντίος· παρὰ δὲ μιαροῦ δῶρα οὔτε ἄνδρα ἀγαθὸν οὔτε θεὸν ἔστιν ποτὲ τό γε ὀρθὸν δέχεσθαι. μάτην οὖν περὶ θεοὺς ὁ πολύς ἐστι πόνος τοῖς ἀνοσίοις κτλ 3 4 uelıт|**dılıgenтıā *sed* ıт *in fine uersus e corr A; fuit* uel|l& dıl., *ut est in Heinsiano, unde apparet lituram nihil pertinere ad* dılıgenтıam *neque ea recte usum esse Halmium ad hanc uocem emendandam* 5 uoтıſ *AB* uoтıṣ *H* quā (*fuit* quā) *B* *Defectum orationis notaui, altera sententia fine, capite altera truncata;* [*proposueram exempli causa* diligentiam uotorum satis in lege dictum est ⟨seruari oportere: grauissima enim ex omnibus promissis est⟩ ac uotis sponsio qua obligamur deo; *ut* uotum *cum* promisso *coniunctum* (*cf. ad Att.* 12, 18, 1 uoto et promisso) *illa latiore significatione quae nota est positum esset, cum propria uis* uoti *definitione exhiberetur; id improbans Huschkius maluit* in lege dictum est ⟨seruari oportere: quod enim promissum aeque sanctum est⟩ ac uoti sponsio qua —: *in quo mihi rursus* uoti sponsio (*ut in Heinsiano correctum est*) *displicet, quoniam consulto Cicero* uoti *loco* sponsio qua obligamur deo, *h. e.* ὁρισμὸν ἀντὶ τοῦ ὀνόματος, *posuisse uidetur; ac praetulerim* diligentiam uotorum s. i. l. dictum est ⟨seruari oportere, si quidem est⟩ haec uoti uis, sponsio qua obligamur deo, *oratione conformata ut* 3, 19, 44 legis haec uis sit, scitum et iussum in omnis; *sed supplementa incerta sunt; satis sit hoc intelligi, illam definitionem adeo omnia complecti quibus diligentia uotorum commendari possit, nihil ut addi amplius necesse fuerit; et* obligandi *notio propria est in* uouendo; *quo minus cogitari de interpolatione debuit*] pe̜na ũo | (ũo *in margine ad uersum applicatum*) *H* uıolaтe *AH* uıolaтa *B* 6 quıd ergo *B* 7 pla&racoedıe̜ *A*

quae ante oculos sunt, ea potius adtingam, etsi haec commemoratio uereor ne supra hominis fortunam esse uideatur, tamen, quoniam sermo mihi est apud uos, nihil reticebo uolamque hoc, quod loquar, diis inmortalibus gratum potius uideri quam graue. omnia tum 17
perditorum ciuium scelere discessu meo religionum iura 42
polluta sunt, uexati nostri Lares familiares, in eorum sedibus exaedificatum templum Licentiae, pulsus a delubris is, qui illa seruarat: circumspicite celeriter animo, nihil enim attinet quemquam nominari, qui sint rerum

---

plac&racoe|dıae *B* plac& ᵗraᵍcoedıę *H* sunt plenae tragoediae *Ascensiana* plenae tragoediae *Victorius* 1 queae *A* pocıuſ *B* adtıngam *corr* adtıngant *A* attıngant *BH* etsi haec *om H* 2 commemeratıo *A* comeratıo *H* uereor (eo *e corr*) *A* homıneſ *H*, *corr* nıſ *AB* 3 uıdeant̃ *B* sermo *om H* uos *Aemarus Ranconetus apud Turnebum* eoſ *ABH* 4 ratıcebo *H* r&ıcebo**‖uolamque (uo *a corr add extra uersum*) *A* uolāquae *B* ınmortaleſ *corr* lıb; *B* ımmortalıbuſ *H* 5 tum] tu *H* (*sic*) graue hominibus. Cum perditorum — — 9 seruarat, circumspicite *Maduigius Opp.* 2, 151, *quae Halmius Baiterusque probarunt, equidem uera esse mihi persuadere non potui, qui primum* omnia religionum iura *nolim mutari* (*conf. de eadem re pro Sestio* 26, 56 legem, quae omnia iura religionum ... deleuit), *deinde apte inter se opponi putem* diis gratum potius quam graue, *si quidem Ciceroni uerendum erat, ne nimiae sui laudes, quibus deinceps utitur, non tam gratae diis quam iisdem graues et molestae* (ἐπαχθεῖς) *uiderentur; porro* tum *et explicatur quodam modo additis* discessu meo (*conf. in Pison.* 9, 21 itaque discessu tum meo) *et habet etiam in praemissis quo referatur, quibus mĕo quidem sensu satis significatum est, de quibus et rebus et temporibus dicturus sit* (*quo enim pertinet* haec commemoratio?): *denique fallor aut* circumspicite *quod* ἀσυνδέτως *adiungitur et rei et sententiae uel maxime conueniens est.*
6 dıſceſſum eorū legıonū *B* dıſceſſum eorum legıonum *H* dıſceſſumeo relegıonum *sed* re *in rasura A* 7 uexat ıṇñrı *B* famılıarıſ *corr* reſ *B* 8 exedıficatum *A* exadıficatum *B* puſuſ *ABH* 9 ıſ (ſ *e corr*) *A* cırcumſpı|cıte* celerıter [illegible] *A* [illegible] celerıter *corr* cırcūſpıcıthęc-

exitus consecuti: nos qui illam custodem urbis omnibus ereptis nostris rebus ac perditis uiolari ab impiis passi non sumus eamque ex nostra domo in ipsius patris domum detulimus, iudicia senatus, Italiae, gentium denique omnium conseruatae patriae consecuti sumus; quo quid accidere potuit homini praeclarius? quorum scelere religiones tum prostratae adflictaeque sunt, partim ex illis distracti ac dissipati iacent, qui uero ex iis et horum scelerum principes fuerant et praeter ceteros in omni religione inpii, non solum uita *ignominia* cruciati atque dedecore uerum etiam sepultura et iustis exequiarum caruerunt.

---

celerıter *B* cırcumſpıcıt(e) | & celerıt̃ *H* 3 eamque *editiones* eam quı *ABH* 4 detulı‿modo (*sic*) *H* ſenatuſ (ſ *ultimum e corr*) *A* ıta alıae *B* 5 conſeruate *H* 6 quo* *A* accedere *B* preclarıuſ *A* quorum scelere *R. Stephanus* quoſſcelere *B* quoſſcelere *H* quoſcelere *A* 7 tum *corr ex* cum *H* poſtratę *A* poſtrate (*sic*) *H* ꝓſtrate *B* adflıctę(q;) quę *H* 8 distracti ac dissipati *R. Stephanus* dıſtractę ad dıſſıpatę (ad *per rasuram mutatum in* ac) *A* dıſtracte ad(c) dıſſıpate *H* dıſtractae ac dıſputatae *sed corr* dıſſıpatae *B* quı* (*fuit* quıd) *A* quıd *BH* ex hıſ & horū *BH* ex hıſ&(h)oꝝ *A* 9 fuerant *corr in* fuerunt *A* cęterоſ *H* 10 relıgıone *corr* nı *A* ınpıı *A* ımpıı *BH* uıta cruciatı *ABH; orationis formam hanc fuisse puto:* non solum uita ⟨excesserunt conscientia⟩ cruciati atque dedecore, uerum etiam sepultura . . caruerunt; [*in eandem sententiam nunc* ignominia *addidi* (*quod post* uita *facile negligi potuit; cf. de rep.* 5, 4, 6 ignominiam fugiunt ac dedecus), *ut* caruerunt *et ad* uita *et ad* sepultura *referretur* (*cf. ad Herenn.* 4, 22, 31 eum breui spatio non modo uiuere sed etiam sepeliri prohibuerunt); *quod eo facilius fieri potuisse uidetur quia carere, caruisse ad uim uerborum priuari, amittere accedit: cf. de inu.* 1, 55, 108 hostili in terra turpiter iacuit insepultus, a feris diu uexatus, communi quoque honore in morte caruit; *Seneca de uit. beat. c.* 14, 1 prima uirtus eat . . ii qui uoluptati tradidere principia, utroque caruere: uirtutem enim [una] amittunt. *Horatius sat.* 2, 3, 196 per quem tot iuuenes patrio caruere sepulcro.] 11 adq; *H* uerum (uer *in rasura*) *A* 12 exſequıarum *B* exſequıarum *sed* ſ *erasa A* exequıarum *H* caruerunt *dete-*

Qvintvs. Equidem ista agnosco, frater, et meritas 43
dis gratias ago, sed nimis saepe secus aliquanto uidemus euadere.

Marcvs. Non enim, Quinte, recte existimamus, quae poena diuina sit, sed opinionibus uulgi rapimur in errorem nec uera cernimus. morte aut dolore corporis aut luctu animi aut offensione iudicii hominum miserias ponderamus, quae fateor humana esse et multis bonis uiris accidisse: sceleris est poena tristis et praeter eos euentus, qui secuntur, per se ipsa maxima est. uidimus eos, qui, nisi odissent patriam, numquam inimici nobis fuissent, ardentis tum cupiditate, tum metu, tum conscientia, *quid*quid agerent, modo timentis, uicissim contemnentis religiones, iudicia, perrupta ab isdem corrup-

---

riores caruere; equıdem *sed* ere; e *in rasura A* carū·τe·quıdem *corr in* caru[er]·ṭe·[e]quıdem *B* car<u>umτem</u>[ent] [e]quıdem (*sed* enτ *paulo obscurius*) *H*; *apparet* caruere *formam nullam habere fidem, sed* caruerunτ *casu in* carunτ *abiisse indeque nata esse menda et corrigendi tentamina.* 3 euader& *mutatum in* euadere *ABH* 4 quınceτe *B* quınçτe *H* quın*τe *A* 5 pęna *H* sed *Victorius* (*Cop. a*) *ad marginem editionis suae ex uno libro adnotauit, ex alio* et, *quod habet C. Stephanus*; nec *ABH* opınıbuſ[nio] *A* oppınıonıbuſ *H* uulgı (ı *in ras*) *A* 6 ueram *H* morτẽ *H* 9 accedıſſe *corr* accıd *B* eſτ *H* eſτ[ſ] *A* & *B sed* ſ *superscriptum deinde erasum* pęna *H* preτer *A* 10 quę *H* 11 nıſı *in rasura A* <u>ınſıdı</u>[nı·ſı] (*sic*) *Heinsianus* 12 ardenτıſ (*corr* τeſ) τum *A* ardenτıſ ịṇ[tū] *B* ardenτ ıuſτum *H* cupıdıτa[te]τum m&u τū *A* cupıdıτaτum m& cıτum *H* 13 quidquid *Lambinus* quıd *ABH* agerenτẹḷ[ſ] *A* agerenτeſ *BH* τımenτıſ . . conτẽpnenτeſ *AB* τımenτeſ . . conτem nenτeſ *H* 14 relıgıonıſ *H*, *corr* eſ *A* ıudıτıa *A* ab (a *e corr*) *A* hıſdem *H* corruptela *Turnebus* corrupτa *ABH* *cf. Parad.* 6, 2, 46 corruptelam iudicii molientes. *De sententia uide pro Milone* 31, 86. [*Nihil uerius Turnebi coniectura, quam ex obliuione protractam restitueram; quam qui repudiant, ut uulgo, improbabilia excogitantes nam nec* perrupta et corrupta *apte iunguntur neque alterum alterius interpretamentum esse de Halmii*

44 tela hominum, non deorum. reprimam iam, et non insequar longius, eoque minus, quo plus poenarum habeo quam petiui; tantum ponam breui, duplicem poenam esse diuinam, quod const[ar]et ex uexandis uiuorum animis et ea fama mortuorum, ut eorum exitium et iudicio uiuorum et gaudio conprobetur.

18 Agri autem ne consecrentur, Platoni prorsus adsen-
45 tior, qui, si modo interpretari potuero, his fere uerbis utitur: ʻterra igitur, ut focus domiciliorum, sacra deorum omnium est; quocirca ne quis iterum idem consecrato. aurum autem et argentum in urbibus et priuatim et in fanis inuidiosa res est. tum ebur ex inani cor-

---

aliorumque opinione credibile est) uim sententiae non perspexerunt: perruperunt illi quidem iudicia corruptela hominum: deos corrumpere non potuerunt, qui elapsos e iudicio tamen suo tempore et grauius ulti sunt.] 1 iam et non] iam me nec *R. Stephanus* iam me et non *Turnebus* iam me, non *Maduigius Opp.* 2, 153 2 minıſ *A* quod *H* pęnarum *H* 3 petiui *editiones* petiuit *ABH* ponam erui *Turnebus* ponam breui *Lambinus* paenā merebı (pae *corr ex* poe) *B* poenā**erebı (¯ *super* a *a corr add*, er *in rasura*, b *ex* u *corr*) *A* pęna meruı *H* poenam (paenā *B* pęnam *H*) eſſe *ABH* esse poenam *Halmius et Baiterus inuiti ut uidetur* 4 constet ex *Goerenzius* 1796 conſtar& ex *AB* coſtar& ex *H*; constat et ex *deteriores nonnulli* diuinam eamque constare et ex *Maduigius iusto audacius, ut mihi uidetur. Confer Tusc. disp.* 5, 15, 43 cum duplex ratio perturbationis sit, quod aegritudo ... uersetur 5 ea] ex *Lambinus* exıcıū *B* extıū *H* iudicio *deteriores* ıudıtıorum *AB* ıudıcıorum *H* 6 et] ut *B* comꝓbetur *H* 7 conſecrantur *H* conſecrantur (e *super* a) *B* conſecrentur (ſecren *in rasura*) *A* platonıſ *B* proſuſ *A* ꝓoſuſ *H* prorſuſ *B* 8 ınterpretarı *A* ferre *B* fe*re *A* ferre *H* 9 utitur (utıt̃) *sed* t *altera in rasura AB* utımur *Heinsianus* domıcılıorum *H* domıcılıōrum *A* domıcılıūm rū *per rasuram mutatum in* domıcılıum *B* ſacrū *B* ſacrō *A* ſacro *H* domiciliorum, sacra *Turnebus* 10 quıde *H* 11 autē* (tē *e corr*) *A* 12 ebur *corr ex* emur *A*, *in cuius margine antiqua manu* ebur *scriptum est*

pore extractum haud satis castum donum deo. iam aes atque ferrum duelli instrumenta, non fani. ligneum autem quodque uoluerit uno e ligno dicato, itemque lapideum, in delubris communibus, textile ne operosius [quam] mulieris opus menstruum. color autem albus praecipue decorus deo est cum in cetero, tum maxime in textili, tincta uero absint nisi a bellicis insignibus. diuinissima autem dona aues et formae ab uno pictore uno absolutae die; itemque cetera huius exempli dona

---

τumemor (b superscr) *B* τum|emur (b superscr) *H* 1 exſτracτū *B* auτ *corr* haud *AB* aū (haud *rec superscr*) *H* deo] dō *BH* ıameſ *H* 2 duelli instrumenta *deteriores* duellıſ τumτa (τa superscr) *B* duellıſ* τumenτa (τa superscr) (ſ *e corr*) *A* due|ıllı ſτumτa *H* ñ ınfanı *B* ligneum *deteriores* lıgnū *ABH* 3 quodcunque *deteriores* quod qui *Turnebus* quod quis *Lambinus, Maduigius de fin. p.* 832 quod quisque *Muellerus* dedicato *Victorius* dicato *Halmius* caτo *ABH* 4 dılubrıſ *A* ındılubrıſ (e superscr) *H* τexulene *H* 5 quā *superscriptum manu antiqua A*; [*quare non iniuria dubitatur, num recte* quam *addatur, cum praesertim Plato in eadem oratione* ἢ *omiserit, et abesse potuisse particulam multa exempla demonstrant, cf. nunt. acad.* 1881 *p.* 349] meſτruum *H* 6 praecıpuąe *B* p̄cıpuẹ *A* que prę|cıpuę *H* decoruſ *B* doceruſ (o superscr) *H* decolor auτē albuſ p̄cıpue decoruſ *A* ceτero *B* ceτerū *corr* ceτero *A* cęτerum *Heinsianus* ceteris *deteriores* cum *corr* τ *H* maxımąe *B* 8 aues *Victorius* habenſ *ABH* forme *H* pıcτorę *H* 9 abſolutae *B* abſoluτe *H* abſoluτo *corr* abſoluτa *A* dona sunto *editiones* dona ſunτ *AH* dona ſ̄ *B* *Plato Leg.* 12, 955 *e* γῆ μὲν οὖν ἑστία τε οἰκήσεως ἱερὰ πᾶσι πάντων θεῶν· μηδεὶς οὖν δευτέρως ἱερὰ καθιερούτω θεοῖς· χρυσὸς δὲ καὶ ἄργυρος ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἰδίᾳ τε καὶ ἐν ἱεροῖς ἐστιν ἐπίφθονον κτῆμα, ἐλέφας δὲ ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώματος οὐκ εὐχερὲς ἀνάθημα, σίδηρος δὲ καὶ χαλκὸς πολέμων ὄργανα· ξύλου δὲ μονόξυλον ὅ τι ἂν ἐθέλῃ τις ἀνατιθέτω, καὶ λίθου ὡσαύτως, πρὸς τὰ κοινὰ ἱερά, ὑφὴν δὲ μὴ πλέον ἔργον γυναικὸς μιᾶς ἔμμηνον· χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντ' ἂν θεοῖς εἴη καὶ ἄλλοθι καὶ ἐν ὑφῇ, βάμματα δὲ μὴ προσφέρειν ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα· θειότατα δὲ δῶρα ὄρνιθές τε καὶ ἀγάλματα, ὅσαπερ ἂν ἐν μιᾷ ζωγράφος ἡμέρᾳ εἷς ἀποτελῇ· καὶ τἆλλα ἔστω κατὰ τὰ τοιαῦτα ἀναθήματα μεμιμημένα.

sunto.' haec illi placent. sed ego cetera non tam restricte praefinio, uel hominum uitiis uel subsidiis temporum uictus: terrae cultum segniorem suspicor fore, si ad eam utendam ferroque subigendam superstitionis aliquid accesserit.

Atticvs. Habeo ista: nunc de sacris perpetuis et de Manium iure restat.

Marcvs. O miram memoriam, Pomponi, tuam. at mihi ista exciderant.

46 Atticvs. Ita credo, sed tamen hoc magis eas res et memini et expecto, quod et ad pontificium ius et ad ciuile pertinent.

Marcvs. Vero, et a peritissimis sunt istis de rebus et responsa et scripta multa, et ego in hoc omni sermone nostro, quod ad cumque legis genus me disputatio nostra deduxerit, tractabo quoad potero eius ipsius generis ius ciuile nostrum, sed ita, locus ut ipse notus

---

1 illi *deteriores* ılla *ABH* cętera *H* retrıctąe *B* r&rıctąe *A* r&trıcte (*sic*) *sed corr ut sit* reſtrıcte *H* 2 praenıo *B* uel *ante* hominum *om H* uıcjıſ (j *e corr*) *B* ụıcuſ *et* u *ante* ſ *corr in* u *H* insidiis *Maduigius Opp*. 2, 153; 'temporum subsidiis: *cum harum rerum hodie maior copia suppetat maiorque pecuniae uis quam aetate Platonis, ut facilior sit comparatio.' Turnebus* 3 cultu *H* ſıgnıorım *H, corr* ſegnıorem *A* ſıgnıorū *corr* ſegnıorū *B* foreſı (eſ *e corr*) ad eam tuendā *B* fore ſı adēatuendam (a *post* ē *a corr add*) *A* foreſ ıademtuendam *H* 4 ad eam utendam *deteriores, Dauisius* feroq; *B* subigendam *Manutius, Lambinus* ſubıcıendam *ABH*

6 ſacrı *A* ſacrı *H* 7 rẹſtat¦o *H* 8 ạd *B* 9 excıderant *sed* cı *erasa B* excıder̃ *h. e.* runt *H* 10 ſed tam | *H* eaſſeſ *H* 11 et expecto *editiones* & ſpecto *ABH* pontıfıcum *A* pontıfıcum *H* 12 pertı|nent (n *prior e corr*) *A*

13 a peritissimis sunt *Maduigius* apertıſſımị ſunt *B* aptıſſıṃa ſunt *sed* a *altera e corr A* aptıſſımı ſunt *H* 14 &̣ multa *B*

15 legis genus *editiones* legımuſ genuſ *AH* legım̃ genuſ *B*

sit, ex quo ducatur quaeque pars iuris, ut non difficile sit, qui modo ingenio possit moueri, quaecumque noua causa consultatioue acciderit, eius tenere ius, quom scias a quo sit capite repetendum. sed iuris consulti, siue 19
erroris obiciundi causa, quo plura et difficiliora scire 47
uideantur, siue, quod similius ueri est, ignoratione docendi, nam non solum scire aliquid artis est, sed quaedam ars etiam docendi, saepe, quod positum est in una cognitione, id *in* infinitam dispertiuntur: uelut in hoc ipso genere, quam magnum illud Scaeuolae faciunt,

---

1 quaeque pars iuris *Aemarus Ranconetus apud Turnebum* quaeque*arſ*ıurıſ *sed* ſ *prior e corr, fuit, quantum e uestigiis satis certo dispicere uideor,* quaeque rar ſııurıſ *A* q; querar ſiurıſ (ı *superscriptum rursus deletum*) *Heinsianus* quae q; arſ*ȷurıſ *corr ex* quae q; arſıuırıſ *B* 2 qui modo *Turnebus* quı domo *AB* quı domo *H* poſſıт mouerı *AB* poſſıт uerı *H* sit mediocri *Dauisius, Halmio et Baitero probatum, sed illud* (*h. e.* qui non plane tardo sit ingenio) *uerius est, quo utitur ipse Dauisius ad Acad. post.* 1, 9, 35 subtiliter dissereret et peracute moueretur; *quod cum Baiterus deprauatum habeat, defendi uidetur his ad fam.* 15, 21, 4 *de Caluo* acute mouebatur; *ac de* motu, celeritate mentis, ingenii *saepius Cicero* quaecunque *editiones* quacumque *ABH* 3 conſolaтıoue *B* conſulтaтıone *H* accederıт *B* quom *A* cū *B* cum *H* ſcıaſ *corr ex* ſuaſ *A* *In* scias, *cuius loco nonnulli* sciat *poni uoluerunt, ne quis haereat, conf. de off.* 2, 11, 39 omnis ratio atque institutio uitae adiumenta hominum desiderat inprimisque ut *habeat,* quibuscum possit familiares conferre sermones: quod est difficile, nisi speciem prae *te* boni uiri *feras; ibid.* 2, 14, 50 duri hominis uidetur periculum capitis inferre multis: id cum periculosum *ipsi* est tum etiam sordidum ad famam committere ut accusator *nominere; de rep.* 2, 4, 9 4 capıтe**|repeтendum (тe *a corr add*) *A* iurisconsulti *R. Stephanus* ıurıſ conſulтuſ *ABH* 6 uıdeanтur *H* ıgnoraтıonē *AB sed* ˜ *erasum in B* ıgnoraтıonem *H* 7 ɴā *in rasura A* arтıuſ ſed *H* 8 est etiam *Lambinus* ſepe *H* 9 cognoтıone *A* id in infinita (infinitam *Halmius*) *corr Monacensis* ıd ınfınıтa *H* ıd ınfınıтa* *A* |ınfınıтa, *om* id, *B* uelunт *B* ho[c] *A* 10 quem *B* qũa *A* quam *H* ſceuole *B* faciun[illegible] cı *corr*) *A*

pontifices ambo et eidem iuris peritissimi. ‘saepe’ inquit Publi filius ‘ex patre audiui pontificem bonum neminem esse nisi qui ius ciuile cognosset.’ totumne? quid ita? quid enim ad pontificem de iure parietum aut aquarum aut ullo omnino nisi eo, quod cum religione coniunctum est? id autem quantulum est. de sacris, credo, de uotis, de feriis et de sepulchris et si quid eius modi est. cur igitur haec tanta facimus, cum cetera perparua sint, de sacris autem, qui locus patet latius, haec sit una sententia, ut conseruentur semper et deinceps familiis prodantur, et, ut in lege posui, perpetua
48 sint sacra. exposite haec iura pontificum auctoritate consecuta sunt, ut ne morte patris familias sacrorum memoria occideret, iis essent ea adiuncta, ad quos eius-

---

1 pontificiſ (e *superscr.*) *H* iidem *uulgo* fidē (fidem) *ABH* eidem *Halmius* saepe *Turnebus* iuriſ peritiſſimiſae | inquid *B* iuriſ peritiſſimiſ ę inquid *H* iuriſ peritiſſimi * INQT (I *superscr.*) *in rasura A sed in margine ad hunc uersum antiqua manu scriptum est* ſae, *quod liturae spatium facile capere potuit* 3 cognoſſet (t *e corr*) *A* cognoſc& *H* totum nequit ita (*corr* quid) *A* 4 quit (d *superscr.*) enī *B* ad (a *e corr*) *A* parietum *Monacensis* paritum *H* parạtū (i *superscr.*) *A* patriæ tum *B* 5 auttul|lo *A* aut tullo *H* omnino nisi quod *uir doctus in Obss. Miscell.* 4, 3 *p.* 334, omnino nisi eo quod *Maduigius Opp.* 2, 154: omnino ſi ego quod *AH* omnino ſi ego quđ *sic linea subducta B* relegione *B* 6 coniuctum (n *superscr.*) *A* 8 Cur igiᵗ *in rasura A* cū (c *e corr*) *A* cętera *H* 9 aut *H* laciuſ *B* latiuſ (a *corr ex* o *uel* e) *A* 10 conſeruantur *B* semper et *editiones* ſemet *ABH* 11 ppetuam *H* 12 exposite *Baiterus* haec poſite *A* hęc poſitę *H, omisit B, sed idem* haec iura *sic lineola subducta habet* 13 nemo te *H, corr* ne morte *B* nemorte (rte *e corr*) *A* 14 iis essent ea adiuncta *R. Stephanus* iiſ eſt ea adiuncta *H* iiſē& ea adiuncta (deiuncta *superscr.*) (ē& *h. e.* esset *corr ex* ē *h. e.* est) *B* iiſ e& ea deiuncta *A praeter* ncta *in rasura, quae etiam praecedentis uocis* occider& *ultimam syllabam complectitur: in margine manu antiqua* adiunc *scriptum est* 12 haec posite — 132, 1 uenerit *ut ex adnotatione marginali orta*

dem morte pecunia uenerit. hoc uno posito, quod est ad cognitionem disciplinae satis, innumerabilia nascuntur, quibus implentur iuris consultorum libri. quaeruntur enim, qui astringantur sacris. heredum causa iustissima est; nulla est enim persona, quae ad uicem eius, qui e uita emigrarit, propius accedat. deinde, qui

---

deleri iussit Maduigius Opp. 2, 154, *idem ratus ad eandem interpolationem pertinere etiam* sacra *u.* 12; *quem in utroque secuti sunt Halmius et Baiterus; sed primum* sacra *mihi quidem propter illa* ut in lege posui (*h. e.* dixi, *ad fam.* 1, 9, 21 ut paullo ante posui, *et saepe*) *non inepte addi uidetur: de quo genere ad p.* 90, 17 *dixi; illa uero sententia sublata, dubito, quo referenda sint ea quae p.* 134, 3 (*cf.* 136, 10) *leguntur* uidetis igitur omnia pendere ex uno illo, quod pontifices cum pecunia sacra coniungi uolunt, *quae Turnebus recte adnotat non posse ad ipsam legem uniuerse perpetua esse sacra iubentem referri;* [exposite *autem* (*i. e. non* explicate, *cf. Brut.* 44, 164) *perapte scribi uidetur, quia quod lex uniuerse posuerat, perpetua esse sacra, id pontificum auctoritas apertius ita definiuit ut ea cum pecunia coniuncta esse uellet; ea uero sententia una Ictorum opera in plurimas dispertita est.*] 1 poſıто (o *ultima e corr*) *A* ē agnıтıonem *B* 3 lıbrıſ *BH* lıbrı* *A* quaerunт̃ *BH* querenтur *A* quaerunt *Cratandriana* quaeritur *Dauisius, quod Maduigius Halmio et Baitero probauit, tamen illud haud scio an possit exemplis defendi, quale illud est de orat.* 2, 32, 137 quae uero, cum de facto non ambigitur, quaeruntur, qualia sint, ea innumerabilia sunt; *de leg.* 1, 1, 4 multa quaeruntur fictane an uera sint: [*utrobique* quaeritur *recte poni poterat, siue* de quibus quaeritur qualia sint; de multis quaeritur fictane sint; *minime uero sine interrogatione pendenti* quae quaeruntur; multa quaeruntur, *hoc non magis, opinor, quam* orator nobis explicandus est *sed* orator explicandus est qualis sit, *or.* 20, 68; *et quo modo illa interpretabimur* locus quaeritur, celebris an desertus; occasio quaeritur, idoneane fuerit an alia melior; *similia, ad Herenn.* 2, 4, 7.] 4 enī *in rasura A* quıa ſтrıncanтur *H, corr* (v) ganтur *A* quıaſтrıngunт̃ *B* heredum (d *corr*) *A* 5 ad ıudıcē *corr* ad uȷdıcē *B* ad*uı*|cem *A* (*fuit in hoc quoque* ad ıudıcem, *ut est etiam in Heinsiano*) 6 quıeuenıтa *corr* quıeuınıтa *B* quıeuıт *H* quıeuıтa (a *a corr add*) *A, in margine ad hunc uersum* (c) x euıтa *antiqua manu scriptum est* Emıgrar& *corr* rıт *B* emıgrarıт (rıт *in rasura*) *A* emıgrarıı *H* propı*uſ *A* qui morte testamentoue *edi-*

morte testamentoue eius tantundem capiat quantum omnes heredes: id quoque ordine; est enim ad id, quod propositum est, adcommodatum. tertio loco, si nemo sit heres, is, qui de bonis, quae eius fuerint, quom moritur, usu ceperit plurimum possidendo. quarto, qui, si nemo sit qui ullam rem ceperit, de creditoribus eius
49 plurimum seruet. extrema illa persona est, ut is, si qui ei, qui mortuus sit, pecuniam debuerit neminique eam soluerit, proinde habeatur quasi eam pecuniam ceperit.
20 haec nos a Scaeuola didicimus, non ita descripta sunt ab antiquis. nam illi quidem his uerbis docebant, tribus modis sacris adstringi, hereditate, aut si maiorem par-

---

tiones quo mori & testamti ue (*sic*) *B* quomoriteue (.testamento *supra*) *A* quo morte testamento ue *H* 1 capitat *A* capiat (t *e corr*) *B* capiat *H* 3 ꝑpositū *BH* prositum *A* positum *cum Dauisio Halmius et Baiterus; confer p.* 135, 2 adcomodatū *A* tercio *A* luco *corr* loco *A* si *om B* 4 heres** | is (is *initio uersus a corr add*) *A* heredes is *H* bonisq; (ue *supra*) eius *H* cum moritur, usu ceperit *R. Stephanus* quom morituris (*uel* us) utcoeperit *A* cū moriturus utceperit (*sic*) *B* cummoriturus ut cęperit *H* 5 posidendo (s *supra*) *A* qui si *deteriores nonnulli* si qui *ABH* 6 illam *H* coeperit *AB* ceperit *H* 7 pluuimum (r *supra*) *B* ut is, si qui *scripsi* ut si is qui *AB* ut si his qui *H*; *confer p.* 146, 13 aut eos, si qui hoc; *in Verr. act. sec.* 1, 4, 9 eos, si qui; *de fin.* 3, 9, 31 et iis si quae; *Acad. post.* 1, 3, 11 iis rebus, si quas; *unde uideant, quo iure Acad. pr.* 2, 41, 128 earum rerum auctoritatem, si quae *mutauerint* 8 neminique *editiones* neminiqui *ABH* 9 coeperit *AB* cęperit *H* 10 sceuola *H* descriptas (*h. e.* descripta sunt, *ut saepissime in Vossianis scribitur*) *A* descriptas *Heinsianus* descriptis *corr in* descriptasunt *B*; [*inutiliter haec aut addito* quae *post* haec *aut deleto* sunt *in unam sententiam coercentur*] 12 adstringit *H* adstringit *B* adstringi* *A*, [*ex quo leuissimo errore* (*cf. p.* 36, 3; 138, 1) *nihil efficiendum est, nec* adstringitur (*cum Halmio*) *quod ferri non potest, nec* adstringi: aut (*cum Muellero*), *nam particula minime desideratur.*] maiorē *corr ex* maioꝝ (*id est* maiorum) *A* maiorum par|te *H* maioremᵀ| (em *in rasura*) ****** pecuniae legata ē *B sed in margine antiqua*

tem pecuniae capiat, aut si maior pars pecuniae legata est si inde quippiam ceperit. sed pontificem sequamur. 50
uidetis igitur omnia pendere ex uno illo, quod pontifices cum pecunia sacra coniungi uolunt isdemque ferias et caerimonias adscribendas putant. atque etiam dant hoc Scaeuolae, quom est partitio, ut, si in testamento deducta scripta non sit ipsique minus ceperint quam omnibus heredibus relinquatur, sacris ne alligentur. in donatione hoc idem secus interpretantur, et quod pater familias in eius donatione, qui in ipsius potestate est, adprobauit, ratum est, quod eo insciente

---

manu partē pecunıæ | capıat · Aut | ſı maıor parſ *scripta sunt: in loco raso* parıae *uideor agnoscere* 1 parſ pecinıae *A* 2 coeperıt *AB* cęperıt *H* pontificem] *Scaeuolam dicit, quem p.* 133, 10 *nominauit, cui ibidem 'antiqui' opponuntur, errauit Halmius* 3 pede *corr* pende *h. e.* pendere *H* pontifices cum pecunia sacra *Maduigius* (*Opp.* 2, 156) pontıfıcū pecunā ſacra *A* pontıfıcum | pecunıā ſacro (*corr ex* ſocro) *B* pontıfıcum pecunıa ſacro cungungı (*sic*) *H* 4 ferias] hereditates *Mommsenus* 5 ceremonıaſ *A* cerımonıaſ *H* putaN̄T *corr ex* putat *A* 6 ſceuolae *B* ſcęuole *H* quom *Dauisius* quod (qđ) *ABH Cf. Maduigius Opp.* 2, 156. partıcıo *distincte H* *Hoc comma* quod est partitio, *quod ex p.* 137, 3 *interpolatum esse Halmius et Baiterus Bakio crediderunt, cum manifesto detrimento sententiae tollitur, ut et illa u.* 1 si maior pars pecuniae legata est, *quibus demptis pendent proxima* si inde quippiam, *iniuria delentur* 7 deducta *ABH*, *quod esse pro* deductione *Turnebus adnotauit, qui quod* remissam *pro* remissione *Cypriani usu affert, poterat et* offensam, repulsam *citare, et melius* collectam (*de or.* 2, 57, 233); deductio *Bachio auctore Halmius et Baiterus* ıpſı quae *B* ıpſı quę *H* ıpse quae *corr* ıpſıque *A* coeperınt *AB* cęperınt *H* 8 relıquatur *A* 9 donatıonem *B* hoc idem — 10 donatione *om H* ıdem *AB* (*Halmius errat*) ınter pretantur *A* et *omisit Lambinus* 10 pater *praeter* p *in rasura A* quın | ıpſıuſ *H* potestate esset *editiones* potestate est *Guilelmus Christ* poteſtaſ · ēēt *A* poteſtaſ ēē *BH* 11 approbauit *editiones* adpropıauıt *ABH* ınſcıente (e *prius ex* a *corr*) *A*

51 factum est, si id is non adprobat, ratum non est. his propositis quaestiunculae multae nascuntur, quas qui [nascuntur] intellegat non, si ad caput referat, per se ipse facile perspiciat? ueluti, si minus quis cepisset, ne sacris alligaretur, ac post de eius heredibus aliquis exegisset pro sua parte id, quod ab eo, quoi ipse heres esset, praetermissum fuisset, eaque pecunia non minor esset facta cum superiore exactione, quam heredibus omnibus esset relicta, qui eam pecuniam exegisset, so-

---

1 ſiȷdıſ *corr ex* ſıidıſ *B* ſı ıd ıſ (ıd ıſ *e corr*) *A* ſıid ıſ *H* approbaт *corr ex* adp *A* 2 propoⁿтıſ *A* positis *Dauisius; confer p.* 133, 3; *quod in compari sententia p.* 132, 1 hoc uno posito *scribitur, in Tuscul. disp. saepius* ponere de quo disputetur, *sed* 5, 4, 11 propositum de quo disputaremus *legitur* quaē uınculae *corr in* quaeſᴛuınculae *B* quaeſᴛȷunculae (ȷu *corr ex* uı) *A* qua eſᴛ|uıncule̜ *H* quaſ quı (quaſq; *B*) naſcunтur ıntellegaт (ıntellıgaт *A*) *ABH*; nascuntur (*quod librarii neglegentia ex superiore repetiuisse uidetur*) *deletum in editionibus* ‘qui intelligat *h. e.* qui intelligens sit et ingeniosus’ *Turnebus.* *Interrogationem esse hanc sententiam primus Goerenzius statuit, quem deinde secuti sunt omnes, sed ualde impeditum uidetur hoc interrogationis genus, cuius loco* quas (quis) qui intelligat, non . . perspiciat? *expectaueris; aut hoc aut sine interrogatione* quas (nemo) qui intellegat, non . . perspiciat *dicendum fuisse credas: in illo exemplo copulata pronomina neminem offendent, qui talia Ciceronis comparauerit* qui quia quae (*ad fam.* 12, 2, 2), quas quom quiuis quamuis (*Tusc.* 5, 16, 46), quod quia quem ad modum (*de nat. deor.* 1, 20, 53), *alia* 3 non ſcıaт *H* capuᴛd *B* 4 perſpıcıaт *A* p̱ſpıcı& *B* minus *R. Stephanus, Turnebus* munuſ *ABH* coepıſſeт *A* 5 allıgareтur *H* allegareтur *AB* ac *editiones* uт *ABH* et *Halmius* deᵉıuſ *B* 6 exıgıſſeт *H, corr* exeg *AB* quod ḥabeo *B* quod*abeo *A* quod habeo *H* quoi ipse *CFW Muellerus* quoıpſe (cuıuſ) *AB* quo ıpſe *H* heredıſ e̅& *B* heredıſ eſſ& *H* hereſ** e̅e̅т (eſ *in rasura*) *A* 7 fuıſſ& *corr ex* fuıſſe *B* fuıſſe *AH* ea que* (*fuit* quae) *A* ea|que̜ *H* mınor eſ‿ſeᴛd *B* mınoreſ|ſed *H* mınor e̅&* (e̅& *in rasura*) *A* 8 exacтıonē *corr* ne *B* heʳᵉdıb; *A* e̜dıbuſ *H* 9 eſſe *H* e̅e̅ *corr* e̅& *B* eſſeᵀ *A* pecınıā *A* exıgıſ-

lum sine coheredibus sacris alligari. quin etiam cauent,
ut, cui plus legatum sit, quam sine religione capere
liceat, is per aes et libram heredes testamenti soluat,
propterea quod eo loco res est ita soluta hereditate,
quasi ea pecunia legata non esset. hoc ego loco mul- 21
tisque aliis quaero a uobis, Scaeuolae, pontifices ma- 52
ximi et homines meo quidem iudicio acutissimi, quid
sit quod ad ius pontificium ciuile adpetatis; ciuilis enim
iuris scientia pontificium quodam modo tollitis. nam
sacra cum pecunia pontificum auctoritate, nulla lege
coniuncta sunt; itaque si uos tantum modo pontifices
essetis, pontificalis maneret auctoritas, sed quod idem
iuris ciuilis estis peritissimi, hac scientia illam eluditis.
placuit P. Scaeuolae et Ti. Coruncanio, pontificibus

ſeτ *H*, *corr* exeg *A* 1 sine coheredibus *R. Stephanus* nıſı coheredıb; *BH* nıſı*coheredıb; (c *e corr*) *A* quıɴ eτıam (ɴ *e corr*) *A* quın& ıam *H* cadenτ *B* caueNT (ueNT *e corr*) *A* cauenτ *H* 2 relıgıonē *corr* nē *B* ca*pere *A* 3 lıceaτıſ p aeſ (eſ) & *BH* ıſ p aeſ & *in rasura A, in margine* ⁊ *h. e.* eτ *antiqua manu scriptum* heredes *R. Stephanus* heredıſ *ABH* heredem *ante Stephanum* τeſ|τamenτı *H* τeſτam̄|τı̄ *B* τeſτam̄τı̄ (τe *e corr*) *A* 4 loco reſ (co r *e corr*) *A* 5 ego *AH* ergo *B* 6 quero *BH* ſceuole *H* 7 homıneſ *B* homınıſ *corr* eſ *A* om̄ſ *H* ın eo *H* 8 pontificium *editiones* ponτıfıcum *ABH* ad|peτaτıſ *H* appeτaτıſ *B*, *corr ut uidetur ex* adp *A* 9 ponτıfıcū (cum) *BH* quodād̄modo *A* qđ admodo *B* quıd ad modo *H* τollıτıſ *corr ex* τull *A* 10 ſacra *corr ex* ſacrō *B* aucτorıτaτe (aucτ *in rasura*, o *ex* u *corr*) *A* nulla|lege *H* nullage *A* nullum lege *B* (*sic*) 11 itaque si uos *R. Stephanus* ıτaq; uſıbuſ (uſıb;) *ABH* 12 ponτıfıcaleſ *BH*, lıſ *corr A* aucτurıτaſ *corr* τor *A* 13 estis peritissimi *R. Stephanus* eſτ ſpereτıſſı|mı *BH* eſτ ſpernıτıſ *sed* rnıτıſ *in litura, quae* reτıſſımı *facile comprehendere potuit, A* hac *H* (*sic*) ac *AB* illam eluditis *Turnebus* ılle ludıτıſ *B* ılla ludıτıſ *corr ex* ılleludıτıſ *A* ılla eludıſτı *H* 14 placunτ *H* p; ſcaeuolae *B* poſτ|ſceuola *Heinsianus* p· ſcaeuolae *sed* p· *in loco raso, qui* poſτ *capere potuit, A* et Coruncanio *Lambinus* et Ti. Coruncanio *Orellius*

maximis, itemque ceteris, eos, qui tantundem caperent, quantum omnes heredes, sacris alligari. habeo ius pon-
53 tificium. quid huc accessit ex iure ciuili? partitionis caput scriptum caute, ut centum nummi deducerentur: inuenta est ratio, cur pecunia sacrorum molestia liberaretur. quasi hoc, qui testamentum faciebat, cauere noluisset, admonet iuris consultus, hic quidem ipse Mucius, pontifex idem, ut minus capiat quam omnibus heredibus relinquatur. supra dicebant, quicquid cepis-

---

& hıco|runcarıo *B* & coruncarıo *HA sed in hoc* & coru *in rasura* 1 itemque *Manutius* ıdemquae *A* ıdemq; *BH* ceterıſ ceterıſ *B* ceterıſ *H* tan|tum dem *B* quı tantum om̃ſ *mediis omissis H* 2 heredes *editiones* heredıbuſ *AH* heredıb; *B* habeo *Heinsianus* *abeo *A* abeo *B* 3 cıuıle *corr* lı *A* partıcıonıſ *distincte H* patıcıonıſ capud *B* 4 numıde ducerentur *H* *deducerentur (ded *in rasura*) *A* 5 cuı (r) *B* ſacroꝝ ſacrorum *H* lıberaret* (˜ *a corr*) *B* 6 quasi *scripsi* quıſı *B* quıd ſı *AH* quodsi *R. Stephanus;* [*retinui quod posueram* quasi; *quod qui impugnarunt, non recte ceperunt, ne Huschkius quidem, nedum ii qui in clara luce caecutire solent et tamen superbiunt: pontifices ex Ciceronis sententia, si quid in partitionis capite minus caute scriptum h. e. si deducta quam p.* 134, 7 *dicit praeterita erat, testatoris uoluntatem potius interpretari neque concedere debebant ut quicquam quasi insciente testatore fieret, quem ad modum in donatione quod insciente domino factum est, ratum non habetur* (*p.* 134, 10): *illi uero, ut appareat eos pontificalem auctoritatem scientia ciuili eludere,* quasi *testator, id quod forte caute scriptum non erat,* cauere noluisset, *iubent legatarium id agere quo a sacris liberetur, hoc ex ea sententia quam p.* 134, 5 *posuit* atque etiam dant (*id est* concedunt: *nam in eo quoque nuperi interpretes ridicule titubarunt*) hoc Scaeuolae, quom est partitio, ut, si in testamento deducta scripta non sit ipsique minus ceperint quam omnibus heredibus relinquatur, sacris ne alligentur. *Cf. ad Herenn.* 2, 12, 18 in causa rationali quaeretur, utrum consulto de ea re scriptum non sit, quod noluerit cauere, an quod satis cautum putarit propter ceterorum scriptorum similitudinem; *de inu.* 2, 41, 120.] 7 iuris consultus *editiones* ıurıſ (ıunıſ *H*) conſulto *ABH* Mucius (*uel* Mutius) *editiones* munıuſ *BH* munıuſ *A* 9 relınquat *B* ſup dıcebant *ABH*

set, adstringi: rursus sacris liberantur. hoc uero nihil ad pontificium ius, et e medio est iure ciuili, ut per aes et libram heredem testamenti soluant et eodem loco res sit, quasi ea pecunia legata non esset, si is, cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatum est, ut ea pecunia ex stipulatione debeatur, sitque ea non

---

supra *Turnebus*, [*quod uerum est, neque antea dubitabam; nunc in textu posui: nam ne expositam quidem coniecturam, ab Halmio sane et Baitero silentio pressam, attendere editores uoluerunt: nuperi uero interpretes intelligendo facere uidentur nihil ut intelligant:* sup̄ *h. e.* super *errore scriptum est pro* supra *ut p.* 61, 12 ınter *uel* ınt̄ *pro* intra; *oratio autem conformata est ut ad Att.* 2, 16, 4 quod de Quinti fratris epistola scribis, ad me quoque fuit πρόσθε λέων, ὄπιθεν δέ . . nam ita deplorat primis uersibus mansionem suam ut quemuis mouere possit, ita rursus remittit, ut me roget ut annales suos emendem et edam. *similis enim inconstantiae Cicero pontifices incusat, qui quasi eadem pagina supra dicebant, quidquid quis pecuniae cepisset, sacris adstringi* (137, 1), *rursus afferunt, quibus qui uolent sacris liberentur* (137, 5).] quıc quıd *AH* quıc *B* coepıſſ& *AB* cepıſſ& *H* 1 adſtrıngı *B* aſtrıngı *H* adſtrıngıt̄ *A* sacris *editiones* ſacrı *ABH* 2 ıuſ*eτemedıo (τ *corr* *A* ıuſ & ẹmedo *B* ıneſτemedıo *H* ius set *Halmius*, [*quod Baitero aliisque placuit commendarique uideatur or.* 3, 11 non ex oratoriis disputationibus ductam sed e media philosophia repetitam, *sed cf. p.* 43, 10; *de off.* 2, 15, 54 nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est et saepe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum; *ibid.* 3, 6, 32 nulla est enim societas nobis cum tyrannis et potius summa distractio est.] p̄ ẹſıτ lıbẹrā (*corr* ẹſeτ) *B* pere|ſıτ lıbram *H* 3 æſ& *in rasura A sed in margine ad hunc uersum manu antiqua* ıτ *scriptum est* heredèm *B* τeſτamτa *B* (*sed uidetur* τeſτam̄τı *correctum fuisse*) ſoluẹnτ *B* 4 etsi is *Huschkius* 5 ſτıpulaτ' ẹ̄ *sic* *H* stipulatus est *om* *B* quod legatum est *editiones* quolegaτuſ ē (eſτ *AH* co (*corr* qo) legaτuſ ē *B* 6 exτıpulaτıone *H* exτıpulaτıone *A* ſıτquẹ *H* ſıτquae *B* ſıτquẹ *A* 'sitque ea non legata *aut* sacris non astricta' *Turnebus*. '*Multa hic deesse ex eo notum est, quod paulo ante cum de familiarum sacris dissereret, nunc de parentationibus uerba facit. Quis porro doctus ille uir fuerit Accii familiaris, cum superiora desint, diuinare*

54 * * * doctum hominem sane, cuius fuit Accius perfamiliaris, sed mensem, credo, extremum anni, ut ueteres

---

non possumus. Nisi forte Sisennam intelligit, quem libro primo Accii familiarem uocauit [*scilicet Turnebus* 1, 2, 7 *p.* 9, 2 Accium *non* Macrum *scribit et deinde p.* 10, 1 Sisenna eius amicus]. *Sententiam tamen quodammodo coniectabimus. Ex eo enim, quod ait,* ut ueteres februarium, sic hic decembrem sequebatur, *arbitror eum de Bruto in superioribus locis loquutum. Sic enim quaerit Plutarchus in Problemat.*' *Turnebus* 1538. 'Doctum hominem] *Decimum Brutum intelligit, qui Accii poetae perfamiliaris fuit. Cicero pro Archia* [11, 27, *cf. Brut.* 28, 107]. *Veteres autem extremo anni mense diis manibus parentare solebant, qui februarius erat, uerum posteaquam februarius secundus anni mensis factus est, obtinuit, ut eodem tamen mense res diuina eis fieret. uerum tamen Brutus instituti ueteris memor, non februarium sed decembrem ultimum mensem sequebatur in deorum manium parentationibus. Hunc Ciceronis locum sic in problem. attingit Plutarchus* [*Quaest. Rom. c.* 34; *conf. c.* 19] διὰ τί τῶν ἄλλων Ῥωμαίων ἐν τῷ Φεβρουαρίῳ μηνὶ ποιουμένων χοὰς καὶ ἐναγισμοὺς τοῖς τεθνηκόσι, Δέκιμος Βροῦτος, ὡς Κικέρων ἱστόρηκεν, ἐν τῷ Δεκεμβρίῳ τοῦτ' ἔπραττεν.' *Turnebus* 1552. *Defectum orationis Lambinus ita reparauit* sitque eadem sacris non alligata. uenio ad manium iura, quae maiores nostri et sapientissime instituerunt et religiosissime coluerunt. Februario autem mense, qui tum extremus anni mensis erat, mortuis parentari uoluerunt: quod tamen Decimus Brutus Decembri facere solebat. cuius ego rei causam cum mecum quaererem, Brutum reperiebam in hac re iccirco a more maiorum discessisse (nam Sisennam uideo causam, cur ille uetus institutum non seruaret, ignorare, doctum hominem sane, cuius fuit Attius perfamiliaris) sed *cet. Haec ille in editione a.* 1565, *ubi haec adnotat:* 'quod tamen D. Br.] *hic locus ex uno codice perantiquo et Plutarcho restitutus est.*' *in posterioribus editionibus haec Lambini adnotatio fertur:* '*duae uoces* alligata sacris *quae desiderabantur a nobis additae sunt ad sententiam huius loci explendam: quas tamen nolumus haberi Ciceronis . . . . quae sequuntur de manium iuribus et de Decimo Bruto, qui mense Decembri non ut ueteres Februario diis manibus parentabat, partim ex codice perantiquo, ad cuius oram fere iisdem uerbis adscripta erant, partim ex Plutarcho restituta sunt, quae nihilo magis Ciceronis esse affirmo.*' *in iisdem praeter leuiores in illis supplementis mutationes post* Brutus (*u.* 23) *additum legitur* ut scriptum a Sisenna est *et post* ignorare (*u.* 26) *haec inserta sunt* Brutum autem maiorum nostrorum in-

Februarium, sic hic Decembrem sequebatur. hostia autem maxima parentare, pietatis esse adiunctum putabat.

Iam tanta religio est sepulchrorum, ut extra sacra 22
et gentem inferri fas negent esse, idque apud maiores 55
nostros A. Torquatus in gente Popillia iudicauit. nec

---

stitutum temere neglexisse non fit mihi ueri simile, doctum hominem. *Haec Lambini supplementa (quibus ne Baiterus quidem suum librum carere uoluit, ne quid de ea inscitia dicam quae nuper in hos libros grassata est) et quidem tam primitiua quam correcta et aucta unde fluxerint adscriptae a me Turnebi adnotationes patefaciunt: nimirum inde Sisennae commemoratio sumpta, eaque ne postea quidem abiecta cum Accii familiarem non Sisennam sed Brutum uocari idem Turnebus docuisset. Itaque ex illis Lambinianis nihil prorsus nisi Plutarchi testimonium, quod Turnebo debetur, retinendum et ad hanc sententiam referendum est. Ceterum mihi hic paulo plura, quam quae ad parentalium mensem pertinerent, intercidisse uidentur; inprimisque opinor in hac de dis manibus disputatione locum habuisse ea, quae de immortalitate animorum in his libris exposita fuisse Lactantius testatur Inst. diu.* 3, 19, 2: quam sententiam Cicero de legibus sic explicauit: 'gratulemurque nobis, quoniam mors aut meliorem quam qui est in uita aut certe non deteriorem adlatura est statum: nam sine corpore animo uigente diuina uita est, sensu carente nihil profecto est mali.' *quam ad disputationem puto referri quae infra c.* 27, 68 *p.* 158, 17 *leguntur* deinceps dicit (*uidelicet Plato*) eadem illa (*nimirum quae nos*) de immortalitate animorum; *ubi uide adnotata* doctuſ *corr* doctūſ *H* ciuiuſ *H* acciuſ *Heinsianus* actiuſ *AB* 1 ſi hic *ABH* december *BH* decem ber (b *ex* p *corr*) *A* sic hic decembrem *editiones* 2 *parent arę *A* eſſ& *H* 'pietatis adiunctum: *quomodo attributa rerum et personarum dicere solemus, ita hoc loco* adiunctum pietatis *dixit, pro pietatis adiunctione uel adiectione. sed genus hoc dicendi sane quodam modo insolens est, uerum eodem modo scribit Cicero* [*de fin.* 4, 24, 68] illud, cuius id consequens sit, non posse esse uerum.' *Turnebus;* pietati adiunctum *R. Stephanus,* adiunctum *delet Bakius. Confer Acad. post.* 1, 5, 21 (6, 22) uitae autem adiuncta esse dicebant, quae ad uirtutis usum ualerent; nam uirtus in animi bonis et in corporis cernitur et in quibusdam, quae non tam naturae quam beatae uitae adiuncta sunt; *et similiter* attributa personis, negotiis *de inu.* 1, 24, 34 3 ſepulc͛horū *A* 5 A. Torquatus *R. Stephanus* atorquatuſ *sed* a

uero tam denicales, quae a nece appellatae sunt, quia residentur mortuis, quam ceterorum caelestium quieti dies feriae nominarentur, nisi maiores eos, qui ex hac uita migrassent, in deorum numero esse uoluissent. eas in eos dies conferre ius, ut nec ipsius neque publicae feriae sint. totaque huius iuris conpositio pontificalis magnam religionem caerimoniamque declarat; neque necesse est edisseri a nobis, quae finis funestae familiae, quod genus sacrificii Lari ueruecibus fiat, quem

---

erasa B *τorquaτuſ *A* aτorquaτoſ *H* Popillia *Lambinus* popı*lıa (*fuisse* populıa *uidetur*) *A* popılıa *BH* ***nec *A*, *fuit ut uidetur* necnec [*sic ut est in H*] 1 tam denicales *Aemarus Ranconetus apud Turnebum*, *R. Stephanus* τandelıca lex *AH* τā delıcτa (fıca) lex *B* quę | anece apellaτe *Heinsianus* quaea nec ea appellaτa *A* quae an ea appellanτe *B* 2 mortuis *Salmasius* (*ad Plauti Epid.* 3, 4, 33) morτuı *AB* monτuı *H*; *confer Plauti Capt.* 3, 1, 8 uenter gutturque resident esuriales ferias. *Praue cum olim tum rursus nuper* quia neci dantur (*uel* dentur) mortui *coniecerunt*, *quoniam non erat, quod* denicalium *nomen iam ante explicatum iterum explicaretur, sed hoc agebatur, ut, cur* denicales *aeque atque deorum quieti dies* feriae *nominarentur*, *intelligeretur; id quod eo fit, quia feriamur mortuis.* quā *B* quıa *A* qua *H* cęτe|rorum *H* quı&ı (&ı *in rasura*) *A* 3 ferıe *BH* nomınarenτ *H* ex (hac) uıτa *A* 5 ī eoſ (ī *in rasura*, *fuit fortasse* meoſ) *H* con*fere (*fuit* cum fere) *A* ius est *Lambinus* ut nec ipsius neque *Ascensiana* uτ ne ıpſıuſ (ıpſı (uſ) *B*) neque (neq;) *ABH* ut neque ipsius neque *deteriores plerique* ut ne ipsius neue *e libris Goerenzius* (*quod Maduigius de fin.* 1, 20, 67 *probare uidetur*) ut ipsius neque *Mommsenus*. *De pronomine* ipsius, *quod non ad mortuum sed ad ferias agentem refertur, uide Maduigium l. c., Schoemannum* (*de part. orat. p.* 46) publıce *H* 6 conpoſıτıo *A*, *corr ex* conpoſıτıa *B* compoſıτıo *H* 7 caerımonıā quae *B* caerımonıā que* (e *corr*) *A* cerımonıam quę *H* declaret *Baiterus nescio an consulto* 8 funeſτe *B* famılıeq; genuſ *H* 9 Lari *Lambinus* lare *ABH* uerbecıbuſ *A* uerbe cıb; *B* uerbıcıbuſ *H*; *haerent in his et* ueruecibus *tollunt, sed haec sic intelligi oportere sentio:* non necesse est edisseri, quod genus sacrificii sit illud, quod Lari ueruecibus fiat quam *H*

ad modum os resectum terra optegatur, quaeque in porca contracta iura sint, quo tempore incipiat sepulchrum esse et religione teneatur. at mihi quidem antiquissi- 56
mum sepulturae genus illud fuisse uidetur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur: redditur enim terrae corpus et ita locatum ac situm quasi operimento matris obducitur. eodemque ritu in eo sepulchro, quod *haud* procul a Fontis ara est, regem nostrum Numam conditum accepimus, gentemque Corneliam usque ad memoriam nostram hac sepultura scimus esse usam. C. Mari sitas reliquias apud Anienem dissipari iussit Sulla uictor, acer-

---

1 ęſ (o) *H* exceptum terra *Turnebus* resectum terra *Andreas Patricius ad Ciceronis fragmenta* reiectū | terrę (reiectū *in rasura*) *A* reiectum|terrae *B* reiectum terre *H* queq; *H* 2 contracta *H* contracta (f) *B* confracta *sed* f *ex* t *corr A* iurasſint *B* quot pt̄ incipiat *H* 3 at *B* ad *A* ad *H* ac *Manutius* 4 ſepultō (rę) *A* ſepultore (u) *H* illut *corr* ud *A* aput *corr* ud *A* 5 xeno potem (n) *B* xenofontem *H* cyruſ utitur *H* cyruſititur *B* cyruſutit̃ *sed* ſutit̃ *in rasura A* *Xenophon Cyrop.* 8, 7, 25 τὸ δ' ἐμὸν σῶμα . . ὅταν τελευτήσω, μήτε ἐν χρυσῷ θῆτε μήτε ἐν ἀργύρῳ μήτε ἐν ἄλλῳ μηδενί, ἀλλὰ τῇ γῇ ὡς τάχιστα ἀπόδοτε. τί γὰρ τούτου μακαριώτερον, τοῦ γῇ μιχθῆναι, ἣ πάντα μὲν τὰ καλά, πάντα δὲ τἀγαθὰ φύει τε καὶ τρέφει; ἐγὼ δὲ καὶ ἄλλως φιλάνθρωπος ἐγενόμην καὶ νῦν ἡδέως ἄν μοι δοκῶ κοινωνῆσαι τοῦ εὐεργετοῦντος ἀνθρώπους 6 operimento *editiones* operimentū (ri *e corr A* opermentū *B* aperimentum (o) *H* 7 eodē|quae ritu *B* eodemqueritu *sed* eritu *in rasura A* eodemquerit iuneo *H* ſepulchro *A* haud *addidit Hugo Grotius in Mart. Cap.* 1, *p.* 16 8 *a a *e corr A* ara est *A. W. Zumptius* araſ *ABH; Madvigii rationem (Opp.* 2, 157) *non recte cepit Halmius, cum et Grotii Zumptiique correctiones teneat et tamen* in eo *corruptum esse Madvigio assentiatur* nummā *A* nūmā *B* nummā *H* accepimuſ *Heinsianus* accipimuſ *AB* 9 cornehā* *A* (me) moriā *A* o *corr ex* e 10 esse usam *deteriores nonnulli et Ascensiana* eſſe (humatam) unā *B* ēē humatā *in rasura A* ēē unā *Heinsianus* mari (u) ſitaſ *B* mari (u) ſſitaſ *A* mariſ ſeitaſ *H* 11 aput (d) ** | aniene *fuit* aputanti enē *B* apud aniene *sed* pud an- *in rasura A*

biore odio incitatus, quam *si tam* sapiens fuisset quam
57 fuit uehemens. quod haud scio an timens *ne* suo corpori posset accidere, primus e patriciis Corneliis igni uoluit cremari. declarat enim Ennius de Africano: 'hic est ille situs.' uere; nam siti dicuntur ii, qui conditi sunt. nec tamen eorum ante sepulchrum est, quam iusta facta et porcus caesus est. et quod nunc communiter in omnibus sepultis uenit usu, ut humati dican-

---

apud anienem (*siue* ame) *H* [Mari sitas reliquias apud Anienem *positu quo supra* 2, 12, 31 *p*. 110, 13 a summis imperiis comitiatus et concilia instituta (*cf. de rep*. 1, 2, 3 bene constitutae ciuitati publico iure et moribus, *quod uel Heinrichium fefellerat*); *notauit usum Maduigius cum alibi tum plenius Em. Liu. ed*. 2 *p*. 330 *sq*., *illa exempla non attigit: de simili graecorum more copiosius egi Commentat. Arist*. 2 1872 *p*. 41 *sqq*.] dıſſıpa*rı *A* dıſſıparıuſ ſıт *H* ſılla *A* ſylla *B* ſulla *ex* ſı ılla *corr H* 1 |*odio *A* ınſıтaтuſ *H* si tam *deteriores*, *om ABH*; *illud Halmius non recte opinor latinum esse negauit; formam Turnebus explicuit: nimirum plenius poterat dici* acerbiore odio incitatus quam fuisset si tam sapiens fuisset quam fuit uehemens; *confer* 3, 10, 23; *ad fam*. 3, 6, 2 2 quod auт *H*, *corr* haud *AB* тımenſuo (ſ *suprascr.*) *AB* тımen ſuo *H* ne *addidit Lambinus* corpore *H*, *corr* rı *AB* 3 accedere *AH*, *corr* cıd *B* e] ạe *B* cornelı *corr* lı' *H* *Plinius N. H*. 7, 54, 187 ipsum cremare apud Romanos non fuit ueteris instituti: terra condebantur. at postquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc institutum. et tamen multae familiae priscos seruauere ritus, sicut in Cornelia nemo ante Sullam dictatorem traditur crematus, idque uoluisse ueritum talionem eruto C. Mari cadauere. sepultus uero intellegatur quoquo modo conditus, humatus uero humo contectus. 4 enim] etiam *a Goerenzio commemoratum commendat Maduigius Emend*. *p*. 76, *non probabiliter* dea*frıcano (f *erasum*) *A* de affrıcano *H* 5 ſıтıтı *Heinsianus* ſıтı** *A* (*propter Halmium moneo dubitari non debere quin idem in A ante rasuram fuerit quod est in Heinsiano*) hıı *A* hı *BH* 7 et] ẹſſ& *H* porcus *Luebbertus Comment. pontific*. *p*. 73 corpuſ *ABH* caeſuſ *corr in* caeſūſ *A* est] sit *Maduigius* 8 mō|nıb; *sed* m *corr in* ȷn *B* penıтuſ *AB* penıт' *H* ponitur ut *Turnebus* uenit ut

tur, id erat proprium tum in iis, quos humus iniecta contexerat, eumque morem ius pontificale confirmat. nam prius quam in os iniecta gleba est, locus ille, ubi crematum est corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba tum et illis humatus est, et gleba uocatur ac tum

---

Goerenzius uenit usu ut *Moserus* 1 ꝓp*ū*τū* *A* ꝓpıū τū *B* ꝓpıum τum (τ *ex* c) *H* Inıſ *Heinsianus* ın hıſ *AB* quod *H* qđ *B* quod *A*, *et in margine ad h. u. antiqua manu* ſ *scripta est* hu|muſ (muſ *in rasura, sed et* hu *uidetur non primitus scriptum*) *A* ıntecta *H* ıntecta *B* ınjecta *sed* j *e corr A* 2 contexerat *Feldhuegelius* conterat *AB* conter& *H* eū quae *B* *eūque (eū *e corr*) *A* eum quę more *H* confirmet *A* (*sic*) 3 os *R. Stephanus, Turnebus* eoſ *ABH* ıntecta *H* ıntecta *B* ınjecta *A sed* j *e corr* ubı crematū (ı cr *in rasura*) *A* crematū *B* 4 nıhıl (l *in rasura*) *A* ıniecta *BH* ınjecta *sed* j *e corr A* gleba τumulıſ & humaτuſ eſτ & gleba | uocaτur (ba *et* ulıſ & *et* & g *in rasura*) *A* gleba τūmulıſ·& humaτuſ ē& gleba uocaτur (¯ *super* u *erasum*, mulıſ·& *in rasura*) *B* gleba¦ τū & || ıllıſ humaτuſ eſτ & gleba uocaτur ***Heinsianus.*** ***non dubitandum uidetur, quin in utroque Vossiano ante lituras correctionesque eadem scriptura fuerit, quam habet Heinsianus: ergo ea niti oportet emendationem, quae uti illo*** τumulıſ & ***omnino non debuit:*** [τumeτıllıſ *fortasse recte interpretor* τūm'τuuſ ***h. e.*** **tum mortuus** (*cf.* exnarı *pro* exornarı *p.* 156, 6; *et ad Bacch.* 280 ***Ritschelius adnotauit*** exornarier *B.* '*alias* exnarrier' *Longolius; **quod restat*** uus *et* illis ***ualde inter se similia, cf. Hauptium Opp.*** **2, 337); gleba** ***quod insequitur uidendum est ne mero errore propter proxime praecedens*** **gleba** ***pro*** **sepulcro** ***positum sit ad eum modum quo*** **sermonis (*pro* rationis) *p.* 78, 10, nascuntur *p.* 135, 3** ***ex uicinitate repetita uocabula sunt: ut haec fuerit tota oratio:*** **iniecta gleba, tum mortuus humatus est, et sepulcrum uocatur ac tum denique multa religiosa iura complectitur: *cf. p.* 142, 2 quo tempore incipiat sepulcrum esse et religione teneatur.** ***Varro de lingua latina*** **5, 23, *p.* 33 *Sp.* et quod terrast humus, ideo is humatus, mortuus qui terrast obrutus: ab eo, quom Romanus combustus est, in sepulcrum eius abiecta gleba non est, aut si os exceptum est mortui ad familiam purgandam, donec in purgando humo est opertus (ut pontifices dicunt quod inhumatus sit), familia funesta manet:** ***in quibus etsi sunt quae non satis expedio, tamen ut non uno nomine cum his Ciceronis coniuncta sunt, ita illam coniecturam*** **tum mortuus** ***uidentur adiuuare. Festus p.*** **339 sepulchrum est, ut ait Gallus Aelius,**

denique multa religiosa iura conplectitur. itaque in eo, qui in naue necatus, deinde in mare proiectus esset, decreuit P. Mucius familiam puram, quod os supra terram non extaret; porcam heredi esse contractam, et habendas triduum ferias, et porco femina piaculum pati; si in mari mortuus esset, eadem praeter piaculum et ferias.

---

locus in quo mortuus sepultus est, quod antiqui bustum appellabant: *cf. Paulus p.* 32 *M.*] 1 conplecтıтur *H* conpleᶜтıтur *B* cōplecтıт̃ *sed* plecтıт̃ *in rasura A* meo *H* 2 naue *BH* naue *corr* nauı *A* necatus *editiones* uocaтuſ *ABH* in mare proiectus esset *editiones* ın marı ꝓıecтuſ eſſe (ẽẽ) *ABH* 3 mucıuſ (cı *e corr*) *A* purā* *A* quod os *editiones* quoтoſ *AB* quo тoſ *H* 4 extaret *Turnebus* exтare *AB* exᵗare *H* porcam *Victorius* porтã *uel* porтam *ABH* *post* heredı *spatium trium uel quattuor litterarum capax in B* esse *Turnebus* eſſeт *AH* eſſed *B* conтracen ſ& (ɴ *e corr*) *A* conтrac·& ·enſ *B* conтrac& *Heinsianus* contractam et *Iosias Mercerius ad Nonium p.* 163, 21 praecidaneum est praecidendum. Varro de uita p. R. lib. III 'quod humatus non sit, heredi porca praecidanea suscipienda Telluri et Cereri; aliter familia pura non est.' *Cf. Paulus Festi p.* 223, *Festus p.* 218 *cum Muelleri adn.* 5 femınã *A* piandum: atqui si *Dauisius*, piaculum faciendum: si *Marinus Atti de' fr. Aru. p.* 216, piandum: at si *Maduigius Opp.* 2, 158; *at* piaculum *nolim mutari propter ea quae sequuntur* eadem praeter piaculum et ferias, *nec particula desideratur; sed uariari orationis formam putauerim;* [piaculum piari *Huschkius*]: *interpolata esse* et porco . . pati, *quod Baitero aliisque placuit, credibile non est.* [*Mihi ne nunc quidem persuadetur haec satis fidenter mutari; quod autem de uariata oratione dixi, hoc intelligi uolui, post* habendas ferias *cum* piaculum patiundum *scribendum fuisset,* piaculum pati *scil.* oportere *positum esse eo more, quo Varro scribit de re rust.* 3, 9, 8 in cubilibus cum parturient, acus substernendum; cum pepererunt tollere substramen et recens aliud subiicere: *quod genus Maduigius de fin. p.* 315 *exemplis pluribus, etiam Ciceronis, declarauit; neque infinitiuus passiui requirebatur, ut et illud exemplum ostendit et* oportet *utramlibet formam infinitiui, nonnumquam utramque coniunctam, ferebat: quo de Lachmannus ad Gaium* 4, 5 *p.* 312. *simile genus uariatae structurae est quo Liuius* 26, 32, 2 *scribit* cum tyrannis bellum gerendum censerent et urbem recipi non capi. *Cf. supra p.* 61, 17.] 6 marı *Heinsianus* mare *AB* eḍem ꝑpт̃ *H*

ATTICVS. Video quae sint in pontificio iure, sed quaero ecquidnam sit in legibus. 23 58

MARCVS. Pauca sane, Tite, et, uti arbitror, non ignota uobis; sed ea non tam ad religionem spectant, quam ad ius sepulcrorum. 'hominem mortuum' inquit lex in duodecim 'in urbe ne sepelito neue urito.' credo uel propter ignis periculum. quod autem addit 'neue urito', indicat, non qui uratur sepeliri, sed qui humetur.

ATTICVS. Quid qui post XII in urbe sepulti sunt clari uiri?

MARCVS. Credo, Tite, fuisse aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis causa tributum est, ut Poplicolae, ut Tuberto, quod eorum posteri iure tenuerunt, aut eos, si qui hoc, ut C. Fabricius, uirtutis causa soluti legibus

---

1 uideoq; *H* pontifitio *A* iure sed *Victorius* iurſ et *ABH* quero *H* 2 ecquidnam *Aldus nepos* & quidnam *B Heinsianus* $\overset{\&}{\text{q}}$uidnam *A* 3 ſane| *A sed* ne *in exitu uersus a corr add, initium insequentis uersus obscurum* pau|caſ anetite *sed lineolis corr H* & uiτu arbitror *B* & nitua bitror *Heinsianus* & ut arbitror *in rasura A* ignota (*fuit* innota) *A* 4 iā *H* reg$\overset{\text{li}}{\text{i}}$onē *A* a$\overset{\text{d}}{\text{r}}eg\overset{\text{li}}{\text{i}}$onem *H* 5 ſepulchrorū *BH* inquid *H* inquid *B* in xii *BH* in dōodecimmilia *A;* [*unde nihil efficiendum cum Halmio qui* in XII tabulis *cum editionibus nonnullis uetustioribus scribit; sed hoc non inutiliter attendetur, hac tota disputatione* duodecim *per se quasi nomen paene quouis casu poni,* duodecim sustulerunt; discebamus duodecim; in duodecim; e duodecim; post duodecim.] 6 ne ſepelitone $\overset{\text{ue}}{\text{u}}$rito *A sed* ne ſepelitone *in rasura* ne urito *B Heinsianus* $\overset{\text{c}}{\text{o}}$re|do *H* 7 igneſ *AH, corr* igniſ *B* 8 indicat *corr ex* iudicat *AB* iudicat *Heinsianus* quiiuratur (i *ante* u *erasum*) *B* qui* uratur *A* qui iuratur *H* ſepiliri *A* 9 quid qui *AB* qui *om Heinsianus* quid quod *Maduigius Opp.* 2, 159 xii *B* xii *in rasura A* xii *sed* ii *in rasura corr B* clari uiri *sed* ui *in ras corr H* clari$\overset{\text{o}}{}$ uiri$\overset{\text{oſ}}{}$ (*sic*) *A* clari$\overset{\text{oſ}}{}$ uiri$\overset{\text{oſ}}{}$ *B* *Correctorem apparet* claros uiros credo fuisse *coniunxisse et sic editiones R. Stephano antiquiores* 11 credonte *H* 12 ut populi colę *B* ut pu blicolę *sed* ut pub *in rasura A* ut pophcolę (*in marg* publicole') *H* Poplicolae *Lambinus* 13 ten$\overset{\text{v}}{}$erunt *A* 14 ſoluti

consecuti sunt. sed *ut* in urbe sepeliri lex uetat, sic decretum a pontificum collegio, non esse ius in loco publico fieri sepulchrum. nostis extra portam Collinam aedem Honoris: aram in eo loco fuisse memoriae proditum est; ad eam cum lamina esset inuenta et in ea scriptum lamina HONORIS, ea causa fuit aedis haec dedicare. sed quom multa in eo loco sepulchra fuissent, exarata sunt; statuit enim collegium locum publicum non potuisse priuata religione obligari.

59 Iam cetera in XII minuendi sumptus sunt lamentationisque funebris, translata de Solonis fere legibus. 'hoc plus' inquit 'ne facito: rogum ascea ne polito.'

Heinsianus ſolutıſ *A* ſoliτıſ *B* 1 consecuti *deteriores* non ſecuτı *ABH* ut *addidit Maduigius Opp.* 2, 159 ſıc decreτum *B* ſıτ decr&ū *in rasura A* ſıdecreτum *Heinsianus* 2 ponτıfıc| *A* eſſeτ (*sed* τ *in ras corr*) *H* 3 nostis *editiones* noſτrıſ *A* NR̃ıſ *BH* 4 haram *H* harā *B* fuıſſe* *A* 5 lamna *A Heinsianus* lam^IN^a *B* e͂& *in rasura A* ınea*| *B* (ſ *erasum*) 6 lamina *Turnebus* domına *A* ^do^mına *B* mına *Heinsianus*; lamina, *quod ut inscriptionis partem cum* HONORIS *coniungunt Turnebus, Lambinus, ad pronomen* ea *pertinere, Moserus recte adnotat, genetiuus autem inscripti nominis habet exemplum de nat. deor.* 3, 34, 84 in quibus (mensis) cum more ueteris Graeciae inscriptum esset BONORVM DEORVM ea (e *e corr*) *A* aedıſ haec (ędıſ hęc) dedıcare *ABH, quae uereor ne non probe in deterioribus correcta sint, qui haec habent, uulgo recepta,* aedis huius dedicandae; *scribi poterat* ea causa fuit ⟨cur⟩ aedis haec dedicaret [*quod qui probauit Huschkius maluit* fuit ⟨ut⟩ aedis, *plaudentibus ceteris: quod a me illi quod posui non temere aut incogitanter posthabitum intelliget, qui in utram partem potius usus Tullianus se uerterit cum cura scrutatus fuerit.*] 7 quom multę *A* cum|multa *BH* 8 collıgıum *H*, *corr* colleg *AB* 9 potıſſe *A* potıſſe *B* potıſſe *Heinsianus* relı^gı^onı *A* 10 mınendı*ſumpτuſ *A* mınendı ſumpτoſ *B* xıım mendı ſūpτuſ *H* lamentationisque *deteriores* lamenτaτıoneſque *ABH* 11 funebris *Dauisius* funerıſ *ABH Cf. Maduigius Opp.* 2, 159 τraN^ſ^laτa (Nſ *in rasura*) *A* ſolonıſ (lon *in rasura*) *A* 12 ınquıd *H* ınquıd *AB* ne facito: rogum ascea *primus recte*

nostis quae secuntur; discebamus enim pueri XII, ut carmen necessarium, quas iam nemo discit. extenuato igitur sumptu tribus riciniis et tunicula purpurae et decem tibicinibus tollit etiam lamentationem: 'mulieres genas ne radunto neue lessum funeris ergo habento.' hoc ueteres interpretes, Sex. Aelius, L. Acilius, non satis se intellegere dixerunt, sed suspicari uestimenti aliquod genus funebris, L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut uox ipsa significat; quod eo magis iu-

---

distinxit R. Stephanus (*item Turnebus*); *antea* ne facito rogum: ascea *uulgabatur* ascea *AB* aſceane apolιτο *H* *De forma* ascea *dixi in ann. gymn. Austr.* 1860 *p.* 20 1 noſτιſquȩ *in rasura A* 2 neceſſcerum *H* ıā *in loco raso trium quattuorue litterarum capaci A* dıſcιτe | *H* 3 rιcιnιιſ *Heinsianus* rιcιnιιſ *corr* rec *B* recιnιιſ *sed* recι *in rasura A confer p.* 155, 9 et tunicula *Turnebus* & uımcla *B* & uıncla *A Heinsianus* purpure | *H* [*Turnebi coniecturam neglectam ab omnibus quam reposueram nunc probauit Muellerus cum ceteris sed ut* tunicla purpurea *mallet; et haec est sane postea uulgaris dicendi ratio,* uestem purpuream, chlamyde purpurea; tunicla *quam recte scribatur dubito nec satisfaciunt exempla ab illo allata*] reciniis relictis *Schoellius Legis XII Tab. rel. p.* 56 (153), *quo nihil opus; nam, opinor, ratio eius ablatiui simplex est et uulgaris: hoc enim dicit, extenuatum esse sumptum tribus riciniis, iis uidelicet, quae lex finiuit quaeque transgredi per legem non liceret* [*Macrob. Sat.* 3, 17, 5 Fannia etiam sumptibus modum fecit assibus centum]: *quo improbabilius est cum Halmio et Baitero haec* tribus . . . tibicinibus *tolli, quae nec qui addita sint intelligitur et a Cicerone scripta esse uel ea quae p.* 155, 9 *leguntur fidem faciunt* 4 τιbιcιnιbuſ (cı *in rasura*) *A* 5 cȩnaſ *H* cenaſ *corr* ge *AB* neτradunτo *H* radunτone ue *B* radunτo|*neue (o *corr*) *A* ne uł eſſum *H* furıerıſ *corr* fun *B* habenτ eo *Heinsianus* habenτo* *sed* o *e corr et dein* o *erasa B* habenτo* (o *e corr*) *A* 6 ınť|p̃τeſ ſexa elıuſ uł acılιτıſ *H* ınτerpr&eſ* ſex̃* ȩlıuſ ·Lacılıuſ *sed duae* ſ *priores e corr;* ȩl *ex* el; ·Lac *ex* ·l·ac *corr A* acıllıuſ *B* 7 ueſτımenτa *corr* τι *B* 8 funebris *editiones* funerıſ *ABH* L. Aelius *Turnebus* laelıuſ *AB* laeluſ (*sic*) *H* Aelius *Lambinus* leſuſ *H* 9 ᵉıulaτıonem *AB* (*sic*) uılaτıonem *Heinsianus* [quasi *ut in explicanda uoce: Tusc.* 1, 10,

dico uerum esse, quia lex Solonis id ipsum uetat. haec
laudabilia et locupletibus fere cum plebe communia;
quod quidem maxime e natura est, tolli fortunae dis-
24 crimen in morte. cetera item funebria, quibus luctus
60 augetur, XII sustulerunt. 'homini' inquit 'mortuo ne
ossa legito, quo pos funus faciat.' excipit bellicam pe-
regrinamque mortem. haec praeterea sunt in legibus:
de unctura * * que seruilis unctura tollitur omnisque
circumpotatio; quae et recte tolluntur, neque tolleren-

---

22 animum ἐνδελέχειαν appellat nouo nomine quasi quandam continuatam motionem et perennem; 3, 25, 61 aegritudinem λύπην Chrysippus quasi solutionem totius hominis appellatam putat; *de nat. deor.* 2, 26, 67 ab illis quoque Δημήτηρ quasi Γῆ μήτηρ nominata est. *al.*]   1 ueterum *H* ueterum *A* ueterū (ū *ex* ō *corr ut uidetur*) *B*   lexolonıſ *AH*   2 loco plebıbuſ *H*   flere *H*   3 maxımae *B* maxımę *AH*   e] ae *B*   tolı *A*   discrimen in morte *R. Stephanus* dıſ cremın mortem *corr* dıſcrımen *B* dıſcrımın mortē *corr* dıſcrımen *A* dıſcrī^men^ (*sic*) ın mortē *Heinsianus* discrimen morte *Victorius; apparet ex* dıſcrım̄ ın morte *errores ortos*   4 cetera *H*   funebria quibus *editiones* funebrıſaquıbuſ *BH* c&era Itē funebrıſ aquıbuſ *praeter* aquıbuſ *in rasura A*   5 xıȷ *sed* ıȷ *in rasura A*   ſuſtēlerunt *A*   ınquıd *H* ınquıd *AB*   6 quo *B* quoſ *A* quoſ (ſ *in rasura*) *Heinsianus*   poſ funuſ *corr* poſtfunuſ *AB* "poſſımuſ (*in marg* "poſt fun') *Heinsianus; tenui in legis uerbis formam antiquam* pos, *de qua Ritschelius Opp.* 2, 541. [*De re uide O. Muellerum ad Varronem suum p.* 300].   peregrınāquae *A* pelegrınā quae *B* peregrınam que *H*   7 preterea *A*   8 deunc|tura quę ſeruılıſ *A* de unctura quę ſeruılıſ *H* deunc|turaq; ſeruılıſ *B*   9 cırcū|potatıoq; & (que *rec superscr*) *H*   *Orationis formam hanc fuisse puto*: haec praeterea sunt in legibus: de unctura ⟨cena⟩que, seruilis unctura tollitur omnisque circumpotatio; *et deesse uocabulum, quale exempli causa positum* cena, *quod* circumpotationi *respondeat, et tota conformatio et* que *particula declarat;* de *praepositio praeparandae sententiae inseruit, quem ad modum, ut uno de multis utar exemplo, ad fam.* 2, 17, 2 de rationibus referendis non erat incommodum te nullas referre; *qui usus ab hoc loco, ubi praesertim generi species subiicitur, non esse alienus uidetur.* de unctura ⟨circumpotatione⟩qu[illegible] *Ma*[illegible] *sed* [illegible] *haec cum illis* in legibus *coniungi*

tur, nisi fuissent. ‘ne sumptuosa respersio’, ‘ne longae coronae’, ‘ne acerrae’, praetereantur. illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam uirtute partam et ei, qui peperisset, et eius parenti sine fraude esse lex inpositam iubet. credoque, quod erat factitatum, ut uni plura fierent lectique plures sternerentur, id quod ne fieret lege sanctum est. qua in lege quom esset ‘neue aurum addito’, *uidete*

---

uoluit; [*possis etiam inuerso ordine* de ⟨circumpotatione⟩ uncturaque *scribere, quo magis causa erroris patefiat, his ita scriptis* de cırcumpoτaτıōe, *h. e.* de ⟨cırcumpoτaτı de⟩, *quem ad modum p.* 15, 12 cognıτıōe *abiit in* cognıτı de; *cf. p.* 133, 1 *et* 181, 11]. *Halmius et Baiterus* de uncturaque *Dauisio auctore tollunt, de causa interpolationis ut uidetur securi* τoluntur *B* 1 fuıſſ& *B* ſumτuoſa *A* reſperſione· *BH* longe coronę *A* longe chorone *B* longe corone *H* 2 ne acerrae *Turnebus* nec acerrae (acerre *A*) *AB* nec acerrę *H* pr&ereantur *A* 4 cor^on^nam (n *in* on *corr*, *dein* on *superscr*) *H* uırτuτem *H* partam *R. Stephanus* paraτam *AB* parāτam (a *ante* m *corr in ras*) *H* ei qui *editiones* ei quae (quę) *AB* ej^us^ quę *H* peperıſ ſedeīparentıſ ıne *B* eıuſ | parentı *sed* uſ *erasum ut uidetur A* 5 ımpoſıtā *AH* ınpoſſıτam *B*

Conf. Plinium h. n. 21, 7 ad certamina in circum per ludos et ipsi descendebant et seruos suos equosque mittebant. inde illa XII tabularum lex ‘qui coronam parit ipse pecuniaue eius, uirtutis suae ergo duitor ei.’ quam serui equiue meruissent, pecunia partam lege dici nemo dubitauit. quis ergo honos? ut ipsi mortuo parentibusque eius, dum intus positus esset forisue ferretur, sine fraude esset inposita. *Cf. Schoellius Legis* XII *Tab. rel. p.* 11 *et p.* 155 6 facτıτaτū* uτ (τū *et* u *e corr*) *A* factıτaτum &^uτ^ *H* ‘ut uni plura: *funera plura uni fierent.*’ *Turnebus* plures sternerentur *deteriores* pluresınτerrentur *ABH* 7 ıd quod^q;^ (q; *antiqua manu*) *A* ıd qvoq; *corr ex* ıd qđq; *B* ıd quodq; *Heinsianus* credo[que] (*ut est in deterioribus nonnullis*) quod erat factitatum, ut uni plura fierent lectique plures sternerentur; id quod ne fieret lege sanctum est *R. Schoellius Legis* XII *Tab. rel. p.* 55, *haec sic scripta Schoemanno* (*Opp.* 3, 386 *sq.*) *auctore supra p.* 149, 6 *post uerba* funus faciat *ponenda esse ratus* 8 quam lege (*corr* quam) *H* qum *A* cum *uel* cū *BH* cıſſent *A* ēēŊ (*h. e.* Ŋ *corr in* τ) *B* ēēnτ *H* addıτo (o *e corr*) *A*

uidete *addidi, quod et structura requirit et quod insequitur*

quam humane excipiat altera lex, praecepit altera lege: ‘at cui auro dentes iuncti escunt, ast im cum illo sepeliet uretue, se fraude esto.’ et simul illud uidetote,
61 aliud habitum esse sepelire et urere. duae sunt praeterea leges de sepulchris, quarum altera priuatorum aedificiis, altera ipsis sepulcris cauet: nam quod ‘rogum bustumue nouum’ uetat ‘propius sexaginta pedes adigi

---

(*p.* 151, 3) et simul illud uidetote; *formam sententiae effeci similem illi ad fam.* 7, 5, 1 sed posteaquam Pompeii commoratio diuturnior erat quam putaram, uide quid mihi sumpserim, coepi uelle ea Trebatium expectare a te, quae sperasset a me. *confer etiam Philipp.* 2, 14, 34 ego autem, uide quam tecum agam non inimice, quod bene cogitasti aliquando, laudo; [*Tusc.* 1, 21, 49: *sed de oratione possit fortasse aliter iudicari, modo ne integra pars sententiae rescindatur; aut* lex *aut* lege *abesse potuit, sed in tali genere cauendum est ne nos delicatiores simus ipsis scriptoribus* (*cf. p.* 58, 12. 13): *scribit Cicero* de suo genere in aliud genus transferri (*Acad. pr.* 2, 16, 50); nullum esse pilum omnibus rebus talem qualis sit pilus alius (*ibid.* 2, 26, 85; *cf.* 2, 39, 123); immani et uastae insidens beluae coercet et regit beluam (*de rep.* 2, 40, 67); altera res ab iracundiae molestia remoueat, altera res ab errato deterreat (*ad Herenn.* 4, 37, 49); non praeciditur spes plebeio quoque, si dignus summo honore sit, apiscendi summi honoris *Liuius* 4, 3, 7, *et de Liuio complura eius modi exempla congessi in ind. lect.* 1876 *p.* 6 *sq.*]

1 lex] ex *B* ¹ex *H* precepit *corr* precipit *A* p̄ cipit *BH* ¨lege (*in marg* ¨lex uetat) *H* 2 at *Ascensiana, Turnebus* ut *ABH* iuncti *Heinsianus* u ncti *B*; *in A utrum* iuncti *an* uincti *an denique* umcti *rectius legatur, ambiguum,* [*nec minus utrum Cicero scripserit ambiguum est: cf. Bentleium ad Hor. c.* 3, 19, 17] escunt *Pithoeus* eſſent *AB* ẽẽnt *H* sepeliet uretue *R. Stephanus* ſepell&ur &ue *A* ſepel|letur etuæ *B* ſe|¨pelletur &ue (*in marg* ¨ſepelirentur) *H* 3 ſe frande *H* esto *editiones* iſto *ABH* 4 aliut *B* sepelire et urere *R. Stephanus* ſepelir&ur aere *A* ſepelietur aere *B* ſepellıretur ere *H* pr&erea *A* 5 lege *corr* leges *ABH* 6 ipſi *corr* ipſiſ *A* ſepulchriſ *BH* 7 buſtū|ne nouū *B* buſtū ue|** nouum (ue *in fine uersus a corr add*) *A* buſtum ne nouum *H* propius *editiones* propriuſ (ꝓpriuſ) *ABH* adigi *Maduigius Adu. crit.* 2, 252 pedeſ adici ẹdeſ *H* pedeſ adici aedeſ adici aedeſ *B* pedeſ ********** adici

aedes alienas inuito domino', incendium ueretur acerbum [uetat]; quod autem 'forum', id est uestibulum sepulchri, 'bustumue usu capi' uetat, tuetur ius sepulchrorum. haec habemus in XII, sane secundum naturam, quae norma legis est; reliqua sunt in more, funus ut indicatur, si quid ludorum, dominusque funeris utatur accenso atque lictoribus, honoratorum uirorum lau- 62
des in contione memorentur easque etiam [et] cantus ad tibicinem prosequatur, cui nomen neniae, quo uo-

---

aedeſ (adıcı *in rasura*) *A; liquido, opinor, hoc quoque loco apparet, quid in A fuerit ante lituram; confer p.* 32, 2   1 ueretur | acerbum uetat *Heinsianus* uer&ur acerbū u&at *A* ueretur· a‿cebū uetat *B; uidetur scriba a fine uocis* acerbum (aceruum) *ad similem uocabuli* nouum *exitum oculis aberrasse, ab eoque errore alterum* uetat *natum esse* (*cf. p.* 57, 14): *hinc apparet non probabilem esse aut Halmii* incendium ut arceatur uetat, *aut Lambini coniecturam* incendium uidetur arcere [uetat], *in qua uel* uidetur *in re aperta et ante significata* (*p.* 151, 6) *displicet: ceterum nego aptius posse uerbum inueniri quam* ueretur (*confer* 2, 15, 39, *et Philipp.* 5, 17, 47 legibus annalibus cum grandiorem aetatem ad consulatum constituebant, adulescentiae temeritatem uerebantur), *et* acerbum (*quod Turnebus* '*graue et calamitosum*' *explicat*) *hoc a rogo oriundum incendium propter pietatis officium appellari uidetur*   2 forum *Turnebus* eoꝝ (eorum) *ABH Cf. Festi epit. p.* 84 id forum antiqui appellabant quod nunc uestibulum sepulcri dici solet   3 buſtūue *in rasura A* ſepulchrıb; | cum ue (*sed corr* rı b; | tum *et in marg* ⁺ buſtūue uſu capı) *H*   uetatat *H*   tuetur|*ıuſ (r *a corr add*) *A* tueturıuſ (*in marg* ¨tuetur ius) *H*   ſepulchoꝝ *A*   4 hęc habemuſ XII *A*   ſęcundum *H*   5 ſelıqua *B* (*sed saepe in hoc codice* ſ *et* r *uix internoscuntur*)   fumuſ *H*   6 ındıcat (*sic*) *B* ınducatur *AH*   dominusque *Manutius* domuſq; *B* domuq; *A* dom;q;| *sed initio tantum* don| *in exitu uersus scriptum fuisse uidetur H*   indicatur; si quid ludorum, dominus funeris *Mommsenus de iur. publ. Rom.* 1, *p.* 310   7 acenſo *ABH*   lıctorıb; *B*   uirorum *editiones* uıuorū *ABH*   8 in concione memorentur *R. Stephanus* ın contıonē (nem) memorantur *ABH*   etiam *Manutius* &ıā & *ABH*   [illegible]   uenı& *H*

cabulo etiam *apud* Graecos cantus lugubres nominantur.

25 ATTICVS. Gaudeo nostra iura ad naturam accommodari maiorumque sapientia admodum delector; sed re-[cedo]quiro, ut ceteri sumptus, sic etiam sepulchrorum modum.

MARCVS. Recte requiris: quos enim ad sumptus progressa iam ista res sit, in C. Figuli sepulchro uidisse *te* credo. minimam olim istius rei fuisse cupiditatem, multa extant exempla maiorum. nostrae quidem legis interpretes, quo capite iubentur sumptum et luctum remouere a deorum Manium iure, hoc intellegant in pri-

---

1 apud Graecos (Graios) *Wesenbergius* (*Emend. Cic. ep. p.* 22) grac choſ *A* graccuſ *B* grecoſ *Heinsianus* lucubreſ *B* 3 *Attici nomen posui* (*legebatur Quinti*) *propter p.* 158, 1, *cf. p.* 146, 1; *uide proxima* accommodare *corr* arı *B* acommodarı *H* 4 maıorū quạe *B* delector; sed requiro *scripsi* delectoꝛ · ſed-recedoquıro *A* delectoꝛ · ſed recedo q̈ro (*in marg* ¨quæro) *Heinsianus* delectoꝛ· ſed recedo phyro *B* delector. *M.* Sed credo, Quinte *editiones* 5 uτ *corr ex* uı *B* cẹterı *Heinsianus* c&ero *praeter* c& *e corr A* ceτeriſ *B* ſepulchorū *B* 6 modum. *M.* Recte requiris *Turnebus* (*qui etiam in superioribus uitium agnouit, sed in emendando aberrauit*); modum recτe (recτạe *B*) requırı *ABH*, *editiones* 7 quos enim *deteriores* quıſ enī *ABH* progressa iam ista res *editiones* ꝓ|ceſſa ıam ē areſ *B* proceſſa ıā eſτa reſ *A* ꝓceſſa ıam eſτa reſ *H* 8 ıncfıgulı *A* hınc fıgulı *B* ¨ınc|fıgulı (*in marg* ¨ın·c·) *H* ſepul|crho (*sic*) *A* 9 te *addidit Maduigius* minimam olim *editiones* mınıma mollæm *A* mınam ol|lem *B* mınımā mollem|ıſτıuſ (*sic, corrector uoluit* minimam molem istius) *H* reȷ** (ȷ *in rasura*) *A* 10 extant exempla *Maduigius* exτarenτ · āpla (ampla) *BH* exτareN̄* āpla *sed* N̄ *et* ā *in rasura A* extarent exempla *deteriores* legẹſ (*sic*) *Heinsianus* legeſ *AB* 11 ınτrae praeτeſ *B* ınτerp̄τeſ *H* Iubenτ̃er *A* ſumpτuſ & lucτū *BH* ſumpτuſ & lucτū *sed* ſ & *in rasura A* (*sic*); *quare* sumptum *scripsi*, *ut est in lege, ad quam haec referuntur*, 2, 9, 22, *confer* 2, 23, 59; *et* sumptus *apparet propter* iubentur *errore uulgari scriptum* reụoụere (*sic*) *H*

mis, sepulchrorum magnificentiam esse minuendam. nec 63 haec a sapientissimis legum scriptoribus neglecta sunt. nam et Athenis iam illo mores a Cecrope, ut aiunt, permansit hoc ius terra humandi: quam quom proxumi fecerant obductaque terra erat, frugibus obserebatur, ut sinus et gremium quasi matris mortuo tribueretur, so-

---

1 mı*nuendā (*fuit* munuendā) *B* ne *H* 2 haec*a (*fuit* haecca) *B* neclecta *corr* neg *B* neclecta (g superscr.) *H* ſınt *H* 3 & (nam superscr.) (*rec superscr*) *H* athenıſ ıamıllo (e superscr.) moreſ (ſ superscr.) *B* athenıſ*jamılle moſ** (ſ *prior et* j, *porro* e moſ *in rasura*) *A*, *in quo ne dubites ante lituram ipsum illud* ıllo moreſ (*quod est etiam in Heinsiano, in quo ad haec* athenıſ ıam ıllo¨ moreſ *in marg rec add* ¨moſ ılle) *fuisse*, *ut haec sit certissima sedes corruptelae*, *cumque ceteroquin plana et integra sit oratio* nam et Athenis a Cecrope ut aiunt permansit hoc ius terra humandi, *illa ex interiecta quadam sententia residua esse opinor, quae sic fere potuit formata esse* nam et Athenis, (nostis) iam illos mores, a Cecrope. *confer ad Att.* 1, 14, 4. [*Quod nuper ediderunt de Muelleri opinatione* iam ab illo primo rege Cecrope, *eo non corrigi sed deprauari oratio uidetur, si quidem recte sentio ad haec* a Cecrope ut aiunt (*cf. p.* 11, 3 ut aiunt de Remo et Romulo) *nihil addi apte potuisse.*] acecrope *corr in* acıcrope *AB* a¦c& rope *H* 4 hoc ıuſ *sic distincte AB, item H, quod uerissimum est et coniecturis corrumpitur; neque accusatiuum uelut* corpus *ad* humandi *desiderari concesserim* quam *scilicet* humationem, *quasi non* terra humandi *sed* humationis *praecessisset: sic Schefferus explicat, uere, ut puto; confer de orat.* 2, 2, 5 ceterae fere artes se ipsae per se tuentur singulae: bene dicere autem, quod est scienter et perite et ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis saepta teneatur; [*neque enim ad* artes *redit* saepta, *quod ne fieri quidem per orationem potuit; sed* eloquentiae *loco cum certa ratione* bene dicere *posuisset, ad eam quam cogitabat* eloquentiam *participium applicauit*: *sic* ius humandi *appellauit, in quo quia inest* humatio, *ad eam relatiuum accommodatur: similiter pro Mur.* 13, 29 uestra responsa atque decreta et euertuntur saepe dicendo et sine defensione oratoris firma esse non possunt. in qua si satius profecissem, parcius de eius laude dicerem: *ubi nec* quo *scribendum, nec* re *aut* arte *addendum, sed ad eam quae* defensione oratoris *designatur* eloquentiam *refertur* in qua]; *pro* quam *coniecit* quod *Turnebus, probatum Madvigio Opp.* 2, 160 quom *A* cū *B* cum *H* pxımı *H* 6 ſım; (nus superscr.) (*rec superscr*) *H*

lum autem frugibus expiatum ut uiuis redderetur; se-
quebantur epulae, quas inibant propinqui coronati, a-
pud quos de mortui laude quom, si quid ueri, erat
praedicatum, nam mentiri nefas habebatur, ** ac iusta
64 confecta erant. postea quam, ut scribit Phalereus, sump-
tuosa fieri funera et lamentabilia coepissent, Solonis
lege sublata sunt: quam legem eisdem prope uerbis
nostri decemuiri in decimam tabulam coniecerunt; nam
de tribus reciniis et pleraque illa Solonis sunt. de la-
mentis uero expressa uerbis sunt: ‘mulieres genas ne
26 radunto neue lessum funeris ergo habento.’ de sepul-
chris autem nihil est apud Solonem amplius quam ne
quis ea deleat neue alienum inferat, poenaque est, si

1 |uıuıſ (*prior* u *e corr*) *A* uıuıſ *radendo effectum ex* unuſ *ut uidetur H* ſequebaᴺтur *ABH* (*sic*) 2 aepulę *ABH* inibant *Camerarius* ınıranт *B* ınıranт *Heinsianus* ınırenт *A* 3 quos *Maduigius Opp.* 2, 160 quaſ *AB* quaq; *H* là-cıde *H* quomnı quıduerı *A* cū omnı quı duerı *B* cumuı quıd uerı *H* si quid ueri *Turnebus; confer p.* 152, 6 si quid ludorum; *Liuium* 22, 52, 5 praeter equos uirosque et si quid argenti omnis cetera praeda diripienda data est. 4 meⁿтırı *A* adıuſтa (ſ *mutatum in* x) conıecтa *A* ad ıuſтa conıecтa *H* adıuxтa conıecтa *B* ac ita iusta confecta *Turnebus; fuit fortasse* habebatur, ⟨sepultura⟩ ac iusta confecta; *confer* 2, 17, 42 sepultura et iustis exequiarum: *certe intercidisse nomen* [*an uerbum, uelut* discedebant] *probabile est* 5 poſтe *BH* poſтe *corr* poſтea *A* quam] cum *Turnebus* quom *Manutius* phalereuſ| (*in* reuſ *aliquid rasurae; uidetur* reū *fuisse*) *H* ſumpſuṃ тuoſ afıerı *B* 6 cepıſſenт *B* cępıſſenт *H* & ſolᵒạnıſ *A* ſolᵒạnıſ *sine* & *BH* (*sic*) 7 ᵉıſdēp̣pe *H* 8 nostri decemuiri in *R. Stephanus* nr̃ıſuırı ın *AB* nr̃ıſ ıurım *sed corr* nr̃ıſ ıurımᶦ (*sic*) *H* 9 recınıſ *AB* reтınıſ *H, cf. p.* 148, 3 ſolᵒạnıſ *B* 10 expreſſa *H* expraeſſa *A* exprẹſſa *B* uerba *Dauisius* mulıeraſ genеſ *B* nera|dunтohoneᵘᵉ fleſſum (a *in fine uersus et* o *ante* h *a corr add, punctis notata erasa*) *B* ne radunтo · ɴeue leſ|ſum (*sed* o *corr*, ɴeue *in rasura*) *A* ne radunт oney fleſſum *H* 13 le-deaт *H* poena quae *B* poenaquẹ *A* uт pena quę *H* [*a* poenaque est (*quod propter Huschkium moneo*) *recta oratio in-*

quis bustum, nam id puto appellari *τύμβον*. aut monimentum, inquit, aut columnam uiolarit, iacerit, fregerit. sed post aliquanto propter has amplitudines sepulchrorum, quas in Ceramico uidemus, lege sanctum est, ne quis sepulchrum faceret operosius quam quod decem homines effecerint triduo; neque id opere tectorio exor- 65
nari nec hermas hos quos uocant licebat inponi, nec de mortui laude nisi in publicis sepulturis nec ab alio, nisi qui publice ad eam rem constitutus esset, dici licebat. sublata etiam erat celebritas uirorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur; auget enim luctum

---

cipit, cui inquit *inseruit, non suo loco positum ad eum modum, quem Maduigius declarauit de fin. p.* 370] 1 apelları *B* τύμβον aut] τū bona uτ *AB* (*sic*) cum bona uτ *sed corr* τum *H* monumentū *B* 2 ınquıd *BH* uolarıτȷacerıτ (ȷ *et* c *e corr*) *A* uocar& acerıτ *B* uolarıτıa cerıτ *H*; uiolarit deiecerit *editiones, quod uerum esse aegre mihi persuadeo;* [*nec probabiliora prolata nuper; conieci* uiolarit (uit)iauerit, *quem ad modum* λυμήνασθαι μηδὲ λωβήσασθαι μηδὲν ἢ ἀποκροῦσαι ἢ συνθραῦσαι *in titulo quodam sepulcrali uetatur*] 3 propter has] ꝑ τeraſ *B* 4 quaſı ın *B* rūquaſıın *praeter* n *in rasura A* geramıco *AB sed in B uidetur* g *ex* c *corr* quaſı ınge|ramıco *H* (ch *supra*) uıdemuſ *BH* uıdımuſ *corr* uıdemuſ *A* legeſcum.Eſτ *B* 5 ſeplchrū *A* (u *supra*) 6 τrıduo* *A* opere τexτorıo exnarı|ɴechermaſoſ quoſ (rı *in fine uersus a corr add,* ɴechermaſoſ *in rasura*) *A* (or *supra*) opera|& extarıo exmarıne cermaſ oſ quoſ *B* opere τexτorıo exnarıne cernam hoſ quoſ *Heinsianus* tectorio *editiones* 7 hermas hos quos *R. Stephanus* hermas quos *C. Stephanus, Halmius, sed cf. or.* 39, 134 forma ipsa restat et χαρακτὴρ ille qui dicitur; *Seneca ep.* 33, 6 pueris et sententias ediscendas damus et has quas Graeci chrias uocant; *Quintil. Inst. or.* 12, 2, 12 palaestrici doctores illos quos numeros uocant discentibus tradunt. 9 nıſı quıd *H* nıſı quıd (ı *prima e corr*) *B* necab alıonıſı q *in rasura A* pub|lıca earem *B* 10 cạelebrıτaſ *A* 11 quod *H* munuereτur *B* auget *e codice Vrsinus* huc *A* (ɴ *supra*) huıc *B* huc *H* habet *olim uulgabatur*, [*sed* auget *etsi coniectura inuentum uidetur, tamen uerissimum est* (*cf. p.* 149, 5 funebria quibus luctus augetur), *nisi quod fortasse* augenτ enım *fuit* (*nam* concursus *plurali numero recte scribitur, cf.*

66 concursus hominum. quocirca Pittacus omnino accedere quemquam uetat in funus aliorum. sed ait rursus idem Demetrius increbruisse eam funerum sepulchrorumque magnificentiam, quae nunc fere Romae est; quam consuetudinem lege minuit ipse: fuit enim hic uir, ut scitis, non solum eruditissimus, sed etiam ciuis e re publica maxime tuendaeque ciuitatis paratissimus. is igitur sumptum minuit non solum poena, sed etiam tempore; ante lucem enim iussit efferri. sepulchris autem nouis finiuit modum; nam super terrae tumulum noluit quod statui nisi columellam tribus cubitis ne altiorem aut mensam aut labellum, et huic procurationi certum magistratum praefecerat.

Brut. 84, 289), *ex eo ut* aucenim *et* hucenim *ortum sit.*] 1 quocirca (circa *in rasura*) *A* quod circa *Heinsianus* accidere *corr* accedere *A* accidere *BH* 2 infimuſ *H* alienorum *Bakius; Plutarchus Solon.* 21, 6 καὶ τὸ κωκύειν ἄλλον ἐν ταφαῖς ἑτέρων ἀφεῖλεν idem *deteriores* eidem *AH* eidēmetriuſ *B* 3 demetrioſ *H* increbu|iſſe *B* increbuiſſ& *H* ſepulchrorū quā *B* ſepulchroꝝ que *sed* e *extrema in rasura A* ſepul chrorum quę *H* 4 que nunc *H* fere (re *in rasura*) *A* ferę *H* rome *H* romaē quā *B* consuetudinem *editiones* conſuetudine *ABH* 5 utſitiſ *B* 6 eruditiſſimiſ *Heinsianus* ciuiſe | ·R·P· maxime *Heinsianus* ciuiſ ſer ·p̄· maximae *B* eruditiſſumuſ· ſed&iāciuiſ rei p. maxime|*praeter* eruditiſ *in rasura A* 7 tuendae quae *B* tuendaequae *A* tuendeq; *H* paratiſum̄ *B* paratiſ ſimuſ *A* paratiſſimuſ *H* peritissimus *R. Stephanus*, [*et hoc quod plerique probant ad genetiuum sane commodius; ad* tuendae ciuitatis *notionem alterum magis appositum: cf. de rep.* 6, 13, 13 alacrior ad tutandam rem publicam.] is igitur *Maduigius* iſti (*corr* iſte) igitur *A* iſti igit̄ *B Heinsianus* 8 ſumptū (p *a corr add*) *A* pęna *H* etiā *corr ex* itiā *A* tempora *BH* tempora (e *supra*) *A* 9 nouis *editiones* nobiſ *AH* nob̄ *B* 10 terre *H* noluit *editiones* uoluit *ABH* quod *ABH* quid *editiones uetustae* quicquam *Lambinus, quod probat Maduigius de fin.* 3, 21, 70 11 nisi *om H* colu*|mellā (*fuit* colum|ellā) *A* cupitiſ *BH* cubitiſ *corr ex* cup *A* ne alteriorē *BH* n̄*alti*orē *A* (alti *in rasura;* n̄ *est* non) 12 procurationi (o *ante* n *in ras corr*) *A* maciſ-

Haec igitur Athenienses tui. sed uideamus Plato- **27**
nem, qui iusta funerum reicit ad interpretes religionum: 67
quem nos morem tenemus. de sepulchris autem dicit haec: uetat ex agro culto eoue, qui coli possit, ullam partem sumi sepulchro; sed quae natura agri tantum modo efficere possit, ut mortuorum corpora sine detrimento uiuorum recipiat, ea potissimum ut conpleatur: quae autem terra fruges ferre et ut mater cibos suppeditare possit, eam ne quis nobis minuat neue uiuos
neue mortuos. extrui autem uetat sepulchrum altius 68
quam quod *quinque homines* quinque diebus absoluerint, nec e lapide excitari plus nec inponi quam quod capiat laudem mortui, incisam ne plus quattuor herois uersibus, quos 'longos' appellat Ennius. habemus igitur huius quoque auctoritatem de sepulchris summi uiri, a quo item funerum sumptus praefinitur ex censibus a minis quinque usque ad minam. deinceps dicit eadem illa de

---

тratū *H*, *corr* magıſ *A* 1 ıgıtur *in extrema pagina omisit B* athenıenſ ē uı *B* 2 ıuxta *A* p̄ıcıt *A* (*uidetur* pıcıt *pr fuisse*) ad *sed* a *quoque uidetur ex* u *corr A* ınt̄ p̄teſ *H* 3 more *corr* morē *A* more *BH* ſephulchrıſ (l *corr*) *A* 5 ſumıſſepulchro *B* ſedq; *corr in* ſed,q; (*h. e.* quae) *A* ſedque *H* 7 compleat̄ *BH* 8 quem *H*, *corr* quęm *A* quē *B* cıbuſ *corr* oſ *A* cıbuſ *BH* ſubpedıtare *B* 9 10 uıuoſ - mortuoſ *H* uıuŏſ - mortuŏſ *A* uıuo - mortuuſ (uſ *corr in* oſ) *B* 10 uatat *B* 11 quinque homines *ex Platone addidit Turnebus* 12 excıtarıt prıuſ *A* excıtarı prıuſ *BH* plus *editiones* quam quo *H* 13 herois *deteriores, Turnebus* ʰeroeſ *AB* (*sic*) heroeſ *H* heroicis *editiones uetustiores*; ἡρωϊκῶν *Plato* 14 longuſ *B* hennıuſ *B* *ennıuſ *A* hennııſ *H* |ıuıuſ *H* 15 ſumuſ ıurı *corr* ſūmıſ ıurı *H* 16 item funerum *I Fr Wagnerus* ıterū funerū *ABH* ſumᵖtuſ *A* prefınıtur *corr* prę *A* ex censibus *editiones* ex ſenſıbuſ *ABH* anımıſ *H* [a minis quinque usque ad minam *dicit, non* unam *siue* unam minam, *quod quis expectauerit: de quo more ueterum Fleckeisenus adnotauit ann.* 1871 *p.* 461.] 17 dicit *scilicet Plato, qui reuera haec ibi ubi reliqua tetigit, in legibus, quem locum infra citaui* eadē ıllā *B*

inmortalitate animorum et reliqua post mortem tranquillitate bonorum, poenis impiorum.

---

eadem illa: '*quae etiam in Phaedone et aliis locis disserit multis.*' *Sic Turnebus explicat, longe ille quidem prudentius aliis, uerum non possunt haec ad alios Platonis libros referri, sed sic interpretor:* eadem illa *quae nos antea exposuimus, ut ad fam.* 1, 9, 18 iubet idem ille Plato, *h. e. quem antea* 12 *laudaui. tractasse autem Ciceronem has res in ea parte, quae* 2, 21, 54 *p.* 139 *periit, h. e. in ipso initio disputationis de extrema lege religionis, quae est de dis manibus, funeribus et sepulcris, ad eum locum probare studui. interpolationis indicia nulla sunt neque uero recensionis a nescio quo editore horum librorum antiquitus factae* 1 ınmortalıtatē *A* ınmortalıtatem *H* ımmortalıtatē *B* anımarum *H* relıquā *A* tranquıllıtatē *AH* tranquılıtatē *B* 2 penıſ *BH* poenıſ *corr in* poenaſ *A* *Plato Leg.* 12, 958 *d* περὶ τελευτήσαντας δή, εἴτε τις ἄῤῥην εἴτε τις θῆλυς ᾖ, τὰ μὲν περὶ τὰ θεῖα νόμιμα τῶν τε ὑπὸ γῆς θεῶν καὶ τῶν τῇδε, ὅσα προσήκει τελεῖσθαι, τοὺς ἐξηγητὰς γίγνεσθαι κυρίους φράζοντας· θήκας δ' εἶναι τῶν χωρίων, ὁπόσα μὲν ἐργάσιμα, μηδαμοῦ, μήτε τι μέγα μήτε τι σμικρὸν μνῆμα, ἃ δὲ ἡ χώρα πρὸς τοῦτ' αὐτὸ μόνον φύσιν ἔχει, τὰ τῶν τετελευτηκότων σώματα μάλιστα ἀλυπήτως τοῖς ζῶσι δεχομένη κρύπτειν, ταῦτα ἐκπληροῦν, τοῖς δὲ ἀνθρώποις ὅσα τροφὴν μήτηρ οὖσα ἡ γῆ πρὸς ταῦτα πέφυκε βούλεσθαι φέρειν, μήτε ζῶν μήτε τις ἀποθανὼν στερείτω τὸν ζῶνθ' ἡμῶν. χῶμα δὲ μὴ χοῦν ὑψηλότερον πέντε ἀνδρῶν ἔργον ἐν πένθ' ἡμέραις ἀποτελούμενον, λίθινα δὲ ἐπιστήματα μὴ μείζω ποιεῖν ἢ ὅσα δέχεσθαι τῶν τοῦ τετελευτηκότος ἐγκώμια βίου μὴ πλείω τεττάρων ἡρωϊκῶν στίχων .... πείθεσθαι δ' ἐστὶ τῷ νομοθέτῃ χρεὼν τά τε ἄλλα καὶ λέγοντι ψυχὴν σώματος εἶναι τὸ πᾶν διαφέρουσαν, ἐν αὐτῷ τε τῷ βίῳ τὸ παρεχόμενον ἡμῶν ἕκαστον τοῦτ' εἶναι μηδὲν ἀλλ' ἢ τὴν ψυχήν, τὸ δὲ σῶμα ἰνδαλλόμενον ἡμῶν ἑκάστοις ἕπεσθαι, καὶ τελευτησάντων λέγεσθαι καλῶς εἴδωλα εἶναι τὰ τῶν νεκρῶν σώματα, τὸν δὲ ὄντα ἡμῶν ἕκαστον ὄντως ἀθάνατον εἶναι ψυχὴν ἐπονομαζόμενον παρὰ θεοὺς ἄλλους ἀπιέναι δώσοντα λόγον, καθάπερ ὁ νόμος ὁ πάτριος λέγει, τῷ μὲν ἀγαθῷ θαῤῥαλέον, τῷ δὲ κακῷ μάλα φοβερόν, βοήθειάν τε αὐτῷ μή τινα μεγάλην εἶναι τετελευτηκότι. ζῶντι γὰρ ἔδει βοηθεῖν πάντας τοὺς προσήκοντας, ὅπως ὅτι δικαιότατος ὢν καὶ ὁσιώτατος ἔζη τε ζῶν καὶ τελευτήσας ἀτιμώρητος ἂν κακῶν ἁμαρτημάτων ἐγίγνετο τὸν μετὰ τὸν ἐνθάδε βίον .... τὸ δὲ μέτριον νομοθέτης ἂν μαντεύσαιτο οὐκ ἀσχημονέστατα. ἔστω δὴ νόμος οὗτος· τῷ μὲν δὴ τοῦ μεγίστου τιμήματος εἰς τὴν πᾶσαν ταφὴν ἀναλισκόμενα μὴ πλέον πέντε μνῶν, τῷ δὲ τοῦ δευτέρου τρεῖς μναῖ καὶ δύο τῷ τοῦ τρίτου, μνᾶ δὲ τῷ τοῦ τετάρ-

69 Habetis igitur explicatum omnem, ut arbitror, religionum locum.

QVINTVS. Nos uero, frater, et copiose quidem, sed perge cetera.

MARCVS. Pergam equidem, et quoniam libitum est uobis me ad haec inpellere, hodierno sermone conficiam, spero, hoc praesertim die: uideo enim Platonem idem fecisse omnemque orationem eius de legibus peroratam esse uno aestiuo die. sic igitur faciam et dicam de magistratibus; id enim est profecto, quod constituta religione rem publicam contineat maxime.

ATTICVS. Tu uero dic et istam rationem quam coepisti tene.

του μέτρον ἂν ἔχοι τῶν ἀναλωμάτων. 1 beatiſ *H* [habetis igitur, *confer* (*quoniam de* igitur *dubitatum est*) *de rep.* 2, 27, 49 habetis igitur primum ortum tyranni; *pro Sest.* 63, 132] explicato *B* explicatā ſunt *H* arbitro religionum *H* arbrtroreligionū (*sic*) *B* arbitro relıgionū (r *supra*) *A* 3 nos *editiones* non *ABH* copioſe* (e *e corr*) *A* 4 per gecetera (ad *supra*) *A* piece taera *B* pge cetera *H* 5 libitum *H* libitu *AB* 7 praeſerti | die *B* pſer|ti die (*sic*, pſer, *sed* r *ex* n *corr*, *in exitu uersus a corr add*, ti die *in loco raso paulo ampliore*) *A* pſerti (n *supra*) die *H* 8 delıgib; *B* 9 esse *om B* eſtiuo *H* eſtiuo die | *in rasura A* die. sic igitur *deteriores* dieſ igit̄ *B* dieſ igitur *Heinsianus* die | igit̄* (I *corr ex* i) *A* fatiā (t *mutatum in* c) *A* 10 degiſtratibuſ (ma *supra*) *A* ē *B* et *corr in* ē* *A* & *Heinsianus* 11 relegione *B* maxim*e (*fuit* ae) *A* 12 dicet | tiſtā (t *in fine uersus e corr*, *fuit* dice tiſtā) *B* dicetiſ | tam *sed corr* dic et iſ *H* &iſtā *in rasura A* quam coepisti *deteriores* quam (quā) accepiſti *ABH* M̄ T·CICERODELEGIB·LIB·II·EXPL·INCP·LIB·III· *A* M̄ TULLI CICERONIS DE LE|GIBUS LIBER II· EXPLIC·INCPT LIBER III· *B* ·M·T·C·|Liber ·II· Explicit· Incipit liber III· *H*

LIBER TERTIVS

1
1 MARCVS. Sequar igitur, ut institui, diuinum illum uirum, quem quadam admiratione commotus saepius fortasse laudo quam necesse est.

ATTICVS. Platonem uidelicet dicis.

MARCVS. Istum ipsum, Attice.

ATTICVS. Tu uero eum nec nimis ualde umquam nec nimis saepe laudaueris; nam hoc mihi etiam nostri illi, qui neminem nisi suum laudari uolunt, concedunt, ut eum arbitratu meo diligam.

MARCVS. Bene hercle faciunt. quid enim est elegantia tua dignius? cuius et uita et oratio consecuta mihi uidetur difficillimam illam societatem grauitatis cum humanitate.

ATTICVS. Sane gaudeo, quod te interpellaui, quoniam quidem tam praeclarum mihi dedisti iudicii tui testimonium; sed perge, ut coeperas.

2 MARCVS. Laudemus igitur prius legem ipsam ueris

---

1 ut *om B* Sequaigiť (r *supra*) uт ınſтıтuı *praeter* Sequ *in rasura A* ınſтıтuı (uт *supra*) *H* 2 uтrū *B* uırū (ı *e corr*) *A* uтrum (uırum *supra*) *H* admıraтıonem *H* ∗commoтuſ *A* ſepıuſ (*sic*) *H* 4 dicis *deteriores* dılıgıſ *AB* dılıgıſ‸ıſтum (ne *supra*) *H* 5 aттıcę *B* aттȷce (ȷ *corr*) *A* 6 umquā nec nımıſ||*praeter* u *in rasura A* 7 ſepe *H* laudaberıſ *BH* laudaberıſ (v *supra*) *A* 9 arbıтraтū eādılıgā *B* arbıтraтumeo|∗∗dılıgam (eo *in fine uersus a corr add*) *A* arbıтraтu¦m‿eodılıgam *H* 10 ercle (h *supra*) *H* elegęnтıa (a *supra*) *H* 11 conſecuтa *Heinsianus* conſecuтā *AB* 12 ılla *B* 14 qm̃ quıdē *BH* qũm quıdē *A* 17 [legem ipsam, *de magistratibus scilicet, id quod p.* 160, 10 *significauit, neque ad ul-*

et propriis generis sui laudibus.

ATTICVS. Sane quidem, sicut de religionum lege fecisti.

MARCVS. Videtis igitur magistratus hanc esse uim, ut praesit praescribatque recta et utilia et coniuncta cum legibus: ut enim magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus, uereque dici potest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistra- 3
tum. nihil porro tam aptum est ad ius condicionemque naturae, quod cum dico, legem a me dici intellegi uolo, quam imperium, sine quo nec domus ulla nec ciuitas nec gens nec hominum uniuersum genus stare nec rerum natura omnis nec ipse mundus potest; nam et hic

---

lam aliam rem quam ad huius prooemium legis laudatio Platonis (*cf.* 2, 6, 14, *p.* 86) *pertinet unde orditur.*] 1 ueris et *editiones* ueri·ſed *ABH* generi[s] ſui *H* 2 relegionum *B* 4 uidetiſ|itur *B* uidetiſ igitur (iſ ig *in rasura A*) *AH* 5 praeſcribat qui *B* p̄ſcribat que (ib *e corr*) *A* prę ſcribatq; *H* utilia (ilia *in rasura*) *A* ut illia *H*, *et hoc ante rasuram in A fuerit* 6 magiſtratibuſ (magiſ *in rasura*) *A* leges ita] legeſ hiſ *B* legeſ** [& hi] (*fuit* legeſiſ) *A* legeſiſ [ita] *Heinsianus* leges sic *Halmius* 7 mageſtratuſ *B* uere quąe *A* uerequae *B* uõ quę (*in marg* neq; dici pōt) *H* 9 cum *corr* tum [a] *H* condītionē quąe *A* condītionē quae *B* condicionem quę *sed* ⁊ *del H* 10 quot [d] *H* lege *B* lege *corr* legē *AH* *ad* dici *in marg* nihil aliud intelligi uolo *H* intelligi *AH* *Haeserunt in* dici intellegi, *quorum illud Goerenzio auctore Moserus, hoc Halmius deleri suadet, deprauata uterque oratione; quod uero Halmius glossam subindicari etiam forma* intelligi *in A opinatur, uerum non est hoc uno loco sic scribi in A; confer, ut pauca afferam, p.* 7, 11; 30, 3; 37, 3; *ceterum si recte dicitur* intellego te putare (1, 1, 5), ego te accipio dicere (2, 2, 5) *et similia, non uideo, quid in illis displiceat; de fin.* 5, 11, 33 hoc intellegant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me: *hoc conuerte in passiuam formam, habebis* hoc intellegi uolo, si quando naturam hominis dicam, hominem a me dici. 11 illa *AB* [u]lla *Heinsianus* 12 cenſ *corr* genſ *B* unīū|ſum *sed corr* uniū| *H* genuſ

deo paret et huic obpoediunt maria terraeque et hominum
2 4 uita iussis supremae legis obtemperat. atque ut ad haec citeriora ueniam et notiora nobis, omnes antiquae gentes regibus quondam paruerunt: quod genus imperii primum ad homines iustissimos et sapientissimos deferebatur, idque [ut] in re publica nostra maxime ualuit, quoad ei regalis potestas praefuit, deinde etiam deinceps posteris prodebatur, quod et in iis etiam qui nunc regnant manet; quibus autem regia potestas non placuit, non ii nemini, sed non semper uni parere uoluerunt. nos autem, quoniam leges damus liberis populis, quaeque de optima re publica sentiremus, in sex libris ante diximus, accommodabimus hoc tempore leges
5 ad illum, quem probamus, ciuitatis statum. magistra-

---

in rasura A 1 deoper& *corr* deopar& *A* deoper& *B* de opere (*in marg* ¨deo pareт) *H* obedıunт *H* тerraq; (e *supra*) *H* 2 ſuppraemae legıſ *B* ſupraemæ *legıſ (æ *corr ex* a; *fuit ut uidetur* ſupraema elegıſ) *A* ſupprema‿elegıſ *H* obтēper& *A* uт haec *B* uт*a*d (d *corr ex* c; *fuit* haec) *A* uт¨hęc (*in marg* ¨ad) *Heinsianus* 3 c&erı ora *B* cęтerıora *H* c&erıora *sed corr* cıт *A*

[*Cf. de rep. 1* (*Non. p.* 85 *et* 289) deduc orationem tuam de caelo ad haec citeriora.] nocıora (c *corr in* т) *H* omnıſ—genтıſ *A* omnıſ—genтeſ (g *e corr*) *B* om̃ıſ—genтeſ *H* 5 ıuſтıſſım|& ſapıenтıſſım *B* 6 deferebaт** (˜ *e corr*) *A* ıdq; uт *BH* ıdque** *A* idque et *Dauisius* idque uel *Goerenzius* id quod *Bakius*

7 uoluıт *B* quoad ei] quoad& *B* quoad (& *supra*) *A* quod & ad| (*in marg* quoad eı regalıſ poтeſтaſ prefuıт) *H* regaleſ poтeſтaſ *BH* regaleſ (*corr* ıſ) poтeſтaſ* (ſ *ultima corr*) *A* 8 poтerıſ *A* qđ & ın ııſ&ıā *A* qđ&ınıı ſed&ıā *B* quod & ın hıſ eтıam *H* qui etiam nunc *Halmius* 9 regınā *B* regınā (regnanт *supra*) *H* reg*nanт (nт *e corr*) *A* 10 placuı ñ ıı *B* placuıт·N̄ hı (т·N̄ hı *in rasura*) *A* placuı (т *supra*) nonu (*corr* non ıı) *H* nē ıhı *B* ſēp *A* ſemp *H* ſem *B* 12 queq; *H* ſenтıoremuſ *B* ſenтı*remuſ *A* ſenтıorem (*in marg* ſentırem') *Heinsianus* 13 accōmodauımuſ *A* accomodauım *B* accommo|dauımuſ (b *supra*) *Heinsianus*

tibus igitur opus est, sine quorum prudentia ac diligentia esse ciuitas non potest, quorumque descriptione omnis rei publicae moderatio continetur; neque solum iis praescribendus est imperandi, sed etiam ciuibus obtemperandi modus: nam et qui bene imperat paruerit aliquando necesse est, et qui modeste paret uidetur qui aliquando imperet dignus esse. itaque oportet et eum, qui paret, sperare se aliquo tempore imperaturum et illum, qui imperat, cogitare breui tempore sibi esse parendum. nec uero solum ut optemperent oboediantque magistratibus, sed etiam ut eos colant diligantque praescribimus, ut Charondas in suis facit legibus, noster uero Plato Titanum e genere statuit eos, qui ut illi caelestibus, sic hi aduersentur magistratibus. quae cum ita sint, ad ipsas iam leges ueniamus, si placet.

Atticvs. Mihi uero et istud et ordo iste rerum placet.

Marcvs. 'Iusta imperia sunto, isque ciuis modeste 3
ac sine recusatione parento: magistratus nec oboedien- 6
tem et innoxium ciuem multa, uinculis uerberibusue

---

1 ſıne curū *B* prudentıam *H* 2 cıuıtatıſ *H* quorum que (e *in rasura corr*) *A* deſcrıptıone *ABH* 4 ıſ *B* ııſ *A sed prior* ı *uidetur a corr add*, hıſ *H* p̄ſcrıbenduſ* (ſ *ultima corr*, *fuit* p̄ſcrıbendum) *A* ımperandıſ & *sed corr* dı ſed *H* obtemporandı *B* optemperandı *H* 7 alıquando (n *e corr*) *B* dıgnuſ e&̃ *B* 9 ımper& *A* ſıbı e&̃ *B* ſıbı ẽẽ *H*, *corr ex* e&̃ *A* 10 parendū *sed in marg* ımperādū *H*, *quod apparet quo errore natum sit* optem perat *B* optemper&ᴺ *A* obtemper&̄ *H* oboedıant quae *B* obedıantq; *H* 13 platonium egene (*in marg* tıtanū e genere) *H* egene *B* egene[re] *A* 15 ſıt *B* ſıN̄ *sed* N̄ *e corr A* ſīt *H* 16 uero (o *e corr*) *A* &ſtud&ordo *B* &ıſtud&ordo *A* & ſtud&|ordo *corr* &¦ıſtud¦&|ordo *H; sic* ſtuc *est in B Acad. pr*. 2, 34, 109 17 cıueſ (e *corr ex* ı) *H* 18 nequoboe|dıentē *B* nec obedıentem *H* 19 ınnoxıum *ABH* noxium *Victorius* mult[illegible] *H* [illegible]rberıbu[illegible] ne[illegible]her[illegible]&o *AB* uer-

coherceto, ni par maiorue potestas populusue prohibessit, ad quos prouocatio esto. cum magistratus iudicassit inrogasitue, per populum multae poenae certatio esto. militiae ab eo qui imperabit prouocatio nec esto, quodque is, qui bellum geret, imperassit, ius ratumque esto.

Minoris magistratus partiti iuris plures imploera sunto. militiae, quibus iussi erunt, imperanto eorumque tribuni sunto: domi pecuniam publicam custodiunto, uincula sontium seruanto, capitalia uindicanto, aes argen-

---

beribuſ ne (u *supra*) *Heinsianus* 1 maiorue *editiones* maioruero *AB* maior ũo (u *supra*) *H* populoſue *AB* poplo (u *supra*) ſue (ſue *ex* ſne *corr; in marg* ſine) *Heinsianus* ꝓhibeſ ſit *BH* ꝓhibeſit (ſ *supra*) *A* 2 ad coſ *B* eſt *H* 3 inroga ſituae *B* inroga ſit ue *A* inrogaſſit ue *H*, *cf. p.* 172, 10 per] penes *Buechelerus, sed cf. p.* 172, 8; *de inu.* 2, 45, 134 apud populum haec et per populum agi conuenire multepoe ue *B* multe poeNe *sed* N *e corr A* multę pęne *H*; poenae multae *maluit Mommsenus de iur. publ.* 1, 122 certatioſ ſto (*priore* ſ *in* e *mutato*) *B* [*De* multae certatione *conf. Liuium* 25, 3 *et* 4] 4 miliciae *AB sed* t *corr in A* habeo *B* ab eo *om et in marg add H* imperauit *H* prouocatione ceſto *AB* (*sic*) ꝓuocatio nē | teſto (*corr* ne) *H* prouocatio nec esto *Halmius* prouocatio ne esto *uulgabatur* nei esto *Buechelerus*; *cf. H. A. Kochium mus. Rhen.* 25, 621 5 quoque *AB* quoq; (d *supra*) (d *rec*) *Heinsianus* hiſ *B* gerat *A* 7 minoriſ *ABH* pluref imploera *B* pluresim imploera *sed* oe *corr ex* oi *ut uidetur A* partitu iuriſ pluref impera ſunt ome | litię *corr* ſunto* mi, *in marg* periti iuriſ pluref in prelia ſunto, *H; apparet quantae fidei et peritiae sit hic corrector et ad eundem hae notulae in margine positae redeunt omnes* [imploera: *conf. pro Tullio* 20 quid uobis stic negoti immeo est.] 8 meliciae *A* miliciae *B* erunt *editiones* erant *ABH* imperanti *A* impera|to *B* imperanto *Heinsianus* eoꝝ qui tribū | *A* eoꝝ qui tribuni *B* eorum qui (q; *supra*) tribuni *Heinsianus* 9 ſunto | domi *corr ex* ſunt | odomi *H* peccuniam *H* 10 ſomtiū *BH* ſperuanto *B* ſperNanto (N *corr ex* u) *A* ſpnanto (n *prius corr ex* u, *in marg* ſeruanto) *Heinsianus* uindicato *B* iudicanto *H*

tum aurumue publice signanto, litis contractas iudicanto, quod[quod]cumque senatus creuerit agunto.

Suntoque aediles curatores urbis annonae ludorumque sollemnium, ollisque ad honoris amplioris gradum is primus ascensus esto. 7

Censoris populi aeuitates, suboles, familias pecuniasque censento, urbista templa uias aquas, aerarium uectigalia tuento; populique partis in tribus discribunto, exin pecunias, aeuitatis, ordinis partiunto, equitum pe-

---

1 aurum uel *A* publıcae *B* ſıgnaτo *A* lıτeſ *B* 2 quodquodcũque *A* quodqđcumq; *B* +ſıgnanτıbuſ conτracτaſ ıudıcanτo quod quod cumq;| (*in marg* ſıgnanτo · lıτıſ conτracτuſ (*sic*)) *Heinsianus* quodquomque *Buechelerus, sed eodem errore* quoquomodocunque *est in BE de fin.* 5, 11, 30 2 senat' *Monacensis* naτuſ *AB om H* agunto *Monacensis* acuncτo *AB* acuncτo (argunτo) *H Conf. p.* 95, 7 3 annonę (ę *e corr*) *A* annone *H* ludorũ quaeſo|lem nıũ *B* ludorum que (l *in ras*) *H* 5 primus *editiones* prıuſ *ABH* 6 cenſorıſ *ABH* ae uıτaτaeſ *B* ęcıuıτaτeſ *superscr* cıuıτaτeſ ł euıτaτıſ *H* ſuboleſ *BH corr* ſob *A* 7 urbıſτa | τempla *A* ur|bıſτaτē pla *B* quaſ *AB* urbıſτaτem pla|uıaſ quaſ (*in marg* +urbıs tēpla uıas · aquas) *Heinsianus* urbis tecta templa *Bakius;* [urbis sarta tecta templa *Huschkius* urbis sarta tecta *O. Hirschfeldus* (*Verw.* 1, 149). *Heinsiano nulla fides ultra coniecturae probabilitatem; in* urbıſτa *quid lateat non exputo, nisi forte* urbis loca templa *fuit* (*cf. p.* 181, 8, *ad fam.* 13, 11, 1): urbis tecta templa (*quae uulgo componi solent, in Pis.* 22, 52; *ad Att.* 7, 13, 1. *Phil.* 1, 2, 5; 14, 10, 27) *Huschkius et Mommsenus* (*iur. publ.* 2, 424) *redarguerunt, quia cura censorum* tecta *non attingebat; sed ne* templa *quidem omnia complectuntur, quae praeter* uias aquas *in illorum tutela erant;* urbis sarta tecta templa, *siue* urbis sarta tecta *sine* templa, *quamuis nota sit significatio, hoc loco aegre mihi persuadeo sermonis lege ferri posse.*] eranrũ *A* errarıum *H* [aerari *Mommsenus;* aerarium uectigalia *quia quasi unum efficiant defendit Huschkius*] uesτıgalıa *AB* ueſτıga|lıa (c) *H* 8 parτęſ *H* in tribus] ın quıbuſ *A* dıſcrıbunτo *AH* dıſcrıbunτur τo *B* 9 pecunıaſ | *aeuıτaτıſ (*fuit* pecunıa | ſaeuıτaτıſ) *A* peccunıa | ſęuıτaτıſ *corr* peccunıaſ |ſęuıτaτıſ *H* aeuıτaτıſ ordınıſ *ABH* partiunto *Monacensis* parτı ſunτo *ABH* aequıτũ *A*

ditumque prolem describunto, caelibes esse prohibento; mores populi regunto, probrum in senatu ne relinquonto: bini sunto, magistratum quinquennium habento: reliqui magistratus annui sunto: eaque potestas semper esto.

8 Iuris disceptator, qui priuata iudicet iudicariue iubeat, praetor esto: is iuris ciuilis custos esto; huic po-

---

1 *post* deſcrıbunτo (*sic*) *repetiit* exın pecunıaſ aeuıτaτıſ ordınıſ parτıſo | equıτū pedıτūq; ꝑlem deſcrıbuno (*sic*) *B* [*De toto loco confer Mommsenum l. c.* 2 *p.* 370, *qui* populique partes seu tribus discribunto, exin . . partiundo equitum *scribendum proposuit;* populi partes *quae dicantur intelligitur ex p.* 172, 9 per maximum comitiatum ollosque quos censores in partibus populi locassint *coll. p.* 204, 1 ferri de singulis nisi centuriatis comitiis noluerunt: descriptus enim populus censu ordinibus aetatibus plus adhibet ad suffragium consilii quam fuse in tribus conuocatus. *unde partes populi descriptis siue partitis pecuniis aetatibus ordinibus effici demum apparet; ut non satis commode censores primum partes populi in tribus distribuere, dein pecunias et reliqua partiri iubeantur. sed haereo in emendando neque me expedio; putabam* populi quae partis (sint) in tribus discribunto, exin pecunias . . partiunto, *ut censores primum uniuersos quos in partibus populi esse uelint in tribus distribuere, dein per tribus singulas secundum censum aetates ordines partes populi constituere equitumque et peditum prolem describere dicantur: sed cedo peritioribus.* exin *Huschkius* secundum (tribus *scilicet*) *interpretatur*] caelıbeſſed *A* celıbeſ ſed *B* cęlıbeſ esse ſed *Heinsianus* ꝑıbenτo *B* prohıbęnτo u *H*

2 probum r *A* ſenaτu (aτu *in rasura*) *A* relınquoτ obınıſ *B* relınquunτo bınıſ *A* relınquunτ το obınıſ (*sic*) *Heinsianus* bini *uulgo* *semel moneo frequentissimum in his legibus imperatiuorum exitum* o *saepe a suo uocabulo seiunctum proximo praefigi in B uelut u.* 2 *hanc speciem habet* | lı regunτ oprobrū ınſenaτu nerelınquoτ obınıſ ſunτ omagıſτra | 3 quınquennıum o *H* reliqui — sunto *delet Halmius, quae quod hoc loco posita sunt ut in lege fortasse laudandum non est, non scripta esse a Cicerone non credo, conf. p.* 168, 7 4 ea quae *B* ea que‸ſemp (*in marg* ¨poτeſτaſ) *H* 6 dıſceτaτor *AB* dıſceτaτor p *Heinsianus* quı‸prıuaτa cui o *H* ıudıcarı | ıubeaτ *B* 7 ꝑτer *B* eſτoȷſ*ȷurıſ (ȷ *utrobique e corr*) *A* potestate pari quotcunque *R. Stephanus* poτeſτaτı parı quod| cūque *AB* poτeſτaτı parı quod

testate pari quotcumque senatus creuerit populusue iusserit, tot sunto.

Regio imperio duo sunto, iique praeeundo, iudicando, consulendo praetores, iudices, consules appellamino: militiae summum ius habento, nemini parento: ollis salus populi suprema lex esto.

Eumdem magistratum, ni interfuerint decem anni. 9
ne quis capito: aeuitatem annali lege seruanto.

Ast quando duellum grauius *grauioresue* discordiae ciuium escunt, oenus ne amplius sex menses, si senatus creuerit, idem iuris quod duo consules teneto, isque aue sinistra dictus populi magister esto, equita-

---

cumq;, *in marg* parento, *suo periculo sed praue, H* 2 ſunto* (o *e corr*) *A* 3 praę aeundo *B* preeun**|do *A* p̄eunꝫdo *H* a praeeundo *Dauisius* 4 conſuendo *AB* con̄ſuetudo, *in marg* conſulendo, *Heinsianus* appellamino *B* appellanto** (nto *in rasura*) *A* apellamino *corr ut uidetur* apellanto *H* appellaminoe *Bergkius* (*in Philologo* 14, 186) 6 ollis *R. Stephanus* oiuſ *B* *iuſ (o *erasa*) *A* (*Halmius errat*); ïuſ (*in marg* "hui') *H* populi *editiones* populo *ABH* populoi *Feldhuegelius, quod uix probabile est* ſupraema *A* ſuppraema *B* ſupprę̨ma *H* eſto* (o *e corr*) *A* 7 eum de magiſtra|tum *B* eundem *H* int̄|fuerit *A* ini̇nter|fuerīt *H* 8 legeſ *AB* legeſ *Heinsianus* ſeruanto aſt quando *Heinsianus* ſeruant a ſi quando *B* ſeruanto** et quando (o *et* qu *e corr sed* et *manu pr*) *A* 9 grauioresue *addidit Mommsenus* (*iur. publ.* 2, 140) *coll. Claudio in tab. Lugdun.* 1, 28 'dictaturae hoc ipso consulari imperium ualentius repertum apud maiores nostros quo in asperioribus bellis aut in ciuili motu difficiliore uterentur.' aut discordiae *Turnebus* discordiaeue *deteriores*, *Lambinus* 10 eſcunt (to *supra*) *H* unus *Lambinus* (*quem eundem postea* oenus *coniecisse ferunt*) oneſ *ABH; in A in margine antiqua manu ad hunc uersum* ue ſunto *si recte interpretor scriptum, h.e.* ne ſunto (ne ſ̄) *ut uidetur ad* oneſ *adscriptum, itaque* eſcunto ne ſunto *Monacensis* menſeſſi (e *ante* ſ *corr*, ſ *ante* i *a corr add*) *A* 11 teneto *Turnebus* tenunt·o· *B* tenunto* *sed* o *e corr* (*fuit* tenunt o) *A* tenunt (to *supra*) o *H* 12 aueſ iniſtra *ABH* equitemque qui regat *Turnebus* equitatum qui regat *Graeuius* equitatumque qui regat *Orellius* aequitatemcumque

tumque qui regat habeto pari iure cum eo, quicumque erit iuris disceptator. ast quando consulis magisterue populi nec erunt, reliqui magistratus ne sunto, auspicia patrum sunto, ollique ec se produnto, qui comitiatu creare consules rite possit.

Imperia, potestates, legationes, cum senatus creuerit populusue iusserit, ex urbe exeunto, duella iusta iuste gerunto, sociis parcunto, se et suos continento, populi sui gloriam augento, domum cum laude redeunto. rei suae ergo ne quis legatus esto.

Plebes quos pro se contra uim auxilii ergo decem

---

quı re|gaτ *A* aequıτaτem cūq; quı regaτ *B* equıτaτem‸(qui) cumq; quı regaτ *H* 1 hab& operı *B* 2 aſτoṛquando *H* consules magisterue *Maduigius Emend. p.* 85 conſulıſ magıſτraτuſ|ue (*sic*) *Heinsianus* conſulıſ eſτ magıſτraτuſue *AB* 3 nec erunt *Halmius* nec·r̄· *AB* necrunτ *H* auspicia patrum sunto *om Heinsianus, sed in margine haec habet* auſpıcıa paτrū ſūpτo (*ex* ſunτo) ıllıq; ex ſe prodıūτo aſpıcı aſ *A* aſpıaſ *B* 4 oblıq; que *H* hęc ſe *A* ex ſe *B* exe *H* comitiatu *Turnebus, R. Stephanus* comıτaτu *ABH* 5 poſſım ımperıa *B* poſſınτ ımperıa *sed* nτ *corr ex* m *A* poſſiṃ(nτ) ınperıa *H* possit *Turnebus* possiet *Buechelerus; certe falso* possint *uulgo editur, cf. p.* 171, 4; possim *pro* possit *scriptum uidetur propter* m *in* imperia, *quem ad modum* ne sim ambitus *p.* 198, 8, cogitarem umquam *p.* 183, 3 *pro* sit *et* cogitaret 6 creauerıτ *B* creauıτ *A* ¨creauıτ, *in marg* ¨creuerıτ, *Heinsianus* 8 ger̄ oſo cıuſ *B* gerunτo* ſocı*ıſ (o *post* τ *e corr*, *fuit* geruпτ oſocıuſ) *A* gerunτ oſoτıuſ (*corr* gerunτo*ſoτıuſ) *H* parcunτo se] parcunτoτ̣ẹque| (que *a corr ut uidetur*) *H* suos '*quidam*' *apud Turnebum* ſeruoſ *AH* ſeruuſ *B* souos *Buechelerus* 9 populı ſuı *Heinsianus* popıllı ſuı *sed* ıllı *corr ex* ulı *A* pupıllıſ uı *B* pupıllıſ uıduıſ *Monacensis; uidemus quam ex leui mendo serpserit error* augenτ odomū *B* augenτo* domū (o *ante rasuram e corr*) *A*, *fuit* augenτ odomū; *atque eodem modo saepe hoc genus errorum, quod in B fere intactum est, in A corrigitur, quod semel moneo, ne quis in his lituris aliquid latere opinetur,* [*similiter sed rarius in Heinsiano: uide p.* 170, 2] laude redeunτo*reı ſue ergo *AH* lauderer deunτore|gıſ ue ergo *B* 10 leçatuſ (g) *H* eſτ oplebeſ *B* eſτo*plebeſ *A* 11 auxılıı

creassit, ei tribuni eius sunto, quodque i prohibessint quodque plebem rogassint, ratum esto: sanctique sunto neue plebem orbam tribunis relinquunto.

· Omnes magistratus auspicium iudiciumque habento, 10
exque is senatus esto. eius decreta rata sunto, ast potestas par maiorue prohibessit, perscripta seruanto. is ordo uitio uacato, ceteris specimen esto.

Creatio magistratuum, iudicia populi, iussa uetita cum suffragio cosciscentur, optumatibus nota, plebi libera sunto.

---

x *e corr* *A* auxilli *H* 1 erat ſit (cre:ſſit) *H* ei tribuni *scripsi* &tribuni *A* &tribuni *sed* & *corr ex* hi *uel* ſu *B* & tribuſ eiuſumpto (*in marg* & tribuni ei' ſūpto) *H* i, id *AB* id quod *Heinsianus* 2 eſto *in rasura* *A* ē·o· *B* eſto|∗ſanctaq; ſunto∗ neue (*fuit* eſt |oſanctaq; ſunt oneue,) *H* 3 re|linquiunt·o· *B* relin|qu∗unto∗ (o *e corr* *A* relinquumto *H* 4 auſ apiciumq; *H* iudicium quae *A* habent·o·exq; iſ *B* habento∗q exque iſ (o *e corr*) *A* ha(be)nto exque(hiſ *H* 5 ſenanuſ *H* eſto *corr ex* ·ē·o *AH* ē·o· *B* decreta|decreta *A* rataſ o *B* rataſunto∗ (o *e corr* *A* rata ſunt oaſt *corr* to oaſt (*in marg* ł eſt) *H* 6 prohibessit S. C. *R. Stephanus* prohibessit *Manutius* prohib& ſe *A* phib& ſe *BH* *Buecheleri rationes, qui haec* ast potestas . . . seruanto *deleri iussit, non satis intelligo; nam quod haec in suasione legis praetereuntur* (12, 28), *quam causam a Schoellio Leg.* XII *Tab. rel. p.* 109 *afferri uideo, omisit Cicero in ea enarratione, qua ne uoluit quidem omnia pertractare* (2, 10, 24), *etiam alia, uelut ea quae p.* 171, 1 *de curatore praecipiuntur. Cf. p.* 108
7 uacato) *in margine* *A* *antiqua manu ad hunc uersum* car&o *scriptum est, cf. p.* 190, 4 ſpeciem meſto *B* ſpeciem meſto *H* ſpeciem meſti o *A* *sed in hoc antiqua manu in margine* ſpecimen; *cf. p.* 190, 4 8 magiſtratuum (u *in compendio*) *H* iuſſa (*in marg* ł iuſta) *H* 9 eoſcincent *A* eoſ cingentur *H* eo|ſcicenturo roptū atib; *B* cosciscentur *posui, de qua forma dixi in ann. gymn. Austriac.* 1860 *p.* 18 cum suffragio consciscentur *Turnebus, idem* cum consciscentur, suffragia *coniiciens. sed usus* suffragio populi *probauit, ex eo autem statim* suffragia *cogitantur. ut est in enarratione p.* 193, 6 de suffragiis, quae iubeo nota esse *et* 198, 2) plebi *sed* p *corr*

4 Ast quid erit, quod extra magistratus coerari oesus sit, qui coeret populus creato eique ius coerandi dato.

Cum populo patribusque agendi ius esto consuli, praetori, magistro populi equitumque, eique quem patres produnt consulum rogandorum ergo; tribunisque, quos sibi plebes rogassit, ius esto cum patribus agendi: idem ad plebem quod oesus erit ferunto.

Quae cum populo quaeque in patribus agentur, modica sunto.

11 Senatori, qui nec aderit, aut causa aut culpa esto; loco senator et modo orato; causas populi teneto.

Vis in populo abesto. par maiorue potestas plus ua-

---

ex b *A* 1 ast quid *Manutius* aut quid *BH* ·ut quid *A* (*cum foramine in membrana*) magistratus coerari oesus *Iacobus Taurellius teste Victorio apud Moserum* magistratus coeratore oesus *Turnebus* magistri tusco herario esus *B* magistratus quoherario esus *A* magistratus cohe|rario esus *H* 2 qui coher& *H* eique ius *Monacensis* ei qui ius *ABH* 3 patribus quae *A* 4 *equitumque *A* 5 [prodent *Moserus, quod nunc certatim probant, me non assentiente, neque me mouent ea quae ex hac constitutione proferuntur futuri exempla: nulla enim loco praesens recte se habebat, nisi hoc ubi nominis loco definitio ponitur*] tribunis quae *A* 6 ·PL· *BH* ·PRL· *A* 'rogassit *id est* creauerit.' *Turnebus*, creassit *Bakius, ut est p.* 170, 1, *quod ego dubito num necessarium sit, si quidem* creare *et* rogare *uerba tam nullo discrimine nonnumquam usurpantur* (*confer ad Att.* 9, 9, 3, *de nat. deor.* 2, 4, 10. 11), *ut hoc, quod proprie est magistratus, non populi uel plebis, uideatur etiam de plebe potuisse dici* 7 idem] idest *H* ferunto (o *corr ex* ur *ut uidetur*) *A* 8 que *H* quaeque] q; quae (uae *superscr.*) *A* agentur *editiones* ag&ur *ABH* 9 sumpto *A* sunt, *sed in marg* sunto *ut uidetur*, *H* 10 e|sona|tori (e *superscr.*) *H* quin & aderit, *in marg* uetauerit, *H* ē·o· *B* esto *corr ex* ē·o· *A* 11 senator (or *corr ex* us *ut uidetur*) *A* est olocusenator *H* populi *om, in marg add H* 12 ius *H* abesto *deteriores* adesto *ABH* maiorq; (ue *superscr.*) *Heinsianus* maiorque (maiorq;) *AB* ual&·o· *B* ual&o* *A*

leto. ast quid turbassitur in agendo, fraus actoris esto. intercessor rei malae salutaris ciuis esto.

Qui agent, auspicia seruanto, auguri publico parento, promulgata proposita in aerario cognita agunto, nec plus quam de singulis rebus semel consulunto, rem populum docento, doceri a magistratibus priuatisque patiunto.

Priuilegia ne inroganto: de capite ciuis nisi per maximum comitiatum ollosque, quos censores in partibus populi locasint, ne ferunto.

---

1 quıḍ ᴛurbaſſınᴛ *H* actoris *R. Stephanus* aucᴛorıſ *ABH* 2 ınᴛerceſſor re|ın malę *B* male *AH* ſaluᴛarı ſcıūıſ (u *corr ex* b *ut uidetur*) *H* 3 ſeruanᴛ·o· *B* ſeruanᴛo* (o *e corr*) *A et sic identidem in proximis in utroque* 4 ɪ erranо (ɪ *in litura*) *H* proposita, in aerario cognita: *sic distinguitur in editionibus nonnullis uetustioribus, uelut C. Stephani, Lambini, recte, opinor;* in aerario condita habento *coniecit Turnebus,* condita *etiam Gruterus*; [condita sunto *Iordanus nuper, sed praue me iudice mutatur* agunto; *id enim uetatur, agi nisi quod promulgatum propositum fuerit ante* (*cf. Philipp.* 5, 3, 7 *et* 8) *et in aerario cognitum, si quidem non solum leges latae et acceptae in aerarium condebantur* (*Seru. ad Aen.* 8, 322. *Sueton. Caes.* 28) *sed etiam ferendae leges ad aerarium deferri h. e. in aerario cognosci debebant*]; *confer scholium in Sestianam c.* 64, 135 Licinia et Iunia coss. auctoribus Licinio Murena et Iunio Silano perlata illud cauebat, ne clam aerario legem ferri liceret, quoniam leges in aerario condebantur [*quae uereor ne non recte tractent ii qui* (*uelut Halmius et Nipperdeius Opp.* 332) aerario legem inferri *scribunt, sed* clam aerario *interpretor* non cognitam in aerario legem ferri. *Cf. Mommsenum iur. publ.* 2, 512 *et in Annalibus Instituti* 1858 *p.* 187] agıᴛo (unᴛo *suprascr.*) *H* 5 nec plus] *inutiliter* ne *uel* neue *scribitur* ſemel *ABH* simul *Gruterus, quod uereor, ne incaute arripuerint Halmius et Baiterus* consulunto *editiones* conſulenᴛo *ABH* 6 dụcenᴛo (o *suprascr.*) *Heinsianus* ducenᴛ o *AB* 7 ḟacıunᴛo (p *suprascr.*) *H* 9 comitiatum *R. Stephanus* co*mıᴛaᴛū *corr ex* cum mıᴛaᴛū *A* (*sic*) cū ıᴛaᴛū *B* olloſque *sed* o *pr e corr A* cumıᴛaᴛu mọlloſ|que (ı *suprascr.*) *H* 10 locaſınᴛ *corr* locarınᴛ *A* locaſſınᴛ *BH;* [*correctio quae est in A fidem facit* locasint, *non* locassint, *in archetypo fuisse, ex eodem p.* 165, 3 inrogasitue *ductum scripturae probant*]

Donum ne capiunto neue danto neue petenda neue gerenda neue gesta potestate.

Quod quis earum rerum migrassit, noxiae poena par esto.

Cesoris fidem legum custodiunto: priuati ad eos acta referunto nec eo magis lege liberi sunto.'

Lex recitata est: discedere et tabellam iubebo dari.

5 12 QVINTVS. Quam [com] breui, frater, in conspectu posita est a te omnium magistratuum descriptio, sed ea

1 domum ne capiunto *H* neque petenda neque-neque *Iordanus, nescio qua causa; cf. p.* 158, 9 eam ne quis nobis minuat neue uiuos neue mortuos. 3 æarū *B* migrassit& *B* noxie *AH* poena *editiones* poenae *B* poene *A* penę *H* 5 caesoris *A* cesoris *B* cesaris (*in marg* censoris) *Heinsianus; semel moneo, me* cesoris *et nonnulla alia eius generis in his legibus a Vossianis tradita tenuisse Buechelero auctore* (*in ann. Fleckeiseni a.* 1863 *p.* 786), *quamquam qui Vossianos codices pertractauerit, concedet, opinor, non ita magnam esse eorum in his rebus uelut in terminatione* is *auctoritatem.* [*Retinui eandem rationem quam per totum libellum secutus eram ut in scribendi genere ne quid quod certo testatum esset abiicerem: Iordani de harum legum sermone disputatio mihi nulla parte probatur.*] fidem legis *Lambinus* fidem legum *Maduigius* fidem legē *AB* fidem legem *H* priuata *corr ex* priuati *A* ad eos acta (ct *e corr*) referunto nec *H* a deo sacta referunto | *nec (*sic,* d *et* unto *corr add, fuit* a deo sacta refer|onec *A* adeos|actere fer o nec *B;* deferunto *maluit Mommsenus in Annal. l. c. p.* 182: referri *in eadem re p.* 206, 1 *recurrit* 6 eo (o *e corr*) *A* legi *B* lege* *H* libri sunt | olex, *corr* sunto | *lex, *H* 7 discedere *H* 8 quā cōm *A* quā cum *B* quā con *Heinsianus* 9 at *H* descriptio *ABH, item* 174, 6 descriptione *A* discriptione *B* discriptione *H, denique* 175, 5 descriptio *AB* *Nouissimi editores* [*Halmium et Baiterum dicebam, cadit autem nunc etiam in Muellerum, cupidissimum* discribendi, discriptionis *sectatorem*] *sine testimonio et hic et* 164, 2 discriptio *ponunt, sed non est haec* discriptio *magis quam* descriptio magistratuum, *quae eadem* compositio 174, 8 *uocatur, quem ad modum* 1, 5, 17 *p.* 18, 11 conposita et descripta iura (*cf. p.* 83, 1) *dicuntur: neque* 2, 12, 30 *p.* 110, 2 descriptioque sacerdotum *non malui cum A* [*et H*] *quam cum B et nouissimis editoribus* discriptio: *utriusque Vossiani*

paene nostrae ciuitatis, etsi a te paulum adlatum est noui.

MARCVS. Rectissime, Quinte, animaduertis: haec est enim, quam Scipio laudat in *illis* libris et quam maxime probat temperationem rei publicae, quae effici non potuisset nisi tali descriptione magistratuum. nam sic habetote, magistratibus iisque, qui praesint, contineri rem publicam et ex eorum conpositione, quod cuiusque rei publicae genus sit, intellegi. quae res cum sapientissime moderatissimeque constituta esset a ma-

---

(*item H*) *testimonio* 166, 8 populi partis in tribus discribunto *firmatur, et tamen uel hic dubitare licebit, num Cicero uno tenore* in tribus discribunto, prolem describunto *uoluerit; confer p.* 204, 2: *neque* caelestem discriptionem *p.* 23, 9 *puto satis uel a significatione uel a librorum testimonio uel denique exemplo* (*de nat. deor.* 1, 11, 26 *coll. Aristot. phys.* 8, 1) *uindicari: immo mihi haec* caelestis discriptio, *cui deos hominesque parere uult scriptor, parum apte appellari uidetur, et* caelestem descriptionem (*quem ad modum Turnebus explicat* '*ut uulgo loquimur, ordinatio et constitutio*') *cum* aedificandi descriptione *de off.* 1, 39, 138 *conferre malim et fere in eam uim dici putauerim, qua de fin.* 3, 22, 74 natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius *uel de nat. deor.* 2, 40, 104 quarum (stellarum) ita descripta distinctio est: *et sunt alia, quae uelim accuratius considerari ab iis, qui nouicii uocabuli nimis ut mihi uidetur studiosi describendi uerbum fere exulare ex latinitate iubeant.* (*Haec relinquo, quia nunc idem quod olim sentio, alias longius hanc quaestionem persecuturus*)   1 poene *A* penę *H*   allatū *B*   3 rectiſſimę *BH*   aniaduertiſ *H*   4 ſpicio *B*   illis *om ABH, addi iussit Turnebus, cf. p.* 197, 15   maximae *B*   5 probat *a corr superscriptum H*   que *H*   6 potuiss& *Monacensis* potuiſſe *ABH*   7 magiſtratibuſ· ſuſque (*uel* quae) *ABH* magiſtratib; hiſq; *Monacensis*   preſint *A*   8 et *om H*   conpoſitione *AB sed* comp *corr in A* compoſitione *H*   cuiusque rei publicae *Turnebus, R. Stephanus* eiuſ que inrep. *A* eīq; in rep. *B* eiuſ'que in ·R·P· *H*   9 genoſ *corr* genuſ *A*   intelligi quae reſ *A* intelligiq; reſ *H* intellegiq; reſ *B*   10 ſapientiſſimae moderantiſſime que *A* ſapientiſſimę moderantiſ|ſimae quae *B* ſapientiſſimę|moderatiſſime quę (*sed corr* meq: quę) *Hein-*

ioribus nostris, nihil habui sane, non multum, quod putarem nouandum in legibus.

13 Atticvs. Reddes igitur nobis, ut in religionis lege fecisti admonitu et rogatu meo, sic de magistratibus, ut disputes, quibus de causis maxime placeat ista descriptio.

Marcvs. Faciam, Attice, ut uis, et locum istum totum, ut a doctissimis Graeciae quaesitum et disputatum est, explicabo et, ut institui, nostra iura attingam.

Atticvs. Istud maxime expecto disserendi genus.

Marcvs. Atqui pleraque sunt dicta in illis libris, quod faciendum fuit, cum de optuma re publica quaereretur; sed huius loci de magistratibus sunt propria quaedam, a Theophrasto primum, deinde a Dione Stoico quaesita subtilius.

---

sianus, qui codex in uoce nıchıl *p.* 175, 1 *deficit* 1 *fortasse* non paulum *propter* 174, 1; aut non multum *Maduigius* non modo multum *deteriores;* [*praue* sane *aut mutatur aut a* nihil *seiungitur*] quod (q *e corr*) *A* 4 rogaτūeo *B* 5 dıſpuτıſ *B*, *corr* eſ *A* ut disputes *Rathio Halmioque glossa uisa est, inclusitque Baiterus; sed iis deletis uix melior fit aut uenustior oratio: debebat enim* reddes nobis causas, quibus maxime placeat ista descriptio; *at interiectis illis* ut in religionis lege fecisti *continuauit orationem quasi ante non* reddes nobis *sed* facies *posuisset, quem ad modum etiam Marcus non* reddam *sed* faciam *respondet, quod illis sublatis minus aptum uidetur* maxımae *B* maxımę *A* 8 addocτıſſımıſ *B* a*docτıſſımıſ *A* 11 adquı *B* 12 quod faciendum fuit *Grutero auctore inclusit Baiterus, sed iis resectis pendent proxima* cum de optuma re p. quaereretur, *et Gruterus quidem etiam illa* in illis libris *abiecerat;* [*neque aptiorem orationem aut sententiam effecit Huschkius transponendo* dicta: quod faciendum fuit in illis libris, cum] querer&ur *A* 13 de magistratibus *cum Halmio delet Baiterus, et tamen apte post illa* cum de optuma re p. quaereretur *addi uidetur, et si est mera abundantia, ne haec quidem intolerabilis aut singularis, confer de oratore* 1, 15, 68. 69 14 quaedā *praeter* qu *in rasura A* τheopharaſτo *A* τhe|o praeſτo *B* dıon*ſτoıco *A* Diogene *Turnebus* 15 quęſıτa (qu *in rasura*) *A* ſub*τılıuſ *A* (*ui-*

ATTICVS. Ain tandem? etiam a Stoicis ista tractata sunt? 6 14

MARCVS. Non sane nisi ab eo, quem modo nominaui, et postea a magno homine et in primis erudito, Panaetio. nam ueteres uerbo tenus acute illi quidem, sed non ad hunc usum popularem atque ciuilem, de re publica disserebant. ab hac familia magis ista manarunt, Platone principe; post Aristoteles inlustrauit omnem hunc ciuilem in disputando locum Heraclidesque Ponticus profectus ab eodem Platone; Theophrastus uero, institutus ab Aristotele, habitauit, ut scitis, in eo genere rerum, ab eodemque Aristotele doctus Dicaearchus

---

detur p *erasa*) ſubtılıauſ *B* 1 ain *editiones* anın *A* an|ın *B* τracτa *B* τracτa (ta *supra*) *A* 3 nıſı**** ab eo *A* (*sic*) 4 mago *B* 5 poenetıo (a *supra*) *B* panä&ıo (a *altera corr*) *A* ıllı (ıll *in rasura*) *A* 6 pupularē *B* 7 ab hac familia *deteriores* ăb (a *ante* b *corr ex* o) hanc famılıa *A* ab hanc famılıa *B; pronomen ad Theophrastum* (175, 14) *refertur, cf. ad Att.* 2, 16, 3 hoc statui, ut, quoniam tanta controuersia est Dicaearcho familiari tuo cum Theophrasto amico meo ut ille tuus τὸν πρακτικὸν βίον longe omnibus anteponat, hic autem τὸν θεωρητικόν, utrique a me mos gestus esse uideatur: puto enim me Dicaearcho affatim satisfecisse, respicio nunc ad hanc familiam, quae mihi non modo ut requiescam permittit sed; *ceterum* hac familia *Peripateticos Academicosque complectitur, quod ne quis miretur, cf. Acad. post.* 1, 6, 22 illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellabantur, alios Peripateticos arbitrantur; *de fin.* 5, 3, 7; *itaque de fin.* 4, 18, 49 Aristoteles, Xenocrates, tota illa familia *scribit, cf. de legg.* 1, 21, 55; [*multisque locis hoc idem declaratur: quo minus aut Huschkio aut Hauptio* (*Opp.* 3, 531) *accedam, qui resuscitata uetusta coniectura, a me uero consulto praetermissa*, ab academia magis *scribi iubent, quae nec probabilis est correctio nec aptam orationem efficit insequentibus uerbis* Platone principe.] magıſıſτa (ıſ *ante* τ *e corr*) *A* ıſτa magıſ *B* manerenτ *B* manarunτ *corr ex* manerenτ *A* 9 herachτeſ quae *sed* τ *corr in* d *B* ponτı* cuſ *A* 10 plaτonem *B* plaτonē *A* τheofraſτuſ *AB* 11 ınſτıτuſ *A* arıſτoτele (τ *altera e corr*) *A* habıτabıτuſcıſcıτıſ *B* 12 arıſτhoτele (rı *e corr*) *A* dıce archuſ *A*

huic rationi studioque non defuit; post a Theophrasto Phalereus ille Demetrius, de quo feci supra mentionem, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum[que] otioque non modo in solem atque in puluerem, sed in ipsum discrimen aciemque produxit: nam et mediocriter doctos magnos in re publica uiros et doctissimos homines non nimis in re publica uersatos multos commemorare possumus; qui uero utraque re excelleret, ut et doctrinae studiis et regenda ciuitate princeps esset, quis facile praeter hunc inueniri potest?

ATTICVS. Puto posse et quidem aliquem de tribus nobis: sed perge, ut coeperas.

7 MARCVS. Quaesitum igitur ab illis est, placeret*ne*
15 unum in ciuitate esse magistratum, cui reliqui parerent, quod exactis regibus intellego placuisse nostris maioribus; sed quoniam regale ciuitatis genus, probatum quondam, postea non tam regni quam regis uitiis repudia-

---

dıcearτuſ *B* 1 raτıonıſ *B* raτıonı* ſτudıoq; (ſ *e corr, fuit* raτıonıſ τudıoq;) *A* poſτaττheophraſτe (τe *corr in* τo) *B* poſτ aτ*heoph*raſτo *A* 2 phaleur euſıle *B* phaleureuſ ılle (ſ ılle *in rasura*) *A* dẽm&rıuſ *B* fecıſτı|prae *B* fecı ſupra* *A* 3 mırabı[lı]τer *A* eruditorum otioque *editiones* erudıτoꝗ quaeodıo|que *B* erudıτoꝗ que[h]odıo[e]que *A sed* quę *in rasura* 4 aτq; puluerẽ *B* 5 dıſcrımın *corr* men *A* ꝓdıxı *B* 6 docτı[ſ]ſımoſ *A* 7 nimis *Victorius* mınuſ *AB* uerſaτuſ *B* commemora *B* commemora[re] *A* 10 ınuenı[rı] *A* 11 alıquẽ *A* alıqua|ẽ *B* ‘*Cicero libenter et prope impudenter laudem captat, quamquam hic minus immodeste id facit quam in Off.* (1, 1, 3) *ubi prae se Demetrium contemnit.*’ *Turnebus* 12 ut] & *B* &[v] *A* ceperaſ *B* 13 placeretne *editiones* placer& *AB* 14 magıſτraτı *B* magıſτraτı̃ *A* parerent *editiones* placerenτ *AB* 15 ınτellıgo *A* placuıſſenτ *B* placuıſſe** *A* 16 regalı *B* 17 regnı quā regnıſ *B* regnı quā regı*ıſ *A*, *fuit* regnıſ *ante rasuram, ut hinc non recte Halmius* regiis *pro* regis *quod uulgatur effecerit; sed sententiam non puto huic disputationi conuenire nisi* non tam regis quam regni uitiis *posueris* uıcııſ *B* repu-

tum est, nomen tantum uidebitur regis repudiatum, res
manebit, si unus omnibus reliquis magistratibus im-
perabit. qua re nec ephori Lacedaemone sine causa a 16
Theopompo oppositi regibus nec apud nos consulibus
tribuni. nam illud quidem ipsum, quod in iure posi-
tum est, habet consul, ut ei reliqui magistratus omnes
pareant, excepto tribuno, qui post extitit, ne id, quod
fuerit, esset. hoc enim primum minuit consulare ius,
quod exstitit ipse qui eo non teneretur, deinde quod
attulit auxilium reliquis non modo magistratibus, sed
etiam priuatis consuli non parentibus.

QVINTVS. Magnum dicis malum; nam ista potestate 17
nata grauitas optimatium cecidit conualuitque uis multi-
tudinis.

MARCVS. Non est, Quinte, ita. non ius enim illud so-
lum superbius populo et uiolentius uideri necesse erat?
quo postea quam modica et sapiens temperatio accessit.

* * * conuerte, lex in omnis est. ‘domum cum laude 8 18

ꞇaꞇū *B* 1 est] *ē *A* 2 imperabit *editiones* ımperauıꞇ *AB* 3 ne cephorı *B* nec ephorı (ep *corr in loco raso paulo ampliore*) *A* lu cedemoneſ|ıne *B* lacedemone* ſıne *sed* ſı *in rasura A* (*fuit in hoc quoque* lacedemoneſ ıne) aꞇ haec pompo *B* aꞇhaeopompo *sed* ꞇ *in rasura et* o *ante* p *ut uidetur corr A* 4 apuꞇ *B* conſulıb· (ıb· *in rasura*) *A* 5 ꞇrıbunı| *corr ex* ꞇrıbū *A* ıpſuꞇ *B* ıpſū** (ſū *in rasura corr*) *A* 6 eı** *A* 7 exepꞇe *B* exe^c^pꞇo (o *e corr*) *A* 8 fuerat *Turnebus* con|ſolareȷuſ (ȷ *corr ex* ı) *A* 9 exſꞇıꞇıꞇ *AB* ꞇeneꞇ *B* 10 auxılıū relıū relıquıſ *B* auxılıum relıcım relı|quıſ *A* magıſꞇraꞇıbuſ ſ& eꞇıā (ſ& *corr in* ſed) *A* magıſꞇraꞇıb; ſed &ıā *B* 11 prıboꞇıſ *B* prıbaꞇıſ *A* conſolı *B* conſolı *A* 13 opꞇımacıū *B* conualuıꞇ quaeuıſ *B* conualuıꞇque uıſ *A sed* e uıſ *in rasura* 16 ſupbıuſ populo & uıolenꞇıuſ|¦populo & uıolenꞇıuſ uıderı *B* ſupbıuſ populo & uıolenꞇıuſ populo*********** uıderı *A* 17 modıc& ſapıen|ꞇē peraꞇıo *B* 18 conuerꞇem *AB* conuerte *scripsi, quod sic suppleo et interpretor:* (hoc (*scilicet quod imperiis et potestatibus praecipitur, ut se et suos contineant, populi gloriam augeant*) ad ceteros) conuerte, lex in omnis est. *confer pro Cluent.* 55, 150 conuerte nunc ad equestrem ordinem

redeunto; nihil enim praeter laudem bonis atque innocentibus neque ex hostibus neque a sociis reportandum. iam illud apertum est profecto [est], nihil esse turpius quam est quemquam legari nisi rei publicae causa.

---

atque in ceteros ordines easdem uitae condiciones, non perferent. *Quintilian. Instit. orat.* 11, 1, 38 uerte ut idem Caesar de illo dixerit, arrogantia est. *porro* lex in omnis *dicitur ut infra* 19, 44 scitum et iussum in omnis. *denique de tota sententia conferri quodam modo potest* 3, 14, 32 haec lex, dilatata in ordinem cunctum, coangustari etiam potest. *itaque ante, non ut uulgo post* conuerte ... est, *quae cum proximis* domum *cet. coniunguntur, defectus indicium feci, cum praesertim quae praecedunt ea quidem qua usus sum interpungendi ratione plenas efficere sententias uideantur. uulgo* necesse erat, quo posteaquam .. accessit, conuertem *cet. quem quidem defectum ego interitu nonnullorum foliorum archetypi codicis ortum esse cum plerisque statuo nec adducor ut credam maiorem partem suasionis legis de magistratibus quam requirimus numquam scriptam esse a Cicerone: certe omnia argumenta quibus illam suam opinionem firmare studuit Reifferscheidius* (*n. mus. Rhen.* 17, 272) *refelli posse mihi persuasi, quem maxime de totius huius non enarrationis sed suasionis legis consilio et ratione, quae et expresse declarauit Cicero* 2, 10, 24 *et exemplis, quale est haec de tribunatu disputatio* (3, 8) *uel illa de augurum iure* (2, 12), *facile perspicias, a uero aberrasse puto. ex hac autem parte, quae hodie desideratur, reliqua sunt a Macrobio de diff. et soc. gr. lat. q. uerbi* 17, 6 *et auctore incerto de uerbo* 5, 6 [*Gramm. latin. Keil. u.* 5, 620, 8 *et* 644, 9] *e tertio de legibus citata uerba:* qui poterit socios tueri, si dilectum rerum utilium et inutilium non habebit? *quae simplex et rectum iudicium ad illam legem* sociis parcunto 3, 3, 9 (169, 8) *referet: et ampliorem quam quae hodie super est de prouinciis deque magistratibus urbanis disputationem olim praemissam fuisse, uel illa declarant* 8, 18 (180, 11) sed iam si placet de prouinciis decedatur in urbemque redeatur.   cum laude redeunto *Victorius* cum laudem pede uno *AB*   1 preter *A*   3 aptū ē ꝑfecto ē nihil est turpius quā ē quēquā *B* apertū est profecto** nihil ēē* (*e altera in rasura*) turpius quā est quēquam *A* [*Retinui* est *post* quam *quod uulgo abiicitur, cf. p.* 15, 7 quid tam exiguum quam est munus hoc; *Quintilian. Inst. or.* 2, 13, 10 quid tam distortum quam est ille discobolus; *pro Rosc. Am.* 16, 47 nemo uobis magis notus futurus sit quam est hic Eutychus; *ibid.* 5, 14; *de fin.* 2, 4, 13 nullum uerbum, quod magis declaret quam declarat uoluptas]

omitto quem ad modum isti se gerant atque gesserint, qui legatione hereditatis aut syngraphas suas persecuntur, in hominibus est hoc fortasse uitium, sed quaero, quid reapse sit turpius quam sine procuratione senator legatus, sine mandatis, sine ullo rei publicae munere? quod quidem genus legationis ego consul, quamquam ad commodum senatus pertinere uidebatur, tamen adprobante senatu frequentissimo, nisi mihi leuis tribunus plebis tum intercessisset, sustulissem. minui tamen tempus et, quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet diuturnitate sublata. sed iam, si placet, de prouinciis decedatur in urbemque redeatur.

ATTICVS. Nobis uero placet, sed iis, qui in prouinciis sunt, minime placet.

MARCVS. At uero, Tite, si parebunt his legibus, ni- 19
hil erit iis urbe, nihil domo sua dulcius, nec laborio-

---

1 ıſtıſ egeranт *B* ıſtıſe*geranт (e *post* ſ *e corr, fuit* ıſtıſ egeranт) *A* adque *A* 2 lı|gaтıone *B* ſıngraphaſ *corr* ſyn *A* ſyngrapaſ *B* 3 ·om·nıbuſ *A* est *deteriores* & *AB* uıcıū *B* quero *B* 4 reapse *R. Stephanus* reab ſe *B* re hac *sed* hac *in rasura A* procuratione *editiones* ꝓcuraтo|rē *B* procuraтorem̦ *A* ſenaт̄ *B* ſenaтor *sed* o *corr ex* u *A* 5 ullor ·R·P· *B* ullo*||RP (ul *in rasura*) *A* 6 lıgaтıonıſ *B* 7 uidebatur *e cod. Vrsinus* uıdeaтur *AB* aꝺ- ꝓbanтem *B* adprobanтem̦ *A* 8 ſenaтuſ *A* leıuſ *sed* ıuſ *in rasura A* leuıſ *B, quod cur displicuerit Halmio, nam Moserus haeret in quisquiliis editionum, non intelligo; neque enim nomen poni tribuni, quem ad modum in editionibus quibusdam uetustioribus* Leuinus *legitur, necessarium fuit, nec* leuissimus *quod post Turnebum nonnulli scribunt aptius quam* leuis 9 ınтceſſıſ& *A* mınuтa menтē тempuſ eſт qđ *B* 10 annuum *editiones* annū *AB* 11 ſublaтaſ *B* *Ad Att.* 15, 11, 4 et habent, opinor, liberae legationes definitum tempus lege Iulia nec facile addi potest 12 *et* 13 prouıncıſ *A* ın urbē que̦ *A* 13 hıſ *B* hıſ *A* 15 ad *B* ad *A* parebunt *deteriores* parebanт *B* parebanт *A* 16 urbe* *A* dom̃ ua (*h. e.* domu

sius molestiusque prouincia. sed sequitur lex, quae sancit eam tribunorum plebis potestatem, quae in re publica nostra: de qua disseri nihil necesse est.

QVINTVS. At me hercule ego, frater, quaero, de ista potestate quid sentias; nam mihi quidem pestifera uidetur, quippe quae in seditione et ad seditionem nata sit: cuius primum ortum si recordari uolumus, inter arma ciuium et occupatis et obsessis urbis locis procreatum uidemus; deinde cum esset cito necatus tamquam ex XII tabulis insignis ad deformitatem puer, breui tempore nescio quo pacto recreatus multoque tae-
9 trior et foedior *re*natus est. quae enim ille non edidit?

ſua) *B* 1 prouıntıa *A* sed *Bakio delendum uidebatur, secuti sunt Halmius et Baiterus, perperam, praecidit enim ampliorem de prouinciis disputationem, ut ad aliam iam transeat legem: cf. de re publica* 2, 21, 37 ſantıte amtrıbonoꝝ *B* 2 quae in re p.] est *addi iussit Turnebus, quod post* quae *posuit Goerenzius* 3 dıſceſſerı *B* 4 ad *B* ad̄ *A* quero *B, corr* quę *A* dedeıſta *B* dedeıſta *A* 5 ſencıaſ *B* 6 ın ſıdıtıone *corr* ſed *A* 7 ortum *sed* rt *e corr A* recordari *editiones* recordare *AB* ınter*arma *B* (*uidetur* t *erasa*) 8 obſeſſı *in rasura A* 9 uidemus *deteriores* uıdımuſ *AB, Victorius, quam ab Ernesto ut dicit ante inuentam librorum scripturam probat Halmius, iniuria: hoc enim Cicero dicit: si ad historiae memoriam recurrere uolumus*, *uidemus h. e. nostro sermone 'finden wir'; quem usum uerbi* uidere *attigit et exemplis nonnullis illustrauit Tischerus ad Tusc.* 3, 25, 59; *ad eandemque rationem dicendi pertinet, quod infra* 14, 31 *scribitur* licet uidere, si uelis replicare memoriam temporum necatus *Puteanus* legatuſ *AB* ablegatus *Ioannes Auratus et Brissonius teste Lambino* 10 ex CXII *B* pur *A* 11 temporecreatuſ *sed in margine manu antiqua* neſcıo quopacto *A; apparet unde error natus sit: scilicet ab ultima syllaba uocis* tempore *ad primam uocabuli* recreatus *aberrauit librarius; Halmii testimonium non satis accuratum* tretıor *B* t&rıor *in rasura A* 12 fedıor *AB* renatus *Lambinus* natuſ *AB* quae *deteriores* quē *AB* quid *Maduigius;* quem enim ille (tumultum) non edidit *I Fr Wagnerus*; [quae

qui primum, ut impio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit, omnia infima summis paria fecit, turbauit, miscuit; cum adflixisset principum grauitatem, numquam tamen conquieuit. namque ut C. Flaminium 20
atque ea, quae iam prisca uidentur propter uetustatem, relinquam, quid iuris bonis uiris Tiberi Gracchi tribunatus reliquit? etsi quinquennio ante Decimum Brutum et P. Scipionem consules, quos et quantos uiros, homo omnium infimus et sordidissimus, tribunus pl. C. Curiatius, in uincula coniecit, quod ante factum non erat. C. uero Gracchi ruinis et iis sicis, quas ipse se proiecisse in forum dixit, quibus digladiarentur inter se ciues, nonne omnem rei publicae statum permutauit? quid iam de Saturnino, Sulpicio, reliquis dicam? quos ne depellere quidem a se sine ferro potuit res publica. cur 21

---

quod nunc recepi cur uerum habeam alibi rationes exposui] 2 ono|rem *B* honorē *sed* hon *in rasura A* turbabit *B* turbabit *A* 4 namque *Bakius* anque *AB* atque *deteriores* C. Flaminium *deteriores* cū flaminiuſ *B* cōm (m *corr ex* n) flaminiuſ *A*; *et* C. *non* Cn. *esse, ut antea uulgabatur, Turnebus adnotauit* 5 atq; eaq; *B* atq; ea quę (*corr ex* que) *A* 6 reliquā *A* re|liquā *B* uiris] uiri*ſ (*fuit* uiriſ) *A* T. *uel* Ti. Gracchi *editiones* liberi gracchi *AB* 7 reliquit (t *corr ex* d) *A* quinque annio *B* dū brutū *B* dum brutum (rut *in rasura*) *A*, Decimum *Victorius* 8 p·ſcipionem (p *ante* i *e corr*) *A* 9 infirmuſ *B* infi*muſ *A* (*fuit in hoc quoque haud dubie* infirmuſ) C. Curiatius *Ascensiana, Victorius* ·c· curiatuſ *AB* 11 gracchi *AB quod uerum puto* [C. Gracchi tribunatum *dicit, quod ex u.* 6 *asciscitur, non difficilius quam uel Tusc.* 3, 33, 79 consolatio *ad* Chrysippi *genetiuum*]; Gracchus *editiones* et iis sicis *Turnebus* & iiſ ſiciſ *B* &inſcitiſ *praeter* & *in rasura A*, *et in margine antiqua manu* excidiſ proiecisse *editiones* proieciſſ& *AB* 12 deglariarent *B* degladia|rentur *sed* de *corr in* di *et* dia *in rasura A* 13 perturbauit *unus Oxoniensis Goerenzii, Maduigius Opp.* 1, 472 14 Saturnino, Sulpicio *Goerenzius* ſaturnini ſupplicio *B* ſaturnini ſupplico *A* 15 a ſe *corr ex* a

autem aut uetera aut aliena proferam potius quam et nostra et recentia? quis umquam tam audax, tam nobis inimicus fuisset, ut cogitaret umquam de statu nostro labefactando, nisi mucronem aliquem tribunicium exacuisset in nos? quem cum homines scelerati ac perditi non modo ulla in domo, sed nulla in gente repperirent, gentes sibi in tenebris rei publicae perturbandas putauerunt. quod nobis quidem egregium et ad inmortalitatem memoriae gloriosum, neminem in nos mercede ulla tribunum potuisse reperiri, nisi cui ne esse quidem licuisset tribuno. sed ille quas strages edidit. eas uidelicet, quas sine ratione ac sine ulla spe bona furor edere potuit inpurae beluae multorum inflammatus furoribus. quam ob rem in ista quidem re uehementer Sullam probo, qui tribunis plebis sua lege iniuriae faciendae potestatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit,

(the section number 22 stands in the margin before "dem licuisset tribuno")

---

re *A* 1 ałięna *B* ꝑferat *B* proferā* (˜ *e corr, fuit* erat) *A*, profero *Halmius, ac poterat sane* quid ego uetera profero? *non poterat opinor* cur uetera profero potius quam recentia? *et confer Tusc.* 1, 45, 108 *praemissis singulorum quorundam opinionibus* sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationum uarios errores perspicere cum liceat. [*Confer Maduigium de fin. p.* 714] po|cıuſ *B* 2 recencıa *B* 3 fuıſſ& & ut *A* cogıtarē *B* cogıtaret *sed* t *extrema e corr A* *Haerent nonnulli in duplici* umquam, *sed confer pro Sestio* 13, 30 hic si umquam uos eos, qui nunc estis, in re p. fore putasset . . . umquam ausus esset senatum de re p. tollere? *ad Att.* 10, 8, 9 6 repperırent *AB* 8 ımmort. *B* 9 mer ec de *B* 10 repperırı nıſı cuı neceſſe *A* repperırını ſıcut neceſ|ſe *B* ne esse *R. Stephanus;* [nec esse quidem *quod et hic in libris est et rursus p.* 190, 15 nec ueniet quidem *ne quis Ciceroni attribuat cautum est Maduigii disputatione de fin. p.* 808 *sqq. nec multo secus iudicare Ribbeckius uidetur de partic. lat. p.* 48] quıde *A* 11 trıbunoſ *B* qua (ſ *superscr.*) *A* ſtrageſ *B* 12 bona *corr ex* bono *A* furor edere *Aldina, Victorius* futura reddere *AB* 13 ımpura euelbe *B* ınpurę beluę *sed* beluę *in rasura A* 15 ſublā *B* trıbunıſ ſpł *B* facıende *A* 16 poteſtate *B* auxılıū *B* auxılıū *corr ex* auſılı *A* relıquerıt *superscrip-*

Pompeiumque nostrum ceteris rebus omnibus semper amplissimis summisque ecfero laudibus, de tribunicia potestate taceo; nec enim reprehendere libet nec laudare possum.

Marcvs. Vitia quidem tribunatus praeclare, Quinte, **10** 23 perspicis, sed est iniqua in omni re accusanda praetermissis bonis malorum enumeratio uitiorumque selectio: nam isto quidem modo uel consulatus uituperari potest, si consulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris; ego enim fateor in ista ipsa potestate inesse quiddam mali, sed bonum, quod est quaesitum in ea, sine isto malo non haberemus. 'nimia potestas est tribunorum plebis.' quis negat? sed uis populi multo saeuior multoque uehementior, quae, ducem quod habet, interdum lenior est, quam si nullum haberet; dux enim suo *se* periculo progredi cogitat, populi impetus periculi rationem sui non habet. 'at aliquando incenditur.' et quidem saepe 24 sedatur. quod enim est tam desperatum collegium, in quo nemo e decem sana mente sit? quin ipsum Ti. Gracchum non solum neglectus, sed etiam sublatus interces-

---

tum A 1 pompe*jūq; (j *e corr*) *A* 2 & fero *B* ecfero *sed* ec *in rasura A* d&rıbunıcıa *A* 5 uıcıa *B* uıтıa *in rasura A* preclare *A* 6 ſ ppıcıſ *A* acuſanda *A* accuſanт da *B* 7 uıcıorū queſe ſelecтıo *B* uıтıorūque**ſelecтıo *A* 8 conſŏlaтuſ *A* uituperari potest *Feldhuegelius* uıтupeтeſт *B* uıтup&ra bılıſ eſт (ra *e corr*) *A* 9 conſŏlum *A* 10 faтeor (тe *in rasura*) *A* 11 malıſ *B* 12 T̃R·P̃L *A* ·Ī·R̃Pł *B* 13 mulтoſ euıor *B* mulтūq; uem̃тıor *B* mulтoq; ue|hememenтıor *A* 14 cum habet *deteriores nonnulli, quo Halmius usus est* 15 eſт quā ſı *praeter* ı *in rasura A* nullā *B* nullă̄ *A* suo se *deteriores pauci* se *om AB* 17 aliquando *editiones* alıquanтo *AB* 18 ſaedaтur *B* 19 nemo*||edecē* ſana menтe (e *ante* dec, ˜ *super* ē, a *ultima in* ſana *e corr*) *A* ſanem̃тę *B* 20 neglectus *Manutius* necтuſ *AB* *Confer Philipp.* 2, 22, 53 intercessio neglecta, ius tribuni-

sor euertit; quid enim illum aliud perculit nisi quod potestatem intercedenti collegae abrogauit?·sed tu sapientiam maiorum in illo uide: concessa plebei ista *a* patribus [ista] potestate arma ceciderunt, restincta seditio est, inuentum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus aequari se putarent, in quo uno fuit ciuitatis salus. 'at duo Gracchi fuerunt.' et praeter eos quamuis enumeres multos licet, cum deni creentur, *non* nullos in omni memoria reperies perniciosos tribunos, leues etiam, non bonos, fortasse plures: inuidia quidem sum-

---

cium sublatum 1 euertit *scripsi* fueraτ *AB* *Confer pro Milone* 21, 56 saepe spoliantem iam et exultantem euertit et perculit: *scilicet quae ibi coniunguntur uerba, eisdem hic uariatur oratio* illum aliud *editiones* ıllud alıud *AB* 2 intercedenti *Maduigius* ıntercedendı *AB*; [*conf. Velleium* 2, 2, 3 Octauioque collegae pro bono publico stanti imperium abrogauit.] college *B*, *corr* gę *A* sapientiam maiorum in illo *Turnebi editio a.* 1552, *idem* maiorum in hoc *iam* 1538 *coniecerat;* ſa|pıenτıam maıorınıhılo *A* ſapıenτıā maıorınıhılo *B* 3 conceſſa plebe ıſτa paτrıbuſ ıſτa poτeſτaſ *A* (*sic*) conceſſe plebe ıſτa poτeſτaſ *B* (*sic*), concessa plebi (plebei *Halmius*) a patribus ista potestate *editiones; sed mihi praestabilius uisum est prius* ista *teneri, conf. p.* 197, 16; [(cum) concessa plebei est a patribus ista potestas *Huschkius, speciose, sed cf.* 3, 7, 17 ista potestate nata grauitas optimatium cecidit; *et in ea forma, quam restitui, ne quis in ordine uerborum haereat, de fin.* 2, 6, 18 *legitur* summum a uobis bonum uoluptas dicitur; *de orat.* 2, 54, 218 illa a ueteribus superior cauillatio, haec altera dicacitas nominata est; *de nat. deor.* 3, 34, 83 quam bona a dis immortalibus nauigatio sacrilegis detur; *denique* potestas *pro* potestate *positum est quia in illis* concessa ista *ambigua erat structura, quo modo de off.* 1, 32, 115 *peccatum est, et omnino saepius quam uulgo creditur.*] 4 armacae cedeř *B* reſτınτa *B* reſτıcnτa (τ *e corr*) *A* ſedıτıo (τ *e corr*) *A* 6 putarent *Ernestus* puτarınτ *B* puτarım *corr* ınτ *A* 7 ad *A* ad *B* grachı *A* gracchıı *B* fueruτ *B* & preτer (& *in rasura*) *A* 8 ınnumereſ *B* deni creentur *Turnebus* denτ creanτur *AB* (*sic*) deni creantur *uel* crearentur *editiones* non nullos *Turnebus* [*Muretus Var. Lect.* 4, 3] nulluſ *B* nulluſ *corr* nulloſ *A* 9 repperıeſ *A* pnıτıoſoſ *B* 10 quam bonos *Halmius, sed neque ille neque ceteri ut uidetur orationis formam*

mus ordo caret, plebes de suo iure periculosas contentiones nullas facit. quam ob rem aut exigendi reges non 25
fuerunt aut plebi re, non uerbo danda libertas: quae tamen sic data est, ut multis praeclarissimis adduceretur,
ut auctoritati principum cederet. nostra autem causa, 11
quae, optume et dulcissime frater, incidit in tribuniciam potestatem, nihil habuit contentionis cum tribunatu; non enim plebes incitata nostris rebus inuidit, sed uincula soluta sunt et seruitia concitata, adiuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peste certamen fuit, sed cum grauissimo rei publicae tempore, cui *ni* cessis-

---

recte ceperunt: hoc dicit nonnullos in omni memoria reperies perniciosos tribunos, leues etiam fortasse plures (*quem ad modum pro Milone* 34, 92 iam satis multa de causa, extra causam etiam nimis fortasse multa; *de off.* 3, 12, 51 uendo meum non pluris quam ceteri, fortasse etiam minoris; *ibid.* 2, 18, 64); *unde apparet* etiam *ad totam sententiam pertinere, non ad* non bonos, *quod* ἀσυνδέτως *alteri nomini* leues *ut grauius adiicitur* 3 re *in rasura A* dande *B* 4 data·ē *in rasura A* multiſ pclariſſimiſ *AB*, *de quibus sic iudico ut olim, nec* multis *nec* praeclarissimis *correctionem recipere, sed omissam esse uocem, siue* institutis *fuit quod post* multis *facile excidere poterat siue aliud, cui haec duo nomina adhaererent;* multis praeclarissimis legibus *Lambinus* adduceretur ut *deteriores* addıcer&̃ ut *B* addıcere𝑡̃ ut *sed* ˜ *e corr et* ut *in rasura A* 5 ſeder& *B* ceder& *corr ex* ſeder& *A* 6 incidit *editiones* ıncendıt *B* ıncendıt *A* trıbunıtıā *A* 7 contentıoneſ cū trıbunatū *B* 8 plebıſ *B* plebıſ *corr* plebeſ *A* nr̃aſ reb; *B* 9 ſeruıcıa *B* ıncıtata *AB* concitata *Goerenzius*, *idem de inducendo priore* incitata *u.* 8 *cogitans*, [*quorum hoc Halmius et Baiterus probarunt, ego prius, ab illis ne memoratum quidem, secutus eram, nec postea dubitatum est.*] *Cf. ad fam.* 10, 33, 4 non modo nationes sed etiam seruitia concitaturum; *pro Flacco* 8, 18 opifices et tabernarios atque illam omnem faecem ciuitatum quid est negotii concitare; *pro Sestio* 24, 53; *Acad. pr.* 2, 47, 144 quo enim spectat illud, cum artificia tolli quereris a nobis, nisi ut opifices concitentur? qui si undique omnes conuenerint, facile contra uos incitabuntur. adiuncto terrore *editiones* adıuncta errore &ıā mılıtarı *B* adıuncto e^r^rore &ıam mılıtare *A* (*sic*) 10 neque *om B* 11 ni *addidit Goerenzius* cuı ceſ-

sem, non diuturnum beneficii mei patria fructum tulisset. atque haec rerum exitus indicauit: quis enim, non modo liber *sed* seruus libertate dignus, fuit, cui nostra
26 salus cara non esset? quod si is casus fuisset rerum, quas pro salute rei publicae gessimus, ut non omnibus gratus esset, et si nos multitudinis furentis inflammata inuidia pepulisset tribuniciaque uis in me populum, sicut Gracchus in Laenatem, Saturninus in Metellum, incitasset, ferremus, o Quinte frater, consolarenturque nos non tam philosophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc fa-

---

ſiſſem *B* cui[ſt] cęſſiſſem *A* 1 beneficium ei *sed per rasuram mutatum in* beneficii mei *A* 2 rer exitus *B* rej|*exitus *A sed* j *e corr, fuit ut uidetur* re|rexitus; *unde* rerum (rer̄) *malui quam quod uulgatur* rei *ponere, conf. p.* 124, 10 iudicauit *B* iudicauit *corr* INdicauit *A* 3 sed seruus *unus Goerenzii* seruus *AB* sed etiam seruus *deteriores* 5 saluta *B* salute *sed* e *in rasura A* gratus essem *uel* gratae essent *I Fr Wagnerus, quem puto* casum *non recte accepisse: hoc enim dici uidetur* si res quas pro salute rei p. gessimus non omnibus gratae cecidissent, *quem ad modum in simili sententia pro Milone* 30, 81 si minus fortissimi uiri uirtus ciuibus grata cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata ciuitate; [*ineptorum* στωμύλματα, *qui ut aliquid dixisse uideantur aliorum sententias peruertunt, non moror.*] 6 ſi[IN] nos *A* fuerent hiſ *B* fu*rent*iſ *A* inflamata *B* 7 pepulisset tribuniciaque uis *Goerenzius* pepulisttribunicia quiſ (*uel* ma *quod internosci non potest*) *B* pepuliſ ſ& tribunitia quiſ *sed* & *a corr add A* 8 lenatē *B* lanatem *corr* læenatem *A* Metellum *editiones* metallum *AB* 9 fe[r]remuſ *A* conſularent quae noſ n̄ tā *B* conſularenturque noſ|non tā *sed* conſol *corr*, e noſ *in exitu uersus a corr add, et* non tā *initio insequentis in rasura A* 10 qui hoc facere debent, *quae* '*adulterina*' *habuit Rathius, Halmius et Baiterus includunt, abesse posse non puto, si quidem necessarium uidetur dici, cur philosophi Athenienses, si non tantum, quantum clarissimi illi uiri, tamen aliquantum afferre solacii Ciceroni possint: et* hoc facere *non ad consolandi sed ad ferendi h. e. cedendi notionem refertur philosophorumque praecepta uidentur clarissimorum uirorum exemplis opponi: unde nata suspicio scriptum fuisse* qui hoc facere iubent, *in quo praesens recte se habet, et sententia euadit similis*

cere debent, quam clarissimi uiri, qui illa urbe pulsi carere ingrata ciuitate quam manere inprobam maluerunt. Pompeium uero quod una ista in re non ita ualde probas, uix satis mihi illud uideris attendere, non solum ei quid esset optimum uidendum fuisse, sed etiam quid necessarium: sensit enim deberi non posse huic ciuitati illam potestatem; quippe quam tanto opere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita? sapientis autem ciuis fuit causam nec perniciosam et ita popularem, ut non posset obsisti, perniciose populari ciui non relinquere. scis solere, frater, in huius modi sermone, ut transiri alio possit, dici ʻadmodumʼ aut ʻprorsus ita est.ʼ

QVINTVS. Haud equidem adsentior, tu tamen ad reliqua pergas uelim.

---

illi ad fam. 1, 9, 18 id enim iubet idem ille Plato, quem ego uehementer auctorem sequor, tantum contendere in re publica, quantum probare tuis ciuibus possis: uim neque parenti nec patriae adferre oportere. *quae ducta sunt ex Platonis de republica* 6, 496; *iisque similia Cicero alibi uelut ad Att.* 10, 8, 7   2 ınprobā *AB* in inproba *uulgatur, quod uereor ne specie ueri fefellerit: sententiam Ciceronis, ut e multis pauca delibem, illustrent haec in Vatin.* 3, 6 quod mihi discessum obiecisti meum . . . tantum tibi respondeo, me, cum tu ceteraeque rei p. pestes armorum causam quaereretis . . . scelus et furorem uestrum cedendo maluisse frangere quam resistendo. *pro Sestio* 22, 49 hoc meo quidem animo summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod cum abesse ab ea sine summo dolore non possem, hunc me perpeti quam illam labefactari ab improbis malui. *in Pison.* 9, 21; *pro Planc.* 36, 89; *post red.* 5, 13. 14   3 balde *B* ualde *A sed* u *corr*   4 ſatuſ *B*   uıdere ſatendere *B* uıdereſ attendere (*corr* uıderıſ) *A*   5 uıdentē fuıſſ& &ıam *B* uıdendum fuıſſe* ſed | etıam (ſed *in fine uersus uidetur a corr add*) *A*   7 cıuıtate *corr* tı *A*   tanto oppere *B*   8 poſſe *B* poſſe (t *superscr.*) *A*   10 opſıſtı pnıtıoſae *B*   11 relınquerere *A* relınquereſ cıſſolere (ſol *corr ex* ſot) *B*   12 alıo poſſıt dıcı *in rasura A*   13 prorſuſ (r *superscr.*) *A* pſuſ *B*   14 haud equidem *editiones* [illegible] equidem [illegible] | aequidem [illegible]   15 uelın *B*   perga-

Marcvs. Perseueras tu quidem et in tua uetere sententia permanes.

Atticvs. Nec me hercule ego sane a Quinto nostro dissentio, sed ea quae restant audiamus.

12 27 Marcvs. Deinceps igitur omnibus magistratibus auspicia et iudicia dantur, iudicia, ut esset populi potestas, ad quam prouocaretur, auspicia, ut multos inutiles comitiatus probabiles inpedirent morae; saepe enim populi impetum iniustum auspiciis di immortales represserunt. ex iis autem, qui magistratum ceperunt, quod senatus efficitur, populare sane neminem in summum locum nisi per populum uenire sublata cooptatione censoria. sed praesto est huius uiti temperatio, quod senatus lege no-
28 stra confirmatur auctoritas; sequitur enim: ‘eius decreta rata sunto.’ nam ita se res habet, ut, si senatus dominus sit publici consilii quodque is creuerit defendant omnes et si ordines reliqui principis ordinis consilio rem publicam gubernari uelint, possit ex temperatione iuris,

---

ſuelī·pſeueraſ (ſuelī·p *in rasura*) *A* 3 nec *Maduigius* (*Opp.* 2, 162) nunc *AB*; *olim haec inter Quintum et Atticum sic distribuebantur:* *Q.* Nunc (*uel* Non) mehercule. *Att.* Ego sane 4 dıſſenſıo *B* dıſſentıo *A* *sed* ntı *in rasura* audıuım̄ *B* 5 igitur *om B* mageſtratıb; *corr* magıſ *A* 6 &ıudı^ci^a *A* ıudıcıaaut *B* ıudıcıa*ut *A* poteſt ad quā *B* 7 comitiatus *R. Stephanus* commıtatuſ *B* commıtatuſ (ı *in rasura, uidetur* commutatuſ *fuisse*) *A* 8 ımpedırent *B* 9 ıuſtū *B* dı ımmortalıſ rep^ſ^ſerunt *A* dıı ımmortalı ſeperſcrıpſer̄ *B* 10 ex iis *deteriores* ex hıſ *AB* magıſtrū *B* coeperunt *A* c^o^eper̄ *B* 11 populare est *Turnebus* popularem *AB*; [*nec* est *requiritur quod cum Halmio et Baitero Muellerus edidit* (*cf. ad p.* 205, 18) *neque ex* popularem *scriptura* (*cf. p.* 197, 11) *quod propter Halmium moneo recte efficitur*] nemınē *B* nemıne *A sed uidetur* ˜ *in foramine membranae periisse* 12 uenıreſ ſublata coobtatıone cenſorıaſ *B* 13 uıtı *B* uıtı^ı^ *A* ſanatuſ *corr* ſæn *A* 15 raraſ̄ o *B* 16 quodque *editiones* quoque *AB* defendant *editiones* defendat *AB* 17 principis ordinis *Turnebus* (*ut est in Copiis*

cum potestas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri ille moderatus et concors ciuitatis status, praesertim si proximae legi parebitur; nam proximum est: 'is ordo uitio careto, ceteris specimen esto.'

QVINTVS. Praeclara uero, frater, ista lex, sed et late patet ut uitio careat ordo, et censorem quaerat interpretem.

ATTICVS. Ille uero etsi tuus est totus ordo gratissi- 29
mamque memoriam retinet consulatus tui, pace tua dixerim, non modo censores, sed etiam iudices omnes potest defatigare.

MARCVS. Omitte ista, Attice; non enim de hoc se- 13
natu nec his de hominibus, qui nunc sunt, sed de futuris, si qui forte his legibus parere uoluerint, haec habetur oratio; nam cum omni uitio carere lex iubeat, ne ueniet quidem in eum ordinem quisquam uitii particeps. id autem difficile factu est nisi educatione qua-

---

Victor. a) prıncıpeſ ordıneſ *AB* 1 ınſenatuſ ıtınere ıllaemode | ratuſ *B* ın ſenatu ſıt tenere (*corr* rj) ılle moderatuſ & concorſ cıuı | *in rasura A* 3 lege ꝓhıbıt̃ *B* ꝓxı|mū & *B* proxımū* (eıt *sic*) *A* ordouı uıtıo car& oenſ ſpecıement eſt *B* 4 ſpecı*men eſto *sed* eſto *in rasura A* 5 preclara *A* p̄claro *B* frat̃ | ıſta *B* frat̃*ıſta *A; unde possis* est ista (ẽ ıſta), [*sed* est *non desideratur et melius abest*] sed et late patet ut *Turnebus* (*idem* lex est et late p. *coniciens*) ſed & laterat & ut *B* ſedeclaterat &ut *A* (c *ante* l *obscurum*) 6 uıcıo *A* careat ordo & cenſorẽ quaerat || *in rasura A* quaerit *Turnebus* ınt̃pretẽ* *sed* ınt̃ *et* ˜ *super* e *a corr add A* 8 ıllae *B* totōſ *A* gratıſſımāque *A* 9 retinet *editiones* retınent *AB* conſolatuſ *B* placetuādıxerā *B* pace | tua*dıxerī* *sed* pace tu *in rasura A* 10 cenſoreſ (c *e corr*) *A* 11 defatıgare (re *in rasura*) *A* 12 attıcentenī deocſenatu *B* 13 hıſ *B* ıſ (l) *A* futurıſ* ſı (ſı *e corr*) *A* 14 fortę *B* uo|luerınt hab& oratıone cū *B* uoluerınt haec | habetur oratıo·nā cū *sed* nā cū *in rasura A* 15 ıubeant *A* ıubeaNᷓ *B sed* Nᷓ *corr* neçuenı|& *B* neuenıet (c) *A* 17 dıffıçıle (*sic*) *B* factū *A* nıſeducatıonē quadā & (*h. e.* educatıo non) *B* nıſı educatıone quadā et *sed* ne quadā et *in ra-*

dam et disciplina, de qua dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci aut temporis.

30 ATTICVS. Locus certe non derit, quoniam tenes ordinem legum, tempus uero largitur longitudo diei. ego autem, etiam si praeterieris, repetam a te istum de educatione et de disciplina locum.

MARCVS. Tu uero et istum, Attice, et si quem alium prae*teriero*. ‘ceteris specimen esto.’ quod si, tenemus omnia: ut enim cupiditatibus principum et uitiis infici solet tota ciuitas, sic emendari et corrigi continentia. uir magnus et nobis omnibus amicus, L. Lucullus, ferebatur quasi commodissime respondisset, cum esset obiecta magnificentia uillae Tusculanae, duo se habere uicinos, superiorem equitem Romanum, inferiorem libertinum: quorum cum essent magnificae uillae, concedi sibi oportere, quod iis, qui inferioris ordinis essent, liceret. non uides, Luculle, a te id ipsum natum, ut illi cuperent? quibus id, si tu non faceres, non lice-

31 ret. quis enim ferret istos, cum uideret eorum uillas

---

sura A 1 dicemus *editiones* dıcımuſ *AB* for|taſſeeſt quod fuerıt *A* fortaſſeē|qđ fuerıt *B* si quid *editiones* 2 autēmporıſ *A sed corr in* autēmporıſ (*sic*) 3 derıt *A* deerıt *B*, *cf. p.* 7, 10 quoniam *om B* 4 largıtuſ *B* 5 repetā ab|eıſ tū *B* deeducatıonē *A* 7 tuero *B* atticae *B* 8 praeteriero. ceteris *margo Lambinianae nescio cuius* preterıſ *A* p̄terıſ *B* praeterii. ceteris *Ascensiana* ſpecımen*eſto *A* ſpecıonenteſ to *B* quod ſı tenemuſ *A* qđſıt enem̄ *B* (*sic*) quod si est, tenemus *R. Stephanus* quod si ⟨tenemus⟩ tenemus *Bakius*, [*quod cum plerisque edideram, dubito quam uere: Tusc.* 5, 17, 50 Quod si, beata uita glorianda est *in conclusione*, *ubi* est *addi solet.*] 9 omnıa ut *sed* a u *in rasura A* 10 contınentıā *A* 11 mag|nōſ *A* 13 abıecta *B* uıllaae *B* 14 inferiorem *editiones* ınterıorem *AB* 15 ullae *B* ulle *A* concedıſı*bı (ıſı *e corr*) *A* (*fuit ut uidetur* concedıſ ubı) 16 oporte *B* oporte *A* ıſ *A* ıſ *B* inferioris *Victorius* ınte*rıorıſ *A* (*uidetur* r *erasa*) ınterıoſıſ *B* 17 lucullae *B* luculle* (e *e corr*) *A* adeıud ıpſum *B* adeıdıpſum *A*

signis et tabulis refertas, partim publicis, partim etiam sacris et religiosis? quis non frangeret eorum libidines, nisi illi ipsi, qui eas frangere deberent, cupiditatis eiusdem tenerentur? nec enim tantum mali est peccare prin- 14
cipes, quamquam est magnum hoc per se ipsum malum, quantum illud, quod permulti imitatores principum existunt. nam licet uidere, si uelis replicare memoriam temporum, qualescumque summi ciuitatis uiri fuerint, talem ciuitatem fuisse; quaecumque mutatio morum in principibus extiterit, eandem in populo secutam. idque 32
haud paulo est uerius quam quod Platoni nostro placet, qui musicorum cantibus ait mutatis mutari ciuitatum status. ego autem nobilium uita uictuque mutato mores mutari ciuitatum puto; quo perniciosius de re publica merentur uitiosi principes, quod non solum uitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in ciuitatem, neque solum obsunt, quod ipsi corrumpuntur, sed etiam quod corrumpunt plusque exemplo quam peccato nocent. atque haec lex, dilatata in ordinem cunctum, coan-

---

1 refertas *editiones* repertaſ *AB* 2 quiſ ñ franger& *in rasura A* +eorum libidiniſ (*corr* eſ) niſi illi ipſi qui eaſ frangere *in textu omissa in imo margine manus antiqua eadem quae illa in loco raso scripsit in A* eor libidiniſ *B* 3 cupiditatiſ eiuſdẽ *B* cup*iditatiſ eiuſdem *A* cupiditatibus eisdem *deteriores, Lambinus, quem Halmius et Baiterus sequuntur, sed confer Quintilianum Inst. or.* 5, 14, 11 non quisquis hominem occidit, caedis tenetur. 5 quamquam est *editiones* quamque eſt *A* quā|quē *B* 6 pmulte imitatoreſ *B* pmulti imita|toreſ *sed* imita *in rasura A* 7 ſiuellıſ *B* 10 ex*titerit (ſ *erasa*) *A* secutam *R. Stephanus* ſecuturam *A* ſecurā *B* 11 haud paulo *editiones* aut paulo *AB* nuſtro *corr* no *A* Platoni nostro, *cui scilicet illud quoque placuit, id quod nunc obliuisci uidetur Cicero, sed scribit ipse ad fam.* 1, 9, 12 haec animaduertenda in ciuitate, quae sunt apud Platonem nostrum [*de legg.* 4, 711 *b*] scripta diuinitus, quales in re publica principes essent, tales reliquos solere esse ciues; [*neque quicquam in his mouebit qui Ciceronis quam memorabilis nonnumquam obliuio fuerit reminiscetur: confer, ut unum afferam, Tusc.* 3, 17, 36] 13 uictu quae *B* 14 pnitiosiuſ *B* 16 conſcipiunt *B* 19 dilata (ta *superscr.*) *A*

gustari etiam potest; pauci enim atque admodum pauci honore et gloria amplificati uel corrumpere mores ciuitatis uel corrigere possunt. sed haec et nunc satis et in illis libris tractata sunt diligentius: qua re ad reliqua ueniamus.

15 33 Proximum autem est de[in] suffragiis, quae iubeo nota esse optimatibus, populo libera.

Atticvs. Ita mercule attendi, nec satis intellexi quid sibi lex aut quid uerba ista uellent.

Marcvs. Dicam, Tite, et uersabor in re difficili ac multum et saepe quaesita, suffragia in magistratu mandando ac de reo iudicando *sciscenda*que in lege aut rogatione clam an palam ferri melius esset.

---

1 adque *A* admodū (·pauci) honore *A* 2 āplıficatı (τ *e corr*) *B* 4 τractaſ (ta) *A* 6 proximum autem est *deteriorum unus, C. Stephanus* proxımuſ autē·ē· *A* ꝓxım̄ aut̄·ē· *B* proximum est autem *R. Stephanus, quod probant recentiorum nonnulli emendationis genere usi, quod etsi multis placere uideo, peruersum esse iudico:* proxımuſ *errore scriptum propter* uenıamuſ deınſuffragııſ *AB cf. Academ.* 2, *p.* 55, 14 *Halm.* qui dein bonis . . discrepant *in B* 8 mercule *B* mercule* *A; cf. p.* 6, 1 aτıendı *AB* ıntellexı quıdſıbılexı quıd ſıbı lex | aut *A* ıntellexı quıd ſıbılex ıqıdſıbılex aut *B* 10 dıffıcıle *B* 11 ſuffragıa* *A* ſuffragıā *B* ın|magıſτratū andando *B* ınmagıſτratum*andando *A* 12 ac de *Feldhuegelius* an de *AB* aut de *editiones* iudicando ⟨sciscenda⟩que in lege aut rogatione *scripsi* ıudıcando quıınlege aut rogatıone *AB* iudicando aut lege aut rogatione sciscenda *R. Stephanus* iudicando atque in lege aut rogatione *Turnebus* iudicando atque in legum rogatione *auctore Maduigio Halmius et Baiterus, quod mihi concinnitate dissuaderi uidetur, nam nec* legum *nec* rogatione *sed saltem* in lege roganda *scripsisset, si modo in roganda ac non potius in sciscenda lege suffragia ferrentur,* [*neque* iubendaque *de Huschkii opinione rectius scribetur, cui coniecturae quae p.* 195, 15 *leguntur* de iubendis legibus ac uetandis (*de or.* 1, 14, 60) *obesse magis quam prodesse sentio; conf. si tanti est pro Planc.* 14, 35 quod primus sciuit legem *quaeque ibi sequuntur; et supra p.* 101, 15]: *quod autem* lege aut rogatione *scribitur, non puto dissimile esse* 1, 16, 43 suffragiis aut scitis multitudinis: *in quo quod* et *scribi pro* aut *iussit Bakius, constantiam is quidem pro-*

Qᴠɪɴᴛᴠs. An etiam id dubium est? uereor ne a te rursus dissentiam.

Mᴀʀᴄᴠs. Non facies, Quinte. nam ego in ista sum sententia, qua te fuisse semper scio, nihil ut fuerit in suffragiis uoce melius, sed optineri an possit uidendum est.

Qᴠɪɴᴛᴠs. Quia, frater, (bona tua uenia dixerim,) ista 34 sententia maxime et fallit imperitos et obest saepissime rei publicae, cum aliquid uerum et rectum esse dicitur, sed optineri, id est obsisti posse populo, negatur. primum enim obsistitur, cum agitur seuere; deinde ui opprimi in bona causa est melius quam malae cedere. quis autem non sentit omnem auctoritatem optimatium tabellariam legem abstulisse? quam populus liber num-

---

bauit: [*et similia multa*, propositi aut uoluntatis *Caesar b. c.* 3, 84, 1; ex lite aut iudicio *ad Herenn.* 4, 23, 33; honorem aut magistratum *Gaius* 1, 96]. *Cf. Sempronius Asellio apud Gellium N. A.* 5, 18, 9 quae lex rogatioue lata sit. *Ceterum haec omnia* in magistratu — rogatione *a Cicerone scripta non esse, temere Bakius posuit, Baiterus credidit* 13 clam an palam *Victorius* clamanτ palam *AB* ferri *Bakius* ferre *AB* 1 an etiam id dubium est? *non Attico ut ante sed cum proximis* uereor ne a te *Quinto adscripsit C. Stephanus* 2 dıſſenτenτıā *B* 3 ınıſτā *B* 4 qua*τe (n *uidetur erasa*) *A* fuıſ ıſ ſeſſemp (*sic*) *B* fierıτ *A* 5 opτınerı *A* opτınere *corr* opτınerȷ *B* possit *editiones* poſſunτ *AB* optinerine iam possit *Maduigius Opp.* 2, 163, [obtineri ne ea non possint *Muellerus; retinui uulgatam scripturam, non quasi satis uindicare possem, sed quia incerta est emendatio. Quintilianus ita:* quaedam an obtineri possint ambigi solet *Inst. or.* 2, 4, 39; quaeritur an in singulis uerbis possit fieri soloecismus *ibid.* 1, 5, 36] 7 quıa *A* qua *B* atqui *Feldhuegelius* 8 maxımae *B* fallaτ *B* fallıτ*ȷmperıτoſ (ȷ *e corr*) *A* et obest *deteriores* ſed obem *B* ſed obeſτ* (b *et* ſτ *e corr*) *A* ſaepıſſımae *B* ſępeſſıme (*corr* pı) *A* 9 uer & recτū *B* uere&recτum *sed* e *ante* & *a corr add A* &ſe *corr* eſſe *B* 10 obtineri *deteriores* opτınere *A* obτı|nere *B* 11 ui *om B* 12 opprımı *corr ex* obpr *A* male caedere *A* malę caede|re *B* 13 quis *Turnebus* quı *AB* obτımaτıum *corr* opτ *A* 14 tabellariam legem abstulisse *deteriores ut*

quam desiderauit, idem oppressus dominatu ac potentia principum flagitauit. itaque grauiora iudicia de potentissimis hominibus extant uocis quam tabellae. quam ob rem suffragandi nimia libido in non bonis causis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus, quid quisque sentiret, tabella uitiosum occultaret suffragium. itaque isti rationi neque lator quisquam est inuentus nec auctor umquam bonus.

16 35 sunt enim quattuor leges tabellariae, quarum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia, lata ab homine ignoto et sordido. secuta biennio post Cassia est, de populi iudiciis, a nobili homine lata, L. Cassio, sed, pace familiae dixerim, dissidente a bonis atque omnis rumusculos populari ratione aucupante. Carbonis est tertia, de iubendis legibus ac uetandis, seditiosi atque inprobi ciuis, cui ne reditus quidem ad bonos salutem a

36 bonis potuit adferre. uno in genere relinqui uidebatur uocis suffragium, quod ipse Cassius exceperat, perduellionis: dedit huic quoque iudicio C. Caelius tabellam do-

uidetur, editiones τabellarıalegeob|τulıſſ& *sed* & *corr in* e *A* (*sic*) τabellarıa | legıo obτulıſſ& *B* 1 oppreſ|ſıτ *B* oppreſſuſ *corr ex* obpreſſıτ *A* 2 ıudıτıa *A* 3 uocis *Turnebus* uoceſ *AB* quanτabellę *AB* quā ob | rem ſuffragandı nımıa *in rasura A* 4 bonuſ *B* 6 ſenτıre *corr* ſenτıreτ *A* uıcıoſum *B* 7 occulτareeıſ *B* occulτareτ *sed* τ *ultima in rasura A* raτıone *B* rogationi *Lambinus, sed cf. ad Att.* 1, 19, 4 8 aucτorū quā *B* aucτor*ūquā (ū *in rasura corr*) *A* 9 τabella|rıı aequarū *B* 10 mandandıſ (an *media in rasura*) *B* cabınıa *B* cabınıa *corr* gab *A* alτa ab *B* 11 caſia *B* 12 populo *corr* populj *A* iudiciis *Bakius* ıudıcıo|ıſ *B* ıudıcıo·ıſ *A* (*sic*) L. laſſıo *B* L. | caſıo *A* 13 fa*mılıę *A* 14 rumuſ culuſ *B, corr* loſ *A* popularis aurae *Bakius, quod nollem Halmius probasset, quem puto olim rectius de his iudicasse in Sestiana* 47, 101 *p.* 242 *sq.* accupanτe *B* occupanτe *corr* aucup *A* τercıa *A* 15 ıuuendıſ *B, corr* ıub *A* 16 cıueſ *AB* 17 uidebatur *deteriores* uıdeba *B* uıde*bā (*sic*) *A* 18 cauſıuſ *B* exceperanτ *B* exceperanτ *A* 19 dedı *corr* dedıτ *A* ccoelıuſ *A* ıudıcı oc·coe . . . . τabel| (*sic cum*

luitque, quoad uixit, se, ut opprimeret C. Popilium, nocuisse rei publicae. et auus quidem noster singulari uirtute in hoc municipio, quoad uixit, restitit M. Gratidio, cuius in matrimonio sororem, auiam nostram, habebat, ferenti legem tabellariam: excitabat enim fluctus in simpulo, ut dicitur, Gratidius, quos post filius eius Marius in Aegaeo excitauit mari. ac nostro quidem * * . cui cum res esset ad se delata, M. Scaurus consul 'utinam-

---

foramine in membrana) B 1 quo*ad| (d *erasa*) uɪxɪт *A* quoad uɪx̄ *B* (*sic*) se ut opprimeret C. Popilium (Popillium *Lambinus*) nocuisse etiam (etiam *abiecit Dauisius*) rei p. *Turnebus* ſed uт opprimer& ·c· populū nocuɪſſenт ·R̃P· *AB* 3 quoad uixit *editiones* quod adduxɪт *A* qđ adduxɪт *B* 4 ſore* *corr* ſo^ro^rē* *A* habebat *editiones* habebaN̄ *AB* 5 fluctus *Hieronymus Ferrarius teste P. Manutio*, *R. Stephanus* fleтuſ *AB* ſympulo *B* 6 cradɪuſ *corr* gra^ti^dɪuſ *A* marɪuſ *B*, *om A*, *cuius auctoritate abusi Halmius et Baiterus delendum esse nomen censuerunt, quod qui exciderit in illo libro, causa manifesta est* 7 ɪn aegreco *B* ɪn*|*ęgaeo (ę *in rasura corr*) *A* exᴄɪтauɪт *B* quɪdem quɪ cū *AB*; *defectus indicium feci; opinor enim haec sic fere exarata fuisse* ac nostro quidem (auo magnam ea res attulit laudem). cui cum; [*nam nec* auo *abesse potest nec satis probabili correctione ex* qui *recuperari uidetur, in oratione autem si quid sentio haec* ac nostro quidem auo consul inquit *sententia generali non praemissa parum apte aut uenuste coniunguntur.*] mari ac nostro quidem. quoi cum *R. Stephanus* mari. ac nostro quidem auo cum *Lambinus* 8 ad senatum *Maduigius Opp.* 2, 165, [*probauit Baiterus, ne quid de iis dicam qui nihil supra triuialem artem didicerunt quodque ab aliis edocti sunt confidentius nimirum ipsis auctoribus pronuntiant. ego dubitabam Maduigii iudicio adstipulari, quia primum narratio ipsa indicio esse uidebatur, non ad senatum sed ad consulem rem esse delatam* (*cf. in Vatin.* 5, 12), *deinde* eum *nisi cum ambiguitate poni non poterat, denique, quoniam nemo nescit* Scaurus re ad se delata respondit *recte nec sine exemplo scribi potuisse, non satis tuto illa* cum res esset ad se delata M. Scaurus consul dixit *tamquam soloeca reiici putabam. De simili genere Maduigius ipse prudenter admonuit Opp.* 1, 189] delata M. Scaurus *Bakius* delaтam ſcauruſ *B* delaтā ſcauruſ (*fuit* delaтā) *A* consul utinam *editiones* conſul uтɪnāq; *A* conſulтɪ ɴāque *B* utinam quidem *Mo-*

[que]' inquit, 'M. Cicero, isto animo atque uirtute in summa re publica nobiscum uersari quam in municipali
37 maluisses.' quam ob rem, quoniam non recognoscimus nunc leges populi Romani, sed aut repetimus ereptas aut nouas scribimus, non quid hoc populo optineri possit, sed quid optimum sit tibi dicendum puto. nam Cassiae legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur. tu, si tabellariam tuleris, ipse praestabis; nec enim mihi placet, nec Attico nostro, quantum e uultu eius intellego.

17 Atticvs. Mihi uero nihil umquam populare placuit eamque optimam rem publicam esse dico, quam hic consul constituerat, quae sit in potestate optimorum.

38 Marcvs. Vos quidem, ut uideo, legem antiquastis sine tabella. sed ego, etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio, tamen istam libertatem [istam] largior populo, ut

---

serus 1 ınquıт (т *e corr*) *A* ıſта|anımo *B* ıſтo anımo *sed* o *in* anımo *e corr A* adque (т *supra* d) *A* 5 qıđ *A* opтınere *B* opтınere *corr* erȷ *A* 6 ob|тımum *B* caſſıa*legıſ (a *corr in* æ, *puto* caſſıa elegıſ *fuisse*) *A* 7 qo (*fuit* co) *A* 8 preſтabıſ *B* 9 quanтome uulтuſeī *B* quanтum*euulтu*eıuſ (e *ante* uu *e corr*, *fuit* quanтume uulтuſ eıuſ) *A* 11 nıhıl*um quam (*fuit* nıhıllum) *A* nıhılũ ꝗ *B* popularē *B* populare *A* placuı (т *supra*) *A* 12 eā quā *B* opтımam (p *corr ex* b) *A* 13 conſтıтueranт *B* conſтıтueranт *A* ın poтeſтaтē *B* ın poтeſтaтe *A* *Ciceronem* esse in potestatem *dixisse, qualia fuerunt olim qui probarent, hodie nemini persuadetur: cf. Maduigius Emendat. Liuian. p.* 8 14 uos quidem *Turnebus* uoſdem *AB* antiquastis] *confer ad p.* 207, 2 15 ſıne *in exitu uersus in B legi non potest* 16 ıſтa lıber||тaтem ıſтā (*in exitu uersus quod scriptum fuit legi non potest*) *B* ****lıberтaтem ıſтā (*in loco raso fuit* ıſтa *uel* ıſтā) *A; alterum* ıſтā *inclusi, prius olim sustulerunt, alii ex altero utro* ita *recuperant, quo opus non est;* [*quamquam in hac memoria ambiguum est iudicium, tamen istam orationem paulo sane accommodatiorem esse sentio, primum ut uniuersa sententia ponatur* tamen istam libertatem largior populo, *deinde eadem ut restringatur* (ita, ea lege) ut auctoritate ualeant boni: *cf. de rep.* 1, 2, 3] uт* aucтorıтaтe (au *corr ex*

auctoritate et ualeant et utantur boni; sic enim a me recitata lex est de suffragiis: 'optimatibus nota, plebi libera sunto.' quae lex hanc sententiam continet, ut omnes leges tollat, quae postea latae sunt, quae tegunt omni ratione suffragium, ne quis inspiciat tabellam, ne roget, ne appellet; pontes etiam lex Maria fecit angustos. quae 39
si opposita sunt ambitiosis, ut sunt fere, non reprehendo; sin *non* ualuerint tamen leges, ut ne sit ambitus, habeat sane populus tabellam quasi uindicem libertatis, dum

---

oci) *A* 1 boni '*Odinus apud Oliuetum*' boniſ *AB* 2 optimatibuſ (p *corr ex* b) *A* 3 ſunt·o· *B* ſunto* (o *e corr*) *A* q; lex *B* ſentiam (ten *superscr.*) *A* 4 tollat quae *deteriores* tolletq; *B* toll(er)& quę *A* late *B* 6 &iã *in rasura A* 7 oppoſita *corr ex* obp *A* 8 non *addidi: nam quod Wyttenbachius* sin *pro* si non, sin minus *positum opinabatur, credi non potest* tamen *A* tã ẽ (*h. e.* tam eſt) *B* tantum *R. Stephanus* leges *dicit quas modo significauit, quae tegunt omni ratione suffragium, quibus si id non tamen effectum est, ut iam nullus sit ambitus, non tollendam tabellam censet sed reddendam populo libertatem ostendendae eius cui uolet.* ut ne sit ambitus *Turnebus, Bakius* (sint *editiones pleraeque, sed cf. ad* 169, 5) ut neſim ambituſ *B* utneſim*|ãbituſ (ã *a corr add initio uersus*) *A, in quo* ut ne ſim *et* 199, 6 ſatiſ ẽ *non est in rasura, quod Halmius specie deceptus scribit;* [*quam ab Halmio excogitatam scripturam Baiterus in textu posuit* sin ualuerint tantum leges ut desinat ambitus, *ea peruertitur sententia, quam ne Huschkius quidem recte cepit: si leges hoc perfecissent ut ambitus desineret, non erat quod Cicero sua lege leges istas quae oppositae essent ambitiosis tolli uellet: sed quia hoc illae leges perficere non potuerunt, eam ob causam reddi populo cum tabella libertatem ostendendi eam cui uolet iubet, si forte hac uia id assequi liceret, quod leges consequi non potuerunt. non quaero quam prudens fuerit Ciceronis consilium, quamquam 'ridiculi' in ea sententia nihil offendo: sed quid uoluerit, tenor disputationis satis certo declarat; quod Halmius* ualuerint ut ne sit amb. *uitiosum esse scribit, uerum non est: confer Tusc.* 5, 13, 39 si eius acies ita curata est ut ne caecaretur erroribus; *ad fam.* 1, 2, 4 hoc uidemur esse consecuti ut ne quid agi cum populo saluis auspiciis posset; *de or.* 1, 29, 132 assequi possunt ut iis quae habent scienter utantur et (ita) ut ne dedeceat.] 9 quasi uindicem *editiones* quaſi uindicent (bi *superscr.*) libertatiſ *corr* teſ *A*

modo haec optimo cuique et grauissimo ciui ostendatur ultroque offeratur, ut in eo sit ipso libertas, in quo populo potestas honeste bonis gratificandi datur. eoque nunc fit illud, quod a te modo, Quinte, dictum est, ut minus multos tabella condemnet, quam solebat uox, quia populo licere satis est: hoc retento reliqua uoluntas auctoritati aut gratiae traditur. itaque, ut omittam largitione corrupta suffragia, non uides, si quando ambitus sileat, quaeri in suffragiis quid optimi uiri sentiant? quam ob rem lege nostra libertatis species datur, auctoritas bonorum retinetur, contentionis causa tollitur.

18 40 Deinde sequitur, quibus ius sit cum populo agendi aut cum senatu. *tum* grauis et, ut arbitror, praeclara lex: '*quae cum populo* quaeque in patribus agentur, modica sunto,' id est modesta atque [ad] sedata; actor enim moderatur et fingit non modo mentem ac uolun-

---

qua|ſı uındıcenт (т *erasa*) lıberтaтıſ *B*. 2 uti in eo sit ipsa libertas quod *R. Stephanus* ut in eo sit ipso libertas in qua (*uel* in quo) *Turnebus* uтıneſıт ıpſo lıberтaſ ın quo *AB* 3 honeſтa *A* 4 quıınтe *B* 5 mınoſ *B* mı|nŏſ *A* condempn& *A* 6 hoc rereтenтo *B* hoc**reтenтo *A* (re *erasum; ut inutiliter Halmius* hoc enim retento *coniecerit*) 7 тradıтuſ *corr* тur *A* 8 uıdıſ *B* uıdıſ *corr* uıdeſ *A* 9 quae|rı (e *et* rı *e corr ut uidetur*) *B* quı *B* quı (d *superscr.*) *A*; [quid sentiant *h. e.* quod suffragium ferant: *quode uide Herm.* 15, 261] 10 legeſ *B* lege* (*fuit* legeſ) *A* lıbe|raтıſ *B* 11 retinetur *deteriores* reтın& *B*, *in A uox ita euanuit ut praeter* r *uix uestigia quaedam agnoscantur* тol|lıтòr *A* 13 senatu. ⟨tum⟩ *scripsi* (*conf. c.* 19, 43. 44) senaтu *AB* senatu. ⟨deinde⟩ *Turnebus* grauıſ& *B* grauıſ & *corr* ſed *A* praeclara *editiones* praeclare *B* preclare *A* praeclara est *Halmius praue ut iam apparet;* [*oratio enim sic procedit* deinde sequitur, quibus ius sit cum . . ; tum (sequitur) grauis lex: *neque sine particula hae quae diuersae leges sunt componi poterant.*] 14 quae cum populo *om AB, in paucis deterioribus addita et a Turnebo* IN *superscriptum A* agentur *Turnebus* aguntur *AB, confer* 3, 4, 10 15 atque sedata *Victorius* aтq; ad ſedaтa *AB* (*nam in A quoque* ad *certo agnoscitur, quamquam in hac parte ualde euanida est scriptura*). *Cf.* 2, 4, 9 *p.* 79, 13 actor *Ascensiana* aucтor *B et ut uidetur A*

tates, sed paene uultus eorum, apud quos agit. quod si in ** senatu non difficile; est enim ipse senator is, cuius non ad auctorem referatur animus, sed qui per se ipse spectari uelit. huic iussa tria sunt: ut adsit; nam grauitatem res habet, cum frequens ordo est; ut loco dicat, id est rogatus; ut modo, ne sit infinitus; nam breuitas non modo senatoris, sed etiam oratoris magna laus est in sententia: nec est umquam longa oratione utendum, nisi aut peccante senatu, quod fit ambitione saepissime, nullo magistratu adiuuante tolli diem utile est, aut cum tanta causa est, ut opus sit oratoris copia

---

1 ſed prae uultuſ *B* quod ſı ın ſenatu non dıffıcıle ·ẽ· enım *AB* quod est in senatu non difficile. est enim *R. Stephanus;* 'quod in senatu] *modica et sedata esse, quae cum patribus agentur, non est difficile. quae cum populo agentur, est difficilius.' Turnebus uerissime; itaque putaui mancam esse orationem et sic fere scriptum fuisse* quod si in ⟨populo arduum est, in⟩ senatu non difficile. est enim. *Confer de orat.* 2, 82, 333 haec in senatu minore apparatu agenda sunt; sapiens enim est consilium multisque aliis dicendi relinquendus locus, uitanda etiam ingenii ostentationis suspicio. contio capit omnem uim orationis et grauitatem uarietatemque desiderat. 2 ıpſe ſenatorıſ *A* ıpſeſe ſenaturıſ *B*
3 ad auctorem *deteriores* ab auctorē *AB* ad actorem *Turnebus* 4 ıpſe ſpectarı uelıt *in rasura A* adſıt *sed* d *corr A* 6 modeneſıt *B* 7 ſed &ıā oratorıſ *in textu omissa in margine manu antiqua posita B* 8 est in sententia *delet Puteanus, item praeter* est '*Orellio auctore' Halmius et Baiterus, quae ego nolim abesse: nam, ut ait Cicero Brut.* 13, 50, breuitas laus est interdum in aliqua parte dicendi, in uniuersa eloquentia laudem non habet, *ita nunc* in sententia, *quae est aliqua pars dicendi uel genus eloquentiae, breuitatem laudat, eaque laus non ad senatorem tantum, sed etiam ad oratorem pertinet, qualis in senatu Cicero fuit et pauci alii: et sic puto aptius adiungi* nec est umquam longa oratione *cet.* nec eſtum quam (c *e corr*) *A* nec ē tūquam *B* 9 nisi aut *deteriores pauci* nıſı ut *AB* ambitione *in hac uoce deficit B, sed uide ad p.* 202, 9 cum agi quod fit ambitione saepissime] '*dicit nonnullos per ambitionem, cum minime necesse est neque senatus peccat, tamen dicendo diem eximere.' Turnebus* 10 nullu (*corr* lo) magıſtratū *A* utıle· ẽ a[illegible] [illegible] tante *A*

uel ad hortandum uel ad docendum; quorum generum 41 in utroque magnus noster Cato est. quodque addit 'causas populi teneto,' est senatori necessarium nosse rem publicam, idque late patet, quid habeat militum, quid ualeat aerario; quos socios res publica habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisque sit lege, condicione, foedere; tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. uidetis iam genus hoc omne scientiae diligentiae memoriae, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest.

42 Deinceps sunt cum populo actiones, in quibus primum et maximum 'uis abesto.' nihil est enim exitiosius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri et legibus, nihil minus et ciuile est humanum quam composita et constituta re publica quicquam agi per uim. parere iubet

---

1 athor tantum *corr* adhor tandum *A* 2 nrt cato *A* 3 ten&o·*est* (o *e corr*) *A* 4 qui ualeat (d *supra*) *A* 5 ęrario *in rasura A* res publica *delet Manutius, quem ego non sequar cum Halmio et Baitero;* [*cf. Maduigium de fin. p.* 9] 6 stipendiariuſ *corr* oſ *A* condicione *A* 7 decernendi *editiones* recernendi *A* 8 uidetiſ *corr ex* uidēteſ *ut uidetur A* omne *editiones* omſ (*sic*) *A* omne esse *Halmius* 9 memoria·ē·dequo *sed* de *corr ex* ne *A: scilicet* memoriaesine quo *abiit in* memoria eſt ne quo *uel* memoria ē ne quo; memoriae esse sine quo *R. Stephanus* (memoriam *superiores*); *sed* esse *necessarium non puto,* [*hoc dicit:* non est quod plura afferam: uidetis iam genus hoc omne scientiae. *cf. de nat. deor.* 2, 49, 126 multa eius modi proferre possum: sed genus ipsum uidetis.] e& *corr* ēē *A* 13 ac *in rasura A, primitiua scriptura cognosci non potest, nisi quod aut non fuisse certum est, tenui igitur quod ante Halmium uulgabatur* et; *conf. p.* 62, 2 14 minuſ*ciuile eſt humanjūſ (& *supra*) (*h. e.* humanius) quā (*fuit* minuſ e *uel* ē ciuile eſt humanūſ quā) *A* nihil minus ciuile est et humanum *editiones uetustae* (ciuile et humanum *C. Stephanus*); *suspicor fuisse* nihil minus humanum et ciuile est, *unde quo modo nata sit quae primitiua scriptura fuit* (nihil minus et ciuile est humanus) *facile intelligitur, cf. p.* 71, 14 15 quicquā agi | *in*

intercessori, quo nihil praestantius; inpediri enim bonam rem melius quam concedi malae. quod uero actoris 19
iubeo esse fraudem, id totum dixi ex Crassi, sapientissimi hominis, sententia: quem est senatus secutus, cum decreuisset C. Claudio consule de Cn. Carbonis seditione referente, inuito eo, qui cum populo ageret, seditionem non posse fieri, quippe cui liceat concilium, simul atque intercessum turbarique coeptum sit, dimittere. quod qui permouet, cum agi nihil potest, uim quaerit, cuius inpunitatem amittit hac lege. sequitur 43
illud 'intercessor rei malae salutaris ciuis esto.' quis non studiose rei publicae subuenerit hac tam praeclara legis uoce laudatus?

Sunt deinde posita deinceps, quae habemus etiam in publicis institutis atque legibus: 'auspicia seruanto, auguri parento.' est autem boni auguris meminisse maximis rei publicae temporibus praesto esse debere Iouique optimo maximo se consiliarium atque administrum

---

rasura A 1 praestantius *editiones* pręſтıuſ *A* 2 actoris *editiones* acтoreſ *A* 3 dixi *Victorius* dıcı *A* 5 de Cn. Carbonis *Turnebus* dıgn· carbonıſ *A* de C. Carbonis *ante Turnebum* 8 тurbarıquae|coemтū (p *supra*) *A* [*Cf. Liuius* 25, 3, 19 Fuluius consul tribunis 'nonne uidetis' inquit 'uos in ordinem coactos esse et rem ad seditionem spectare, ni propere dimittitis plebis concilium.' *ibid.* 4, 6] 9 pmou& (u *corr ex* n *ut uidetur*) *A* cum agi] *haec usque ad* religione 207, 2 *habet B post* legem *p.* 197, 14 10 amittit *editiones* amıттı *AB* (h)ac *A* lege. sequitur *editiones* legequıтur *AB* 11 reı *in rasura A* 12 ſтudıor ſe ·R·P· *B* ſтudıo* ſe** R·P *A* hac] ac *A* precla|ra *A* 14 quae ha|bem *B sed* ha *ex* be *correctum uidetur* 15 ınſтıтıтıſ *B* ſeruanтo* (o *e corr, uidetur* ſeruanтur *fuisse*) *A* 16 p. *i. e.* publico *ante* parento *addi iubet Orellius coll.* 3, 4, 11 augureſ *B* augureſ *corr* ıſ *A* meminisse se *Lambinus*, [*quod hoc quidem loco abesse posse uidetur, quoniam in bimembri oratione pronomen quod est ante* consiliarium *ad priorem quoque partem refertur: paulo etiam artificiosius, p.* 65, 8 quibus inlustratis sapientia duce bonum uirum et ob eam ipsam causam cernat se beatum fore.] 18 opтımo *corr ex* obт *A*

datum, ut sibi eos, quos in auspicio esse iusserit, caelique partes sibi definitas esse traditas, e quibus saepe opem rei publicae ferre possit. deinde de promulgatione, de singulis rebus agendis, de priuatis magistra-
44 tibusue audiendis. tum leges praeclarissimae de duodecim tabulis tralatae duae, quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari nisi maximo comitiatu uetat. et nondum inuentis seditiosis tribunis plebis, ne cogitatis quidem, admirandum tantum maiores in posterum prouidisse. in priuatos homines leges ferri noluerunt; id est enim priuilegium: quo quid est iniustius, cum legis haec uis sit, scitum et iussum in omnis.

---

1 auspicio *Victorius* auſpıtıa *A* auſpıcıae ſeıuſſerıт *B* [*Haec Huschkius non recte interpretatus est et emendando deprauauit: recte Mommsenus De iur. publ. Rom.* 1, 30; *oratio autem ita euoluenda:* auguris est meminisse Ioui se administrum datum ut sibi ei (administri dati sint) quos (sibi) in auspicio esse iusserit: *sed alterum* sibi, *ne bis siue ter in uicinitate repetitum pronomen offenderet, omissum.*] 2 equıb; *B* aequıbuſ *A* ſaeopem *B* 3 rei p./ferre *Manutius* repferr& (& *corr in* e) *A* rep̄ferr& *B* deınde ꝓmulgatıone *B* 4 ſıgulıſ *A* 5 p̄|clarıſ ſımaſ *B* p̄clarıſſımæ (æ *in rasura*) *A* 6 тralaтę (ę *corr ex* e) *A* тraſlaтae *B* prıualegıa *B* tollit *Victorius* тollı *AB* 7 comitiatu *R. Stephanus* comıтaтu *AB* 8 ueтa *B* ueтa *A* inuentis *Turnebus* ınтıſ *AB, cf. p.* 82, 6 ſe dıcıo uſıſ (*sic*) *B* ne cogitatis *Lambinus* negoтıa hıſ *B* negoтıa* ıſ (ſ *e corr*) *A* (*cf. de nat. deor.* 2, 7, 18 *p.* 407, 21 negotiari *pro* ne cogitari) 9 maıorıſ *AB* 10 prıuaтoſ *A* ꝓuıdaтoſ *B* priuos *Iosephus Scaliger et Claudius Puteanus, sed uide de dom.* 17, 43 leges priuatis hominibus inrogari, id est enim priuilegium, *et alibi etiam* priuati *dicuntur pro* singulis [*cf. Buechelerum Pop. Iguu. lustrat.* 1876 *p.* 17] no luceř (*sic*) *B* 12 legeſ *B* scitum et iussum *Ascensiana* ſcıтū ē ıuſſū *AB* sit (ut sit) scitum *praeeunte Scheffero Rathius, quod ut aptum est, ita num necessarium sit dubito propter simile genus de quo Maduigius disputauit de fin.* 2, 4, 13; 3, 16, 53. *Cf. Academ. pr.* 2, 9, 29 hanc enim esse regulam totius philosophiae, constitutionem ueri falsi.

ferri de singulis nisi centuriatis comitiis noluerunt;
descriptus enim populus censu, ordinibus, aetatibus
plus adhibet ad suffragium consilii quam fuse in tribus
conuocatus. quo uerius in causa nostra uir magni in- 45
genii summaque prudentia, L. Cotta, dicebat nihil omnino actum esse de nobis; praeter enim quam quod comitia illa essent armis gesta seruilibus, praeterea neque tributa capitis comitia rata esse posse neque ulla priuilegii: quocirca nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actum esset legibus. sed uisum est et uobis et clarissimis uiris melius, de quo serui et latrones sciuisse aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam quid sentiret ostendere.

20
Sequitur de captis pecuniis et de ambitu. legesque 46

---

1 singulis nisi *Victorius* ſingulıſ ſı *A* ſıngulıſı *B* de singulis *cur maluerit quam* de capite ciuis, *quod et supra posuit et in ipsa lege et aliis locis, quibus huius mentio fit legis* (*cf. Schoellius XII Tab. rel. p.* 152), *nescio* centurıatıſ *uox paene euanida in A* *comıtııſ *A* 2 deſcrıptuſ *AB* ordınıb; *sed* NI *e corr B* 3 consilii *Ascensiana* ſılıı *B* ſılıı *corr* au xılıı *A* fuſae *AB* ıntrb; *B* (*sic*) 4 ıngenıı *corr ut uidetur ex* ıngenū *A* 5 ſu|maque *B* ·L·*cotta *A* 6 quāquod (ā *corr ex* e *ut uidetur*) *A* 7 comitia *editiones* amıcıtıa *B* amıcı*a (ti) *A* omnia *cum Halmio Baiterus;* comitia *tolli iusserat Maduigius* (*Opp.* 2, 165), *sed* comitia geri *ut non dicitur, ita* comitia armis geri (*quasi bellum*) *uidetur recte nec nimis audacter dici: praeterea* comitiorum *significationem aegre desideres propter ea quae sequuntur.* 8 comıtıa (a *e corr*) *A* posse neque *Turnebus* poſſent eq; *B* poſſent*eq; (N) *A* 9 prıuılegıı *B* prıuılegıa *sed* a *e corr A* qb; nıhı *A* 10 actū ēē *B* 11 dequoſeruı& *B* deq* (o) ſeruıat (q* (o) *corr ex* cu *ut uidetur*) *A* latrones sciuisse se *Turnebus* patronıſ cıuıſ ſe *B* patronıſ|| cıuıſ ſe *A* 12 alıquıt *B* cunctū *B, in A obscurum est* 13 sentiret *editiones* ſentırem *A* ſentırē *B* 14 ſequıť (˜ *e corr*) *A* ſequıt (t *corr in* d) *B* ambitu. legesque cum *scripsi* ābıtu (ı *e corr*) legıſ quę cū (*sic*) *A* ambıtu legıſq; cū *B;* [ambitu [leges]. Quae cum (quoniam) . . sancienda sint (sunt) *post alios Halmius et Baiterus*]. *Ceterum* que *in transitu ad nouam rem ponitur ut saepe, uelut p.* 110, 2,

cum magis iudiciis quam uerbis sanciendae sint. adiungitur 'noxiae poena par esto', ut in suo uitio quisque plectatur. uis capite. auaritia multa. honoris cupiditas ignominia sanciatur. extremae leges sunt nobis non usitatae, rei publicae necessariae. legum custodiam nullam habemus. itaque eae leges sunt, quas apparitores nostri uolunt: a librariis petimus, publicis litteris consignatam memoriam publicam nullam habemus. Graeci hoc diligentius, apud quos νομοφύλακες creabantur; nec ei solum litteras, nam id quidem etiam apud maiores nostros erat, sed etiam facta hominum obserua-
47 bant ad legesque reuocabant. haec detur cura censoribus, quando quidem eos in re publica semper uolumus esse: apud eosdem, qui magistratu abierint, edant et exponant, quid in magistratu gesserint, deque iis censores praeiudicent. hoc in Graecia fit publice constitutis accusatoribus, qui quidem graues esse non possunt, nisi sunt uoluntarii; quocirca melius rationes

---

quod ibi Baiterus neglexit: cf. Maduigius de fin. 3, 22, 73
1 ſanciendę ſ̄ *AB* sint *Victorius* 2 noxie paena *B*, *in A fere euanida* par|**eſto (par *in exitu uersus a corr add*) *A* ut in *editiones* & ın *AB* uıcıo *B* 3 auarıa *B* auarıa (τı *supra*) *A* cupıtaſ *B* cupıtaſ (dı *supra*; u *in rasura*) *A* 4 ſan|tıatur *A* ſencıaт̃ *B* extreme *AB* n̄ ſıtate *B* n̄*uſıtatę *A* (*fuit* nonſıtatę, *sed extremae litterae* atę *legi uix possunt, ut plura in hac ultima pagina codicis difficile leguntur*) 6 ea lege ſunt *B* 7 conſignata *B* 9 dılıcentıuſ *B* nomophylaceſ *AB* creabantur *Bakius* creantur *AB* 10 nec ii *editiones* neı *AB* 12 legeſ quae *B* cur acceſſorıb; *B* *Conf.* 3, 3, 7 *de censoribus* ea potestas semper esto 14 abeoſdem *B* magıſtratı *B* 15 ex|ponat *B* deque iis censores *editiones* deq;ıncenſore *B atque eadem licet ualde obscura uideor in A legere* 16 publıce (b *corr ex* p) *A* 17 [qui, accusatores *scilicet*, *non* publice constituti accusatores: *merum enim nomen refert pronomen; de quo genere dixi in ind. lect.* 1878 *p.* 7 *sq.*] graue *B* 18 nı ſunt (ſı *supra*) *A* uoluntarıı ſ *B* uoluntarıı* *A* quocırcumelıuſ *B* quocırcamelıuſ *sed* a *corr ex* o *uel* u *A* *post* melius *addunt* est *editores*

referri causamque exponi censoribus, integram tamen legi, accusatori iudicioque seruari. sed satis iam disputatum est de magistratibus, nisi forte quid desideratis.

ATTICVS. Quid? si nos tacemus, locus ipse te non admonet, quid tibi sit deinde dicendum?

MARCVS. Mihine? de iudiciis arbitror, Pomponi; id est enim iunctum magistratibus.

ATTICVS. Quid? de iure populi Romani, quem ad 48
modum instituisti, dicendum nihil putas?

MARCVS. Quid tandem hoc loco est quod requiras?

ATTICVS. Egone? quod ignorari ab iis, qui in re publica uersantur, turpissimum puto: nam ut modo a te dictum est leges a librariis peti, sic animaduerto plerosque in magistratibus ignoratione iuris sui tantum

---

omnes nulla auctoritate, quod non intelligo cur hic magis necessarium ducatur quam uel p. 202, 1 *et* 2 quo nihil praestantius; impediri enim bonam rem melius quam concedi malae: [*sed in hoc genere libidine agunt editores uelut p.* 189, 11 populare sane, neminem in summum locum nisi per populum uenire *addunt* est, *non addunt p.* 203, 9 admirandum, tantum maiores in posterum prouidisse; *aut p.* 183, 8 quod nobis egregium et ad immortalitatem memoriae gloriosum, neminem tribunum potuisse reperiri. *Confer praeterea* ioculare istuc quidem et saepe derisum *p.* 58, 14; praeclara uero ista lex *p.* 190, 5; *et his similia multa per omnes libros Tullianos occurrunt.*] rationiſ *AB* 1 referrı cauſaq; (*sed* ı *obscurum*) *A* referrı cauſamquae *B* ıntegrū *B* 2 legı *AB* legem *editiones; de sententia confer Lycurg. in Leocr.* 2, 4 ὁ μὲν γὰρ νόμος πέφυκε προλέγειν ἃ μὴ δεῖ πράττειν, ὁ δὲ κατήγορος μηνύειν τοὺς ἐνόχους τοῖς ἐκ τῶν νόμων ἐπιτιμίοις καθεστῶτας, ὁ δὲ δικαστὴς κολάζειν τοὺς ἐπ' ἀμφοτέρων τούτων ἀποδειχθέντας αὐτῷ κτλ. *ubi* ἐπ' *non intelligunt qui* ἀπ' *aut* ὑπ' *scribi iubent.* satis iam *editiones* ſatıſ &ıā *AB* 4 quid si nos *deteriores* qīd ſıñ (*i. e.* non) *A* quıdſın| *B* 5 qīd *A* dıcen* (dū *superscr.*) *A* dıcem *B* 8 q̃d|de ıure *A* quodeıure *B* 10 quod requiras *editiones* quıd requıraſ *AB* 11 ab hıſ *AB* 12 uerſanturpıſſımū (tur *superscr.*) *A* uer|ſantur ꝑpıſſımum *B* 13 legıbuſ *B* legeſ *sed* eſ *in rasura A* peti *Manutius, Lambinus* lego *AB* animaduerto plerosque *R. Stephanus* anımaduertoroſq; *B* anīaduerto quoſq; *sed*

sapere, quantum apparitores uelint. quam ob rem, si de sacrorum alienatione dicendum putasti, quom de religione leges proposueras, faciendum tibi est ut, magistratibus lege constitutis, de potestatum iure disputes.

49 MARCVS. Faciam breuiter, si consequi potuero; nam pluribus uerbis scripsit ad patrem tuum M. Iunius sodalis, perite meo quidem iudicio et diligenter; nos autem de iure naturae cogitare per nos atque dicere debemus, de iure populi Romani quae relicta sunt et tradita.

ATTICVS. Sic prorsum censeo et id ipsum, quod dicis, expecto. * * *

---

aduerto qu *in rasura A* 1 aparıtoreſ *B* apparıtoreſ *corr ex* abp *A* uelınt *B* 2 cum *uel* quom *deteriores* qm̃ (*i. e.* quoniam) *AB* [*quod nuper probauit Muellerus, ego ferri posse nego*] relıgıone (lı *e corr*) *B*, *in quo* (*omissis reliquis usque ad finem libri*) *deinceps p.* 197, 14 antıquaſtıſ — *p.* 200, 9 ambıtıone *sequuntur suo loco omissa* 4 obconſtıtutıſ (obcon *in rasura*) *A*

potestatum iure *cod. Monacensis*, *Turnebus* (*confer Madvigium Emend. p.* 107) poteſtate tum ıure *A Quae de potestatum iure in exitu huius libri exposuisse Ciceronem probabile est, ea miror Reifferscheidium in eam sententiam accepisse, quasi ille hac demum parte constitutionis magistratuum explicationem aut suasionem dedisset, cum contra ipsa comparatio cum sacrorum alienatione et religionum lege manifesto declaret, quam uim illa habuerint quamque non obstiterint praemissae iam de magistratibus disputationi qualem ex conseruata hodie parte quae est de tribunatu cognoscimus.*

5 facıam *corr ex* facıem *A* nam *editiones* non *A*

6 ad *sed* d *e corr A* sodalis perite meo quidem iudicio et diligenter *editiones* ſodalıę perıtū (meo) | quıdē ıudıtıo & dılıgent *A* (meo *in exitu uersus legi non potest*) 7 nos autem *Bakius* noſ at* (t *corr, fuit* aū *uel* aut) *A* 8 naturae cogitare *Turnebus* nate cogıtarı *A* atque *Turnebus* &que (*corr* quę) *A*

11 sic] ſıt *A* prosum *Halmius* pcū *A* profecto *editiones*

quod dicis exspecto *editiones* quędıcıſ ſpecto *A* M̄| TVLLI CICERONIS DE LEGIBVS LIBER ·III· EXPLICIT *A*

FRAGMENTA

1. Lactantius Instit. diu. 5, 8, 10. *Nunc autem mali sunt ignoratione recti ac boni. quod quidem Cicero uidit: disputans enim de legibus* sicut una *inquit* eademque natura mundus omnibus partibus inter se congruentibus cohaeret ac nititur, sic omnes homines inter se natura confusi prauitate dissentiunt, nec se intellegunt esse consanguineos et subiectos omnes sub unam eandemque tutelam: quod si teneretur, deorum profecto uitam homines uiuerent.

2. Macrobius Saturn. 6, 4, 8. *Sunt qui aestiment hoc uerbum* umbracula *Virgilio auctore conpositum, cum Varro ... dixerit ... et Cicero in quinto de legibus:* Visne igitur, quoniam sol paululum a meridie iam deuexus uidetur nequedum satis ab his nouellis arboribus omnis hic locus opacatur, descendamus (descendatur *Macrobius*) ad Lirim eaque quae restant in illis alnorum umbraculis persequamur?

Reliqua suis locis adposita sunt in adnotatione.